

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปรัชญาคุณูปบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน)

ปริญญา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน: กรณีศึกษาการดำเนินโครงการ
สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

Human Resource Development Strategies through Folk Media: A Case Study
of Projects on Folk Media for Youth Well-Being

นามผู้วิจัย นางกุลธิดา จันทร์เจริญ

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(รองศาสตราจารย์ประสงค์ ดันพิชัย, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระฉัตร สุปัญญา, Ph.D.)

หัวหน้าภาควิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระฉัตร สุปัญญา, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ เดือน พ.ศ.

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน: กรณีศึกษาการดำเนิน
โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

Human Resource Development Strategies through Folk Media: A Case Study
of Projects on Folk Media for Youth Well-Being

โดย

นางกุลธิดา จันทร์เจริญ

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน)

พ.ศ. 2555

กุลธิดา จันทร์เจริญ 2555: กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน: กรณีศึกษาการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพเยาวชน ปรินญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน) สาขาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน ภาควิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รองศาสตราจารย์ประสงค์ ดันพิชัย, Ph.D. 349 หน้า

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้างสุขภาพเยาวชน 2) ถอดบทเรียนการดำเนินงานที่สะท้อนกลวิธีการใช้สื่อพื้นบ้านเชื่อมร้อยเยาวชนให้เข้าร่วมและคงอยู่ในกระบวนการเสริมสร้างสุขภาพ และ 3) สังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาพเยาวชน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย แกนนำโครงการ 20 คน แกนนำชุมชน 32 คน แกนนำเยาวชน 28 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก สันทนา กลุ่ม สังเกต บันทึก การแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อเติมเต็มและตรวจทานข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพเยาวชนมีที่มาจากปัญหาของชุมชน คือ การสูญหายของวัฒนธรรมชุมชน การขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชน เยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยง และการมีช่องว่างระหว่างวัย เหตุผลของแกนนำโครงการในการดำเนินงาน คือ ความต้องการฟื้นฟูสื่อพื้นบ้านที่กำลังจะสูญหาย การป้องกันเยาวชนจากพฤติกรรมเสี่ยง และความตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ สื่อพื้นบ้านที่เลือกใช้ คือ สื่อบอกเล่า สื่อการแสดง/การละเล่น สื่อวัตถุ และสื่อพิธีกรรม เยาวชนที่ร่วมโครงการจำนวน 1,313 คน มีบทบาทร่วมคิด ร่วมบริหาร ร่วมรับความรู้ และร่วมถ่ายทอดความรู้ สื่อพื้นบ้านทุกประเภทสามารถแทรกเนื้อหาสุขภาพ และส่งผลต่อสุขภาพเยาวชนทั้งกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ กลวิธีในการเชื่อมร้อยเยาวชน คือ 1) เตรียมความพร้อมชุมชน ด้วยการประสานแกนนำชุมชน สัมภาษณ์ที่ จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น อบรม และใช้กิจกรรมของเยาวชนเป็นสื่อประสานชุมชน 2) ระดมเยาวชน ด้วยการประสานผ่านโรงเรียน แกนนำเยาวชน/ชุมชน การสร้างกระแสนิยม การสร้างทีมงาน การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก และการประกาศรับสมัคร 3) จัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่เยาวชน ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ สั่งให้ทำตาม บรรยาย สาธิต และให้ค้นคว้าด้วยตนเอง โดยเชื่อมโยงกับเป้าหมายที่ให้เยาวชนมีความรู้ คิดเป็น ทำเป็น ตระหนักในคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน และสามารถถ่ายทอดความรู้ 4) ติดตามและประเมินผล ด้วยการใช้แบบประเมินผล กระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการถอดบทเรียน

กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านที่สังเคราะห์ได้จากการวิจัย ได้แก่ “กลวิธี 6 ต้อง” ประกอบด้วย 1) ต้องตอบพื้นที่ 2) ต้องมีแกนนำ 3) ต้องทำเครือข่าย 4) ต้องรู้ใช้สื่อ 5) ต้องร่วมมือร่วมสร้าง และ 6) ต้องเสริมทางยั่งยืน

Kuntida Chancharoen 2012: Human Resource Development Strategies through Folk Media: A Case Study of Projects on Folk Media for Youth Well-Being. Doctor of Philosophy (Human and Community Resource Development), Major Field: Human and Community Resource Development, Department of Human and Community Resource Development.
Thesis Advisor: Associate Professor Prasong Tanpichai, Ph.D. 349 pages.

The objectives of this research were to 1) explore the use of folk media to promote youth well-being, 2) reflect lesson learned on strategies for bridging and binding youths to participate and restrain in the process of well-being promotion, and 3) synthesis human resource development strategies through folk media for youth well-being promotion. Purposively selected key informants comprised 20 project leaders, 32 community leaders, and 28 youth leaders. Data were collected by documentary review, survey, in-depth interview, group discussion, observation, field-note recording, information sharing to fill up missing points, and triangulation cross-check.

It was found from the research that the use of folk media was derived from community problems including the recess of traditional culture, lack of pride in community identity, risky behaviors of youths, and a generation gap. The project leaders' inspirations to run the project involved needs for activating the diminishing folk media, youth risky behavior prevention, and awareness in community and environmental changes. The types of selected folk media included tales, plays, objects, and rites. There were 1,313 youth participating in the projects by means of sharing thoughts and ideas, project administration, knowledge acquisition, and knowledge transmission. The contents of health could be integrated in all types of folk media and made inclusive impacts on youth well-being physically, mentally, socially and spiritually. Strategies for youth bridging and binding involved 1) community preparations based on community leaders coordination, community exploration, knowledge exchange forum, training, and youth activity synchronization, 2) youth gathering through school coordination, youth and community leaders, popularity and teamwork building, external force, and recruitment, 3) learning process by ways of instructing, lecturing, demonstrating and independent study which was responsive to the desired goals on encouraging youths to be knowledgeable, thinkable, capable, aware of folk media value, and able to transfer knowledge to society, 4) evaluation by assessment form, learning exchange and discussion, and lesson-learned reflection.

Human resource development strategies through folk media synthesized from the research was "the Strategic 6's MUST" comprising 1) must be area sensitive, 2) must be through strategic leaders, 3) must be based on an active network, 4) must be media literate, 5) must be collaborative-oriented, and 6) must be towards sustainable approaches.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์ เพราะการให้คำแนะนำทางวิชาการอย่างดียิ่งของ รศ.ดร.ประสงค์ ดันพิชัย และ ผศ.ดร.วีรฉัตร สุปัญญา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ให้ความรู้ และข้อคิดเห็นที่เป็นแนวทางดำเนินการวิจัยอย่างถูกต้องมาโดยตลอด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาเป็นอย่างสูง มา ณ ที่นี้ ขอบพระคุณ ผศ.ดร.สันติ ศรีสวนแดง และ รศ. ดร.สมพร กันทรคุญี เตรียมชัยศรี ประธานกรรมการและกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์นี้ และขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาในช่วงของการเรียนรู้ตลอดการศึกษาที่ผ่านมา

กราบขอบพระคุณ พ่อครู แม่ครู หัวหน้าโครงการ คณะสื่อพื้นบ้านสานสุขทุกท่าน ที่ร่วมแรงร่วมใจพลิกฟื้นสื่อพื้นบ้านให้กลับมามีบทบาทสร้างสุขภาวะสู่สังคมไทย รวมทั้งเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ลูกหลานในพื้นที่ตนในรูปแบบสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ขอบคุณ หนูน้อยและเยาวชน ที่เป็นกำลังสำคัญให้ผู้ใหญ่ใจดีได้มีโอกาสนำสื่อพื้นบ้านมาถ่ายทอดผ่านกลุ่มผู้พิทักษ์ศิลปะในยุคต่อไป ขอบพระคุณ รศ.ดวงพร คำบุญวัฒน์ ที่ให้โอกาสผู้วิจัยเป็นหนึ่งในสมาชิกโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ขอบพระคุณ ผศ.(พิเศษ) ดร.เนตรหงษ์ไกรเลิศ และเพื่อนร่วมทีมสื่อพื้นบ้านทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน และเป็นกำลังใจให้เกิดความเข้มแข็งตลอดระยะเวลาของการศึกษาและการทำวิทยานิพนธ์

ขอบพระคุณ ผู้อำนวยการบ้านวิจัยระบบสาธารณสุข และเพื่อนร่วมงานทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนเสมอมา ขอบพระคุณผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่มีส่วนทำให้การศึกษาวิจัยนี้สำเร็จด้วยดี

ขอระลึกถึงพระคุณบิดาผู้ล่วงลับ และกราบขอบพระคุณมารดาที่เคารพผู้เฝ้าคอยดูแลอบรมสั่งสอน มอบความรัก ความอบอุ่น ให้การศึกษาที่เป็นสิ่งมีค่าในชีวิต และให้กำลังใจเสมอมา ขอบพระคุณ พันตำรวจโทพงษ์เทพ จันทรเจริญและสมาชิกในครอบครัวทุกท่านที่ส่งแรงใจ พร้อมความปรารถนาอย่างแรงกล้าให้บรรลุเป้าหมาย

ผู้วิจัยขอขอบคุณความดีและประโยชน์ที่จะเกิดจากผลงานชิ้นนี้ ให้กับผู้สืบสานภูมิปัญญาวัฒนธรรม ประเพณี อันดีงามของสื่อพื้นบ้านให้จรรโลงอยู่คู่เมืองไทยตลอดไป

กุลธิดา จันทรเจริญ

มกราคม 2555

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง	(5)
สารบัญภาพ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญและปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	8
คำถามการวิจัย	8
ขอบเขตการวิจัย	9
นิยามศัพท์เฉพาะ	9
คำสำคัญ	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	11
สุขภาวะกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน	11
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะ	11
ชุมชนกับการสร้างสุขภาวะ	13
เยาวชนกับสุขภาวะ	27
สุขภาวะเยาวชนกับการพัฒนาประเทศ	27
แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะเยาวชน	35
สื่อ: ผลกระทบต่อสุขภาวะเยาวชน	44
บทบาทของชุมชนในการใช้สื่อเพื่อพัฒนาสุขภาวะเยาวชน	47
สื่อพื้นบ้านกับการเสริมสร้างสุขภาวะ	51
ที่มา พัฒนาการและระดับความนิยมของสื่อพื้นบ้าน	51
องค์ความรู้ว่าด้วยสื่อพื้นบ้าน	54
บทบาทของสื่อพื้นบ้านในการเสริมสร้างสุขภาวะ	68

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	70
การทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ	72
การอนุรักษ์ การสืบทอดสื่อพื้นบ้าน	76
สรุปแนวคิด ทฤษฎีที่เชื่อมโยงกับงานวิจัย	80
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	88
กระบวนการวิจัย	88
พื้นที่เป้าหมาย	92
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	93
การเก็บข้อมูล	95
กลุ่มเป้าหมาย	95
การวิเคราะห์ข้อมูล	97
บทที่ 4 ผลการศึกษา	99
ส่วนที่ 1 การใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้าง	
สุขภาวะเยาวชน	101
การก่อเกิดการดำเนินโครงการ	101
สื่อพื้นบ้านกับบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะ	127
ทรรศนะ การยอมรับ และการเข้าร่วมดำเนินงานสื่อพื้นบ้านเพื่อ	
สุขภาวะเยาวชนและชุมชน	148
ส่วนที่ 2 กลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชนโดยใช้สื่อ	
พื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	170
การเตรียมความพร้อมของชุมชน	171
การระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ	184
การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน	195
การติดตาม ประเมินผล	201

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ส่วนที่ 3 กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน	224
องค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน	225
การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากเวทีสะท้อนข้อมูล และการ สังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน	228
บทสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วย สื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน	245
บทที่ 5 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	251
สรุปและอภิปรายผลการศึกษา	254
ส่วนที่ 1 การใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้าง สุขภาวะเยาวชน	255
ส่วนที่ 2 กลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชน โดยใช้ สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	269
ส่วนที่ 3 กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อ สุขภาวะเยาวชน	278
ข้อเสนอแนะ	290
ประการที่ 1 การต่อยอด-ขยายผล	290
ประการที่ 2 การเสริมสร้างองค์ความรู้เพื่อหนุนเสริม	291
ประการที่ 3 การขับเคลื่อนนโยบายสู่ความร่วมมือ	292
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	294
ภาคผนวก	304
ภาคผนวก ก แบบสำรวจ ประเด็นการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม	305
ภาคผนวก ข รายชื่อกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย และโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	317

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ภาคผนวก ค	บันทึกการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีสะท้อนข้อมูล และสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อ พื้นบ้าน	324
ภาคผนวก ง	ภาพถ่ายอย่างการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล	341
ประวัติการศึกษาและการทำงาน		349

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย ปี พ.ศ. 2544-2550	3
2	จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจ ฯ ทั่วประเทศ จำแนกตามฐานความผิดตั้งแต่ปี พ.ศ.2542-2551	4
3	ค่านิยมของคนในชนบทและคนในเมือง	22
4	เกณฑ์การแบ่งประเภทสื่อพื้นบ้าน	61
5	สรุปแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสื่อ/สื่อพื้นบ้านและการเชื่อมโยง กับงานวิจัย	81
6	สรุปแนวคิด ทฤษฎีด้านสังคม จิตวิทยาและการเชื่อมโยงกับงานวิจัย	84
7	สรุปแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะและการเชื่อมโยงกับงานวิจัย	86
8	จำนวนผู้ที่ตอบแบบสำรวจ และผู้ให้ข้อมูลการการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม จำแนกตามการเก็บข้อมูลและ โครงการ	96
9	ตัวอย่างเสียงสะท้อนพฤติกรรมการขาดจิตสำนึก/ความภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ และการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน	108
10	ตัวอย่างเสียงสะท้อนการมีพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชนของแกนนำ โครงการที่เป็นกรณีศึกษา	111

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
11	ข้อมูลพื้นที่ ลักษณะชุมชนของโครงการซื้อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะ เยาวชน	113
12	ข้อมูลเกณฑ์ที่ดำเนินโครงการซื้อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	123
13	ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกซื้อพื้นบ้าน เพราะเป็นสื่อดั้งเดิมของชุมชน	130
14	ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกซื้อพื้นบ้านโดยชุมชน เป็นผู้คัดเลือก	131
15	ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกซื้อพื้นบ้านเพราะเป็นสื่อ ที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย	132
16	ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกซื้อพื้นบ้านเพราะเป็น ความเชื่อ ความศรัทธา	133
17	ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกซื้อพื้นบ้านเพราะเป็น สื่อที่มีเกณฑ์ที่มีภูมิหลัง มีความเป็นครูศิลป์	134
18	ตัวอย่างเสียงสะท้อนของผลการดำเนินโครงการต่อสุขภาวะเยาวชน	137
19	ข้อมูลซื้อพื้นบ้าน ประเภท บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะ และผลต่อสุขภาวะเยาวชน	139

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
20	บทบาทและการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการดำเนินโครงการ สื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	150
21	บทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการสื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	155
22	ตัวอย่างเสียงสะท้อนความเห็นเกี่ยวกับการประสานแกนนำชุมชน	173
23	ตัวอย่างเสียงสะท้อนความเห็นเกี่ยวกับการจัดเวทีแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	177
24	กิจกรรมการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจ และความร่วมมือของโครงการสื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	180
25	กิจกรรมและกลวิธีในการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ สื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	191
26	เป้าหมายและวิธีการในการจัดกิจกรรมเพื่อถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน จำแนกตามโครงการสื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	197
27	ความเชื่อมโยงของวิธีการถ่ายทอดความรู้กับระดับเป้าหมาย การเรียนรู้ของเยาวชน	201
28	วิธีการติดตาม ประเมินผลโครงการสื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	202

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
29	ความคิดเห็นต่อองค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อ พื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน	229
30	ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านแกนนำโครงการ	231
31	ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านแกนนำชุมชน	232
32	ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านเยาวชนและบริบทพื้นที่	233
33	ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านบริบทของสื่อพื้นบ้าน	234
ตารางผนวกที่		
1	รายชื่อกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามลักษณะการเก็บข้อมูลและโครงการ สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	318
2	รายชื่อผู้เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสังเคราะห์ กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน	323

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กรอบการวิจัย	87
2	ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	91
3	ขั้นตอนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการศึกษา	98
4	พื้นที่การดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน 4 ภูมิภาคของประเทศ	104
5	ประเภทสื่อพื้นบ้านที่ใช้ในโครงการ	129
6	ผลต่อสุขภาวะเยาวชนตามประเภทสื่อพื้นบ้าน	137
7	ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทและการมีส่วนร่วมของเยาวชน	162
8	ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชน	169
9	กิจกรรมการดำเนินงานที่สำคัญของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะ เยาวชน	170
10	กลวิธีในการเตรียมความพร้อมชุมชน	171
11	กิจกรรมการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือของชุมชน โครงการค่าวิจัยฯ	174

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
12	กิจกรรมการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือของชุมชน โครงการ เคปอทุ่ฯ	174
13	กิจกรรมสำรวจพื้นที่ของโครงการเคปอทุ่ฯ สร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชน	176
14	กิจกรรมการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือชุมชน ด้วยการอบรม ให้ความรู้ของโครงการเคปอทุ่ฯ	178
15	กลวิธี กิจกรรมในการระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน	185
16	การจัดกิจกรรมที่มีเยาวชนที่ประสานผ่านระบบโรงเรียนของ โครงการค่าวและจ้อยฯ	187
17	สรุปกลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชนโดยใช้สื่อพื้นบ้าน	223
18	องค์ประกอบในการกำหนดกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้วยสื่อพื้นบ้าน	238
19	กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน	244
20	เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้าน ที่ยั่งยืน	250
21	ขั้นตอนการดำเนินงานศึกษาวิจัย	251

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
22	จำนวนตัวอย่างที่ทำการศึกษา	253
23	เหตุผลและแรงบันดาลใจของแกนนำ ที่นำสู่การดำเนินโครงการสื่อ พื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน	257
ภาพผนวกที่		
1	ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนาม งานมหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนภาคเหนือ วันที่ 17-19 กันยายน 2553 ณ โรงเรียนฟากท่า อำเภอฟากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์	342
2	ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนาม งานมหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนระดับ ภาคกลาง วันที่ 25-26 กันยายน 2553 ณ ตลาดน้ำลัดมะยม เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร	343
3	ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนาม งานมหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านภาคอีสาน “อีสานคุ่มโฮม มาระมาโรม สื่อพื้นบ้านสานสุข” วันที่ 20-21 มิถุนายน 2552 ณ ศาลากลางบ้านคอใต้ อำเภอฟินมั่งงำหาร จังหวัดอุบลราชธานี	344
4	ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนาม งานมหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนระดับภาคใต้ วันที่ 11 กรกฎาคม 2553 ณ โรงแรมวังโนราห์ จังหวัดพัทลุง	345

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพผนวกที่	หน้า
5 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการฟ่อนไต้ประยุกต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	346
6 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรม แก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	346
7 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการค่าวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	347
8 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุข สู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	347
9 ภาพตัวอย่างการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสังเคราะห์กลวิธีการ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน วันที่ 3 กันยายน 2554 ณ ห้อง ประชุมศูนย์เครือข่ายสื่อพื้นบ้านภาคเหนือตอนบน (โองเฮียนสืบสานภูมิ ปัญญาล้านนา) จังหวัดเชียงใหม่	348

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและปัญหา

ท่ามกลางกระแสการตื่นตัวด้านการสื่อสารในยุคปัจจุบัน คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการเป็น “สื่อนอกสายตา” ของสื่อพื้นบ้านในยุคที่นักสื่อสารเพื่อการพัฒนาให้ความสำคัญกับการใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ได้หวนคืนกลับมา เมื่อพบว่าสื่อมวลชนไม่สอดคล้องกับการพัฒนาสังคม จนกระทั่งยูเนสโก องค์กรสำคัญระดับโลก ได้ทบทวนและหันกลับมาให้ความสำคัญกับการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาสังคมอีกครั้ง (กาญจนา แก้วเทพ, 2548: 6) จากวันนั้นจนถึงวันนี้ การตอบรับจากนักพัฒนาสังคมและนักการสื่อสาร ทำให้สื่อพื้นบ้านกลายเป็น “สื่อในสายตา” และกลับมามีบทบาท ทำหน้าที่ที่หลากหลาย อันประกอบด้วย การแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน การให้สุนทรียะและความบันเทิง การสื่อสาร การคลี่คลายความขัดแย้ง การแสดงออกเรื่องเพศ การเป็นที่พักพิงยามวิกฤติ (ศูนย์รวมจิตใจ) การขัดเกลาสังคม และช่วยอธิบายปรากฏการณ์ของเรื่องราวต่างๆ (เชิรชัย อัครเดช, 2548: 67-69)

สื่อพื้นบ้านไทยมีมานานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในอดีตสื่อพื้นบ้านเคยดำรงอยู่ในชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี มีเกียรติภูมิ แต่ต่อมาในยุคที่รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) สื่อพื้นบ้านก็ตกต่ำลง เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลเน้นความทันสมัยและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้น วัฒนธรรมใด ๆ ก็ตามที่เป็นของพื้นบ้านและท้องถิ่น จะถูกตีความว่าล้าสมัย จนถึงปี พ.ศ. 2525 เกิดแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (development communication) ที่ให้ความสนใจกับการค้นหาสื่อพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์เพื่องานพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น การรณรงค์ให้คนอีสานเลิกกินปลาร้าดิบ และการถ่ายทอดข่าวสาร เป็นต้น อย่างไรก็ตามงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากสื่อพื้นบ้าน เป็นคนนอกวัฒนธรรม และเล็งเห็นสื่อพื้นบ้านเป็นเพียงวิถีทาง (means) เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย (ends) โดยไม่สนใจทำนุบำรุงรักษา ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 สังคมไทยเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจ เกิดกระแสชุมชนนิยม หรือ “สำนึกรักบ้านเกิด” ที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้มีการรื้อฟื้นและใช้สื่อพื้นบ้านบางสื่อเพื่อธุรกิจ จนกระทั่งเกิดการดำเนินงานพัฒนาภาคีสื่อพื้นบ้านขึ้นในปี พ.ศ. 2546 (โครงการสื่อพื้นบ้าน สื่อสานสุข, สฟส. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ) มีการขับเคลื่อนโครงการบน

ฐานความรู้ ทำให้สื่อพื้นบ้านหลาย ๆ ชนิดที่สูญหาย เริ่มฟื้นตัว ในขณะเดียวกันสื่อพื้นบ้านที่มีแนวโน้มจะกลายพันธุ์ ก็สามารถฟื้นฟูคุณค่าและความหมาย (สมสุข หินวิมาน, 2549: 131-135) กลับมาทำหน้าที่บทบาทของสื่อ ในการเป็นตัวนำเนื้อหา สาร ที่หล่อหลอมจากจิตวิญญาณของ ความห่วงใย วัฒนธรรมประเพณี จากรุ่นสู่รุ่น และทำหน้าที่ เชื่อมร้อยผู้คนให้เข้ามีความสัมพันธ์ ด้วยกัน ทั้งในแง่ของความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ ความรู้สึก (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 30)

ในมิติด้านสุขภาพ สื่อพื้นบ้านมีบทบาทรองรับสุขภาพในนิยามใหม่ ที่พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 เรียกว่า “สุขภาพะ” ซึ่งปรับให้สุขภาพครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา นั่นคือ มนุษย์ต้องมีองค์ประกอบสุขภาพหรือสุขภาพะ 1) ทางกาย การมีปัจจัย 4 เพียงพอ ร่างกายแข็งแรง เมื่อป่วยก็หายดีและเร็ว 2) ทางใจ การมีจิตใจดี มีความสุข ไม่เครียด ไม่บิบบั่น ไม่ป่วยทางจิตและประสาท 3) ทางสังคม การมีสังคมพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สภาพแวดล้อมดี อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เสมอภาค และ 4) ทางปัญญา การเข้าใจสรรพสิ่ง เข้าถึงความดีงามถูกต้อง มีศักดิ์ศรี มีคุณค่า มีเมตตา กรุณา จิตใจเปี่ยมสุข (อำพล จินดาวัฒนะ, 2551: 19) ตัวอย่างสื่อพื้นบ้าน ที่ให้คุณประโยชน์และมีบทบาทด้านสุขภาพ เช่น “การติกลองยาว” ท่วงท่าในการติกลองยาว ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวร่างกาย การคิดค้นและการดัดแปลง การฝึกซ้อมก่อให้เกิดการใช้กำลังและการบริหารร่างกายอย่างต่อเนื่อง ส่งผลต่อ **สุขภาพกายและปัญญา** นอกจากนี้ ยังมีสื่อพื้นบ้านที่ประยุกต์ใช้เพื่อการออกกำลังกาย อาทิ รำไทย แม่ไม้มวยไทย หมอลำบิก โนราบิก ฟ้อนเจิง เป็นต้น การให้ความสุนทรีย์ในการเล่นแบบพื้นบ้านในลักษณะกลุ่ม ส่งผลต่อ **สุขภาพด้านสังคม** ในขณะที่สื่อพื้นบ้าน เช่น การเทศน์มหาชาติล้านนา สร้างสุขภาพะด้านจิตใจผ่านเนื้อหาภาษา วรรณกรรมและลีลาทำนองแบบล้านนา ส่งผลต่อ **สุขภาพจิต** (และจิตวิญญาณ) และยังมีสื่อพื้นบ้านอีกหลายชนิดที่ได้ทำหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 42-61)

เมื่อผนวกสื่อพื้นบ้านกับการพัฒนา พบว่า สื่อพื้นบ้านมีความเหมาะสมในการใช้เป็นสื่อ การสื่อสารแบบบุคคล การเปลี่ยนพฤติกรรม การแสดงค่านิยมและวิถีชีวิตประชาชน นอกเหนือจากการให้ข่าวสาร (สุรพล วิรุฬักษ์, 2530) ส่วนกาญจนา แก้วเทพ (2539) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในการรักษาเสถียรภาพของสังคมโดยมีหน้าที่อบรมเพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรม เป็นการอบรม บ่มนิสัยและเป็นการควบคุมทางสังคม (social control) ดังตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ ความเชื่อที่เป็นข้อห้ามต่าง ๆ เป็นต้น ด้วยคุณลักษณะและบทบาทของสื่อพื้นบ้านดังกล่าว พบว่า มีหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชนได้ให้ความสำคัญกับการใช้สื่อพื้นบ้านกับการพัฒนามนุษย์และชุมชน ซึ่งส่วน ใหญ่มุ่งสู่การพัฒนาชนบท และต่อมาได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มเยาวชน เพราะเป็นกลุ่มที่เป็น

ทรัพยากรสำคัญของประเทศ อย่างไรก็ตาม เยาวชนในปัจจุบันต่างมีปัญหาสุขภาพอย่างมาก ด้วยสถานการณ์ความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อการมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ อาทิ พฤติกรรมบริโภคนิยมจนเกิดโรคอ้วน บริโภคสินค้าต่างประเทศ การติดเกม ติดสุรา ยาเสพติด ติดการพนัน การมีเพศสัมพันธ์ก่อนเวลาอันควรทำให้มีอัตราการทำแท้งและการติดเชื้อของโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์สูงขึ้น รวมทั้งชีวิตที่เผชิญกับความรุนแรง การทะเลาะวิวาทและอาชญากรรม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากปัจจัยสำคัญคือ ครอบครัวแตกแยก สถาบันศาสนาเสื่อมถอย กระแสบริโภคนิยม การศึกษาที่ไม่ได้สอนความรู้เรื่องชีวิต สื่อมวลชนมอมเมา และสังคมไร้แบบอย่างที่ดี (สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2552) สอดรับกับการประเมินผลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทยระหว่างปี พ.ศ. 2544-2550 จัดอยู่ในระดับต้องปรับปรุง ซึ่งในองค์ประกอบย่อยนี้หมายรวมถึงการมีสุขภาพและครอบครัวอบอุ่นด้วย (ตารางที่ 1) ทั้งนี้ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น สะท้อนได้จากจำนวนเด็กและเยาวชนที่ถูกจับกุมส่งสถานพินิจและคุ้มครองเด็กในปี พ.ศ. 2542-2551 เข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะผู้กระทำความรุนแรงที่ร้ายแรงมีจำนวนเพิ่มขึ้น และกลุ่มความผิดที่มีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างน่าเป็นห่วงคือ กลุ่มความผิดต่อทรัพย์ (ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์) กลุ่มความผิดเกี่ยวกับยาเสพติด (ทั้งเสพและค้า) และกลุ่มความผิดต่อชีวิตและร่างกาย (ทำร้ายร่างกายและฆ่าผู้อื่น) (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 1 ดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย ปี พ.ศ. 2544-2550

(หน่วย: ร้อยละ)

องค์ประกอบย่อย	แผนฯ 8		แผนฯ 9			แผนฯ 10	
	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550
1. การมีสุขภาพ	63.08	63.42	64.65	65.15	66.15	66.95	68.37
2. ครอบครัวอบอุ่น	66.28	66.09	68.11	67.04	66.13	62.42	64.08
3. ชุมชนเข้มแข็ง	59.51	55.63	60.86	58.57	57.86	60.37	68.87
4. เศรษฐกิจเข้มแข็งและเป็นธรรม	54.91	64.38	68.88	70.50	68.96	68.62	73.47
5. สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศสมดุล	56.99	57.73	63.46	68.77	69.92	69.33	62.48
6. สังคมประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล	75.57	75.23	54.20	56.52	57.82	60.03	58.96
7. ภาพรวมดัชนีความอยู่เย็นเป็นสุข	63.51	64.38	63.73	64.83	64.84	64.85	66.38

หมายเหตุ: ระดับดีมาก = ร้อยละ 90.0-100; ระดับดี = ร้อยละ 80.0-89.9; ระดับปานกลาง = ร้อยละ 70.0-79.9;

ระดับต้องปรับปรุง = ร้อยละ 60.0-69.9; ระดับเร่งแก้ไข = น้อยกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 59.9

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2552)

ตารางที่ 2 จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจฯ ทั่วประเทศ จำแนกตามฐานความผิดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542-2551

(หน่วย: คดี)

ฐานความผิด	ปี พ.ศ.								
	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2551
รวม	35,439	31,448	35,285	9,915	33,308	36,080	48,218	51,128	46,981
ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน	7,719	7,374	7,949	8,886	10,496	10,733	14,314	14,764	12,658
ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย	1,946	2,175	3,054	4,843	5,969	6,112	8,284	7,784	6,661
ความผิดเกี่ยวกับเพศ	961	1,026	1,479	1,735	2,416	2,680	3,652	2,154	1,916
ความผิดเกี่ยวกับความสงบสุข เสรีภาพ ชื่อเสียง และการปกครอง	482	397	681	1,016	1,149	1,271	1,731	3,247	2,989
ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษ	20,103	16,563	16,723	5,897	5,310	6,542	8,803	10,279	11,207
ความผิดเกี่ยวกับอาวุธและวัตถุระเบิด	900	933	1,380	1,957	2,031	2,404	3,414	3,650	3,251
ความผิดอื่นๆ	3,328	2,980	4,019	5,581	5,937	6,338	8,020	9,250	8,299

หมายเหตุ: ข้อมูลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ได้มีการปรับเปลี่ยนให้ฐานความผิดเกี่ยวกับการพรากผู้เยาว์ ซึ่งเป็นฐานความผิดย่อยที่เดิมเคยรวมอยู่ในฐานความผิดหลักคือ ฐานความผิดเกี่ยวกับเพศ จำนวน 1,593 คดี มารวมอยู่ในฐานความผิดเกี่ยวกับความสงบสุข เสรีภาพ ชื่อเสียงและการปกครอง ส่งผลให้จำนวนคดีในฐานความผิดเกี่ยวกับ ความสงบสุข เสรีภาพ ชื่อเสียงและการปกครองมีจำนวนสูงขึ้นกว่าปีก่อน

ที่มา: กลุ่มงานข้อมูลและสารสนเทศ สำนักพัฒนาระบบงานยุติธรรมเด็กและเยาวชน กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน (2551)

ถึงแม้สถานการณ์และกระแสปัญญาเด็กและเยาวชนนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น แต่มีหลายหน่วยงาน รวมทั้งผู้กำหนดนโยบายต่างให้ความสำคัญกับปัญหาดังกล่าว ดังเช่น ภาครัฐ มีนโยบายและแผนการบริหารระดับชาติที่กำหนดทิศทางและให้กลไกการดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชนถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติตามแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 4

(พ.ศ. 2520-2524) จนถึง ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ให้มีการพัฒนาเด็กและเยาวชนแบบบูรณาการบนฐานคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กับการให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาให้มีคุณธรรมนำความรู้ มีภูมิคุ้มกัน มีความรู้ที่เข้มแข็ง มีทักษะชีวิต นอกจากนี้ ยังมีนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเด็กตามแนวทางโลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก (พ.ศ.2550-2559) นโยบายและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ.2545-2554) นโยบายและแผนการพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งด้านการศึกษา ด้านสุขภาพ ด้านสวัสดิการสังคม มีแผนงาน โครงการ กฎหมายต่าง ๆ ที่ให้ความสำคัญกับการปกป้องเด็ก และเยาวชนไม่ให้ได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมที่ปรับเปลี่ยนไป (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2552)

ในด้านการปฏิบัติงาน มีหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความสำคัญและดำเนินการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนด้วยแนวทางต่าง ๆ อาทิ การสร้างโรงเรียนแสนสุข การสร้างเมืองปลอดภัย รวมถึงการใช้สื่อพื้นบ้าน ให้เข้ามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสุขภาวะเยาวชน ด้วยความเชื่อในคุณค่าของสื่อพื้นบ้านที่ในอดีตเคยเป็น “เบ้าหลอมชีวิต” ในการพัฒนาขึ้นพื้นฐานทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา เมื่อเบ้าหลอมชีวิตแตก ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนคนรุ่นใหม่ จึงเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ (อตุลย์ ดวงดีวิรัตน์, 2547: 9) ดังตัวอย่างการดำเนินงานสื่อพื้นบ้านเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน เช่น โครงการการทำปูนปั้นเมืองเพชรบุรี ที่เชื่อว่าการปั้นปูนนั้น แท้จริงปูนได้ทำหน้าที่ในการปั้นคนให้เป็นคนดี มีสมาธิ มีการพัฒนาตนเอง (self-formation) พัฒนาบุคลิกภาพ สร้างความอดทน ส่งเสริมทักษะการทำงาน พัฒนาการทางอารมณ์และความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น (ขนิษฐา นิลผึ้ง, 2549) ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2546-2549 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ดำเนินงาน “การสื่อสารเพื่อสุขภาพ” ร่วมกับศูนย์สหวิทยาการชุมชนศึกษา ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาและใช้สื่อพื้นบ้านเพื่องานสร้างเสริมสุขภาวะ ด้วยการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายสื่อพื้นบ้านกว่า 70 โครงการ ส่งผลให้เกิดความร่วมมือจากหลายฝ่ายทั้งศิลปินพื้นบ้าน ครูท้องถิ่น ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการวัฒนธรรม แกนนำเด็กและเยาวชนในระดับชุมชนท้องถิ่น เพื่อร่วมพลิกฟื้นให้สื่อพื้นบ้านแต่ละประเภทแสดงบทบาทหน้าที่ต่อการสร้างสุขภาวะอีกครั้ง (กาญจนา แก้วเทพ, 2548) และในปี พ.ศ. 2550-2551 สสส.ได้จัดให้มี “โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน” ขึ้น เพื่อส่งเสริมให้มีการใช้สื่อพื้นบ้านสร้างเสริมสุขภาวะเยาวชน และพัฒนากระบวนการส่งเสริมศักยภาพการใช้สื่อพื้นบ้าน รวมทั้งสร้างกระแสสำนึกให้เยาวชน ชุมชน และสังคมเห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน โดยในระยะแรกมีโครงการร่วมดำเนินงาน จำนวนทั้งสิ้น 20 โครงการ จำแนกตามภูมิภาคของประเทศคือ

ภาคเหนือ	จำนวน 6 โครงการ
ภาคกลาง	จำนวน 6 โครงการ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	จำนวน 5 โครงการ
ภาคใต้	จำนวน 3 โครงการ

(ข้อมูล: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, ภาควิชาสรีรวิทยาบ้านสวนสุข)

จากการดำเนินงานสื่อบ้านที่ผ่านมาของหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งโครงการสื่อบ้านเพื่อสุขภาพเยาวชน พบว่า กิจกรรมส่วนใหญ่มุ่งสู่การพัฒนาเพื่อส่งเสริมสุขภาพในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ทั้งในมิติชุมชน และกลุ่มเยาวชนทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งถือเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาสุขภาพ และอยู่บนฐานคิดของการดำเนินงานเพื่อ 1) ขยายฐานวิธีการสื่อสารสุขภาพให้ครอบคลุมรูปแบบที่หลากหลาย 2) ขยายแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อบ้านจากงานบันเทิงไปสู่การส่งเสริมสุขภาพชุมชน 3) ขยายแนวคิดเกี่ยวกับสื่อบ้านจากสื่อชุมชนชนบท และค้นหาเส้นทางบูรณาการกับสื่อของชุมชนเมือง 4) ขยายแนวคิดสร้างเสริมศักดิ์ศรีความเข้มแข็งของสื่อบ้านโดยมีเป้าหมายเพื่องานสุขภาพชุมชนท้องถิ่น (สมสุข หินวิมาน, 2548: 54-55)

อย่างไรก็ดี แม้มีความพยายามใช้สื่อบ้านเพื่อสร้างสุขภาพเยาวชน แต่ก็ไม่ใช่เรื่องที่จะดำเนินการได้อย่างง่ายดายนัก เนื่องจากสื่อบ้านเป็นของเก่าในขณะที่กระแสตะวันตกได้ครอบงำเยาวชนส่วนใหญ่ จนเกิดการทดแทนหน้าที่ของสื่อบ้าน ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงฐานองค์ความรู้ที่ว่าด้วยการใช้สื่อที่มีอยู่ในปัจจุบัน กลับพบว่า ยังมีข้อจำกัดของฐานความรู้ โดยเฉพาะการใช้สื่อบ้านเชื่อมร้อยเยาวชนสู่การสร้างสุขภาพ ดังข้อมูลการศึกษาของกาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ที่เผยให้เห็นว่า การใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ในงานเพื่อสุขภาพมีจำนวนมาก แต่ทว่า งานด้านการศึกษาวิจัยกลับมีอย่างจำกัด และส่วนใหญ่มุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรม的开รับสื่อของกลุ่มเป้าหมาย ไม่ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม的开รับข่าวสาร ในขณะเดียวกันจากการทบทวนบทความวิชาการ งานวิจัย ผลงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและสื่อบ้านโดยอดุลย์ ดวงจิตวิรัตน์ (2547: 10) พบว่า งานวิจัยหรือองค์ความรู้ส่วนใหญ่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาทหน้าที่ของสื่อบ้าน และศึกษาปัจจัยที่ทำให้สื่อบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจสถานะองค์ความรู้และแนวทางพัฒนาทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2549: 45) พบว่า มีงานวรรณกรรม

หนังสือ เอกสารงานวิจัย และกิจกรรมทางวิชาการจำนวนมากแต่เนื้อหาเป็นเรื่องของการรื้อฟื้น ข้อมูล และเอกสารสิ่งพิมพ์เหล่านี้ยังมีข้อจำกัดในการเผยแพร่ จากองค์ความรู้ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาสถานการณ์งานวิจัยและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้าน ส่วนใหญ่มุ่งเน้น ศึกษาใน 3 ลักษณะคือ

- 1) ศึกษาสถานภาพของสื่อพื้นบ้าน
- 2) ศึกษาบทบาท ประเภท ชนิดของสื่อพื้นบ้าน
- 3) ศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้าน

ด้วยสถานการณ์ขององค์ความรู้ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะเยาวชนยังมีจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสังเคราะห์รูปแบบ กลวิธีการใช้สื่อพื้นบ้านเชื่อมร้อยเยาวชน ให้เข้ามามีบทบาทในกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะ เนื่องด้วยการดำเนินงานสื่อพื้นบ้านส่วนใหญ่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นประชาชนโดยรวมของชุมชน และมีการสะท้อนบทเรียนในมิติของกระบวนการสนับสนุนและขยายแนวคิดการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์เป็นพื้นฐาน มากกว่าการเผยให้เห็นถึงแนวคิด กลวิธี และรูปแบบภายใต้บริบทที่มีความแตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่เป็นประเด็นหรือเป็นคุณูแจสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะกลุ่มสำคัญเช่นกลุ่มเยาวชนในช่วงสถานการณ์ที่ประเทศและสังคมได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายนี้ ตามที่ได้กำหนดไว้ในนโยบาย และกฎหมายของประเทศ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และให้ความสำคัญกับการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน ให้กลับมาทำบทบาทหน้าที่เช่นอดีต ดังนั้นเพื่อรองรับสถานการณ์ที่ต้องการองค์ความรู้เป็นพื้นฐานในการขับเคลื่อนการพัฒนาตามนโยบายของหลายภาคส่วนดังกล่าว การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นการศึกษาที่นำสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าวขึ้น โดยศึกษาจากการดำเนินงานซึ่งเป็นกรณีศึกษาโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนที่ได้รับการสนับสนุนจาก สสส. เพื่อประโยชน์ในการต่อยอดการดำเนินงาน การเพิ่มองค์ความรู้ และใช้ประกอบในการวางแผนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในกลุ่มเยาวชนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในสถาบันการศึกษาและชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน
2. เพื่อถอดบทเรียนการดำเนินงานที่สะท้อนกลวิธีใช้สื่อพื้นบ้านเชื่อมร้อยเยาวชนให้เข้าร่วมและคงอยู่ในกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะ
3. เพื่อสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

คำถามการวิจัย

คำถามหลัก

กลวิธีในการพัฒนาเยาวชน โดยใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้างสุขภาวะเป็นอย่างไร

คำถามรอง

1. การใช้สื่อพื้นบ้านสร้างสุขภาวะเยาวชนเป็นอย่างไร ในประเด็นประเภท ลักษณะ บทบาท ความเป็นมา และความสัมพันธ์กับบริบทชุมชน
2. ชุมชน และเยาวชนมีทัศนคติ การยอมรับและเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไรในการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสร้างสุขภาวะ
3. การดำเนินงานใช้สื่อพื้นบ้านเชื่อมร้อยเยาวชนเข้ามีส่วนร่วมดำเนินโครงการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเป็นอย่างไร
4. การประยุกต์เป็นกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนควรเป็นอย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

1. การศึกษาวิจัยนี้ ศึกษาเฉพาะโครงการสื่อพื้นบ้าน ภายใต้การดำเนินงานโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ที่สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ระยะ ที่ 1 เท่านั้น

2. จุดเน้นของการศึกษาวิจัย เป็นการเผยให้เห็นถึงการออกแบบกลวิธี กิจกรรม การดำเนินงาน และการระดมกลุ่มเยาวชนเข้าร่วมในกิจกรรมสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน และสังเคราะห์รูปแบบกลวิธีภายใต้บริบทของสื่อพื้นบ้านนั้น ๆ โดยมีได้มุ่งหวังประเมินสุขภาวะของเยาวชน

3. การสะท้อนบทเรียน และผลการวิจัยร่วมกับผู้ให้ข้อมูล ดำเนินการเฉพาะในพื้นที่ที่คัดเลือกเป็นกรณีศึกษาเพื่อการสัมภาษณ์เจาะลึกเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย

โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน หมายถึง โครงการที่ดำเนินงานโดยใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนและเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี พ.ศ. 2551-2552 จำนวน 20 โครงการ

สื่อพื้นบ้าน หมายถึง สื่อที่โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนเลือกใช้ และเป็นสื่อที่เกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อ วิถีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับสุขภาวะและความสัมพันธ์ในชุมชน โดยประเภทของสื่อพื้นบ้านในที่นี้ แบ่งประเภทตามที่โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนได้กำหนดไว้ คือ

สื่อบอกเล่า เช่น นิทาน คำสอน เรื่องตลก คำกลอน เพลงกล่อมเด็กและบทสวด เป็นต้น

สื่อการแสดงและการละเล่น เช่น คนตรีพื้นบ้าน ลิเก ลำตัด หุ่นเชิด โนรา สะบ้า เป็นต้น

สื่อวัตถุ เช่น พิพิธภัณฑสถาน ภัตตาคาร เครื่องแต่งกาย อาหารและของใช้ เป็นต้น

สื่อพิธีกรรม เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานประเพณีตามเทศกาล งานไหว้ครู พิธีกรรมในการรักษาโรคและพิธีไหว้บรรพบุรุษ เป็นต้น

สุขภาวะ หมายถึง การที่บุคคลมีสุขภาพที่ดี ครอบคลุมทั้งในมิติด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาหรือจิตวิญญาณ

เยาวชน หมายถึง กลุ่มเป้าหมายเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน โดยมีชุมชน และหรือผู้ดำเนินโครงการเป็นผู้กำหนดคุณสมบัติ และมีการระดมเข้าร่วมโครงการเพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะ

การใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน หมายถึง การที่โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน โดยการใช้สื่อพื้นบ้านมีความเชื่อมโยงกับการก่อเกิดโครงการ ความสัมพันธ์กับชุมชน ประเภท ลักษณะ บทบาทของสื่อพื้นบ้าน เยาวชนและชุมชนที่มีส่วนร่วมในการใช้สื่อพื้นบ้านนั้น ๆ

คำสำคัญ

สื่อพื้นบ้าน สุขภาวะเยาวชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

folk media, youth well-being, human resource development

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทเรียนที่ได้จากการศึกษา เป็นการสะท้อนถึงกลวิธีในการเชื่อมร้อยเยาวชนให้เข้ามา มีบทบาทร่วมในโครงการสื่อพื้นบ้าน และนำสู่การสังเคราะห์กลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยใช้สื่อพื้นบ้าน รวมทั้งพัฒนาข้อเสนอ/แนวทางทั้งในเชิงนโยบายและการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งจะมีประโยชน์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถาบันการศึกษา หน่วยงานด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ใช้เป็นฐานองค์ความรู้เพื่อดำเนินงานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต่อไป

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

กลุ่มเยาวชน เป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ เนื่องด้วยเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ชี้ชะตาความเจริญของประเทศในอนาคต การส่งเสริมให้เยาวชนเป็นผู้ที่เพียบพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา และมีจิตวิญญาณที่ดีด้วยการมีสุขภาวะ จึงเป็นสิ่งที่หน่วยงานทุกภาคส่วนต้องร่วมให้การสนับสนุน ทั้งนี้ การดำเนินงานจะสำเร็จได้ จำเป็นต้องมีกลวิธี หรือกลยุทธ์ที่แยบยลในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้ง ต้องมีรูปแบบแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาเยาวชนไทย ดังนั้น ในการตรวจเอกสารในบทนี้ จึงให้ความสำคัญ กับการทบทวนความรู้สุขภาวะ กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชนที่ครอบคลุมสาระด้านแนวคิด และบทบาท กระบวนการดำเนินงานของชุมชนในการร่วมสร้างสุขภาวะ ภายใต้บริบทและวัฒนธรรม ความเชื่อและค่านิยมที่อาจมีความแตกต่างกัน รวมทั้งปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะเยาวชน ตามด้วยหลักการ แนวคิดว่าด้วยสื่อพื้นบ้าน ทฤษฎี แนวคิดว่าด้วยเรื่องการสื่อสาร ทฤษฎี แนวคิดทางด้านสังคม จิตวิทยา รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจในหลักคิด หลักการและรับรู้สถานการณ์องค์ความรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนากรอบแนวคิด แนวทางการศึกษาและสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในช่วงของการศึกษา และอธิบายผลการศึกษาวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สุขภาวะกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะ

ในการพัฒนาแผนสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 10 และการปฏิรูปสุขภาพแห่งชาติที่ผ่านมา ได้มีการพัฒนาแนวคิดว่าด้วยการสร้างสุขภาวะ โดยน้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวปฏิบัติ และกำหนดเป็นวิสัยทัศน์การพัฒนาสังคมไทย เพื่อมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยยึดคนเป็นศูนย์กลางพัฒนา และยึดหลัก “สุขภาพดีเป็นผลจากสังคมดี” (สำนักนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2550: 41-42) และนำสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ของคำว่า “สุขภาพ” ที่เดิมให้ความสนใจเรื่องการเจ็บป่วย และให้ความสำคัญต่อการป้องกัน รักษาโรค ด้วยยา วัคซีนและเทคโนโลยีทางการแพทย์ ประเทศไทยถือเป็นประเทศแรกที่กำหนดนิยามใหม่ของคำว่า “สุขภาพ” ให้มีความหมายที่กว้างและครอบคลุมในด้านจิตวิญญาณ โดยทุกภาคส่วน

ต้องมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ และให้ถือเป็นสิทธิที่มนุษย์พึงมีพึงได้ และมุ่งให้ “คน” เป็นเป้าหมายและศูนย์กลางของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ (วิพุธ พูลเจริญ, 2544)

กระบวนทัศน์ใหม่นี้ ได้ถูกนำเสนอในสมัชชาองค์การอนามัยโลก เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนธรรมเนียมขององค์การอนามัยโลกให้ครอบคลุมความหมายของสุขภาพและมีความเป็นองค์รวมมากขึ้น แต่สมาชิกส่วนหนึ่งขอให้กลับไปศึกษาทบทวนความจำเป็นและผลกระทบต่อภารกิจขององค์กรในการปรับเปลี่ยนนิยาม (World Health Assembly, 1998) อย่างไรก็ตาม องค์การสหประชาชาติได้ยืนยันถึงความสำคัญ และจัดให้มีการประชุมสุดยอดสันติภาพโลกแห่งสหัฐวรรษของผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางจิตวิญญาณ ในปี พ.ศ. 2543 เพื่อให้ผู้นำดังกล่าวใช้ยุทธศาสตร์ทางจิตวิญญาณเป็นเครื่องช่วยบรรเทาความยุติธรรม ความเท่าเทียม การให้อภัยและสันติภาพ (Annan, 2000) สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับในนิยามใหม่ และการให้ความสำคัญของการขยายมิติทางสุขภาพให้ครอบคลุมไปถึงสุขภาวะทางจิตวิญญาณ

จากความหมายของ “สุขภาพ” ได้นำสู่การปฏิรูประบบสุขภาพของประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา และเกิดนิยามของ “สุขภาพ” ตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ที่ปรับให้สุขภาพเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง และครอบคลุมทั้งในมิติด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “สุขภาวะ” (อำพล จินดาวัฒนะ, 2551) โดยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (2549) ได้ให้คำอธิบายมิติสุขภาพหรือสุขภาวะ คือ

1. สุขภาวะทางกาย หมายถึง การมีสุขภาพที่ดีตามอาการที่แสดงออกให้เห็นทางร่างกาย คือ การมีปัจจัย 4 เพียงพอ ร่างกายแข็งแรง เมื่อป่วยก็หายดีและเร็ว นอกจากนี้ สุขภาวะทางกายยังได้เพิ่มมุมมองของการมีสุขภาพที่ดีจากการไม่มีพฤติกรรมเสี่ยงในการดำเนินชีวิต ซึ่งในความหมายนี้ถึงแม้ร่างกายจะสมบูรณ์แข็งแรงดี ไม่มีอาการเจ็บป่วยด้วยโรคใด ๆ แต่หากมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดโรค ก็ถือว่ามิใช่สุขภาวะทางกายที่ไม่ดีด้วยเช่นกัน

2. สุขภาวะทางใจ คือ จิตใจดีครอบคลุมถึงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลรอบข้าง และสามารถรักษาความสัมพันธ์ดังกล่าวได้อย่างยาวนาน ราบรื่น การแสดงสุขภาวะจิตที่ดีควรประกอบด้วย การมีความยับยั้งชั่งใจ มีปัญญา ความรู้ ความสามารถ มีเหตุผล มีความสามารถในการปรับตัวจากความตึงเครียด หรือความกดดันในชีวิต สิ่งเหล่านี้เป็นสุขภาพที่ดีจากภายในจิตใจที่แสดงออกผ่านการแสดงความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่รอบตัวในสังคมอย่างมีความสุข สดชื่น เบิกบานใจ ไม่เครียด ไม่บีบคั้น ไม่ป่วยทางจิตและประสาท

3. สุขภาวะทางสังคม เป็นการให้ความสำคัญกับสิ่งที่คนมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่ภายนอก และเป็นสิ่งที่สำคัญในการกำหนดกฎเกณฑ์ หรือวางระเบียบแบบแผนให้คนในสังคมนำไปยึดถือปฏิบัติ รวมทั้งสิ่งที่จำเป็นในการพึ่งพา และการเปลี่ยนแปลงในด้านสิ่งแวดล้อมที่ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในสังคม เพื่อก่อเกิดสังคมพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สภาพแวดล้อมดีอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เสมอภาค

4. สุขภาวะทางปัญญา หรือทางจิตวิญญาณ หมายถึง สุขภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อกระทำความดี เป็นการให้ความสำคัญกับคุณค่าและความหมายของชีวิต ซึ่งมีมากกว่าลมหายใจ ที่อยู่อาศัย อาหาร แต่เป็นการมองคุณค่าชีวิตอย่างเข้าใจตามความเป็นจริงและสัจธรรม บนฐานของปัญญาที่ผ่านประสบการณ์ทางศาสนา หรือสิ่งที่บุคคลยึดถือเป็นที่พึ่งทางใจ เพื่อให้เข้าถึงคุณค่าและความหมายของชีวิต เข้าใจสรรพสิ่ง เข้าถึงความดีงามถูกต้อง มีศรัทธา มีคุณค่า มีเมตตา กรุณา จิตใจเปี่ยมสุข

ทั้งนี้ โดยความหมายของ “สุขภาวะ” ทั้งสี่ประการ นอกจากจะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้คนมีความสุข ความสบาย และมีความสงบร่มเย็นแล้ว ยังเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญในการให้สังคมมีความอยู่เย็นเป็นสุขด้วย

ชุมชนกับการสร้างสุขภาวะ

1. แนวคิด บทบาทของชุมชนกับการสร้างสุขภาวะ

เมื่อกล่าวถึงบทบาทของชุมชน พบว่า มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองและชนบท คำว่า “ชุมชน” (community) อาจอยู่ในเมืองหรือในชนบท รวมทั้งชุมชนอาจประกอบด้วยบุคคลในระดับปัจเจก องค์กร สถาบัน และเครือข่ายประชาคมที่อยู่ร่วมในสังคมชุมชนเดียวกัน โดยแนวคิดหลักของการพัฒนาชุมชนจะมุ่งพัฒนาตัวบุคคลมากกว่าการพัฒนาวัตถุ ด้วยความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ แล้วการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่าง ๆ จะตามมา ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงแนวคิด จะได้ผลที่ยั่งยืนกว่าการเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นผลเพราะมีเหตุจูงใจเฉพาะหน้า (สนิท สมักรการ, 2545) อย่างไรก็ดี Goodenough นักมานุษยวิทยา ชาวอเมริกัน กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนที่นิยมใช้จะต้องสร้างขึ้นบนความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับประชาชนเป็นสำคัญ จึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “ความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลง” (Goodenough, 1986)

ในประเทศไทย ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2549) ได้รวบรวมและจำแนกแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนที่ให้ความสำคัญกับ “คน” และความร่วมมือจากชุมชนและภาคส่วนอื่น ๆ เป็น 2 ลักษณะคือ แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน และแนวคิดแนวประชาธิปไตยเสรีนิยม

โดยแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มีหลักการ และความเชื่อสรุปคือ

- 1) เห็นว่าแกนหลักของสังคมไทยคือ “ชุมชน” เป็นรากเหง้าของสังคม และเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญที่สุด
- 2) มีทัศนคติด้านลบที่เห็นว่ากระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชนและก่อให้เกิดการพึ่งพาโดยเฉพาะเศรษฐกิจและเทคโนโลยีจากภายนอก
- 3) เน้นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน โดยใช้หลักการทางวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยคือ ความมีน้ำใจและช่วยเหลือเกื้อกูลมาเป็นเครื่องค้ำประกันและสนับสนุนให้พึ่งตนเอง
- 4) เน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมมาปรับใช้ในกระบวนการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนมีพลังที่เข้มแข็งบนหลักการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน
- 5) ค้นหาและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อนำมาใช้ในชีวิต เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันในระดับชุมชน ซึ่งเป็นการนำการศึกษากลับสู่ชุมชนอย่างแท้จริงอีกครั้ง
- 6) เน้นการร่วมมือกับสถาบันศาสนา (วัด) ให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาและภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อดำรงอยู่ของชุมชนตามหลักการไตรลักษณ์ชุมชนไทยคือ บ้าน (ชุมชน) – วัด – โรงเรียน
- 7) ในด้านการเมือง เน้นอำนาจการตัดสินใจของชุมชนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการใช้ทรัพยากร ตามหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน

จะเห็นว่าแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและพลัง “ชุมชน” ในการขับเคลื่อนสังคม ซึ่งแตกต่างกับแนวคิดประชาธิปไตยเสรีนิยม ที่ให้ความสำคัญกับมิตินิคมการเมืองและเศรษฐกิจ โดยมีหลักการและความเชื่อ คือ

- 1) เน้นการปฏิรูปการเมืองอย่างรอบด้าน การปฏิรูปการปกครอง การปฏิรูปกฎหมาย การปฏิรูประบบราชการ การมีส่วนร่วมของประชาชน การกระจายอำนาจ
- 2) มีทัศนคติเชิงบวกต่อกระแสโลกาภิวัตน์ เห็นว่าเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ได้
- 3) เน้นเศรษฐกิจแบบเสรี รัฐไม่ควรเข้าแทรกแซง กระบวนการตัดสินใจทางเศรษฐกิจต้องโปร่งใส เป็นไปตามกลไกการตลาด
- 4) ให้ความสำคัญแก่ชุมชนที่เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมในระดับรอง

ถึงแม้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยม และนำมาประยุกต์อย่างแพร่หลาย และมีลักษณะเด่น คือการนำเอาพุทธศาสนา มาประยุกต์ในการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น แต่ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2549) เห็นว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอาจต้องมีการปรับให้มีการมอง “ชุมชน” ในลักษณะเป็นกระบวนการ ไม่ใช่ดุลยภาพ ในกระบวนการมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และส่วนใหญ่เกิดจากความขัดแย้ง ซึ่งแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มองว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรม แต่ในความเป็นจริงต้องมองให้กว้างกว่านั้น โดยความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นได้จากสาเหตุอื่น ๆ อาทิ อุดมการณ์ ผลประโยชน์ ความตึงเครียด เป็นต้น

เมื่อเชื่อมโยงแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับชุมชนเข้ากับ “สุขภาวะ” พบว่า มีประเด็นความสัมพันธ์ด้วยเป้าหมายของคำว่า “สุขภาวะ” มุ่งสู่การมีสุขภาพดีถ้วนหน้าในทุกมิติดังกล่าวข้างต้น และในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 กำหนดให้เรื่องสุขภาพ เป็นเรื่องที่ประชาชนทุกคนนั้นมีทั้ง “สิทธิ” และ “หน้าที่” ด้านสุขภาพ กล่าวคือ พลเมืองทุกคนต้องมีบทบาททั้งการรับรู้และปฏิบัติหน้าที่ด้านสุขภาพร่วมกัน โดยในพระราชบัญญัตินี้ ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพผ่านรูปแบบและช่องทางต่างๆ โดยกำหนดให้มี

คณะกรรมการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพแห่งชาติ (National Commission on Traditional Wisdom Development for Health) ขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลขับเคลื่อนและผลักดันการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ชาติ โดยคณะกรรมการนี้ มีองค์ประกอบของบุคคลที่มาจากหลายภาคส่วน ซึ่งรวมถึงตัวแทนภาคประชาชนและมีกระบวนการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุการมีสุขภาพของประชาชนไทย ในรูปแบบของสมัชชาสุขภาพ และมีการดำเนินงานที่มีการขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างสุขภาวะ ตั้งแต่การปรับกระบวนการทัศน์ และการผลักดันให้เกิดการสร้างสุขภาวะโดยอยู่บนฐานของการพัฒนาและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับชุมชน (อำพล จินดาวัฒนะ, 2551)

ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการปรับกระบวนการทัศน์ และส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนสร้างการเปลี่ยนแปลง และร่วมสร้างสุขภาวะ จึงได้มีการนำเสนอแนวคิด แนวปฏิบัติ และการศึกษาวิจัยที่ผู้รู้ต่างกำหนดหลักการ และบทบาทของชุมชนในการร่วมสร้างสุขภาวะไว้ ดังนี้

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2550) ได้ให้หลักการที่เกี่ยวข้องกับบทบาทชุมชนในการสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่ดีงามและอยู่เย็นเป็นสุข ต้องอาศัยใจ สมอง และสองมือ เพื่อให้แต่ละพื้นที่เรียนรู้และพัฒนาไปจนครบวงจร โดยเสนอภาคีพัฒนาที่สำคัญคือ ประชาชนในท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการส่วนภูมิภาค ร่วมสร้างสังคมสุขภาวะบนหลักการ คือ

1) การจัดการตนเองของประชาชน ด้วยความเชื่อในหลักการพึ่งตนเอง คนทุกคนเป็นรากฐานของสังคม มีความดี ความสามารถ ต้องให้โอกาสในการแสดงออกเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ “คน” กลับเป็นองค์ประกอบที่ดีของสังคม ชุมชน

2) การระดมพลังสร้างสรรค์ ในท้องถิ่น ตำบล โดยการกระตุ้น ส่งเสริม ทำซ้ำ ให้ก่อเกิดพลังในการพัฒนาอย่างทวีคูณ เพื่อใช้ประโยชน์ต่อชุมชนทั้งทางกาย ใจ จิตวิญญาณ สังคม

3) การเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับบุคคล องค์กร กลุ่มเครือข่าย ชุมชน ท้องถิ่น โดยให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะไตรสิกขา คือ การปฏิบัติศีล การปฏิบัติสมาธิ และการปฏิบัติให้เกิดปัญญา

จากการนำเสนอดังกล่าว มีความสอดคล้องกับข้อเสนอของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2548: 82-83) ที่กล่าวถึงบทบาทประชาสังคมในการพัฒนาสังคมและพัฒนาสุขภาพที่สำคัญ 4 ประการคือ

1) การให้การสงเคราะห์และจัดบริการต่าง ๆ (support and service) ถือเป็นบทบาทเดิมของอาสาสมัคร และสามารถดำเนินการได้หลากหลาย มีประสิทธิภาพ เข้าถึงกลุ่มผู้ด้อยโอกาส และช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความไว้วางใจได้

2) การเสนอทางเลือกและทางออกจากกระแสหลัก (alternative and exit option) ด้วยการสร้างและส่งเสริมระบบสุขภาพทางเลือกให้คู่ขนานไปกับการแพทย์กระแสหลักให้ชุมชนโดยผสมแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปด้วย

3) การปกป้องสิทธิและการผลักดันนโยบาย (right and advocacy) โดยเป็นกลไกการต่อรอง ผลักดันให้เกิดนโยบาย แผนปฏิบัติการที่เอื้อต่อสุขภาพและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ชุมชน

4) งานด้านวิจัยและการสร้างความรู้ (knowledge and research) โดยเป็นการสร้างให้เกิดฐานข้อมูลความรู้ ข่าวสาร เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการผลักดัน เปลี่ยนเชิงนโยบาย ไม่ให้การดำเนินงานใด ๆ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนในชุมชน ท้องถิ่น

ในส่วนของประเทศ เวที (2549) ได้กล่าวถึงภาพรวมของชุมชนในลักษณะเมืองไทยจะแข็งแรงชุมชนต้องเข้มแข็ง นั่นคือ ชุมชนต้องมีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ในการแก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจ จิตใจ ครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพไปพร้อมๆ กัน โดยชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติวัฒนธรรม เมื่อชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมเข้มแข็ง จะเกิดภูมิคุ้มกันจากอันตรายทั้งจากภายในและภายนอกได้

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (2552) ได้มีข้อเสนอเกี่ยวกับบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของชุมชนในการจัดการสุขภาพหรือสร้างสุขภาพต่อคณะรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2552 ในบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นประเด็นทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม 7 ข้อ ประกอบด้วย

1) จัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนอย่างสมานฉันท์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันในการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และเป็นแกนหลักในการจัดทำสุขภาพท้องถิ่น

2) นำนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพและการประเมินผลกระทบทางด้านสุขภาพมาจัดทำแผน นโยบาย ยุทธศาสตร์และโครงการ เพื่อการจัดการด้านสุขภาพและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และมีกระบวนการประเมินตนเองอย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งมีการเผยแพร่รายงานผลการประเมินต่อชุมชน

3) ส่งเสริมและสนับสนุนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนและรับเรื่องร้องเรียนและเฝ้าระวังด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อย่างทั่วถึงและเพียงพอ รวมทั้งจัดทำข้อมูลสุขภาพชุมชนและประเมินผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยร่วมมือกับองค์กรเอกชนหรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

4) พัฒนาศูนย์กลางสาธารณสุข และอาสาสมัครสาธารณสุขในตำบล และจัดตั้งกองทุนการศึกษาเฉพาะด้านเพื่อดำเนินการพัฒนาบุคลากรทุกภาคฝ่าย เช่น ส่งบุคลากรในท้องถิ่นไปศึกษาต่อในสาขาที่ท้องถิ่นต้องการ จัดบรรจุเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว หรือจัดการพัฒนาทั้งทางด้านวิชาการ จิตวิญญาณบริการด้วยคุณธรรม จริยธรรม และมนุษยสัมพันธ์ให้แก่บุคลากรด้านสาธารณสุข ตลอดจนให้โอกาสแก่บุคคลในท้องถิ่นที่สำเร็จการศึกษาในสาขาที่ท้องถิ่นต้องการกลับมาปฏิบัติงานในพื้นที่ชุมชนอย่างมีความมั่นคงในวิชาชีพ เป็นต้น

5) กำหนดข้อบังคับในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนโดยประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบข้อบังคับ ควบคู่กับสร้างจิตสำนึกและความตระหนักให้กับคนในชุมชนรักและหวงแหน ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน

6) ส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

7) เชื่อมโยงบูรณาการจัดระบบและแก้ไขปัญหาสุขภาพ และจัดการสิ่งแวดล้อมระหว่างท้องถิ่นที่มีพื้นที่ต่อเนื่องถึงกัน หรือมีลักษณะงานที่เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วน

อย่างไรก็ดี อภิญา เวชชัย (2552) ได้รายงานการติดตามกลไกการทำงานในชุมชนผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลในหลายพื้นที่พบประเด็นที่น่าสนใจ คือ

- 1) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ยังไม่ได้รับประเด็นเด็กและเยาวชน เป็นประเด็นหลักในการขับเคลื่อน ส่วนใหญ่เป็นการทำงานกับเด็กในวาระประจำ เช่น วันเด็ก วันครอบครัว เป็นต้น
- 2) ไม่มีการกำหนดบทบาทหน้าที่บุคลากรในงานพัฒนาเด็กและเยาวชนเป็นการเฉพาะ แต่เป็นการกำหนดร่วมไปกับงานพัฒนาชุมชน/สวัสดิการชุมชนเป็นหลัก
- 3) ในบางชุมชนมีความพยายามรวมกลุ่มผู้นำกำหนดแผนการทำงานกับเด็กและเยาวชน แต่ยังคงเป็นลักษณะแผนการทำงานมากกว่าการกำหนดเป็นแผนเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อเป็นการยกระดับความสำคัญของการทำงาน
- 4) บุคลากรในชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจในประเด็นปัญหาเด็กและเยาวชนที่ถูกละเมิดทางเพศ เพราะเป็นประเด็นอ่อนไหว บุคลากรจึงใช้วิธีการส่งต่อเด็กไปรับบริการที่หน่วยอื่น
- 5) การทำงานด้านเด็กและเยาวชนในบางชุมชน มีความต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา และการมีข้อกำหนดให้มีคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้ได้ส่วนกรณีมีความผิด ส่งผลให้ในบางกรณีเด็กไม่ได้รับการเยียวยา หรือชดเชยความเสียหายเนื่องจากเป็นที่รู้จัก และไม่มีการคำนึงถึงหลักการรักษาความลับ อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่เด็กพึงได้รับจากสังคม
- 6) การทำงานด้านเด็กและเยาวชน ขาดการบูรณาการแผนงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ในการส่งเสริมบทบาทชุมชนกับการสร้างสุขภาวะนั้น มีการกำหนดแนวคิดและบทบาทของชุมชน ที่เป็นไปทั้งในรูปแบบขององค์ความรู้ทางวิชาการจากนักคิด นักพัฒนา และเป็นนโยบายที่ภาครัฐกำหนดให้องค์กรท้องถิ่นต้องมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเพื่อ

สุขภาวะ แต่พบว่า บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่กำหนดในนโยบาย ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม แนวคิดการพัฒนาคน และมุ่งเน้นบทบาทการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสร้างสุขภาวะ ในสถานการณ์ปัจจุบัน ได้มีความพยายามของหน่วยงานต่าง ๆ ในการเปิดพื้นที่ให้ชุมชน และภาคีเครือข่าย เข้ามามีบทบาทในทุกกระบวนการของการดำเนินงานตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมผลักดันให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และพบว่าการพัฒนาที่มุ่งสู่สุขภาวะของคนในสังคม ในบางกรณีต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (สนธิ สมักรการ, 2545: 4) โดยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ดังนั้น ในทางปฏิบัติ จำต้องคำนึงถึงบริบทความเป็นสังคมที่มีความแตกต่างกัน ที่ต้องบูรณาการ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม เข้าอย่างผสมผสานกับการสร้างสุขภาวะ ภายใต้การยอมรับ และการปฏิบัติต่อไป

2. วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมในการพัฒนาสุขภาวะ

วัฒนธรรมคือ “วิถีชีวิตทั้งมวลของสังคมใดสังคมหนึ่ง” (สนธิ สมักรการ, 2545: 1) และสังคมคือ “กลุ่มชนที่รวมกันอยู่อย่างมีระเบียบภายใต้วิถีชีวิตแบบใดแบบหนึ่ง” นั่นคือ สังคมประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ในขณะที่วัฒนธรรมคือแนวทางพฤติกรรมที่คนแต่ละกลุ่มยึดถือปฏิบัติ สืบทอดต่อ ๆ กันมา (สนธิ สมักรการ, 2545: 2) ทั้งนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2552) ได้จำแนกลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมในสังคม คือ

2.1 วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น (necessity) ในการดำเนินชีวิตในสังคมมนุษย์ หากปราศจากวัฒนธรรม สังคมมนุษย์จะมีสภาพเหมือนกับสัตว์ คือไม่มีระเบียบ

2.2 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น (man made) ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเอง มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นและกำหนดความหมาย สัญลักษณ์ หน้าที่

2.3 วัฒนธรรมมีการยอมรับร่วมกัน (is shared) เพราะจะทำให้วัฒนธรรมอยู่อย่างยั่งยืน

2.4 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ (is learned) ไม่ได้เกิดจากธรรมชาติ เช่น มารยาท การทักทาย จนเกิดเป็นบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล และเป็นที่ยอมรับในสังคม

2.5 วัฒนธรรมต้องมีการถ่ายทอด (is transmitted) ไปสู่สมาชิกรุ่นหลังๆ ซึ่งอาจเป็นไป โดยการอบรมจากพ่อ แม่ โรงเรียน หรือการแพร่กระจายวัฒนธรรมทางการสื่อสารมวลชน เป็นต้น

2.6 วัฒนธรรมแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน (varieties) ไม่มีการเปรียบเทียบว่า วัฒนธรรมของสังคมไหนดีกว่ากัน เนื่องจากวัฒนธรรมจะมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

2.7 วัฒนธรรมเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงได้ (is changed) ไม่อยู่นิ่ง มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา

2.8 วัฒนธรรมอาจล่มสลายได้ เมื่อไม่มีการถ่ายทอด สืบต่อ วัฒนธรรมจะสลายหรือ ตายไป (dead culture)

2.9 วัฒนธรรมเป็นผลรวมของหลายสิ่ง หลายอย่าง (integrative) เป็นผลรวมของแบบแผนหรือแนวทางการดำเนินชีวิตร่วมกัน เรียกแบบแผนวัฒนธรรม (culture pattern)

2.10 วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม (social heritage) เป็นสมบัติของสมาชิกทุกคน ที่สามารถถ่ายทอดจากสมาชิกรุ่นสู่รุ่น

วัฒนธรรมทำหน้าที่กำหนดแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบ เป็นที่ยอมรับ กำหนด พฤติกรรมของบุคคลในสังคม กำหนดค่านิยม เป้าหมายในชีวิต เป็นแนวทางในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก เป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ และวิธีการควบคุมสังคม วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมด้านวัตถุ (material culture) ได้แก่ สิ่งของ เครื่องมือ เครื่องยนต์ สิ่งก่อสร้าง และ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (non-material culture) ได้แก่ ภาษา ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ลัทธิ ประเพณีต่าง ๆ

สำหรับสังคมไทย เป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมเก่าแก่ และมีการปรับเปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อในแต่ละยุคสมัย ความเชื่อและค่านิยมบางอย่างขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคมและ สภาพแวดล้อม เมื่อสภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ค่านิยมอย่างใหม่ก็เกิดขึ้นมาแทนที่ เช่น วัด เมืองไทย ในอดีตเป็นทั้งสถานที่ประกอบศาสนกิจ เป็นที่พำนักของเด็กด้อยโอกาส เป็นศูนย์ที่คน

ในสังคมมาพบปะ ตลอดจนเป็นที่ตั้งบัญชาการทัพในยามสงคราม ดังนั้น ค่านิยมในการสร้างวัดในอดีตจึงมีมาก เมื่อเวลาผ่านไป สังคมมีการเปลี่ยนแปลง มีการสร้างสถานศึกษา โรงพยาบาล โรงเรียน ฯลฯ ค่านิยมในการสร้างวัด จึงเปลี่ยนไปเป็นการสร้างโรงเรียน โรงพยาบาลแทน (สุพัตรา สุภาพ, 2531)

นอกจากนี้ วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของคนในสังคมไทย ยังมีความแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ชนบทและพื้นที่เมือง ซึ่ง สุพัตรา สุภาพ ได้เสนอค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรมที่เด่นชัดของคนในสองบริบทนี้ (ตารางที่ 3) ที่เชื่อมโยงไปสู่สุขภาวะของสังคมชุมชน สะท้อนผ่านพฤติกรรมที่เกิดจากค่านิยมของคนในชนบทและในเมือง โดยค่านิยมของคนในชนบท ยึดหลักของการทำดี ทำชั่ว เชื่อในธรรมชาติและโชคลาง รักญาติ มีความสุขกับการทำงาน มีการพึ่งพากัน ในขณะที่ค่านิยมของคนในเมือง เชื่อในเหตุผล ชอบการแข่งขัน เห็นแก่ตัว นิยมวัตถุ ซึ่งทั้งสองค่านิยม สะท้อนพฤติกรรมที่นำสู่การมีสุขภาวะของคนในชุมชนด้านจิตใจ และสังคม ที่มีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 3 ค่านิยมของคนในชนบทและคนในเมือง

ค่านิยมในชนบท	ค่านิยมในเมือง
- ยอมรับบุญกรรม โดยไม่ได้แย้ง โดยเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว	- เชื่อในเรื่องเหตุและผล เชื่อว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ มีที่มา และหาวิธีการแก้ไขได้
- ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ เช่น ถ้าฝนตกก็ปลูกข้าว ได้ ดังนั้นมาตรฐานเศรษฐกิจจึงไม่มั่นคง	- ขึ้นอยู่กับเวลา ชาวเมืองเป็นทาสของเวลา ที่เป็นตัวบงการชีวิตกับการทำงาน
- เชื่อถือโชคลาง ชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติ จึงเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ	- แข่งขันมาก อยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่ค่อยมีความเอื้อเฟื้อ อยู่นิ่งไม่ได้ มีความกดดันทางจิต
- ชอบเลี้ยงโชค ยามว่างจากการทำนา มักเล่นการพนัน เพราะมีเวลาว่างมาก	- นิยมตะวันตก หรือมีกิจกรรมการพาที่แปลกกว่าชาวบ้าน เพื่อแสดงความแตกต่าง มีความคิดเชิงอุดมการณ์
- นิยมเครื่องประดับ โดยเฉพาะทองเพื่อแสดงถึงความมีหน้ามีตาหรือฐานะของตนเอง	- ชอบจัดงานพิธี เพื่อหน้าตา มีชื่อเสียง มีเกียรติ
- นิยมคุณค่าความดี ใครทำดีจะเป็นที่รักและเลื่อมใส เป็นการรักด้วยใจมากกว่าการบังคับ	

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ค่านิยมในชนบท	ค่านิยมในเมือง
- นิยมพิธีการ การทำบุญเกินกำลัง เป็นการทำให้ความมีหน้ามีตา และหวังผลในความเชื่อ กฎแห่งกรรม - ชอบเป็นฝ่ายรับมากกว่าฝ่ายรุก จี๊เกรงใจ เชื่อผู้ปกครอง ยอมนนอบแก่อำนาจ ราชศักดิ์ - ทำงานเป็นเล่น เล่นเป็นงาน เช่น เกี่ยวข้าว ปลุกบ้าน ก็จะมีการรื่นเริงไปกับงานด้วย - พึ่งพาอาศัยกัน ช่วยกันทำช่วยกันกิน มีความเป็นส่วนตัวมากเกินไป นิยมทำงานแบบกันเอง จนงานเสีย จากความเกรงใจมากกว่าอุดมการณ์ - รักญาติพี่น้อง และนิยมการนับญาติ - มีความสนใจโดย พอใจในสิ่งที่เป็นอย่างนั้น ชอบฟังมากกว่าคัดค้าน - หวังความสุขชั่วหน้า ไม่หวังอะไรมากกว่าที่เป็นอยู่ขณะนั้น ทำให้ทำงานเฉพาะแก้ไขปัญหาก็เป็นอยู่	- ฟุ่มเฟือย หรูหรา เนื่องจากความต้องการมีสถานภาพที่สูงเหมือนคนอื่นตลอดเวลา - นิยมวัตถุ ในรูปของของที่มีราคา เพื่อเป็นเครื่องบอกถึงฐานะ - ชอบทำอะไรเป็นทางการ เช่น การจัดงาน ต้องมีบัตรเชิญ ทั้งนี้เพราะความเป็นอยู่ห่างกัน - ยกย่องผู้มีอำนาจ มีตำแหน่ง - ขาดระเบียบ วินัย ทำอะไรมักรีบร้อนเพื่อให้เสร็จ - ไม่รักของส่วนรวม ทำในสิ่งที่รู้สึกพอใจ ซึ่งมักได้ยินเสมอ เช่น “ช่างมัน ของหลวง” พูดมากกว่าทำ และไม่ชอบทำงานเป็นทีม - ไม่ชอบให้ใครเหนือกว่า - เห็นแก่ตัว ไม่เชื่อใจใคร เนื่องจากอยู่ในสังคมที่ต้องดิ้นรน ขวนขวาย เพื่อความอยู่รอดและความก้าวหน้า

ที่มา: ปรับจาก สุพัตรา สุภาพ (2531)

ในประเด็นสุขภาวะ มนุษย์จะแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสุขภาวะอย่างต่อเนื่อง ด้วยสัญชาตญาณการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จนก่อเกิดประสบการณ์ และองค์ความรู้ ที่นำไปสู่การพัฒนาสุขภาวะของผู้คนในสังคม ชุมชนจากการสังเคราะห์ขึ้นในแต่ละวัฒนธรรม และสืบทอดต่อ ๆ กันมาตามระบบคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ ทั้งนี้ ในสังคมไทย แบบแผนทางความคิดที่ชาวไทยเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับสุขภาพ หรือสุขภาวะ มีอย่างหลากหลายลักษณะ ตามโครงสร้างสังคมที่รับเอาวัฒนธรรมหลายกระแสเข้ามาผสมกลมกลืนกับแบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิมที่รากฐานทางวัฒนธรรมมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อ ผี พราหมณ์ พุทธ เป็นตัวกำหนด

สำคัญในพฤติกรรมสุขภาพของคนไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า แม้ประสิทธิภาพของการแพทย์แผนใหม่จะเป็นที่ปรากฏเด่นชัด แต่องค์ความรู้เหล่านั้นก็ไม่ได้เป็นกระแสหลักในการชี้นำ หรือกำหนดพฤติกรรมสุขภาพ ความรู้สึกนึกคิด ของชาวบ้าน สังคม ชุมชน ที่ยังคงถูกกำหนดจากแนวคิดและวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสำคัญ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2535)

ทั้งนี้ จากระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ของคนในสังคมไทยที่ส่งผลต่อการพัฒนาสุขภาพของคนในชุมชนท้องถิ่น โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และยงศักดิ์ ตันติปัญญ (2550: 12-42) สรุปแนวคิดเรื่องสุขภาพและความเจ็บป่วย บนฐานความเชื่อ ค่านิยมของคนไทยไว้ 3 แนวคิดที่สำคัญคือ

1) แนวคิดเรื่องธาตุ สุขภาพ และความเจ็บป่วย เป็นแนวคิดดั้งเดิมของไทย โดยธาตุหมายถึง คุณสมบัติเฉพาะที่เป็นธรรมชาติขององค์ประกอบที่บูรณาการเข้าด้วยกัน เป็นสิ่งสำคัญคู่กันเป็นร่างของสิ่งทั้งหลาย เชื่อว่ามี 4 ธาตุคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟและธาตุลม ในระดับชาวบ้านรับรู้เรื่องธาตุเป็นสัญลักษณ์แทนร่างกายมนุษย์ในการทำพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องกับท้องหรืออาหาร แนวคิดเรื่องธาตุที่ถือว่า สุขภาพดี เป็นผลจากความสมดุลของธาตุทั้ง 4

2) แนวคิดเรื่องไสยศาสตร์กับความเจ็บป่วย เป็นแนวคิดที่อยู่บนความเชื่อดั้งเดิมที่เชื่อว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายเป็นผลจากอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ สามารถบงการชีวิตมนุษย์และธรรมชาติทั้งปวง และดลบันดาลให้เกิดเคราะห์กรรม รวมทั้งความเจ็บป่วยได้ ประเพณีไทยที่สะท้อนวิธีคิดนี้เช่น ประเพณีเสียบบาล แนวคิดนี้ จำแนกเป็น 3 ลักษณะคือ ก) แนวคิดที่ถือว่าผีเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่พิทักษ์รักษา หรือปกป้องคุ้มครองสิ่งต่าง ๆ ถือเป็นผีดี ข) แนวคิดที่ถือว่า ผีเป็นวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว แต่คงมีอำนาจให้คุณให้โทษ ดูแลทุกข์สุขของชุมชน จึงมีพิธีเช่นไหว้ประจำปี เป็นต้น ค) แนวคิดที่ถือว่าผีเป็นวิญญาณร้าย ให้โทษภัยแก่มนุษย์ ทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้หลายวิธี ทั้งการหลอกหลอน การสิงสู่ เป็นต้น

3) แนวคิดเรื่องโหราศาสตร์ เคราะห์กรรมกับความเจ็บป่วย สังคมไทยมีระบบคิดที่อธิบายความซับซ้อนโดยวิธีการทางคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ที่ส่งผลกระทบด้วยเงื่อนไขความสัมพันธ์ที่ไม่อาจหยั่งรู้ได้ด้วยสามัญสำนึกของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปตามวิถีหรือชะตาที่ถูกกำหนดของจักรราศี

ซึ่งโหราศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ตำแหน่งและความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ทำความเข้าใจกับ ภาวะที่ดำรงอยู่ และทำนายวิธีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งนั้น ๆ จึงมีความเกี่ยวข้องกับ “ฤกษ์ยาม” หรือ “เวลา” และ “ตำแหน่งแห่งที่” เป็นการกำหนดว่าสิ่งต่าง ๆ เป็นไปอย่างมี “สิริมงคล” หรือ “เคราะห์”

3. การพัฒนาสุขภาวะคนในท้องถิ่น

ในอดีตการดูแลสุขภาพ หรือการพัฒนาให้เกิดสุขภาวะของคนไทย อยู่บนพื้นฐาน แนวคิดดั้งเดิมตามวัฒนธรรมความเชื่อ ภายใต้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น ต่อมา การแพทย์แผนตะวันตก ได้มีบทบาทแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพของคนไทย จนเป็นที่นิยมน้อยลง โดยสังคมไทยได้รับ แนวคิดตะวันตก และผสมผสานแนวคิดดั้งเดิมของสังคมไทยอย่างกลมกลืน ทั้งนี้ ปัจจัยที่ทำให้ การแพทย์ตะวันตกได้รับการยอมรับ และนิยมมากขึ้นคือ การพิสูจน์ให้เห็นประสิทธิภาพ การเฝ้าระวังรักษาโรค จนทำให้การแพทย์ดั้งเดิมถูกลดบทบาทจากระบบการแพทย์และสาธารณสุข ภายใต้อำนาจของรัฐ ส่งผลต่อวิธีการดูแลสุขภาพของคนไทยที่ลดความนิยมการแพทย์ดั้งเดิม และ ขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และยงศักดิ์ ดันติปัญญ, 2550: 43-48)

การเปลี่ยนแปลงการดูแลสุขภาพสุขภาพดังกล่าว ส่งผลต่อวิถีชีวิตคนไทยที่เปลี่ยนจาก สังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการแพทย์พื้นบ้าน เป็นการพึ่งพิงสถาบัน การรักษาในรูปแบบสถานพยาบาลมากกว่าการใช้พื้นที่ในชุมชนและสังคมครอบครัวเช่นในอดีต ทำให้ผู้คนละเลยต่อภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทย จนทำให้เกิดปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สังคมพึ่งตนเองได้น้อยลงทั้งในระดับประเทศ ชุมชนและปัจเจกชน จนกระทั่ง ราวสองทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดภูมิปัญญาไทยได้ถูกนำเสนอและยอมรับอย่างกว้างขวางจาก ความคิดทวนกระแส ถึงแม้ภูมิปัญญาไทยส่วนหนึ่งจะถูกทำให้กลายเป็นสินค้า แต่ภาวะดังกล่าว สะท้อนความรู้สึกรักและทัศนคติของสังคมไทยที่ความเป็นท้องถิ่น วิถีชุมชนและภูมิปัญญาไทย ไม่ใช่สิ่งมลาย ไร้สาระ แต่เป็นสิ่งที่มีความค่าเป็นภูมิปัญญาที่สังคมไทยต้องช่วยกันสืบสาน (สำนัก นโยบายและแผนยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2550)

การพัฒนาสุขภาวะให้เกิดขึ้นในชุมชนในปัจจุบัน เกิดขึ้นด้วยการกระตุ้นให้ชุมชน เคลื่อนไหว และตระหนักในการพัฒนาสุขภาวะด้วยการรวมพลังทางถิ่นสหกิจด้านสุขภาพและการ ต่อสู้ทางการเมืองของภาคประชาชนในการเรียกร้องความถูกต้อง ความชอบธรรมในวงการสุขภาพ

ได้ก่อตัวอย่างต่อเนื่องจากขบวนการสาธารณสุขมูลฐานที่เปิดพื้นที่ให้มีมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการเกิดขึ้นของประชาคมสุขภาพต่าง ๆ ที่ร่วมผลักดันการปฏิรูประบบสุขภาพอย่างเข้มแข็ง (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2546) จนเกิดระบบสุขภาพใหม่ภายใต้พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ 2550 ส่งผลให้การพัฒนากฎหมาย และธรรมเนียมสุขภาพแห่งชาติ 2552 กำหนดให้เปิดพื้นที่ให้ประชาชนในชุมชนเข้าร่วมสร้างสุขภาพในรูปแบบ “สมัชชาสุขภาพ” ด้วยการใช้องค์ความรู้ทางวิชาการและความสมานฉันท์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันสร้างนโยบายสาธารณะที่ดี และผลักดันนโยบายให้เกิดผลเป็นรูปธรรม ส่งผลต่อการพัฒนาสุขภาพโดยรวม ทั้งนี้ อำพล จินดาวัฒนะ (2551) ได้สรุปรูปแบบ “สมัชชาสุขภาพ” เป็น 3 ประเภทคือ

3.1 สมัชชาสุขภาพเฉพาะพื้นที่ เป็นรูปแบบที่ประชาชนและภาคีเครือข่ายในชุมชนพื้นที่ภูมิภาค รวมตัวเพื่อนำเสนอ และร่วมสร้างสุขภาพผ่านข้อเสนอเชิงนโยบาย โดยยึดพื้นที่ดำเนินการเป็นหลัก เช่น สมัชชาสุขภาพจังหวัด สมัชชาสุขภาพลุ่มน้ำ เป็นต้น

3.2 สมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็น เป็นการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ ชุมชนที่ยึดประเด็นปัญหาเป็นหลัก ด้วยความต้องการในการจัดการกับผลกระทบต่อสิ่งที่มีผลต่อสุขภาพ เช่น สมัชชาว่าด้วยสุขภาพเด็กและเยาวชน สมัชชาว่าด้วยสารเคมีทางการเกษตร เป็นต้น

3.3 สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ เป็นการดำเนินงานโดยคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (กสช.) เพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพระดับชาติ หรือระดับท้องถิ่นที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ และผลักดันให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้การมีส่วนร่วมทางวิชาการ

ผลการดำเนินงานด้วยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในพื้นที่ชุมชน ก่อเกิดความเคลื่อนไหวที่เป็นการปรับกระบวนการทัศน์ด้านสุขภาพที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการตั้งแต่การคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา ภายใต้ความต้องการของคนในพื้นที่ ความร่วมมือจากคนในชุมชนทุกฝ่าย ทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และประชาชนระดับปัจเจก รวมทั้งต้องร่วมขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม จนเกิดผลสัมฤทธิ์เชิงนโยบายที่ส่งผลต่อสุขภาพของคนในชุมชน อาทิ การดำเนินงานภายใต้กระบวนการของจังหวัดพิจิตร ในประเด็นการเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพ ที่สามารถยังผลให้เกิดนโยบายท้องถิ่นกับการส่งเสริมการเกษตร และมีการประกาศ “วันอิสรภาพจากสารพิษ” การดำเนินงานโดยชุมชนจังหวัดแพร่

ที่สามารถผลักดันให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินนโยบายพัฒนาเด็กและเยาวชน ครอบครัว ผู้สูงอายุ การสร้างสุขภาวะในสังคม การลดการบริโภคหวาน เป็นต้น (อำพล จินดาวัฒนะ, 2552)

การพัฒนาสุขภาวะของคนในท้องถิ่น ด้วยการขับเคลื่อนพลังชุมชน และพื้นที่เพื่อแก้ไข ปัญหาสุขภาวะ เป็นกระบวนการที่เชื่อมความร่วมมือของทุกฝ่าย ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาสุขภาวะ และช่วยให้เกิดการตื่นตัวของภาคี เกิดการเฝ้าระวังทางสุขภาพอย่างมีส่วนร่วม อย่างไรก็ดี ในการ ดำเนินงานต้องร่วมสร้างความตระหนักถึงรากฐานภูมิปัญญาไทยร่วมด้วย เพื่อให้สังคม ชุมชนสืบ ทอดคุณค่าและอัจฉริยภาพของภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันพบว่า การพัฒนาศิลปวัฒนธรรม ความเป็นชาติ เอกัตถ์ของประเทศไทยมีความสำคัญลงมาก ประกอบกับ ค่านิยม จริยธรรมและพฤติกรรมของคนที่เปลี่ยนไป ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและสุขภาวะทางด้าน สังคม จิตใจ จิตวิญญาณของกลุ่มคนในสังคมทุกระดับวัย (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2552)

เยาวชนกับสุขภาวะ

สุขภาวะเยาวชนกับการพัฒนาประเทศ

1. กระแสโลกาภิวัตน์และผลกระทบต่อสุขภาวะเยาวชน

ในสองทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยมีการพัฒนาภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตคนไทยอย่างมากทั้งด้านพฤติกรรมบริโภค การทำงานและการใช้ชีวิต เกิดการย้ายถิ่นจากชุมชนชนบทเข้าสู่ชุมชนเมือง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลกระทบท่อ สุขภาวะเด็กและเยาวชนไทย โดยสำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2552) พบ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน 3 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ปัจจัยทางด้าน ปัจเจกบุคคล และระบบสนับสนุน คือ

1.1 ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย

1) ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ

ด้วยประเทศไทยใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยและคนจนมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2550 คนรวยกับคนจนมีความแตกต่างทางรายได้ถึง 12.8 เท่า และสัดส่วนเด็กที่ยากจนในชนบทซึ่งเป็นเด็กส่วนใหญ่ของประเทศมีมากกว่าเด็กยากจนในเขตเมืองถึง 25 เท่า ความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจนี้ ส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสในหลายๆ ด้าน ทั้งการบริการด้านสุขภาพ และการมีพฤติกรรมเสี่ยงจากการบริโภค อุบัติเหตุ และความเสี่ยงจากการมีเพศสัมพันธ์ ด้วยอิทธิพลการตลาดและการโฆษณา

2) ด้านการศึกษา

ถึงแม้เด็กอายุ 6-14 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับจากการเร่งรัดการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี แต่ยังคงพบว่า ในปี พ.ศ. 2551 การศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายยังมีอัตราเพียงร้อยละ 68.1 เด็กและเยาวชนอายุ 6-14 ปี อ่านหนังสือไม่มากนัก การอ่านตำราเรียนมีแนวโน้มลดลง ขณะที่การอ่านนวนิยาย การ์ตูน หนังสืออ่านเล่นมีแนวโน้มสูงขึ้นถึงร้อยละ 20 จากปี พ.ศ. 2548 กระบวนการศึกษามุ่งการสอนแบบท่องจำ ทำให้เยาวชนไทยขาดความสามารถในการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นพื้นฐานของทักษะชีวิต และการรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ

3) ด้านโครงสร้างประชากร

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่มีอัตราเพิ่มของประชากรลดลงจากร้อยละ 3.2 ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2513 เป็นร้อยละ 0.4 ในปี พ.ศ. 2549 ซึ่งต่ำกว่าที่คาดการณ์ว่าแนวโน้มการเพิ่มประชากรจะลดลงเหลือร้อยละ 0.5 ในปี พ.ศ. 2553 ส่งผลให้สัดส่วนประชากรทั่วไปและประชากรวัยเด็ก 0-19 ปี มีแนวโน้มลดลงด้วย และพบว่าเด็กและเยาวชน 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด ต้องเข้าสู่แรงงานเร็วและมากขึ้น ทำให้เกิดการใช้แรงงานเด็กตามมา

4) ด้านครอบครัว

ปัญหาวิกฤติทางสังคมส่งผลต่อค่านิยม จริยธรรม และพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตครอบครัว จากการประพจน์ไม่อยู่ในศีลธรรม ขาดความรับผิดชอบ เป็นผลให้เกิดการหย่าร้างมากขึ้นจาก 3.4 คู่ต่อพันครัวเรือนในปี พ.ศ. 2539 เป็น 4.8 คู่ต่อพันครัวเรือนในปี พ.ศ. 2551 และแยกกันอยู่มากขึ้น นอกจากนี้พบว่า พ่อ แม่วัย 25-39 ปี ประกอบอาชีพนอกบ้าน และใช้เวลาดูแลสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยวันละ 2.2-3.2 ชั่วโมง ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะเด็กไทยทำให้ขาดความอบอุ่น มีเด็กถูกทอดทิ้งมากขึ้นจาก 30.3 ต่อเด็กแสนคนในปี พ.ศ. 2536 เป็น 41.3 ต่อเด็กแสนคนในปี พ.ศ. 2551 เด็กไม่ได้รับการตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐาน ทำให้มีปัญหาสุขภาพกาย จิตใจ รวมทั้งการทำร้ายร่างกายและความรุนแรง เป็นต้น

5) ด้านสิ่งแวดล้อม

สภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อสุขภาวะ ได้แก่ ภาวะโลกร้อน มลพิษจากอากาศและแม่น้ำมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ภาวะชุมชนแออัดมีเพิ่มขึ้นจาก 1,587 ชุมชนในปี พ.ศ. 2537 เป็น 2,696 ชุมชน ในปี พ.ศ. 2549 หรือเพิ่มร้อยละ 70.0 ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำดื่มที่สะอาด มีฝุ่นละอองจากการอยู่อาศัยแออัด และมีพื้นที่สาธารณะเพื่อสันตินาการของเด็กและเยาวชนน้อยเฉลี่ย 46.9 ต่อประชากรแสนคน ในขณะที่มีพื้นที่เสี่ยงเฉลี่ย 124.0 ต่อประชากรแสนคน ซึ่งมากกว่ากันสองเท่าตัว (พื้นที่เสี่ยงได้แก่ จำนวนร้านค้า คาราโอเกะ ผับ โรงน้ำชา โรงแรมม่านรูด แหล่งบันเทิงต่าง ๆ) สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเด็กและเยาวชน อาทิ การป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจ และการมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาวะ เช่น ดิคสุรา บุหรี่ เป็นต้น

1.2 ปัจจัยทางด้านปัจเจกบุคคล ได้แก่

1) ค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรม

การกระตุ้นกระแสบริโภคผ่านสื่อและโฆษณา ส่งผลให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมบริโภคเกินตัว โดยพบว่า ร้อยละ 50.0 ของเด็กเดินตามห้างสรรพสินค้าเฉลี่ย 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์ เพื่อดูภาพยนตร์และซื้อเสื้อผ้า เด็กวัย 15-19 ปี ใช้มือถือมากที่สุด โดยเพิ่มจากร้อยละ 7.2 ในปี พ.ศ. 2546 เป็นร้อยละ 9.8 ในปี พ.ศ. 2550 นอกจากนี้ ยังชอบเที่ยวกลางคืนโดยเฉพาะ

เด็กมัธยมศึกษาขึ้นไปเที่ยวกลางคืนในวันหยุดสูงถึงร้อยละ 31.0 เด็กวัยรุ่นนิยมใช้อินเทอร์เน็ต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเล่นเกม เด็กวัย 10-20 ปี เล่นเกมออนไลน์สูงร้อยละ 95.7 และเกือบครึ่งมักจะเล่นเกมที่มีความรุนแรง ทั้งนี้ จากการสำรวจสถานภาพคุณธรรมในสังคมไทย โดยเอแบคโพลล์ พบว่า นักเรียน/นักศึกษามีระดับคะแนนคุณธรรมที่ต่ำที่สุดคือ ความมีสติสัมปชัญญะ รองลงมาคือ ความมีวินัยและความขยันหมั่นเพียร สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาพบว่า เด็กประกอบกิจทางศาสนาน้อยลง โดยเด็กยิ่งโตยิ่งประกอบกิจทางศาสนาน้อยลง

2) พฤติกรรมสุขภาพ

เยาวชนไทยอายุ 15-29 ปี ทั้งชายและหญิง บริโภคผักและผลไม้ในปริมาณที่ต่ำกว่ามาตรฐานสำหรับการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค และมีแนวโน้มบริโภคอาหารที่ประกอบด้วยแป้งและน้ำตาล ขนมอบเคี้ยวต่าง ๆ ที่สูงขึ้น ส่งผลให้เกิดปัญหาทันตสุขภาพ นอกจากนี้ยังพบว่า เด็กและเยาวชนชั้นมัธยมศึกษาสูบบุหรี่ร้อยละ 17.0 และร้อยละ 38.0 ดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยเฉลี่ยอายุเริ่มต้นของนักเรียนชายที่ดื่มคือ 13.6 ปี นักเรียนหญิงอายุเฉลี่ยที่เริ่มดื่ม 13.9 ปี ส่วนด้านการเสพยาเสพติดพบว่า มีจำนวนนักเรียนชายชั้น ม.1-ม.6 เสพยาเสพติดมากกว่าจำนวนนักเรียนหญิงถึง 8 เท่า อายุเฉลี่ยเริ่มต้นของนักเรียนชายคือ 14.2 ปี นักเรียนหญิงอายุเฉลี่ย 14.1 ปี ทั้งนี้ ข้อมูลจากการสำรวจพฤติกรรมการใช้สารเสพติดในกลุ่มเยาวชนอายุ 12-19 ปี ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ปี พ.ศ. 2551 พบว่าในช่วง 3 เดือนก่อนการสำรวจ มีเยาวชนเคยใช้ยาเสพติดถึง 160,574 คน หรือร้อยละ 12.1 จากประชาชนในพื้นที่สำรวจ 1,327,055 คน สำหรับข้อมูลพฤติกรรมสุขภาพในทุกด้าน พบว่า เด็ก เยาวชน ยิ่งเรียนชั้นสูงจะมีอัตราเพิ่มของนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงในทุกด้านมากขึ้น ทั้งนี้ คนไทยโดยรวมจะมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกเฉลี่ยที่อายุ 18 ปี (อายุเฉลี่ยสูงกว่าค่าเฉลี่ยทั่วโลกคือ 17.3 ปี) แต่จากการสำรวจในปี พ.ศ. 2549-2550 พบมากกว่า 1 ใน 3 ขึ้นไปของเยาวชนอายุ 12-24 ปี เคยมีเพศสัมพันธ์ (ร้อยละ 45.0) กับแฟน/คู่นอน รองลงมาคือเพื่อน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่มีเพศสัมพันธ์ในอายุที่เร็วขึ้น นอกจากนี้ ยังพบพฤติกรรมเบี่ยงเบนในเยาวชน 13-18 ปี ที่มีความรักกับเพศเดียวกันร้อยละ 7.1 และพบอัตราการใช้เพศเดียวกันเพิ่มขึ้นตามระดับชั้นเรียน

1.3 ระบบสนับสนุนการมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน

ตามหลักการอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสุขภาพเด็กและเยาวชน ช่วยให้เด็กได้รับการคุ้มครองด้านสวัสดิภาพ ความปลอดภัย การมีโอกาสด้านพัฒนาคุณภาพ ดังนั้น ในการพัฒนาประเทศจึงได้มีการกำหนดนโยบาย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและคุ้มครองเด็ก เยาวชน สรุปสาระสำคัญคือ

1) นโยบายและแผนการพัฒนาเด็กและเยาวชน ได้แก่

1.1) นโยบายการพัฒนาเด็กและเยาวชนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-10 มีประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องในแต่ละฉบับคือ

1.1.1) ฉบับที่ 1-3 (พ.ศ. 2504-2519) พบว่า ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน

1.1.2) ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) พบว่า หลังจากการประชุมสมัชชาใหญ่องค์การสหประชาชาติ ที่กำหนดให้ปี พ.ศ. 2522 เป็นปีเด็กสากล รัฐบาลได้กำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว และแผนอาหารและโภชนาการแห่งชาติขึ้นเป็นครั้งแรก โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี

1.1.3) ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) พบว่า มีการมุ่งเน้นการพัฒนาเด็กและเยาวชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และความมั่นคงของรัฐมากกว่าการมีเป้าหมายที่การพัฒนาเด็ก เช่น การกำหนดเป้าหมายที่ระดับเด็กถูกทอดทิ้งไม่ให้เพิ่มขึ้น เป็นต้น

1.1.4) ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) พบว่า ให้ความสำคัญกับบทบาทของครอบครัว องค์กรเอกชนและองค์กรประชาชนมากขึ้น มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายกลุ่มเด็กต่างๆ ประเทศไทยได้ลงนามรับรองอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กในปี พ.ศ. 2534 ส่งผลให้มีการจัดทำปฏิญญาเพื่อเด็ก และแผนปฏิบัติการหลักปฏิญญาเพื่อเด็กไทย

1.1.5) ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) พบว่า มุ่งเน้นการสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานและบริการของเด็ก ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาลูกและเยาวชนที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจสังคม รวมทั้งผลจากการพัฒนาประเทศ

1.1.6) ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) พบว่า มีการปรับแผนที่เน้นการพัฒนาการปรับเปลี่ยนแนวคิด จากการพัฒนาเศรษฐกิจมาเป็นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จึงเน้นการพัฒนาคนและสังคม การดำเนินงานพัฒนาเด็กและเยาวชนกระจายอยู่ในหน่วยงาน ต่าง ๆ แต่มีทิศทางที่สอดคล้องกันมากขึ้น มีการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กไทย

1.1.7) ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) พบว่า ยังคงเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีการกำหนดนโยบายพัฒนาคุณภาพประชากรวัยเด็กทั้งในเรื่องการพัฒนา การศึกษา และสุขภาพ และจากการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยพิเศษว่าด้วยเรื่องเด็ก ได้จัดทำแนวทางโลกที่เหมาะสมกับเด็ก จึงเป็นผลผูกพันให้ประเทศสมาชิกต้องนำแนวทางโลก มาจัดทำเป็นนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการและดำเนินงานในประเทศ

1.1.8) ฉบับที่ 10 (2550-2554) พบว่า มีการพัฒนาแบบบูรณาการบนฐานคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เป็นการพัฒนาคนให้มีคุณธรรม นำความรู้ มีภูมิคุ้มกัน โดยเริ่มตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้ที่เข้มแข็ง มีทักษะชีวิต

1.2) นโยบายและแผนยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาเด็กตามแนวทางโลกที่เหมาะสมสำหรับเด็ก (พ.ศ. 2550-2559) ได้กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ดูแลเด็กใน 9 ด้านคือ การจัดบริการต่าง ๆ การสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันสำหรับเด็ก คำนึงถึงผลประโยชน์สูงสุดของเด็ก ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ปกป้องคุ้มครองเป็นพิเศษสำหรับเด็กทุกกลุ่ม ป้องกันปัญหาและแก้ไขฟื้นฟู เยียวยา ส่งเสริมสนับสนุนการระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาเด็ก มีแผน ยุทธศาสตร์อย่างต่อเนื่อง และความร่วมมือกับทุกภาคส่วนของสังคมไทยและสังคมโลก

1.3) นโยบายและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว (พ.ศ. 2545-2554) มุ่งเน้นการจัดบริการที่ตอบสนองความต้องการของเด็กและเยาวชน และความจำเป็นพื้นฐานที่เป็นมาตรฐานสากล มีการกำหนดการพัฒนาศักยภาพเด็กและความรับผิดชอบ ด้านการมีส่วนร่วมในสังคมและชุมชน โดยครอบครัวมีบทบาทหลักในการดูแลเด็กและเยาวชนร่วมกับองค์กรสังคม

1.4) นโยบายและแผนการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยแผนการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ.2555-2559 เน้นการพัฒนาทุกช่วงของชีวิตตั้งแต่แรกเกิด โดยมี การเตรียมความพร้อมทุกด้านของเด็กปฐมวัยในรูปแบบที่หลากหลายก่อนเข้าสู่ระบบการศึกษา มีการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ส่งเสริม สนับสนุนการเพิ่มโอกาสการเข้าถึงการศึกษา โดยเฉพาะ ผู้ด้อยโอกาส ให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี

1.5) นโยบายและแผนสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชน ได้แก่ แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ปี พ.ศ.2550-2554 มุ่งเน้นการเสริมสร้างความรู้และทักษะใน การดูแลสุขภาพในกลุ่มเป้าหมายหลักคือ เด็ก วัยรุ่น โดยส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 0-5 ปี ให้สมบูรณ์ทุกด้าน และมีการพัฒนาศักยภาพเด็กวัยเรียนในการเป็นผู้นำด้านสุขภาพ

1.6) นโยบายและแผนด้านสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและ เยาวชน พบว่า มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ 5 ปี สร้างสวัสดิการสังคมไทย ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2550- 2554) มุ่งเน้นการดูแลเด็กในสองช่วงคือ ตั้งแต่แรกเกิดถึง 6 ปี โดยสร้างหลักประกันอาหารและ สุขภาพให้แก่ทารกในครรภ์มารดาจนถึง 5 ปี ในครอบครัวที่ยากจน มีการจัดตั้งและพัฒนาผู้เลี้ยงดู เด็กเล็กและสถานรับเลี้ยงเด็กในชุมชนและสถานประกอบการ

2) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ตามหลักการในอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิ เด็กที่สำคัญคือ

2.1) พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก ปี พ.ศ.2545 เป็นการคุ้มครองสวัสดิภาพและ ส่งเสริมความประพฤติดีของเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ โดยช่วยเหลือและแก้ไขปัญหากับเด็ก ทั้งระบบ เช่น ห้ามการโฆษณาหรือเผยแพร่ทางสื่อมวลชนหรือสารสนเทศทำให้เกิดความเสียหาย แก่จิตใจเด็กหรือสิทธิประโยชน์อื่นใดของเด็ก เป็นต้น

2.2) พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ปี พ.ศ.2551 สาระสำคัญคือ ควบคุมสถานที่จำหน่าย การโฆษณา สถานที่บริโภค มีการกำหนดให้ห้ามจำหน่ายสุราแก่เยาวชน อายุต่ำกว่า 20 ปี ห้ามการโฆษณาทุกประเภท ยกเว้นการโฆษณาที่มาจากต่างประเทศ ห้ามผู้ผลิต นำเข้า จำหน่ายโฆษณาแสดงชื่อหรือเครื่องหมายอันเป็นการอวดอ้างสรรพคุณ หรือชักจูงใจให้ดื่ม โดยตรงหรือโดยอ้อม

2.3) พระราชบัญญัติคุ้มครองสุขภาพผู้ไม่สูบบุหรี่ พ.ศ.2535 เป็นการคุ้มครองมิให้เด็กและเยาวชนได้รับควันบุหรี่ในที่สาธารณะ โดยการห้ามสูบบุหรี่ในบางสถานที่ มีการจัดเขตสูบบุหรี่โดยเฉพาะ และกระทรวงสาธารณสุขยังมีประกาศเพิ่มเติม ให้มีการกำหนดชื่อหรือประเภทสถานที่สาธารณะที่ให้มีการคุ้มครอง และกำหนดส่วนหนึ่งส่วนใดหรือทั้งหมดของสถานที่เป็นเขตสูบบุหรี่ หรือปลอดบุหรี่

2.4) พระราชบัญญัติควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ พ.ศ.2535 ห้ามส่งเสริมการโฆษณาการขายทุกรูปแบบ ห้ามจำหน่ายบุหรี่กับเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี และกระทรวงสาธารณสุขออกประกาศเพิ่มเติมให้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไข ข้อความเตือนถึงพิษภัยวันเดือนปีที่ผลิต แหล่งผลิต ในฉลากของบุหรี่ซิการ์

3) งบประมาณเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในการพัฒนาเด็กและเยาวชน พบว่ารัฐบาลใช้งบประมาณแผ่นดินขับเคลื่อนให้นโยบายและแผนงานต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จ ผ่านไปยัง 45 หน่วยงานใน 7 กระทรวง คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงยุติธรรม และสำนักงานกฤษฎีกา ทั้งนี้ ข้อมูลจากงานวิจัยของสุกสิทธิ์ พรรณนารุโณทัย (2539) พบว่าในปี พ.ศ. 2535-2539 งบประมาณดังกล่าวได้แบ่งออกเป็น 3 ด้านคือ ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพ และด้านบริการสังคม วงเงิน 731,636 ล้านบาท (ปีละประมาณ 100,000 -190,000 ล้านบาท หรือร้อยละ 22-24 ของงบประมาณประเทศ) ทั้งนี้ หากพิจารณารายจ่ายรัฐต่อเยาวชนต่อคนต่อปี พบว่า ใน พ.ศ. 2539 รัฐลงทุนให้เด็กและเยาวชน 7,095 บาทต่อคนต่อปี โดยจำแนกเพื่อการศึกษา 5,981 บาทต่อคนต่อปี เพื่อสุขภาพ 1,046 บาทต่อคนต่อปี และด้านบริการสังคม 68 บาทต่อคนต่อปี

ข้อมูลดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า สิ่งที่เป็นอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบัน ชีวิตเด็กและเยาวชนไทย มีทั้ง “ปัจจัยเสี่ยง” และ “ปัจจัยสร้าง” กล่าวคือ ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีสุขภาพะ รัฐได้ให้ความสำคัญและมีการกำหนดนโยบาย แผนงาน กฎหมาย ที่พัฒนาขึ้นเพื่อให้การคุ้มครอง ดูแลเด็กและเยาวชน จึงนับว่าเป็น “ปัจจัยสร้าง” ถึงแม้จะมีบางนโยบาย แผนงาน กฎหมายที่พบว่ามิชอบจำกัดการบังคับใช้ อย่างไรก็ดี “ปัจจัยเสี่ยง” ที่เกิดขึ้นด้วยสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย วิถีชีวิตทางสุขภาพะเยาวชน เป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วน รวมทั้งครอบครัวต้องเร่งแก้ไข และต้องเร่งส่งเสริมศักยภาพเด็กและเยาวชนให้รู้เท่าทันกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่วัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้าสู่สังคมไทย การร่วมและเร่งสร้างความเข้มแข็งทางสังคมจะเป็นเสมือน

เกาะกุมกันเด็ก เยาวชนไทยให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ สมบูรณ์แข็งแรงทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และมีจิตวิญญาณที่จะช่วยกันสร้างชาติให้แข็งแกร่งต่อไป ดังที่ สุพัตรา สุภาพ (2551) ได้กล่าวถึงวัยที่จำเป็นต่อการขัดเกลาคือ

1) วัยเด็ก เป็นวัยที่สำคัญมากในการพัฒนานุคลิกภาพ ในวัยนี้พ่อแม่เป็นส่วนสำคัญที่สุดที่จะช่วยปลูกฝังคุณธรรม เจตคติ หรือแนวทางที่เด็กจะยึดเป็นหลักในการปฏิบัติ

2) วัยรุ่น เป็นวัยเด็กที่เข้าสู่วัยหนุ่มสาว มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ โดยเพื่อนมีอิทธิพลและความหมายต่อวัยนี้มาก และมีความเห็นเป็นของตนเอง ผู้ใหญ่ต้องยอมรับความคิดเห็น และพร้อมให้คำแนะนำ ทั้งนี้ ตัวแทนในการขัดเกลาสังคม ชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชนคือ ครอบครัว เพื่อน โรงเรียน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตัวแทนศาสนา และสื่อทุกประเภท รวมทั้งสื่อมวลชน ซึ่งตัวแทนเหล่านี้ มีความสำคัญมากในการหล่อหลอมให้เยาวชนเป็นสมาชิกที่ดีในชุมชน สังคมต่อไป

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาวะเยาวชน

การพัฒนาสุขภาวะมีความเชื่อมโยงกับพฤติกรรมสุขภาพ และพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ ดังนั้น การพัฒนาให้เกิดสุขภาวะโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชน จำเป็นต้องศึกษาพฤติกรรมทางสังคม ฐานความรู้ในแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำความเข้าใจในสถานการณ์ เจาะลึก ปัจจัยที่เป็นเหตุที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและการปรับตัวเพื่อดำรงชีวิต ดังนั้น เพื่อสร้างความเข้าใจในเงื่อนไข และความเชื่อมโยงสู่การพัฒนาสุขภาวะเยาวชน ในที่นี้ ได้เสนอแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอันประกอบด้วย 1) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม 2) แนวคิด ทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจ 3) ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ 4) ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ โดยแต่ละแนวคิด ทฤษฎีมีหลักการและความเชื่อ สรุปพอสังเขปได้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีในกลุ่มพัฒนาการพฤติกรรมทางสังคม มีนักคิดเกี่ยวกับทฤษฎีนี้หลายคน แต่ในที่นี้ ขอสรุปแนวคิด ความเชื่อของ Robert Sears และ Albert Bandura ซึ่งพรรณานิพนธ์ ศิริวรรณบุษย์ (2551) ได้ประมวลไว้คือ

Sears เป็นผู้สนใจทฤษฎีการเรียนรู้และความรู้ด้านจิตวิเคราะห์ จนได้ชื่อว่าเป็นผู้ประสานแนวคิดระหว่างจิตวิเคราะห์กับพฤติกรรมนิยมได้เป็นอย่างดี และสนใจพฤติกรรมที่เห็นและวัดได้ ซึ่งเป็นพฤติกรรมการแสดงออก โดยเชื่อว่า การพัฒนาบุคลิกภาพวัดได้ดีที่สุดจากการกระทำและปฏิสัมพันธ์กับสังคม ทั้งนี้ Sears ได้สรุปหลักเกณฑ์การเกิดพฤติกรรมในเด็ก คือ

- 1) พฤติกรรมของคนหนึ่ง ๆ อาจเป็นสาเหตุและผลของอีกพฤติกรรมหนึ่งในลักษณะปฏิริยาถูกลูกโซ่
- 2) พฤติกรรมเกิดขึ้นเพื่อลดแรงขับพื้นฐาน
- 3) พฤติกรรมทุกชนิด ถ้าได้รับรางวัลจะเกิดซ้ำอีก แต่ถ้าได้รับการลงโทษ พฤติกรรมนั้นจะหมดไป
- 4) ตัวเสริมแรงจะช่วยลดแรงขับพฤติกรรม ทั้งแรงขับปฐมภูมิและแรงขับทุติยภูมิ
- 5) พฤติกรรมต่าง ๆ เช่น ความก้าวร้าว พฤติกรรมสังคมเป็นกระบวนการสะสมด้วยสังคมประกิต แต่มีสาเหตุและวิธีการแสดงออกเฉพาะ ทั้งนี้ พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากแรงกระตุ้น 2 ชนิดคือ แรงขับปฐมภูมิ (แรงขับมาแต่กำเนิด เช่น ความหิว เป็นต้น) แรงขับทุติยภูมิเป็นแรงขับที่เกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม เช่น ความภาคภูมิใจ เป็นต้น

ในขณะที่ Bandura (1971) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน เชื่อว่า การศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ต้องวิเคราะห์เงื่อนไขและสิ่งเร้าของพฤติกรรม เป็นการเสริมแรงให้เงื่อนไขนั้นๆ คงอยู่ ทั้งนี้ มนุษย์มักใช้สภาพเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรม และประสบการณ์ที่เกิดจากพฤติกรรม ดัดสินพฤติกรรมครั้งต่อไปของมนุษย์

นอกจากนี้ ได้นำเสนอต้นกำเนิดของพฤติกรรม เกิดจากสาเหตุต่อไปนี้

- 1) เรียนรู้จากผลการตอบสนอง (learning by response consequences) เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของผลการกระทำที่อาจเป็นบวกหรือลบในการดำรงชีวิตของเด็ก พฤติกรรมจึงเกิดขึ้นจากผลของการกระทำโดยมนุษย์จะกระทำพฤติกรรมที่ให้ผลทางบวกและไม่กระทำ

พฤติกรรมที่ให้ผลทางลบ การตอบสนองผลการกระทำนี้มี 3 รูปแบบ คือ (ก) รูปแบบให้ข้อมูล (ข) รูปแบบการจูงใจ และ (ค) การเสริมแรงโดยตรง

2) เรียนรู้โดยตัวแบบ (learning through modeling) พฤติกรรมของมนุษย์อาจเกิดจากการเลียนแบบในกระบวนการสังเกตคือ (ก) กระบวนการความตั้งใจสังเกตเพื่อให้ได้การรับรู้ที่ถูกต้อง (ข) กระบวนการจดจำ ในกิจกรรมที่เลียนแบบการเรียนรู้โดยการสังเกตซึ่งประกอบด้วย การวาดภาพในใจและคำพูด การเรียนรู้ที่ดีจะต้องทบทวนดูแบบอย่างพฤติกรรมของตัวแบบอย่างมีระบบ แล้วจึงลอกเลียนพฤติกรรมให้ถูกต้องจึงจะเกิดการเรียนรู้ (ค) กระบวนการสร้างพฤติกรรมทางอวัชระการเคลื่อนไหว คือการแปรสภาพพฤติกรรมของตัวแบบเป็นการกระทำพฤติกรรมที่แสดงออกสามารถแยกตามกระบวนการความรู้ ความเข้าใจในการตอบสนองตามพื้นฐานข้อมูลที่ป้อนกลับ เช่น การว่ายน้ำ การตีกอล์ฟ (ง) กระบวนการจูงใจ มนุษย์ไม่จำเป็นต้องเกิดพฤติกรรมทุกอย่างที่ตนเรียนรู้เสมอไป ฉะนั้น การจูงใจให้เกิดการเรียนรู้จึงมีบทบาทสำคัญในการเลียนแบบจากการสังเกต มนุษย์จะเลียนแบบพฤติกรรมที่ให้ผลดีมากกว่าพฤติกรรมที่ให้โทษ และมีแนวโน้มจะเลียนแบบพฤติกรรมที่พอใจมากกว่าพฤติกรรมที่ทำแล้วไม่สบายใจ

จากแนวคิด ทฤษฎีดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ และพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ภายใต้กระบวนการและเงื่อนไขที่เป็นแรงขับและแรงเสริมไปสู่การตอบสนอง ซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้ถึงพฤติกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะของเยาวชนโดยใช้สื่อพื้นบ้าน ภายใต้เงื่อนไข กลวิธีและกระบวนการต่าง ๆ รวมถึงการอธิบายถึงการตอบสนองของเยาวชนต่อการดำเนินงานต่อไป

2. แนวคิด ทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจ

แนวความคิดของการจูงใจมีหลายแง่มุม โดย พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ (2551: 148-150) ได้อธิบายแนวคิดของ Abraham H. Maslow เกี่ยวกับทฤษฎีมานุษยนิยม (humanistic view of motivation) ซึ่งเป็นหนึ่งในทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจ ที่กล่าวถึงลำดับความต้องการของมนุษย์จะเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมเพื่อไปสู่ความต้องการนั้น ดังนั้น ถ้าเข้าใจความต้องการของมนุษย์ก็สามารถอธิบายถึงเรื่องแรงจูงใจของมนุษย์ได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ ความต้องการของมนุษย์ประกอบด้วย

- 1) ความต้องการทางร่างกาย (physical needs)
- 2) ความมั่นคงปลอดภัย (safety needs)
- 3) ความรัก ความมีเจ้าของ (love and belonging needs)
- 4) ความภูมิใจในตน (self-esteem needs)
- 5) ความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า (needs for self-actualization)
- 6) ความต้องการรู้และเข้าใจ (desire to know and condescend)
- 7) ความต้องการที่จะทำสิ่งที่ดีงาม (aesthetic needs)

ทั้งนี้ Maslow (1970) ได้อธิบายถึง ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ถ้าได้รับกาตอบสนอง มนุษย์ก็จะพัฒนาพฤติกรรมสูงขึ้นตามลำดับขั้น เมื่อมนุษย์มีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า (self-actualization) มนุษย์จะถึงซึ่งจุดสูงสุดของประสบการณ์ (peak experiences) และในจุดนี้บุคคลจะสามารถจัดทำสิ่งดีงาม มีความสามารถที่จะทำความเข้าใจ และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้ และสิ่งจูงใจภายนอก อาจเข้ามาเสริมทำให้มนุษย์เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาได้มั่นคงขึ้น นอกจากนี้ Maslow ได้แบ่งประเภทของแรงจูงใจ ประกอบด้วย

1) กลุ่มที่ 1 แรงจูงใจฉับพลัน (aroused motive) คือแรงจูงใจที่กระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาทันที ทันใด แรงจูงใจสะสม (motivational disposition หรือ latent motive) คือแรงจูงใจที่มีอยู่แต่ไม่ได้แสดงออกทันที จะค่อย ๆ เก็บสะสมไว้รอการแสดงออกในเวลาใดเวลาหนึ่ง

2) กลุ่มที่ 2 แรงจูงใจภายใน (intrinsic motive) คือแรงจูงใจที่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งเร้าภายในตัวของบุคคลผู้นั้น แรงจูงใจภายนอก (extrinsic motive) คือแรงจูงใจที่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งเร้าภายนอก

3) กลุ่มที่ 3 แรงจูงใจปฐมภูมิ (primary motive) คือแรงจูงใจอันเนื่องมาจากความต้องการพื้นฐานทางร่างกาย เช่น ความหิว กระหาย แรงจูงใจทุติยภูมิ (secondary motive) คือแรงจูงใจที่เป็นผลต่อเนื่องมาจากแรงจูงใจขั้นปฐมภูมิ

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการสร้างแรงจูงใจไปสู่การเรียนรู้ และการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับระดับความต้องการและการมีแรงจูงใจเพื่อการตอบสนอง ดังนั้น ในการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนามนุษย์ไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะ จำเป็นต้องเรียนรู้ถึงเงื่อนไขพื้นฐานความต้องการของแต่ละบุคคล เพื่อที่จะกำหนดกลวิธีที่เหมาะสมในการสร้างแรงจูงใจ ไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสมต่อไป

3. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory)

ทฤษฎีนี้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม โดยมีนักทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ George Herbert Mead, Moreno, Ralph Linton, Herbert Blumer และ Erving Goffman สรุปสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องคือ

Mead ผู้วางรากฐานทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ขึ้นอยู่กับการมีและใช้ความหมายร่วมกัน (shared meaning) และการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคม (social interaction) (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552: 64-65) โดย Mead เน้นว่าสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ คือ กลไกทางความคิดที่รู้จักวางแผนและปรับพฤติกรรมให้เข้ากับสถานการณ์และเป้าหมาย รู้จักสื่อสารกับผู้อื่นโดยใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดคือ ภาษา มนุษย์รู้จักตีความสิ่งที่ผู้อื่นพูดและโต้ตอบ การตีความและให้ความหมายจะมีลักษณะยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์และบริบท Mead มองสังคมในสภาพที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และบุคคลสามารถเลือกบทบาทหรือแนวทางปฏิบัติ ทำให้สามารถปรับตัวได้อยู่ตลอดเวลาที่มีการโต้ตอบกับผู้อื่น (สุรางค์ จันทวานิช, 2551: 127-128)

Linton ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท โดยกล่าวว่าสถานภาพเป็นสิทธิและหน้าที่ของบุคคล ส่วนบทบาทคือ ส่วนที่เป็นพลวัตรของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและทำหน้าที่ ก็เท่ากับได้แสดงบทบาทนั่นเอง ทฤษฎีนี้ประกอบด้วยสาระสำคัญคือ จิต อัตตา สังคมมนุษย์ ภาษา การสร้างพฤติกรรม การดำเนินพฤติกรรม และการจัดกลไกทางสังคมของมนุษย์ (สนธยา พลศรี, 2545: 94-95)

Moreno เสนอว่า องค์กรสังคมจะประกอบด้วยเครือข่ายของบทบาทจำนวนหนึ่ง (network of roles) เป็นตัวบังคับและให้แนวทางแก่การกระทำต่าง ๆ โดยบทบาทนี้มี 3 ประเภท คือ บทบาทเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ (psychosomatic role) เป็นบทบาทที่ผู้แสดงไม่รู้ตัว แต่ปฏิบัติตามเงื่อนไขของสังคม บทบาทตามสภาพสังคม (psychodramatic role) เป็นบทบาทที่บุคคลแสดงตามความคาดหวังของสภาพสังคมเฉพาะ และบทบาททางสังคม (social role) เป็นบทบาทที่บุคคลแสดงตามความคาดหวังทั่วไป เช่น เป็นเกษตรกร กรรมกร บิดา มารดา เป็นต้น (สนธิยา พลศรี, 2545: 94)

Blumer ได้ขยายแนวคิดของ Mead และตั้งชื่อ “ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์” และเสนอว่า มนุษย์กระทำต่อสิ่งต่าง ๆ ตามความหมายที่ให้กับสิ่งเหล่านั้น ความหมายเกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความหมายถูกจัดและปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ทางสังคม และการกระทำทางสังคมเป็นผลจากการปรับเปลี่ยนความหมาย (สุภางค์ จันทวานิช, 2551: 129)

Goffman ได้นำแนวคิดการวิเคราะห์เชิงละคร (dramaturgy) มาใช้ในการอธิบายการกระทำของมนุษย์หรือความสัมพันธ์ทางสังคมว่า คนมีการกระทำโต้ตอบกับผู้อื่นโดยการนำเสนอตัวตนให้ผู้อื่นได้เห็นหรือรู้จักผ่านทางภาษา คำพูดที่ใช้กิริยาท่าทาง การแต่งกาย เป็นต้น ซึ่งการนำเสนอตัวตนนี้ คนใช้วิธีการแบบเดียวกับการเล่นละคร โดยมีผู้ชม (audience) เวทีประกอบด้วยหน้าฉาก เป็นการนำเสนอตัวตนที่อยากให้ผู้อื่นเห็นหรือรับรู้ มีการเลือกใช้ถ้อยคำ มีกิริยาท่าทาง และการแต่งกายตามบทบาท ส่วนหลังฉาก คือความรู้สึกนึกคิดที่ไม่ต้องการเปิดเผยหรือให้คนอื่นรับรู้ อัดตาที่บุคคลแสดงออกเป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ โดยมุ่งให้ผู้อื่นเกิดความประทับใจด้วยการแสดงออกให้เหมาะสมกับบริบทของสถานการณ์ บทบาท คือ การเลือกกระทำในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ เป็นความคาดหมายชุดหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิ์พงษ์, ม.ป.ป.: 66-67 อ้างใน สุภางค์ จันทวานิช, 2551: 132)

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีนี้เน้นเรื่องปฏิสัมพันธ์หรือการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคม อันเนื่องมาจากสัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาซึ่งเป็นการติดต่อสื่อสารที่สำคัญที่สุดที่ทำให้มนุษย์มีความผูกพันและสัมพันธ์กันจนสร้างเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้น การเรียนรู้ด้วยการทำความเข้าใจสามารถประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายหรือการมีปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคน หรือบุคคลที่สะท้อนถึงพฤติกรรมที่นำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะด้วย

สื่อพื้นบ้าน ซึ่งเปรียบเหมือนสัญลักษณ์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ท้องถิ่น รวมทั้งการมีบทบาทของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง

4. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural-Functionalism Theory)

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ เป็นทฤษฎีที่ใช้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะในช่วง ค.ศ. 1940 จนถึงประมาณปี ค.ศ. 1965 ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศสหรัฐอเมริกา ถึงแม้ในปัจจุบันการวิเคราะห์สังคมตามแนวทางของทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่จะลดความสำคัญลงไปบ้าง แต่โดยเนื้อหาสาระของทฤษฎียังสามารถศึกษาเพื่อเป็นฐานในการวิเคราะห์สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ในบางลักษณะ ทั้งนี้ ในเบื้องต้นขอนำเสนอการประมวลแนวคิดของนักทฤษฎีที่สำคัญ โดยสุภาภักดิ์ จันทวานิช (2551), สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์ (2550), สนธยา พลศรี (2545) และสุเทพ สุนทรเกสัช (2540) ได้รวบรวมแนวคิดของนักทฤษฎีคนสำคัญ ได้แก่ Auguste Comte, Herbert Spencer, Emile Durkheim, Bronislaw Malinowski, Talcott Parsons ดังนี้

Comte มีแนวความคิดเป็นบรรทัดฐานเกี่ยวกับสังคม “ที่ดี” โดยเชื่อว่าโครงสร้างของสังคมประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เช่นเดียวกับร่างกายของมนุษย์ที่ประกอบด้วยอวัยวะต่าง ๆ ส่วนประกอบของสังคมก็มีทั้งส่วนย่อย เช่น ครอบครัว ชนชั้นทางสังคม และส่วนประกอบที่ใหญ่ขึ้น เช่น ชุมชนหรือเมือง ส่วนประกอบเหล่านี้จะทำหน้าที่แตกต่างกันออกไปอย่างชัดเจน แต่ต้องประสานกันอย่างเป็นระบบ สังคมจึงจะอยู่ได้อย่างสงบสุขและมีดุลยภาพ (equilibrium)

Spencer ขยายความเพิ่มเติมจาก Comte ว่า โครงสร้างทางสังคมจะเพิ่มความสลับซับซ้อน มีความแตกต่างจากโครงสร้างเดิมเสมอ และประกอบด้วยสถาบันสังคมที่สำคัญ 6 สถาบัน ซึ่งมีหน้าที่แตกต่างกัน ดังนี้

- 1) สถาบันครอบครัว ทำหน้าที่ผลิตและเลี้ยงดูสมาชิกใหม่
- 2) สถาบันพิธีกรรม ทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์
- 3) สถาบันการเมือง เช่น ประชาธิปไตย อนาธิปไตย

- 4) สถาบันศาสนา มีหลักคำสั่งสอนให้มนุษย์ยึดถือ
- 5) สถาบันอาชีพ ทำให้เกิดการแบ่งงานเป็นส่วน ๆ ในสังคม
- 6) สถาบันทางเศรษฐกิจ มีการแบ่งระบบเป็นระบบทาส ระบบศักดินา และแรงงานเสรี เป็นต้น

Durkheim ได้อธิบายว่าสังคมจะมีคุณภาพหรืออยู่รอดด้วยการยึดเหนี่ยวทางสังคม (social solidarity) คือ การที่บุคคลในสังคมมีสิ่งยึดถือร่วมกันในสังคมขนาดเล็กหรือสังคมที่มีโครงสร้างง่าย ๆ ด้วยการยึดถือค่านิยม จารีตประเพณีแบบเดียวกัน มีความคิด ความเชื่อ ทัศนคติต่าง ๆ แบบเดียวกัน แต่ในสังคมที่ซับซ้อน การยึดเหนี่ยวของสังคมจะยึดตามบทบาทหน้าที่ของบุคคล โดยที่แต่ละบุคคลอาจจะมีค่านิยม ความเชื่อ ความคิด ที่แตกต่างกันออกไป การที่สังคมจะอยู่รอดได้ก็เพราะทุกคนปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของสังคมและการเพิ่มของประชากรเป็นปัจจัยทำให้บุคคลมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมมากขึ้น เช่น บทบาทหน้าที่ในครอบครัว การปกครอง การศาสนา และอื่น ๆ นอกจากนี้ยังนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมอีกด้วย

Malinowski มีหลักคิดในการวิเคราะห์สังคม คือ องค์ประกอบต่าง ๆ (items) ของวัฒนธรรมทุกส่วนทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และวัฒนธรรม จึงมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือกลุ่มสังคม ในขณะเดียวกัน การตั้งกลุ่มหรือชุมชนและวัฒนธรรมขึ้นใหม่ก็เป็นสาเหตุให้มีความต้องการจำเป็นเพิ่มขึ้นไปอีก โดยโครงสร้างต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ ทางจิตวิทยา และทางวัฒนธรรม การที่โครงสร้างต่าง ๆ ของสังคมยังคงดำรงอยู่และอยู่ต่อไปได้ จะต้องตอบสนองความต้องการจำเป็นดังกล่าว

Parsons มีบทบาทสำคัญมากเกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ ซึ่งสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2551: 87 - 94) สุภางค์ จันทวนิช (2551: 165 - 171) สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550: 34 - 50) ได้เสนอแนวคิดของของ Parsons เกี่ยวกับทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่ ดังนี้

ความคิดของ Parsons ประกอบด้วยคตินิยมทางปรัชญาสามด้านด้วยกัน ได้แก่ อรรถประโยชน์นิยม (utilitarianism) คือ เป้าหมายการกระทำทั้งหลายอยู่ที่ความสุขมากที่สุดกับคนจำนวนมากที่สุด ส่วนสาระของปฏิฐานนิยม (positivism) หมายถึง อะไรที่สามารถทดสอบได้จึงจะ

เป็นความจริง ส่วนจิตนิยม (realism) หรืออาจเรียกว่า อุดมการณ์นิยม (idealism) คือการมีสาระความเป็นจริงเป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัว สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับสังคม Parsons มองว่าการที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคม และสังคมมีการจัดระเบียบขึ้นนั้น เนื่องจากสมาชิกในสังคมมีความสมัครใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมนั้น กล่าวคือ บุคคลในสังคมมีจิตความสมัครใจ (voluntarism) ทั้งนี้ความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกันนี้ สามารถวิเคราะห์บุคคลต่าง ๆ ในสังคมได้ และจะเกิดระบบสังคมขึ้น ภายใต้เงื่อนไข 2 ประการ คือ 1) ผู้กระทำต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสถานภาพและบทบาทของตน 2) ระบบสังคมต้องพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง หรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากสังคม

จากแนวคิดของนักทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ดังกล่าว สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550: 26) ได้สรุปสมมติฐาน (assumptions) ของทฤษฎีนี้ ประกอบด้วย

- 1) สังคมเป็นระบบ ๆ หนึ่ง
- 2) ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เป็นโครงสร้างที่ทำหน้าที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
- 3) ระบบมีขอบเขตที่แน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการอาณาเขตนั้นไว้เสมอ
- 4) ระบบแต่ละหน่วยต่างปฏิบัติหน้าที่เพื่อความคงอยู่ของสังคม
- 5) ระบบแต่ละหน่วยต่างยึดระบบ ค่านิยมเป็นแนวในการปฏิบัติหน้าที่

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าว สะท้อนการเรียนรู้ถึงการทำบทบาทหน้าที่ของบุคคล ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่นำไปสู่สังคมที่มีดุลยภาพ และพฤติกรรมกรอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปสู่การอธิบายถึงบทบาทหน้าที่ของสังคม ที่พึงกระทำร่วมกันเพื่อนำไปสู่การสร้างสุขภาวะ ภายใต้วัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสุขภาวะ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนภายใต้ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาท และสถานภาพที่เป็นอยู่

สื่อ: ผลกระทบต่อสุขภาพเยาวชน

ในโลกปัจจุบัน การสื่อสารมีบทบาทที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างมหาศาล และคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการสื่อสาร เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ต้องติดต่อ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ ทัศนคติ และประสบการณ์ต่าง ๆ ผ่านการสื่อสาร และช่องทางที่เป็นสื่อ (media) ทั้งนี้ ช่องทางการสื่อสารแบ่งเป็นแบบไม่เป็นทางการ (informal channel) เป็นช่องทางที่ทั้งเกิดขึ้นเอง และเกิดจากการส่งเสริมสนับสนุน โดยมีลักษณะการสื่อสารที่ไม่ได้มีการกำหนดตายตัว ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ในขณะที่อีกรูปแบบหนึ่งคือ ช่องทางการสื่อสารที่เป็นทางการ (formal channel) คือ ช่องทางการสื่อสารแบบเป็นแบบแผน มีการจัดระเบียบ พบการสื่อสารลักษณะนี้ในช่องทางการสื่อสารมวลชน (สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์) การจัดประชุม เครือข่าย องค์กร โดยสื่อที่มีอิทธิพล และส่งผลในวงกว้างมากที่สุดคือสื่อมวลชน (พัชนี เขยจรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และ ถิรนนท์ อนุวัชรวิรังศ์, 2541)

ด้วยความทันสมัยทางเทคโนโลยีการสื่อสาร โดยเฉพาะภาคการสื่อสารมวลชน ถือได้ว่ามีความสามารถในการสื่อสารครอบคลุมเหตุการณ์และเข้าถึงบุคคล โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนพบว่า มีการบริโภคสื่อสูง ทั้งสื่อโทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือ และการใช้อินเทอร์เน็ต ถึงแม้การบริโภคสื่อเหล่านี้ จะมีทั้งคุณประโยชน์ในการเพิ่มพูนความรู้ และเปิดโลกทัศน์ ในขณะเดียวกันก็ส่งผลเชิงลบต่อสุขภาพ จากการสำรวจของสำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2552) พบ ผลกระทบจากการบริโภคสื่อต่อสุขภาพเด็ก เยาวชน สรุปคือ

1. ภาวะอ้วน เนื่องจากช่วงที่เด็กนั่งหรือนอนดูโทรทัศน์ เป็นช่วงที่ใช้พลังงานน้อย และมักจะขบเคี้ยวขนมหรืออาหารร่วมด้วย ทั้งนี้ ถัดมา เหมาะสุวรรณ และคณะ (2547) ได้รายงานสภาวะสุขภาพและสังคมของเด็กไทยในปี พ.ศ. 2544 ว่า เด็กอายุ 6-13 ปี และ 13-18 ปี ที่ดูโทรทัศน์มากกว่าวันละ 2 ชั่วโมง/วัน มีความชุกของโรคอ้วนสูงกว่ากลุ่มที่ดูโทรทัศน์น้อยกว่าหรือเท่ากับ 2 ชั่วโมงต่อวัน นอกจากนี้ ยังมีระดับของการพัฒนาการและเชาวน์ปัญญาต่ำกว่าด้วย

2. การมีพฤติกรรมความรุนแรง จากเนื้อหาการนำเสนอของโทรทัศน์ที่แสดงความรุนแรง ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมใช้ความรุนแรงมากขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2549 สำนักงานเอแบคโพลล์ ได้รายงานว่า เยาวชนอายุ 14-15 ปี ที่เคยดูโทรทัศน์ที่มีภาพความรุนแรงจะมีพฤติกรรมความรุนแรงในระดับปานกลางถึงมากที่สุดถึงร้อยละ 44 นอกจากนี้ การที่เยาวชนดูภาพลามก ส่งผลให้มีค่านิยมและพฤติกรรมทางเพศไม่เหมาะสมด้วย

3. การมีพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ จากอิทธิพลของการโฆษณาทางโทรทัศน์ และการไม่รู้เท่าทันสื่อ โดยผลการสำรวจจากสำนักงานเอแบคโพลล์ เมื่อ พ.ศ.2546 พบว่า เด็กอายุ 3-12 ปี ร้อยละ 80.2 สามารถจดจำโฆษณาทางโทรทัศน์ได้ และเด็กร้อยละ 62.8 นิยมซื้อขนมที่ไม่มีประโยชน์ โดยซื้อตามโฆษณา

4. โทรศัพท์มือถือ เป็นหนึ่งในเครื่องมือการสื่อสาร ที่พบว่า เด็กวัย 15-19 ปี มีการใช้มากที่สุด และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จากการสำรวจสภาวะการณเด็กและเยาวชนปี พ.ศ. 2549-2550 ของกระทรวงวัฒนธรรม (2549) พบว่า เด็กประถมศึกษาามีโทรศัพท์มือถือ ร้อยละ 28.5 และมีสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้นในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย เป็นร้อยละ 57.7 และ 74.6 ตามลำดับ และส่งผลกระทบต่อสุขภาพคือ ทำให้มีอาการแสบปรวน ใจร้อน เหงา นอกจากนี้ พบเด็กและเยาวชนร้อยละ 28.1 ได้รับผลกระทบต่อร่างกาย และร้อยละ 21.2 ได้รับผลกระทบต่อการเรียน

5. การใช้อินเทอร์เน็ตของคนไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยพบว่า เด็กวัย 15-19 ปี ใช้อินเทอร์เน็ตมากที่สุดและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน สำหรับเวลาที่ใช้เล่นอินเทอร์เน็ต พบว่า ในปี พ.ศ. 2550 เด็กวัย 6-19 ปี ใช้เวลา 1-3 ชั่วโมง ซึ่งมากขึ้นเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2546 (สำนักงานสถิติ, 2550) และเป็นการใช้เพื่อเล่นเกมมากที่สุด ส่งผลกระทบต่อสุขภาพเด็กและเยาวชนคือ ขาดการควบคุมตนเอง ขาดจิตสำนึกที่จะปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง เกิดพฤติกรรมการเล่นแบบ เล่นการพนัน และสุขภาพไม่แข็งแรง (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2552)

6. สถานการณ์เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นภัยคุกคามต่อสุขภาพเด็กและเยาวชนในการบริโภคสื่อที่ไม่ถูกต้อง และไม่รู้เท่าทัน ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลการโฆษณา ซึ่ง สมสุข หินวิมาน (2549) กล่าวถึง โฆษณาว่าเป็นเสมือน “สายใย” ที่เชื่อมโลกทางสังคมสี่ด้านเข้าด้วยกันคือ โลกของสื่อ โลกของสินค้า โลกของผู้รับสาร และโลกของผู้บริโภค โดยโฆษณาเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่ได้จำลองระบบความคิด ความเชื่อของผู้คนเอาไว้ และกลุ่มเด็กเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่ได้รับความสนใจมากที่สุด เพราะถูกโน้มน้าว ชักจูง ครอบงำได้ง่าย และเป็นกลุ่มตลาดในอนาคต ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์จุดยืนเชิงจิตวิทยา คุณลักษณะพิเศษของสื่อและสารโฆษณาพบปัจจัยสร้าง 6 ประการ ที่ส่งผลกระทบต่อจิตสำนึกและความคิดเด็ก คือ

- 1) วิธีการสื่อสารแบบซ้ำ ๆ บ่อย ๆ
- 2) ใช้วิธีการสร้างภาพจำลองเด็ก ๆ ที่มีความสุข
- 3) ใช้กลยุทธ์การให้ของแถม

- 4) ใช้นุคลิกที่มีชื่อเสียงเป็นตัวแทน
- 5) สร้างตัวละคร/สถานการณ์
- 6) การกำหนดมุมในการมองตัวสินค้าเพื่อให้จดจำสินค้า

แต่กระนั้น ในงานวิจัยในระยะต่อมา พบข้อเท็จจริงว่าความสามารถของเด็กมีความซับซ้อนกว่าที่คาด เด็กจะมีทักษะและความสามารถที่จะเท่าทันโฆษณามากขึ้น เนื่องจากการเรียนรู้รหัสการสื่อสาร และตั้งคำถามกับคุณค่าและความหมายของโฆษณาได้ อย่างไรก็ตาม ก็มีได้หมายความว่า โฆษณาไม่มีผลกระทบต่อเด็กเลย เนื่องจากเด็กไม่ใช่ผู้รับสารที่เหมือนกันแบบ “มวลรวม” แต่มีความแตกต่างที่หลากหลาย ต้องคำนึงถึงผลกระทบในระยะยาวด้วย

ดังนั้น เพื่อสร้างเกราะคุ้มกันเด็กและเยาวชนไม่ให้ถูกคุกคามจากผลกระทบเชิงลบ ในการบริโภคสื่อ ผู้บริโภคสื่อ ต้องมีความรู้เท่าทันสื่อ (media literacy) ซึ่ง Pottor (2001) กล่าวว่า คนที่รู้เท่าทันสื่อดี จะควบคุมสื่อได้มากกว่า เพราะรู้จักจัดการกับสารต่าง ๆ ไม่ว่าจะเข้ามาด้วยมุมมองใด เช่น มุมมองจากความรู้ ความเข้าใจ (cognition) อารมณ์ (emotion) ศีลธรรม (moral) และสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) ทั้งนี้ Pottor ได้กำหนดความรู้พื้นฐานของการรู้เท่าทันสื่อไว้คือ

- 1) การรู้เท่าทันสื่อ เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ต้องมีการพัฒนาและสามารถพัฒนาได้
- 2) การรู้เท่าทันสื่อ จำเป็นต้องได้รับการพัฒนา ซึ่งบุคคลที่มีทักษะและได้รับการฝึกฝนจะยอมรับสื่อด้วยเหตุผล และการไตร่ตรอง
- 3) การรู้เท่าทันสื่อ มีหลายมิติ คือ การรับรู้ ความเข้าใจ (cognition) คือการตระหนักรู้ในสาระต่าง ๆ อารมณ์ (emotion) คือ ต้องตระหนักรู้ถึงสัญลักษณ์ ที่ผู้สร้างสื่อต้องการสร้างอารมณ์หรือความรู้สึกต่าง ๆ ขึ้นในสื่อ ศีลธรรมหรือค่านิยม (moral) คือ ความสามารถเห็นค่านิยมต่าง ๆ ในสื่อ และจับบทบาทตนเองได้อย่างเหมาะสม และสุนทรียศาสตร์ (aesthetics) คือ ความสามารถที่จะเพลิดเพลิน เข้าใจและชื่นชมเนื้อหาของสื่อจากมุมมองของศิลปะ รวมทั้งสามารถแยกแยะตรวจสอบระหว่างศิลปะและของปลอม
- 4) การรู้เท่าทันสื่อ คือ การมีความสามารถในการควบคุมการตีความ เพราะสารในสื่อทุกชนิดคือการตีความทั้งสิ้น

อย่างไรก็ดี นิษฐา หุ่นเกษม (2549) กล่าวว่าในยุคแรก ๆ แนวคิดเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อ ได้มองสื่อในแง่การมีอิทธิพลอันทรงพลังที่ก่อให้เกิดความวิตกในอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดข้อค้นพบใหม่ ๆ เกี่ยวกับผลกระทบ และลักษณะของผู้รับสาร ทั้งระดับปัจเจกและกลุ่ม ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับการรู้เท่าทันสื่อเปลี่ยนแปลงไป อาทิ การเลืกมองสื่อในแง่ร้าย การมองเห็นพลังของผู้รับสารที่มีการคัดค้าน ทำทลายต่อสิ่งที่สื่อนำเสนอ ซึ่ง นิษฐา หุ่นเกษม ตระหนักว่า ทุกคนในฐานะผู้บริโภคล้วนเป็นผู้บริโภคที่มีพลัง มีสติปัญญาที่จะเลือกสรรสิ่งต่าง ๆ และได้เสนอการประยุกต์ใช้วิถีชีวิตแบบไตรสิกขาของพระภิกษุของพระธรรมปิฎก ตามแนวคิดเรื่องการรู้เท่าทันสื่อสุขภาพด้วยพุทธวิธีสำหรับผู้รับสาร เพื่อไปสู่จักรัสุขภาพ ภาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณที่สมบูรณ์แข็งแรง คือ การรู้จักรับข้อมูลข่าวสารด้วยสติปัญญา (อินทริยสังวร) และใช้ชีวิตอย่างถูกต้อง ใช้สอยปัจจัยสี่ด้วยสติปัญญา (โภชนมัตตัญญตา)

บทบาทของชุมชนในการใช้สื่อเพื่อพัฒนาสุขภาพะเยาวชน

จากคำกล่าวของ ประเวศ วะสี (2549) ที่กล่าวว่า ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องมีการจัดการความรู้ที่เข้มแข็ง และต้องมีกลไกในการสื่อสารของชุมชน ทั้งนี้ การสื่อสารชุมชนถือว่ามี ความสำคัญยิ่ง และต้องมีการพัฒนาระบบการสื่อสารทุกระบบ เช่น วิทยุชุมชน อินเทอร์เน็ตชุมชน หนังสือพิมพ์ชุมชน รวมทั้งสื่อในท้องถิ่น เพื่อเป็นการสื่อสารแลกเปลี่ยนความรู้ในชุมชน และควรเป็นระบบการสื่อสารสองทางกับภายนอกชุมชน คือ ทั้งสื่อสารข้อมูลข่าวสารความรู้ที่เป็นประโยชน์ การสื่อสารความดี นวัตกรรมในชุมชน

การสื่อสารในท้องถิ่นหรือชุมชน มักเป็นการสื่อสารเฉพาะพื้นที่ และเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน โดยเนื้อหาของสื่อสารมีความเกี่ยวข้อง หรืออยู่ในความสนใจร่วมกัน ดังนั้น การใช้สื่อ และช่องทางการสื่อสาร มักเป็นสื่อที่อยู่ในท้องถิ่นเช่นกัน ทั้งนี้ การสื่อสารในท้องถิ่น ชุมชน เป็นช่องทางสำคัญของการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร เพื่อสร้างการรับรู้และแลกเปลี่ยนเรื่องราวอันนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนท้องถิ่น และเมื่อพิจารณาในมิติด้านการสื่อสารพบว่า กระบวนการสื่อสารที่เกิดขึ้น คนในชุมชนจะเป็นผู้ที่มิบทบาททั้งผู้ส่งสาร คัดเลือกสารผลิตสาร และเป็นผู้รับสาร โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งการสื่อสารในลักษณะเช่นนี้ นับได้ว่าเป็นการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ (effective communication) (ดวงพร คำบุญวัฒน์, พรทิพย์ อรุรัตน์ และปิยะนันท์ ลำเถาเงิน, 2550: 126-127) สอดรับกับ จุมพล รอดคำดี (2542) ที่ระบุลักษณะสำคัญของการสื่อสาร

ในท้องถิ่นด้วยสื่อชุมชน 3 ประการคือ ชุมชนสามารถเข้าถึงสื่อ ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกระดับของกระบวนการ และชุมชนสามารถจัดการด้วยตนเองคือ คิด วางแผน จนกระทั่งการกำหนดนโยบายการบริหารและการลงมือผลิตสื่อด้วยตนเอง

ทั้งนี้ อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ (2549) ได้เสนอแนวคิด ทฤษฎี การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ที่ครอบคลุม 2 แนวทาง คือ แนวทางการให้ความสำคัญกับการจัดการข้อมูลข่าวสารระหว่างบุคคล กลุ่มต่าง ๆ บนพื้นฐานของการสื่อสารสองทาง โดยทุกฝ่ายสามารถเป็นได้ทั้ง “ผู้รับ” และ “ผู้ให้ข้อมูล” ส่วนแนวทางที่สอง ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาสื่อชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นให้สมาชิกชุมชนได้มีโอกาสเข้าถึงสื่อและข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในฐานะผู้ฟังอย่างจริงจัง การเข้าร่วมในกระบวนการผลิต และร่วมในการตัดสินใจต่าง ๆ กลุ่มผู้มีอำนาจในชุมชนต้องให้การสนับสนุนกระบวนการแบบมีส่วนร่วม มีความกล้าในการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งต้องอาศัยผู้มีอำนาจที่มีสถานะ “การนำ” สูง เล็งเห็นประโยชน์ต่อสาธารณะเป็นสิ่งสำคัญ และพร้อมปรับเปลี่ยนบทบาทของตนในชุมชน เพื่อปรับเปลี่ยน “วัฒนธรรมการสื่อสาร” ในด้านต่าง ๆ นับตั้งแต่ระบบการคิด การมีทัศนคติเชิงบวกต่อปัญหา การใส่ใจรับความคิดเห็น การพูดเชิญชวน การค้นคว้าหาข้อมูลความรู้ใหม่ ๆ และการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสมานฉันท์

ปัญหาสำคัญในการพัฒนาสังคมของไทย ส่วนหนึ่งมีความเชื่อมโยงกับ “การสื่อสาร” ซึ่ง ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ (2549) ได้กล่าวว่าปัญหาดังกล่าวอาจเกิดจาก ผู้ริเริ่ม อันได้แก่ ผู้กำหนดปัญหาต่าง ๆ ในสังคม และผู้กำหนดนโยบาย มักเป็นบุคคลภายนอกชุมชน กล่าวคือ การสื่อสารในระดับแรก เริ่มต้นจากบุคคลที่มีอำนาจในระดับสูง ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารไปสู่บุคคลที่มีอำนาจต่ำกว่า และสู่ประชาชนระดับรากหญ้า ผลที่ตามมา บุคคลที่มีอำนาจต่ำกว่า ไม่กล้าหรือไม่มีโอกาสสื่อสารทำให้เกิดความผิดพลาดหรือความคลาดเคลื่อนของข้อมูล ที่เกิดจากการตีความ ทางออกในการป้องกันความคลาดเคลื่อนของข้อมูล คือการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาสังคมที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนและพัฒนาช่องทางการสื่อสารโดยให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบและดำเนินกิจกรรมการสื่อสารในพื้นที่

การสื่อสารเปรียบเสมือนเหรียญสองด้าน หรือดาบสองคมที่เป็นเครื่องมือใช้เพื่อการสร้างและการทำลายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน โดยสื่อที่มีคุณภาพต่อการพัฒนาชุมชนมากที่สุดคือ “สื่อบุคคล” ซึ่งมีสถานะที่เป็นได้ทั้ง “เครื่องมือ” และ “คนใช้เครื่องมือ” ดังนั้น สื่อบุคคลจึงต้องรู้วิธีการใช้เครื่องมือ หรือวิธีการสื่อสาร ที่หลากหลายรูปแบบอย่างมี “กลยุทธ์” เสมือนการมีมิดที่เป็น

เครื่องมือหลายชิ้น หากไม่รู้ว่าจะใช้มีดแต่ละเล่มอย่างไร ก็เรียกว่าไม่มี “กลยุทธ์” อีกทั้งต้องรู้จัก “ลับ” ตัวเองให้คมอยู่เสมอ นั่นคือสิ่งที่ต้องรู้ “ศักยภาพ” ของสื่อบุคคล (อมรรตน์ ทิพย์เลิศ, 2549) หากเชื่อมโยงการใช้สื่อของชุมชน เพื่อพัฒนาสุขภาวะของคนและเยาวชนในชุมชนแล้วจะพบข้อมูลที่ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ได้รวบรวมการประมวลผลงานวิจัยที่ศึกษาสื่อรวมทุกประเภทเกี่ยวกับประเด็นด้านสุขภาพว่า คนในชุมชนรับข้อมูลด้านสุขภาพจากสื่อบุคคลมากกว่า สื่อมวลชน สอดรับกับ อมรรตน์ ทิพย์เลิศ (2549) ดังได้กล่าวอ้างข้างต้น ทั้งนี้ อาจเป็นด้วย “สื่อบุคคล” เป็นสื่อที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากสื่ออื่น ๆ ตรงที่เป็นสื่อที่มีปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากัน และมีคุณลักษณะร่วมในฐานะ “สื่อ” คือ เป็นตัวกลางถ่ายทอดและเชื่อมโยงระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร สามารถสลับบทบาทระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร มีปฏิริยาโต้ตอบทางการสื่อสารได้ทันที สามารถปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ระหว่างการสื่อสารได้ มีโอกาสใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมได้สูง เชื่อถือและมีความไว้วางใจ มีข้อจำกัดเรื่องความถูกต้องของข้อมูลข่าวสาร และเป็นสื่อที่พัฒนาได้อย่างมีศักยภาพ โดยบทบาทสื่อบุคคลเป็นได้ทั้งผู้ส่งสาร เป็นเนื้อหาสาร เป็นช่องทางเป็นผู้รับสาร ทั้งนี้ ในประเด็นแนวทางในการพัฒนาสื่อบุคคลเพื่อสุขภาพนั้น ต้องมุ่งเน้นให้สื่อบุคคล ทำการสื่อสารเพื่อเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรือวิถีคิดของคนในชุมชนในการดูแลสุขภาพ สื่อแล้วปฏิบัติได้จริง โดยครอบคลุมเป้าหมาย 3 ประการคือ เพื่อการให้ข่าวสารสุขภาพ (to inform) เพื่อโน้มน้าว (to persuade) และเพื่อกระตุ้นให้เกิดการกระทำ (to activate)

นอกจากนี้ จากการรวบรวมผลงานวิจัยที่เป็นการสื่อสารเพื่อพัฒนาชุมชนโดย กาญจนา แก้วเทพ (2548) พบว่า มีการใช้สื่อเพื่อพัฒนาอยู่ 3 ลักษณะคือ

- 1) กลุ่มสื่อและชุมชน ประกอบด้วยสื่อกลุ่มดั้งเดิมหรือสื่อพื้นบ้าน พบว่ามีการใช้สื่อพื้นบ้านที่ส่วนใหญ่เป็นสื่อขนาดใหญ่และอยู่คู่กับชุมชนมานาน จึงไม่พบการสูญหาย แต่อาจพบการกลายพันธุ์ คือดำรงอยู่ แต่ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นสื่อของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน นอกจากนี้ ยังมีสื่อกลุ่มบุคคลและเครือข่าย สุดท้ายคือกลุ่มสื่อกระจายเสียง เกิดขึ้นในช่วงที่มีนโยบายวิทย์ชุมชน จะพบว่าสื่อนี้มีการแตกตัวกระจายตามชุมชนต่าง ๆ โดยมีการนำเสนอรูปแบบ เนื้อหาที่หลากหลาย

- 2) กลุ่มสื่อสารแบบมีส่วนร่วม มีแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในสื่อประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่สื่อเล็ก ๆ ระดับชุมชน เช่น หอกระจายข่าว สื่ออินเทอร์เน็ตตำบล สื่อณรงค์ เป็นต้น นักวิจัยเชื่อว่ากลุ่มสื่อลักษณะนี้ ให้ผลที่ยาวนานยั่งยืน จากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

3) กลุ่มสื่อสารเพื่อการจัดการชุมชน เป็นกลุ่มสื่อที่เน้นการทำงานและเป้าหมายที่จะใช้ประโยชน์จากการสื่อสาร เพื่อขจัดความขัดแย้ง หรือเพื่อจัดการทรัพยากรชุมชน โดยจะนำเอาการสื่อสารรูปแบบต่าง ๆ เข้าไปจัดการในสิ่งหรือปัญหาที่เกิดขึ้น

จะเห็นได้ว่า การสื่อสารที่ชุมชนสามารถใช้เพื่อพัฒนานั้นมีหลากหลายรูปแบบ และมีความจำเป็นต้องมีการจัดการการใช้สื่อให้มีความเหมาะสมกับทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อให้การจัดการความรู้ผ่านกระบวนการของสื่อเป็นตัวสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในทุกมิติ ทั้งนี้ จากข้อมูลความรู้ข้างต้น อาจสรุปได้ว่าการใช้สื่อของชุมชนไปสู่การจัดการให้เกิดสุขภาวนั้น บทบาทของชุมชนในการใช้สื่อ ควรยึดหลักการคือ

1) ต้องมีการพัฒนาสื่อชุมชนอย่างมีส่วนร่วม จากทุกฝ่ายในชุมชนโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น ทั้งนี้ สื่อที่ใช้ ควรเป็นสื่อที่คุ้นเคย และได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน และเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะเยาวชน

2) เน้นกระบวนการสื่อสารสองทาง โดยจัดการข้อมูลข่าวสารระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ โดยทุกฝ่ายสามารถเป็นได้ทั้ง “ผู้รับ” และ “ผู้ให้ข้อมูล”

3) จัดกระบวนการให้เกิดการแลกเปลี่ยน และเปิดโอกาสในการให้กลุ่มเด็ก เยาวชนสามารถแสดงศักยภาพ ร่วมคิดสร้างสรรค์ประเด็นทางสุขภาวะ และเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมกับตนเอง

4) ชุมชนควรให้ความสำคัญกับกระบวนการในการสร้าง“วัฒนธรรมการสื่อสาร” ในด้านต่าง ๆ นับตั้งแต่ระบบการคิด การมีทัศนคติเชิงบวกต่อปัญหา การใส่ใจรับความคิดเห็น การพูดเชิญชวน การค้นคว้าหาข้อมูลความรู้ใหม่ ๆ และการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสมานฉันท์ โดยเฉพาะการเริ่มสร้างวัฒนธรรมเช่นนี้ในกลุ่มเด็ก เยาวชน โดยบูรณาการกับทรัพยากรและสื่อท้องถิ่น หรือสื่อพื้นบ้านที่อยู่คู่กับชุมชนมาอย่างยาวนาน

สื่อพื้นบ้านกับการเสริมสร้างสุขภาวะ

ที่มา พัฒนาการและระดับความนิยมของสื่อพื้นบ้าน

เมื่อนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคม ย่อมเกิดวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่หล่อหลอมให้สังคมอยู่รวมกัน ภายใต้อำนาจคิด ความเชื่อ ค่านิยม และการปฏิบัติ เป็นแบบแผนของสังคมนั้นๆ และเมื่อมีความหลากหลายของสังคม ย่อมเกิดความหลากหลายของวัฒนธรรม จนเกิดเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความหมายและระบบคุณค่าของคนกลุ่มต่าง ๆ และวัฒนธรรมยังเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มีการปฏิบัติจริงอย่างมีระบบคิดแฝงอยู่ภายใน

วัฒนธรรม จะเพิ่มคุณค่า เมื่อถูกนำมาเป็น “สื่อ” หรือใช้เพื่อการสื่อสารที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนเข้าใจถึงความต้องการ การสืบทอดความรู้สึก ซ้ำแล้ว ซ้ำเล่าจนกลายเป็นสื่อพื้นบ้าน หรือสื่อท้องถิ่น และด้วยความเชื่อ รวมทั้งองค์ความรู้ในอดีต ต่างเป็นที่รู้กันว่าสื่อพื้นบ้านได้ทำหน้าที่ในบทบาทของสื่อ ที่เป็นตัวนำหรือพาหะนำพาเนื้อหา สาระ ที่หล่อหลอมจากจิตวิญญาณของ ความห่วงใย วัฒนธรรมประเพณี จากรุ่นสู่รุ่น และทำหน้าที่ในการเชื่อมร้อยผู้คนให้เข้า มีความสัมพันธ์ด้วยกัน ทั้งในแง่ของความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ ความรู้สึก (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 30)

สื่อพื้นบ้าน นับว่าเป็นสิ่งจำเป็น และควบคู่อยู่กับทุกสังคมมาอย่างช้านาน และมีความนิยมในแต่ละยุคสมัย รวมทั้งมีระดับของความนิยมที่แตกต่างกันไป ดังที่ สมควร กวียะ (2547) ได้กล่าวถึงความนิยมที่เป็นได้ทั้งระดับท้องถิ่นหรือพื้นบ้าน ถ้าได้รับความนิยกว้างขึ้นไปในระดับภูมิภาค จะเรียกสื่อพื้นเมือง และหากได้รับความนิยมระดับประเทศ จะเรียกเป็นสื่อประจำชาติ และเมื่อใดได้รับความนิยมที่เป็นที่ยอมรับระดับสากล เรียกว่าสื่อสากล

สื่อพื้นบ้านไทยมีมานานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในอดีตสื่อพื้นบ้านเคยดำรงอยู่ในชุมชนท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรีเกียรติภูมิ แต่พอถึงราวปี พ.ศ.2500 หรือยุคที่รัฐบาลเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ปี พ.ศ.2504 สถานภาพของสื่อพื้นบ้านเริ่มตกต่ำลง เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลเน้นความทันสมัยและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังนั้น วัฒนธรรมใด ๆ ก็ตามที่เป็นของพื้นบ้านและท้องถิ่น จะถูกตีความว่าล้าสมัย จนถึงปี พ.ศ. 2525 เกิดแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (development communication) ที่ให้ความสนใจกับการค้นหาสื่อพื้นบ้านมา

ใช้ประโยชน์เพื่องานพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่น การรณรงค์ให้คนอีสานเลิกกินปลาร้าดิบ ฯลฯ และมีอีกหลาย ๆ กิจกรรมที่มุ่งใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการถ่ายทอดข่าวสาร อย่างไรก็ตาม มีงานกลุ่มวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า กลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากสื่อพื้นบ้าน เป็นคนนอกวัฒนธรรม และเล็งเห็นสื่อพื้นบ้านเป็นเพียงวิถีทาง (means) เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย (ends) โดยไม่สนใจทำนุบำรุงรักษาสื่อพื้นบ้าน

จนกระทั่งปีพ.ศ. 2540 เป็นช่วงที่สังคมไทยเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจ ในยุคนี้ เกิดกระแสชุมชนนิยม หรือ “สำนึกกรีกบ้านเกิด” กันทั่วทุกภูมิภาค ในสภาวะการณดังกล่าว วัฒนธรรมท้องถิ่น เข้าสู่ยุคของการนิยมและรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านขึ้น โดยในบางสื่อเริ่มเข้าสู่ภาคธุรกิจ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2546 เกิดการดำเนินงานพัฒนาภาคีสื่อพื้นบ้านขึ้น (โครงการสื่อพื้นบ้าน สื่อสานสุข, สพส. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ) และใช้กลยุทธ์การขับเคลื่อนโครงการบนฐานความรู้ ผลการดำเนินงานทำให้สื่อพื้นบ้านหลาย ๆ ชนิดที่สูญหายเริ่มฟื้นตัว ในขณะเดียวกัน สื่อพื้นบ้านที่มีแนวโน้มจะกลายพันธุ์ ก็สามารถฟื้นฟูปรากฏของคุณค่าความหมายกลับคืนมาได้ (สมสุข หินวิมาน, 2549: 131-135)

กล่าวได้ว่า สื่อพื้นบ้านในประเทศไทยนั้น มีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์มาตั้งแต่โบราณ ปัจจุบันสื่อพื้นบ้านยังคงมีบทบาทในการสร้างประโยชน์ให้กับสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ (อนรรักษ์ กัณหาธิ, 2550: 14) ทั้งนี้ ในสายการศึกษา ความสนใจในสื่อพื้นบ้านเริ่มจากการศึกษาด้านคติชนวิทยา แล้วเริ่มแตกมิติไปสู่ด้านสุนทรียศาสตร์ เช่น ด้านศิลปะการละครและดนตรี ด้านจริยศาสตร์และปรัชญา และจากการศึกษาในสาขามนุษยศาสตร์ ได้นำไปสู่การต่อยอดผ่านมิติสังคมวัฒนธรรม จนเข้าสู่สายการสื่อสารในฐานะที่เป็นสื่อ แต่จากการศึกษา สื่อพื้นบ้านขาดคนสืบทอด ขาดบริบทที่เคยทำให้สื่อโดดเด่น ขาดเนื้อหาร่วมสมัย ขาดบทบาทที่สำคัญต่อสังคม (เชียรชัย อัครเดช, 2545)

อย่างไรก็ดี เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ความนิยมและการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ก็ปรับเปลี่ยนไปด้วย โดยในมุมมองของกาญจนา แก้วเทพ (2548) เห็นว่า ปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดจากการใช้สื่อพื้นบ้าน เกิดขึ้นจากสาเหตุใหญ่ 2 ประการคือ ปัญหาเรื่องวิธีการใช้สื่อพื้นบ้านที่ไม่เหมาะสมและปัญหาเฉพาะตัวของสื่อพื้นบ้านเอง โดยรายละเอียดของแต่ละปัญหาคือ

- 1) วัฒนธรรมชาติของสื่อพื้นบ้าน ที่แตกต่างไปจากสื่อประเภทอื่น ๆ ที่มุ่งเน้นการใช้ หรือการทำหน้าที่ในพื้นที่เฉพาะของคน ดังนั้น เมื่อต้องแสดงร่วมกับคนอื่น หรือพื้นที่ของคนอื่น จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว

2) การไม่พบกันครึ่งทางของสื่อ เนื่องจากมีสื่อต่าง ๆ ขึ้นมาในปัจจุบัน เช่น สื่อมวลชนที่เข้าร่วมในการพัฒนาสังคม และจำเป็นต้องตัดบางส่วนของที่สำคัญของการนำเสนอสื่อพื้นบ้านเพื่อให้อยู่ในหน่วยเวลาของสื่ออื่น

3) สถานะของผู้ส่งสารเปลี่ยนไปจากในอดีต ที่ศิลปินพื้นบ้านทุกแขนง ล้วนอยู่ในตำแหน่งผู้รู้ เป็นปัญญาชนคนศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เนื่องจากมีโอกาสได้เรียนรู้มากกว่าคนอื่น แต่ปัจจุบันสถานการณ์เปลี่ยนไป คนในชุมชนมีช่องทางการแสวงหาความรู้จากหลายทางและมีความรู้ที่ทัดเทียมหรือมากกว่าศิลปินพื้นบ้าน จึงทำให้เกิดความไม่มั่นใจในการส่งสาร และจะเป็นเช่นนี้หากไม่มีมาตรการเสริมพลังให้แก่ศิลปิน

4) ปัญหาเรื่องศักดิ์ศรีและการสูญสลายของสื่อพื้นบ้าน และสื่อพื้นบ้านที่เหลืออยู่มีการปรับเปลี่ยน รวมทั้งปัญหาเรื่องการสืบทอด

กล่าวโดยสรุป สังคม วัฒนธรรม และสื่อพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก และอยู่ร่วมกันมาเป็นเวลานาน โดยสิ่งที่แยกสังคมหนึ่งว่าแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่งคือ วัฒนธรรม ซึ่งตอบสนองด้านสังคมและจิตใจของมนุษย์ด้วย อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กับวัฒนธรรมก็คือ การสื่อสารจึงอาจกล่าวได้ว่าที่ใดมีวัฒนธรรม ที่นั่นต้องมีการสื่อสารเพราะการถ่ายทอดวัฒนธรรมจะต้องอาศัยการสื่อสารเป็นหลัก โดยสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่สะท้อนภาพในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างแท้จริง อีกทั้งยังเป็นสื่อที่ช่วยในการเชื่อมร้อยผู้คนในสังคมให้มีความเหนียวแน่น ภายใต้วรรณธรรมเดียวกัน เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีสุขภาวะภายใต้วิถีคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่เป็นแบบแผนที่หล่อหลอมผู้คนด้วยความสัมพันธ์จากฐานสู่ฐาน

ทั้งนี้ สื่อพื้นบ้านยังมีมิติของความนิยมในระดับที่แตกต่างกัน จนสามารถที่จะปรับสถานะเป็นสื่อพื้นเมือง สื่อประจำชาติ และเป็นสื่อสากลได้ในที่สุด อนึ่ง ด้วยสถานการณ์ประเทศและสังคมที่เปลี่ยนไปท่ามกลางความเจริญทางเทคโนโลยี และสื่ออื่น ๆ ที่มีอิทธิพลในชีวิตของผู้คน สื่อพื้นบ้านจึงเสื่อมถอยในคุณค่าและค่านิยม ทั้งในฐานะที่เป็นตัวสื่อเอง และในฐานะของผู้ที่ใช้สื่อ (ศิลปิน) ดังนั้น หากไม่มีมาตรการที่จะช่วยเสริมคุณค่า และอนุรักษ์ สืบทอดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของสื่อพื้นบ้านแล้ว ในอนาคตสื่อพื้นบ้านก็มีโอกาสที่จะถูกแปรสภาพไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

องค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องสื่อพื้นบ้าน

1. ความหมายและบทบาท

คำว่า “สื่อพื้นบ้าน” มีผู้รู้ และนักวิชาการได้นำเสนอความหมายและบทบาท ในแง่มุมต่าง ๆ กล่าวคือ

จุมพล รอดคำดี และคณะ (2542) กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านว่าเป็นสื่อที่นิยมของประชาชน ได้ดีกว่าสื่อสมัยใหม่ และมีราคาถูก ในแง่ต้นทุนการผลิต เนื่องจากเป็นสื่อที่มีอยู่แล้ว ส่วนใหญ่ใช้ในด้านบันเทิง ดังนั้นการสอดแทรกเนื้อหาในงานพัฒนา ถ้าหากทำได้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในแผนพัฒนามากที่สุด ทั้งนี้ ข้อดีของสื่อพื้นบ้านคือ

- 1) สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่หาง่าย
- 2) สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่ใกล้ชิดกับมวลชนทั่วประเทศ และแสดงออกทางอารมณ์ได้มากกว่าการใช้เหตุผลในเชิงวิชาการ
- 3) สื่อพื้นบ้านสามารถดัดแปลงการแสดงได้หลายรูปแบบเพื่อสนองความต้องการในการสื่อสารกับมวลชนทุกหมู่เหล่า
- 4) สื่อพื้นบ้านเป็นของท้องถิ่นและมีชีวิต สามารถสร้างความสามัคคีในกลุ่มผู้ฟังหรือผู้ดูได้ดีกว่าสื่อมวลชนสมัยใหม่
- 5) สื่อพื้นบ้านสามารถปรับตัวเข้ากับเนื้อหาใหม่ได้เสมอ
- 6) สื่อพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่ชื่นชอบแก่คนทุกเพศทุกวัย
- 7) สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อที่มีราคาถูก เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อมวลชนสมัยใหม่

สมสุข หินวิมาน (2548) ได้ให้ความหมายของ “สื่อพื้นบ้าน” คือ สื่อทุกชนิดที่มีมาก่อนหน้ายุคที่สื่อมวลชนจะเกิดขึ้น สื่อนี้จะทำหน้าที่เชื่อมโยงและถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร ความหมาย และอารมณ์ความรู้สึกร่วมกันของคนในชุมชนเดียวกัน โดยสื่อพื้นบ้านแบ่งได้ 4 ประเภท คือ รูปแบบที่เป็นวัจนภาษา รูปแบบที่เป็นพฤติกรรม รูปแบบที่เป็นวัตถุ และรูปแบบที่เป็นอวัจนภาษา ทั้งนี้ สื่อพื้นบ้านมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปหลายประการ โดยเฉพาะเอกลักษณ์เด่น ๆ คือ ความหลากหลาย เป็นพื้นที่บ่มเพาะความริเริ่มสร้างสรรค์ ขนาดของการผลิต การแพร่กระจายและการบริโภคสื่อพื้นบ้านจำกัดวงอยู่ในระดับชุมชนท้องถิ่น ไม่มีกำหนดการใช้เวลาและพื้นที่ชัดเจน มีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายทั้งให้ความบันเทิง ให้การศึกษา สร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นปึกแผ่นของกลุ่ม ให้อุทาหรณ์สอนใจ ระบายความคับข้องใจ พยากรณ์ และอื่น ๆ

ในขณะที่ สมควร กวียะ (2547) เสนอความหมายของสื่อพื้นบ้านไทย คือ วัฒนธรรมไทยทั้งมวลที่คนไทยและสังคมไทยได้สร้างสรรค์ และสั่งสมมาในอดีต จนเป็นเครื่องมือใช้ส่งรับ และเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์ และเอกลักษณ์ของสังคมไทย ในรูปของคำพูด ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี การละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีกรรม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิต ทั้งนี้ ได้แบ่งประเภทของสื่อพื้นบ้านไทยไว้ 5 ประเภทตามลักษณะช่องทางการสื่อสารคือ

1) ช่องทางการสื่อสารแบบโสต ได้แก่

- 1.1) เพลงและดนตรี เช่น เพลงกล่อม เพลงไทยเดิม เพลงแคน
- 1.2) การบอกเล่า เช่น คำพังเพย นิทาน เรื่องตลกพื้นบ้าน

2) ช่องทางการสื่อสารแบบระบบทัศน์ ได้แก่

- 2.1) การอ่านเช่น วรรณคดีไทยต่าง ๆ
- 2.2) จิตรกรรมและประติมากรรมเช่น ลายไทย พระพุทธรูป ภาพเขียนฝาผนัง
- 2.3) สถาปัตยกรรมเช่น เรือนไทย โบสถ์ โรงหนังตะลุง
- 2.4) อุปกรณ์การแสดงเช่น ฉากลิเก เครื่องแต่งตัวรำไทย
- 2.5) ของเล่นของใช้เช่น เชี่ยนหมาก ภาชนะใบตอง กระบวยตักน้ำ
- 2.6) ภาษาท่าทางเช่น การไปลามาไหว้ การยิ้มแย้มโอภาปราศรัย

3) ช่องทางการสื่อสารแบบโสตทัศน ได้แก่

- 3.1) การเชิดหุ่นเช่น หุ่นกระบอก หนังสติ๊ก
- 3.2) การฟ้อนรำเช่น รำฉุยฉาย
- 3.3) ละครและฟ้อนรำเช่น โขน ลิเก โนรา
- 3.4) การละเล่น เช่น เพลงเรือ ลำตัด
- 3.5) พิธีการและวิถีชีวิต เช่น พิธีบวช ลอยกระทง การสวดมนต์

4) ช่องทางการสื่อสารแบบบรรพหรือกลิ่น ได้แก่

- 4.1) อาหารไทย
- 4.2) ดอกไม้ไทย

5) ช่องทางการสื่อสารแบบทักษะ (knowledge by doing) ได้แก่ การกระทำหรือการมีส่วนร่วม หรือการผลิตประเพณีต่าง ๆ เช่น การร่วมร้องรำทำเพลง การเขียนภาพลายไทย เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ (2549) ได้ระบุประเภทตามขอบเขตของสื่อพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1) สื่อพื้นบ้านที่ใช้วัจนภาษา (verbal form) คือ ใช้การพูดเป็นหลัก เช่น คำคม ภาษิต คำกลอน เพลงปฏิพากย์ เพลงกล่อมเด็ก ตำนาน นิทาน ผนว สวดสรภัญญะ การเทศน์ เป็นต้น

2) สื่อพื้นบ้านที่ใช้การแสดงการกระทำ/พฤติกรรม (behavior form) เช่น การละเล่น งานเฉลิมฉลอง ประเพณี เทศกาล กิจกรรมการแสดง ดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น

3) สื่อพื้นบ้านที่เป็นวัตถุ (material form) เช่น เครื่องแต่งกาย ผ้าพื้นเมือง อาวุธพื้นบ้าน อาหาร ของใช้ หัตถกรรม โคม งานปูนปั้น แทงหยวก สมุนไพร เป็นต้น

4) สื่อพื้นบ้านที่เป็นอวัจนภาษา (non-verbal form) เป็นสื่อที่แสดงออกโดยไม่ใช้ภาษาพูด แต่ใช้ท่าทีปฏิกิริยา การจัดระยะห่าง การใช้ร่างกาย เช่น การรำรำ ภาพวาด เป็นต้น

ทั้งนี้ ได้ระบุบทบาทของสื่อพื้นบ้าน คือ

1) ให้ความบันเทิงเป็นหน้าที่หลักและหน้าที่พื้นฐานของสื่อพื้นบ้าน ไม่ว่าจะปรับเปลี่ยนไปเพื่อการอื่นอย่างใดก็ตาม หน้าที่นี้จะติดตามไปอยู่เสมอ ลักษณะความบันเทิงของสื่อพื้นบ้านมีหลายรูปแบบ เช่น ผ่อนคลายอารมณ์ การหยอกล้อ การสร้างอารมณ์ขัน ตลอดจนความบันเทิง ประเทืองอารมณ์และส่งเสริมปัญญาไปพร้อม ๆ กัน

2) การแจ้งข่าวสารหรือการรายงานสภาพสภาวะแวดล้อม เช่น การเล่นหนังตะลุง แม้จะเล่นเรื่องที่เคยเล่นตามแบบฉบับ แต่สื่อนี้จะสอดแทรกเหตุการณ์ปัจจุบันลงไปเช่นเดียวกับเพลงลูกทุ่ง เช่น หนังตะลุงจะสอดแทรกเรื่องสงครามระหว่างอเมริกากับอิรัก เป็นต้น

3) การให้การศึกษา เป็นหน้าที่หลักพื้นฐานอีกประการหนึ่งของสื่อพื้นบ้าน มิติของการศึกษานั้นมีอยู่หลากหลาย เช่น

3.1) การศึกษาให้ความรู้ทั่วไป เรื่องศาสนา เป็นโลกทัศน์หลักของชุมชน มิติด้านศาสนาเป็นแกนหลักของชุมชนในการหล่อหลอมสมาชิก ดังนั้น สื่อพื้นบ้านทุกชนิดจะต้องอบรมสั่งสอนเรื่องศาสนาด้วยการแนะนำหลักการต่าง ๆ ให้รู้จักและเข้าใจ

3.2) การอบรมจริยธรรม เป็นการประยุกต์หลักศาสนาจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมให้เป็นไปในทางที่พึงปรารถนา เช่น ความกตัญญู หลักอหิงสา การให้อภัย อโหสิ เป็นต้น

3.3) การชี้แนะปฏิบัติ เป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากที่สุด เพราะเป็นภาคปฏิบัติของแต่ละบุคคล เช่น การประพุดติของสตรี การประกอบสัมมาชีพ การฝึกตนเอง

3.4) การแสดงออกซึ่งความคิดเห็น ไปจนกระทั่งวิพากษ์วิจารณ์สังคมเป็นองค์ประกอบที่มีสีสันของสื่อพื้นบ้าน ซึ่งสื่อมวลชนมักแสดงบทบาทไม่ได้หรือแสดงได้อย่างจำกัด เนื่องจากสื่อมวลชนต้องทำงานอยู่ภายใต้เงื่อนไขกดดันอื่น ๆ องค์ประกอบนี้ช่วยอธิบายว่าเหตุใดประชาชนจึงชื่นชอบสื่อพื้นบ้านหลายประเภทเช่น หนังตะลุงที่มีบทบาทวิพากษ์วิจารณ์นักการเมืองหรือรัฐบาล ช่วยในการดึงดูดความสนใจของประชาชน

3.5) การทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างทางด้านเพศ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา ตัวอย่างเช่น รองเจ้าเป็นการเล่นที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนพุทธและคนมุสลิม งานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านจากหลาย ๆ หมู่บ้าน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังได้เสนอการเปรียบเทียบหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชนที่นักวิชาการเยอรมันสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ได้เสนอว่าสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่มากกว่าสื่อมวลชน คือ

- 1) การทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ ตัวอย่างเช่น เพลงลำตัด และประเพณีชิงครกชิงเสา
- 2) การสร้างความสามัคคีระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ประเพณีการแข่งขันระหว่างหมู่บ้าน
- 3) การทำการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่ เช่น ในประวัติศาสตร์มีการเก็บภาษีมากเรียกภาษีผักนึ่ง ใส่คำร้องเรียนลงไปด้วย ขณะที่เข้าไปเล่นลิเกให้กษัตริย์ทอดพระเนตร
- 4) การช่วยให้นักพัฒนาด้านภูมิปัญญา ตัวอย่างเช่น การเล่นปริศนาคำทาย และการดูภาพชาดกตามฝาผนังโบสถ์
- 5) การทำหน้าที่ให้การศึกษาและสร้างความสำนึกทางการเมือง ตัวอย่างเช่น การสอดแทรกเนื้อหาการเมืองในเพลงกล่อมเด็ก
- 6) การมีลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต ตัวอย่างเช่น ตัวตลกในลิเกหรือหนังตะลุงมักเป็นชื่อคนในท้องถิ่นรวมถึงแสดงทัศนะต่อความเป็นไปในชุมชน
- 7) การมีหน้าที่ให้ความบันเทิงเหมือนสื่อมวลชนโดยทั่วไป

กาญจนา แก้วเทพ (2539) กล่าวถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตามแนวคิดสำนักหน้าที่นิยมว่าเป็นส่วนหนึ่งในสถาบันย่อยสถาบันหนึ่งของสังคม และเปรียบสถาบันต่าง ๆ ของสังคมว่าเป็นเหมือนอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่ต่างทำหน้าที่ของตนเองเพื่อความเป็นอยู่ของร่างกายโดยรวม กล่าวคือส่วนประกอบย่อยทุกส่วนจะต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีที่สุด เพื่อความมีเสถียรภาพของสังคมโดยรวม

นอกเหนือจากหน้าที่ที่สำคัญคือ การรักษาเสถียรภาพของสังคมโดยรวมแล้ว หากสังคมนั้นต้องการสืบทอดชีวิตให้ยืนยาว สถาบันย่อยของสังคมรวมถึงสื่อพื้นบ้านต้องมีหน้าที่อบรมเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม แต่เนื่องจากสังคมประกอบด้วยคนจำนวนมาก ดังนั้นแม้การอบรมเข้มเพาะก็ไม่อาจให้หลักประกันได้ว่าสมาชิกในสังคมจะเชื่อฟังและปฏิบัติตามเสมอไป ดังนั้น สื่อพื้นบ้านต้องทำหน้าที่อีกแบบหนึ่งคือการควบคุมทางสังคม (social control) ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ ความเชื่อที่เป็นข้อห้ามต่าง ๆ เช่น ถ้าจิ้งจกตกไม่ควรออกจากบ้าน ถ้าเขาแห่ศพผ่านหน้าบ้านให้รีบเก็บเสื้อผ้า เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าถึงแม้มีนักคิด ผู้รู้ ได้ให้ความหมายของสื่อพื้นบ้านภายใต้แนวคิด มุมมองที่มีแง่มุมต่างกันไป แต่ต่างก็มีจุดร่วมที่สามารถสรุปความหมายและบทบาทของสื่อพื้นบ้านได้ว่า เป็นรูปแบบของการสื่อสารทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสั่งสมและสืบทอดมาอย่างเป็นระบบ และก่อเกิดเป็นการสื่อสารที่เป็นเอกลักษณ์ของคนในสังคม เช่น ประเพณี การละเล่นและพิธีกรรมต่าง ๆ โดยสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดต่างมีขอบเขต และบทบาทหน้าที่โดยตัวของสื่อเอง ที่ให้ทั้งความบันเทิง สารความรู้ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาและเป็นพื้นฐานตามวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม รวมทั้งเป็นสื่อที่ทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ

2. แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสื่อพื้นบ้าน

ด้วยสื่อพื้นบ้านมีความหลากหลายทั้งความเป็นตัวสื่อเอง ที่มีความเป็นอัตลักษณ์ตามบริบทของสังคมที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ประกอบกับสื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ให้ทั้งความบันเทิง การอบรมบ่มนิสัย การเล่าเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ และอีกหลายบทบาท ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะบทบาท หน้าที่ และการนำไปใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ในส่วนนี้ จึงขอเสนอแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย 1) แนวคิดเรื่องการสื่อสาร 2) แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา 3) ทฤษฎีการปลูกฝัง

หรือการอบรมบ่มนิสัย (ด้วยสื่อ) (cultivation theory) 4) แนวคิดและกระบวนการสืบทอดสื่อ
พื้นบ้านของชุมชน 5) ขบวนการพื้นเมือง (nativistic movement) โดยมีเนื้อหา สาระที่สำคัญ คือ

2.1 แนวคิดเรื่องการสื่อสาร

นักคิด นักวิชาการหลายคนได้นิยามการสื่อสารไว้อย่างหลากหลาย มีความหมาย
ที่แสดงถึงการแสดงปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ด้วยการใช้สัญลักษณ์และระบบสาร
(message system) ในขณะเดียวกันการสื่อสารเป็นพฤติกรรม หรือกระบวนการถ่ายทอดข้อมูล
ข่าวสาร ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ทักษะ โดยใช้สัญลักษณ์ คำพูด หนังสือ ภาพ ตัวเลข ซึ่ง พืช
เซจรรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (2541) สรุปว่า การสื่อสารเป็นการสื่อ
ความหมายในทางหนึ่งทางใด และมีลักษณะการรับและส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นภายในตัวเอง ระหว่าง
ผู้หนึ่งกับผู้หนึ่ง หรือระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ภายในบริบทหรือสภาพแวดล้อมหนึ่ง การสื่อสารจำเป็น
ต่อการพัฒนาบุคคล การสร้างกลุ่ม และการทำให้กลุ่มคงอยู่ โดยมีกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กัน
ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ทั้งนี้ การสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีองค์ประกอบพื้นฐาน คือ

- 1) ผู้ส่งสาร หรือผู้กำหนดสาร (sender, source creator)
- 2) สาร (message, information)
- 3) สื่อ หรือพาหนะ หรือช่องทางในการนำสารส่งไป (media หรือ channel)
- 4) ผู้รับสาร (receiver)
- 5) ปฏิกริยา หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หลังส่ง-รับสาร (feed back, effect)

ทั้งนี้ มีกระบวนการที่สำคัญคือ (ก) มีการกำหนดสาร (message design & source data) โดยผู้ส่งสาร ต้องมีการเข้ารหัสของสาร ขึ้นอยู่กับประเภทหรือชนิดของสาร (ข) สารถูกส่งไป
ยังผู้รับ (process) โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับประเภทหรือชนิดของสาร (ค) สารที่ส่งออกไป
ไปถึงผู้รับปลายทาง และผู้รับรับรู้ถึงสารที่ส่งมานั้น (awareness) และเกิดปฏิกริยาได้ตอบ อาจเป็น
เชิงบวก (เห็นด้วย ยอมรับ) หรือเชิงลบ (ขัดแย้ง ไม่ยอมรับ) หรือเชิงซ่อน (รู้สึกเฉยๆ ยังไม่ลง
ความเห็น หรือตัดสินใจในเวลานั้น) กระบวนการเหล่านี้เป็นรูปแบบที่ใช้อธิบายการสื่อสารทุกชนิด
เช่น การสื่อสารเชิงบูรณาการ การสื่อสารการตลาด-ธุรกิจ การสื่อสารมวลชน การสื่อสารทาง
การเมือง การสื่อสารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสุขภาพ และการสื่อสาร
การศึกษา

โดยทั่วไป ผู้ส่งสาร ต้องมีการศึกษาและวิเคราะห์ผู้รับสารในแง่ต่างๆ คือ (ก) ลักษณะทางกายภาพหรือทางประชากรศาสตร์และทางเศรษฐกิจสังคม เช่น วัย รูปร่าง การศึกษา อาชีพ เป็นต้น (ข) ลักษณะทางจิตวิทยา เช่น ทักษะคิด ความเชื่อ ค่านิยม แรงจูงใจ ความต้องการ ความสนใจ อารมณ์ ความรู้สึก เป็นต้น (ค) ลักษณะบุคลิกนิสัย (ง) ประเภทของผู้รับสาร เช่น สมัครงใจ สัญจร ถูกเกณฑ์ เป็นต้น

ในขณะที่ “สาร” หมายถึงสิ่งที่ผู้ส่งสาร ส่งไปให้ผู้รับสารในรูปแบบที่เป็นรหัส สัญญาณ หรือสัญลักษณ์ ที่ถูกสร้างขึ้นมาในลักษณะที่มีความหมายต่อคน และผู้รับสารสามารถ เข้าใจ หรือสามารถถอดรหัสได้ โดยสัญลักษณ์ในที่นี้ อาจเป็นคำพูด (ภาษา) ตัวหนังสือ รูปภาพ เครื่องหมาย กิริยา ท่าทางต่าง ๆ เป็นต้น

สำหรับ “สื่อ” หรือ “ช่องทาง” การสื่อสาร จะเป็นตัวกลางที่จะช่วยในการนำส่ง สารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ดังนั้น ช่องทางจึงเปรียบเสมือนทางหรือพาหะระหว่างผู้ร่วมสื่อสาร ทั้งนี้ การแบ่งประเภทของสื่อสามารถแบ่งได้อย่างหลากหลาย ตามเกณฑ์ ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 เกณฑ์การแบ่งประเภทสื่อพื้นบ้าน

เกณฑ์ในการแบ่ง	ประเภทของสื่อ	ตัวอย่าง
1. แบ่งตามวิธีเข้าและถอดรหัส	สื่อวจนะ (verbal) สื่ออวจนะ (non-verbal)	คำพูด ตัวเลข ตัวหนังสือ สีหน้า ท่าทาง น้ำเสียง
2. แบ่งตามประเภทการรับรู้	สื่อที่รับรู้ด้วยการเห็น การฟัง	หนังสือพิมพ์ รูปภาพ นิตยสาร เทป วิดีโอ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ วิดีโอ ฯลฯ
3. แบ่งตามระดับการสื่อสารหรือจำนวนผู้รับสาร	สื่อระหว่างบุคคล สื่อในกลุ่ม สื่อสารมวลชน	โทรศัพท์ จดหมาย ไมโครโฟน โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ วิดีโอ

ตารางที่ 4 (ต่อ)

เกณฑ์ในการแบ่ง	ประเภทของสื่อ	ตัวอย่าง
4. แบ่งตามยุคสมัย	สื่อดั้งเดิม สื่อร่วมสมัย สื่ออนาคต	เสียงกลอง ควันไฟ โทรศัพท์ โทรทัศน์ เคเบิล วิดีโอเท็กซ์ intelligent T.V.
5. แบ่งตามลักษณะของสื่อ	สื่อธรรมชาติ สื่อมนุษย์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อระคน	อากาศ แสง เสียง คนส่งของ ไปรษณีย์ โฆษก หนังสือ นิตยสาร ใบปลิว วิทยู วิดีโอศิลาจารึก หนังสือใบข่อย สื่อพื้นบ้าน
6. แบ่งตามการใช้งาน	สื่อสำหรับงานทั่วไป สื่อเฉพาะกิจ	จดหมายเวียน โทรศัพท์ วารสาร จุลสาร วิดีโอ
7. แบ่งตามการมีส่วนร่วมของผู้รับสาร	สื่อร่อน สื่อเย็น	การพูด การอ่าน

ที่มา: พัทณี เชยจรรยา, เมตตา วิวัฒนานุกูล และ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (2541: 32-33)

ในการสื่อสารแต่ละครั้ง ผู้สื่อสารต้องให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับปฏิกิริยาตอบสนอง เพื่อให้เข้าใจว่า ผู้รับสารสามารถเข้าใจสารได้ตรงกับที่ต้องการ โดยปฏิกิริยาตอบสนอง สามารถเป็นไปได้ทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ทั้งทางตรงและทางอ้อม และโดยทันทีหรือแสดงในเวลาต่อมา อาจจะแสดงให้เห็นหรือเก็บไว้ในใจก็ได้

ทั้งนี้ ในกระบวนการสื่อสารจะมีคุณค่า ก็ต่อเมื่อผู้รับสารเกิดการรับรู้ (awareness) เกิดองค์ความรู้ (knowledge) เกิดความเชื่อถือ เชื่อมั่น จนยอมรับข้อเสนอหรือเงื่อนไขในสารนั้น (acceptation) หรือเกิดการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง (decision) เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (behavior)

3. แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

แนวคิดนี้ เป็นแนวคิดใหม่ ที่เกิดขึ้นจากการบูรณาการของแนวคิดการพัฒนากับแนวคิดการสื่อสาร โดยแนวคิดเรื่องการพัฒนาได้มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ได้สรุปยุคของการพัฒนาไว้ 3 ยุค คือ

ยุค dominant / modernization paradigm (ทศวรรษ 1960-1970) เป็นยุคที่เน้นการพัฒนาประเทศโลกที่สามให้มีความทันสมัยแบบประเทศตะวันตก คุณลักษณะของการพัฒนาในยุคนี้ว่าเป็นการพัฒนาที่มีกระบวนการเป็นเส้นตรงก้าวหน้าแบบขั้นบันได มีเป้าหมายในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และอาศัยการวางแผนจากส่วนกลาง โดยเชื่อว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดการด้อยพัฒนาเกิดจากปัจจัยภายใน คือการขาดเงินทุน แรงงานขาดทักษะ และการมีเทคโนโลยีที่ล้าสมัย เป็นต้น

ยุค dependency paradigm เป็นยุคที่มีแนวคิดโต้แย้งกระบวนการพัฒนาด้วยมีแนวคิดหลักว่า การพัฒนาความทันสมัยนั้น เป็นกระบวนการนำเอาประเทศโลกที่สามไปพึ่งพิงประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้ว

ยุค alternative / another development / multiplicity paradigm เป็นยุคที่เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา นับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 ถึงปัจจุบัน เป็นการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่รากฐานและค่านิยมของการพัฒนาที่ไม่จำเป็นต้องมีกระบวนการทัศน์เดียว แต่ละที่อาจมีกระบวนการทัศน์เฉพาะของตนเองได้

ด้วยแนวคิดการพัฒนา เป็นแนวคิดที่มีวิธีการที่ต้องนำไปสู่การปฏิบัติ จึงมีความสัมพันธ์และมีเงื่อนไขกับกลไกทางสังคม หมายรวมถึงการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ และถูกคาดหวังให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา จึงเกิดการบูรณาการของสองแนวคิดนี้ขึ้น เป็นแนวคิด “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ซึ่งมีมุมมองที่หลากหลายตามทัศนะของนักวิชาการ ดังเช่น

Abbind and Rogers (1989) เห็นว่าการกำหนดบทบาทการสื่อสารในการพัฒนา ขึ้นอยู่กับนิยามของการพัฒนา

McQuail (1983) เห็นว่า การสื่อสารเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาแนวใหม่ เช่น มีลักษณะที่หลากหลาย เป็นการสื่อสารขนาดเล็ก สร้างและใช้อยู่ในท้องถิ่นเอง ยึดหยุ่นไม่เป็นสถาบัน มีการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้รับและส่งสาร และเน้นการสื่อสารแนวนอนในทุกระดับของสังคม

Somavia (1981) เห็นว่า เป็นการสื่อสารที่เป็นความต้องการอย่างหนึ่งของมนุษย์ เป็นสิทธิอย่างหนึ่งของชุมชน เป็นโฉมหน้าใหม่ของกระบวนการศึกษา และเป็นการสื่อสารที่ต้องเกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ

Metta (1981) เสนอองค์ประกอบสำคัญแบบจำลองของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ที่เรียกว่า community model with active social participation โดยมีองค์ประกอบคือ การจัดระบบทางสังคมสำหรับการสื่อสาร ตัวสื่อ กระบวนการสื่อสาร เนื้อหาสาร ผู้รับสาร การรวมกลุ่ม การศึกษาเพื่อการสื่อสาร การเข้าถึงข่าวสาร การมีส่วนร่วม การสนับสนุนทางด้านกฎหมาย และการมีกระบวนการติดตามประเมินผลและปรับปรุงสื่อ

อย่างไรก็ดี กาญจนา แก้วเทพ (2548) ได้สรุปคุณลักษณะของแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาไว้คือ

- 1) เปลี่ยนแบบจำลองจากการสื่อสารเชิงการถ่ายทอดที่มีเป้าหมายเพื่อการโน้มน้าวชักจูง เป็นการสื่อสารทางเดียว เป็นแบบจำลองเชิงพิธีกรรม มีเป้าหมายสร้างความเข้าใจ สร้างความหมาย ความรู้สึกร่วม เป็นการสื่อสารสองทาง
- 2) เปลี่ยนทิศทางการสื่อสาร ซึ่งเดิมเป็นบนลงล่าง (top-down flow) เป็นล่างขึ้นบน (bottom up flow)
- 3) เปลี่ยนแกนการสื่อสารจากแนวคิดที่เป็นการสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน เป็นแกนการสื่อสารระหว่างประชาชนด้วยกัน
- 4) เปลี่ยนจากการสื่อสารจากศูนย์กลางเป็นการสื่อสารแบบเครือข่าย โดยชุมชนมีกลไกในการสื่อสาร ตรวจสอบ ตัดสินใจ

5) เปลี่ยนทัศนคติใหม่ต่อผู้รับสาร ซึ่งเดิมเห็นว่าประชาชนเป็นเพียงผู้คอยรอรับสาร แต่เปลี่ยนเป็นผู้รับสารที่ไม่เพียงเปิดรับสารเท่านั้น แต่ต้องคอยตรวจสอบ เลือกใช้ และแสวงหา ด้วยนิยามใหม่ในการสื่อสาร เดิมการสื่อสารขาดจากโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง แต่ทัศนคติใหม่ การสื่อสารจะเกี่ยวพันโดยตรง

4. ทฤษฎีการปลูกฝังหรือการอบรมบ่มนิสัยด้วยสื่อ (Cultivation Theory)

ทฤษฎีนี้ ถูกนำเสนอโดย Gerbner มีแนวคิดพื้นฐานว่า โลกที่แวดล้อมตัวบุคคลมีอยู่สองโลกคือ โลกที่เป็นจริง (real world) และโลกที่ผ่านสื่อ (mass mediated world) ทั้งนี้ Gerbner เห็นว่า ผลกระทบหรืออิทธิพลของสื่อ โดยเฉพาะสื่อมวลชนนั้น ไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลาอันสั้น แต่จะเป็นผลกระทบที่สะสมและส่งผลในระยะยาว โดยเกิดจากการมีพฤติกรรม การเปิดรับข้อมูลข่าวสารอย่างคงที่และสม่ำเสมอ (Gerbner, 1998) ทั้งนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2545) เห็นว่าสื่อโทรทัศน์ เป็นสื่อที่คนทั่วไปยึดถือเป็นโลก “ความเป็นจริง” สามารถเล่าด้วยภาพและเสียง และเข้าถึงคนทุกระดับการศึกษา และทุกชนชั้น จนกลายเป็นศูนย์กลางของชีวิตประจำวัน เป็นตัวนำข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดเวลาและสามารถปลูกฝังได้ด้วยกลวิธี

1) แบบวิธีหลักคือ มีการผูกขาดข้อมูล

2) แบบ resonance เมื่อเนื้อหาตรงกับชีวิตจริงผู้ชม

3) แบบ “อยู่ใกล้ เข้าใจง่าย” ด้วยโลกจริงอยู่ห่างไกล ชับซ้อน แต่โลกโทรทัศน์อยู่ประชิดตัว เข้าใจง่าย นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญคือ ลบภาพหรือโลกจริงให้จางหายไป (blurring) ผสมความเป็นจริงของคนเข้ากับกระแสหลักทางวัฒนธรรมในโทรทัศน์ (blending) และโน้มเอียงโลกของคนให้เป็นไปตามกระแสหลักที่ตอบสนองผลประโยชน์ของโทรทัศน์ (bending)

ทั้งนี้ โทรทัศน์มีอิทธิพลในลักษณะต่าง ๆ คือ

ก. อบรมบ่มนิสัยเชิงข้อมูลต่อเยาวชนจากโฆษณาที่บอกเล่าแนวคิด

ข. อิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อขายสินค้าของเยาวชน

ก. อิทธิพลต่อการใช้ภาษาจากการโฆษณาซ้ำ ๆ และคล้ายคลึงกันอย่างสะสม และสม่ำเสมอ จนเยาวชนซึมซับการใช้ภาษาโดยไม่รู้ตัว

5. แนวคิดและกระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้านของชุมชน

แนวคิดนี้ เกิดขึ้นจากการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา แต่ขาดการพัฒนาสื่อที่นำมาใช้ ทั้งนี้ ปัญหาหลัก ๆ ที่เกิดขึ้นกับการใช้สื่อพื้นบ้านคือ วิธีการใช้สื่อพื้นบ้านที่ไม่เหมาะสม และปัญหาเฉพาะตัวของสื่อพื้นบ้านเอง กาญจนา แก้วเทพ (2548) ได้อธิบายถึงปัญหา ซึ่งเป็นที่มาของการเกิดแนวคิดนี้คือ

1) ธรรมชาติของสื่อพื้นบ้าน มีความแตกต่างจากสื่อประเภทอื่น เมื่อต้องนำสื่อพื้นบ้านมาใช้กับสื่ออื่น ๆ จึงต้องการการปรับตัวอย่างมาก

2) สถานะของผู้ส่งสารของสื่อพื้นบ้านเปลี่ยนไปจากในอดีตที่ศิลปินพื้นบ้าน จะเป็นที่ยอมรับ เป็นที่เชื่อถือ ศรัทธา ในความเป็นผู้รู้ แต่ปัจจุบัน ผู้คนในชุมชน มีช่องทางแสวงหาความรู้หลากหลายทาง จึงทำให้ศิลปิน ขาดความมั่นใจในความรู้ที่มีอยู่

3) ศักดิ์ศรีของสื่อพื้นบ้าน ถูกลดสภาพ และลดระดับลง จากการที่มีสื่อที่หลากหลาย จึงทำให้ศักดิ์ศรีของศิลปินลดตามไปด้วย

4) เกิดการปรับเปลี่ยนของวัฒนธรรมตามยุคสมัย จึงทำให้ สื่อพื้นบ้านกลายสภาพไปจากในอดีต

5) ปัญหาเรื่องการสืบทอด จากคนรุ่นใหม่ ด้วยมองว่า สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อของผู้อาวุโส

ด้วยปัญหาดังกล่าว จึงก่อเกิดแนวคิดและกระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้านขึ้น โดย กาญจนา แก้วเทพ (2548) ได้ให้แนวคิดการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ต้องทำให้ครบวงจรคือ

ก. การสืบทอดตัวศิลปิน โดยต้องมีกระบวนการอบรมบ่มเพาะศิลปินพื้นบ้าน และให้เวลา รวมทั้งโอกาสทางสังคม เพื่อความมั่นคงของศิลปินพื้นบ้าน

ข. การสืบทอดด้านผู้ชม โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและวัยรุ่น เป็นกลุ่มที่ซื้ออนาคตของสื่อพื้นบ้าน โดยทั้งสื่อพื้นบ้านและเด็กมีการปรับตัวเข้าหากัน และต้องมีการสร้างตลาดผู้ชมในอนาคต สร้างแม่แบบของศิลปิน รวมทั้งสร้างให้ผู้ชมมีความรู้ คุ้นเคย เป็น โดยเปิดโอกาสให้ผู้ชมได้ฝึกฝนเป็นศิลปินบ้าง

ค. การสืบทอดด้านเนื้อหา ต้องมีการอนุรักษ์เนื้อหา ส่งเสริมเพิ่มมูลค่าแก่นเนื้อหา โดยนำวิทยาการใหม่ ๆ มาวิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของเนื้อหาสื่อพื้นบ้าน เพื่อนำสู่การใช้ประโยชน์ในยุคปัจจุบัน

6. ขบวนการพื้นเมือง (nativistic movement)

Ralph Linton เป็นผู้วางแนวคิดเรื่องขบวนการพื้นเมือง โดยให้นิยามของคำว่า “ขบวนการพื้นเมือง” คือ ความพยายามใด ๆ ที่เกิดขึ้นโดยสำนักของสมาชิกในสังคมเพื่อกระทำการรื้อฟื้น หรือทำให้คงอยู่ต่อไปของลักษณะที่ได้เลือกสรรแล้วของวัฒนธรรมแห่งสังคมของตนเอง (Linton, 1943: 230) Linton ถือว่า การกระทำหรือความพยายามกระทำการให้วัฒนธรรมของตนเองอยู่ต่อไปโดยรู้สำนึก (conscious) นั้นเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับขบวนการพื้นเมือง เพราะโดยปกติวัฒนธรรมย่อมถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของสังคมโดยการอบรมสั่งสอนอยู่แล้ว แต่ส่วนใหญ่การถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้จะกระทำโดยไม่รู้สำนึก กล่าวคือ มักเป็นผลพลอยได้จากการอบรมเลี้ยงดูเด็กหรือกระบวนการทางสังคมมากกว่า (สนธิ สมักรการ, 2545: 77) นอกจากนี้ Linton ยังเห็นว่า การพยายามกระทำการสืบทอดวัฒนธรรมของสังคมโดยสำนึกนั้น เกิดขึ้นในกรณีที่สังคมนั้นตระหนักว่า มีวัฒนธรรมอื่นที่แตกต่างจากวัฒนธรรมของตน และเกิดความรู้สึกว่า การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมของตนกำลังถูกคุกคาม และจะถูกทำให้เกิดปรากฏการณ์กลืนกลาย ซึ่งเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ Cuber ให้นิยามว่า เป็นกระบวนการค่อยเป็นค่อยไป (gradual process) มีผลทำให้ความแตกต่างและการแข่งขัน (rivalries) ระหว่างวัฒนธรรมมีความโน้มเอียงที่จะหายไป (สนธิ สมักรการ, 2545: 24)

การรื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่าหรือการพยายามรักษาลักษณะบางประการ พบว่ามีเทคนิคหรือการใช้เครื่องมือเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมาย 2 ประการคือ

1) การใช้เครื่องมือทางด้านมายาศาสตร์หรือไสยศาสตร์ (magical) ขบวนการพื้นเมืองที่ดำเนินการในแนวนี้นี้ มีลักษณะคล้ายขบวนการทางศาสนา (messianic movement) มักทำให้เกิดความรำคาญและสร้างความเดือดร้อนให้แก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในชาวพื้นเมืองที่ถูกปกครองโดยชาวตะวันตก

2) การใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ (rational) มักพบกับสังคมที่สมาชิกกำลังตกอยู่ในสภาวะของความคับข้องทางจิตใจ เนื่องจากไม่สมหวังในชีวิตหลาย ๆ ประการ

การรื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่าบางลักษณะเอามาใช้เพื่อมุ่งระงับหรือลดความวุ่นวายทางอารมณ์และจิตใจ ลักษณะของวัฒนธรรมที่ได้รับการรื้อฟื้นมักมีความเกี่ยวข้องกับความสุข ความยิ่งใหญ่รุ่งเรืองของสังคมในอดีต การได้ระลึก รับรู้ความเจริญในอดีตจะช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางจิตใจในสภาพไม่สมหวังในปัจจุบัน ทั้งนี้ หากเป็นการรักษาลักษณะบางประการของวัฒนธรรมปัจจุบันไว้ด้วยการใช้เหตุผล มักพบว่าลักษณะของวัฒนธรรมที่เลือกสรรแล้วนั้น เป็นที่รวมหรือสัญลักษณ์ของความกลมเกลียวสามัคคีของผู้คนในสังคม เพื่อช่วยเสริมพลังเป็นแรงผลักดันให้สังคมฟื้นสภาวะตกต่ำได้ (สนิท สมภารการ, 2545: 78)

บทบาทของสื่อพื้นบ้านในการสร้างเสริมสุขภาวะ

สมสุข หินวิมาน (2548) ได้วิเคราะห์บทบาทของสื่อพื้นบ้านในการทำหน้าที่สร้างเสริมสุขภาวะผ่านการดำเนินงาน “สื่อพื้นบ้านสารสุข” เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง “สื่อพื้นบ้าน” “การสื่อสาร” และ “สุขภาวะ” โดยเห็นว่าเอกลักษณ์สำคัญของสื่อพื้นบ้านกับงานสุขภาพคือ การเป็นสื่อที่พูดภาษาเดียวกันของคนในวัฒนธรรม และสื่อพื้นบ้านมีศักยภาพในการผสมผสานองค์ความรู้สุขภาวะในหลาย ๆ มิติ ทั้งที่เป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมและพัฒนาสู่องค์ความรู้โลกทัศน์สมัยใหม่ ซึ่งปัจจุบันบทบาทหน้าที่ดังกล่าวเริ่มสูญหาย คงไว้ในรูปของการใช้ประโยชน์จากบุคคลภายนอก ที่ไม่ได้ตั้งต้นจากความต้องการจากชุมชน ทำให้ไม่เกิดการส่งเสริมศักดิ์ศรีและศักยภาพการดำรงไว้ของสื่อพื้นบ้าน รวมทั้งไม่เคารพในคุณค่าและความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม

ทั้งนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่ในการพัฒนาและสร้างสุขภาวะ ต้องมีการพัฒนาความรู้ในมิติของสื่อพื้นบ้านแบบปฏิบัติการสืบทอดคือ

- 1) ขยายฐานวิธีคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านในงานสุขภาพให้ครอบคลุมรูปแบบที่หลากหลายประเภท
- 2) ขยายบทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านจากงานบันเทิงไปสู่การสร้างเสริมสุขภาวะชุมชน
- 3) ขยายแนวคิดสื่อพื้นบ้านจากสื่อของชุมชนชนบทและค้นหาเส้นทางประสมประสานกับสื่อชุมชนเมืองร่วมกับวัฒนธรรมสื่อพื้นบ้าน
- 4) ขยายแนวคิดที่จะเสริมสร้างศักดิ์ศรีความเข้มแข็งของสื่อพื้นบ้านโดยมีเป้าหมายเพื่องานสุขภาพชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้ เขียรชัย อัครเดช (2548) ได้วิเคราะห์ภาระหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ต่อการส่งเสริมสุขภาวะของคนในชุมชน โดยมองความสัมพันธ์ของ “สุขภาพ” และ “สื่อพื้นบ้าน” ในความหมายที่กว้างขึ้น และครอบคลุมองค์ประกอบต่าง ๆ คือ ความเป็นตัวสื่อ ปรัชญาและความเชื่อ บริบท กิจกรรม และการทำหน้าที่ เพื่อหาความสัมพันธ์ของสื่อพื้นบ้านต่อสุขภาพ และนำสู่การใช้ อย่างรู้คุณค่าพร้อมส่งเสริม “สุขภาพสื่อพื้นบ้าน” ให้สืบทอดต่อไปอย่างเข้มแข็ง ผ่านการแสวงหา การใช้อย่างถูกต้องระหว่างตัวสื่อ ความสามารถและปัญหาของชุมชน ในนิยามของการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาอย่าง “รู้จัก รู้ใจ รู้ใช้ รู้รักษา รู้คุณค่า และรู้ตัว” อีกทั้ง การรู้จักหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน จะนำไปสู่แนวทางการออกแบบสื่อให้ทำหน้าที่ที่พึงประสงค์ โดยมีการออกแบบทั้งในส่วนของการขยายองค์ประกอบ ที่ดึงบางส่วนของคุณลักษณะมาขยายในเฉพาะส่วน หรือในทางกลับกัน อาจมีการลดทอนองค์ประกอบ หรือใช้สื่อเสริมทางกัน โดยการหาพันธมิตรให้กับสื่อทำงานร่วมกันในลักษณะส่งเสริมกันและกัน เพื่อแก้ไขปัญหามุมชนและแก้ไขปัญหสุขภาพของสื่อพื้นบ้าน โดยมีการขับเคลื่อนบนฐานของความรู้ต่อไป

การทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน มีมากกว่าการสื่อสาร โดยสื่อพื้นบ้านมีลักษณะที่สั่งสมมานาน เกิดการสร้างสรรค์ สืบทอด จนได้ลักษณะและทำหน้าที่ตามความจำเป็นของท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่หลาย ๆ อย่าง ทั้งนี้ ในประเด็นที่เป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับเสริมสร้างสุขภาวะ พบว่า

1) สื่อพื้นบ้านตอบสนองสภาวะทางกาย ใจ จิตวิญญาณได้ในระดับที่หลากหลาย เช่น เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีความเชื่อมั่น ภูมิใจ มีศักดิ์ศรี ท่ามกลางความแตกต่างกับคนในวัฒนธรรมอื่น

2) ให้สุนทรียะและความบันเทิง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของคนในแต่ละที่

3) ให้การสื่อสาร คลี่คลายความขัดแย้ง

4) เป็นทางออกในเรื่องเพศโดยผ่านศิลปะ

5) เป็นที่พึ่งในยามวิกฤติ ก่อให้เกิดความสุขใจในหมู่คณะ

6) เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพราะต้องใช้การเรียนรู้ ฝึกฝน จัดเกลาสังคม อีกทั้งช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ ที่มาที่ไปของเหตุการณ์ต่าง ๆ

โดยรูปแบบของหน้าที่สื่อพื้นบ้าน มีทั้งการทำหน้าที่ตรง คือเห็นชัด รับรู้กันทั่วไป หน้าที่แฝง เป็นส่วนพลอยได้หรือผู้รับสารให้ความหมายจากมุมมองของตนเอง หน้าที่โยง คือจากกิจกรรมหนึ่งไปสู่กิจกรรมหนึ่ง เป็นกลไกธรรมชาติของกิจกรรมในชุมชน หน้าที่หาย คือเมื่อสังคมเปลี่ยนไปมีสิ่งใหม่เข้ามาแทน สื่อพื้นบ้านไม่อาจสืบทอดตนเอง จึงทำให้เกิดการฟื้นฟูหน้าที่ขึ้น การทำหน้าที่คลี่คลาย เป็นการคลายตัวจากหน้าที่เก่า ไปสู่อีกหลายทิศทางเกิดเป็นหน้าที่ผสม และมีหน้าที่เพิ่ม เมื่อสังคมต้องการใช้ ถึงแม้จะไม่ใช่ว่าหน้าที่เดิมที่เคยมีบทบาทอยู่ก็ตาม ทั้งนี้ กลไกการทำงานของหน้าที่ ประกอบด้วย การมีศิลปิน เป็นผู้จัดการอยู่เบื้องหลัง การมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย การมีโครงสร้างสื่อพื้นบ้าน ที่ต้องให้คนมารวมกัน การทำหน้าที่กับช่องทาง ขึ้นกับวาระ หรือเวลาที่สื่อต้องทำหน้าที่ และการทำหน้าที่โดยพัฒนาการทางสังคม เมื่อสังคมเปลี่ยนไป สื่อพื้นบ้านต้องพัฒนาตามไปด้วย อย่างไรก็ดี เมื่อใช้สื่อพื้นบ้านก็ต้องมีการบำรุงรักษาสื่อพื้นบ้านด้วย เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมด้านสุขภาพให้กับสังคม และสามารถสืบทอดต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นับตั้งแต่การกลับมาทำหน้าที่ในบทบาทของสื่อพื้นบ้านดังเช่นเคยเป็นในอดีต และเพิ่มบทบาทเพื่อการพัฒนา และสร้างสภาวะ พบว่า มีงานวรรณกรรมและการสังเคราะห์องค์ความรู้จากหลากหลายหน่วยงานภาคี อย่างไรก็ดี จากงานวิจัยการสำรวจสถานะองค์ความรู้และแนวทาง

พัฒนาทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดย ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ (2549) นอกจากให้ความรู้ที่กล่าวถึงทุนวัฒนธรรม และภูมิปัญญาว่าเป็นสิ่งที่มีพลวัตร และมีวัฒนธรรมเกิดขึ้น ในขณะที่พื้นที่ของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิมลดน้อยลง หรือมีการปรับตัวตามสภาพ ยังพบว่ามีสถานะองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องคือ (ก) มีหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า มีการตื่นตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนและสถาบันทุกภาคส่วนเรียกร้องและริเริ่มให้ใส่ใจทุน วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (ข) ความหลากหลายของทุนวัฒนธรรม ซึ่งเคยมีในอดีต มีแนวโน้มลดลง และสูญหายไปตามสภาพ ในขณะที่มีการเติบโตของวัฒนธรรมใหม่ เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม” (culture dualism) และเปิดพื้นที่ให้ทุนวัฒนธรรม และภูมิปัญญาดั้งเดิมได้แสดงออกและดำรงอยู่ได้ทางเศรษฐกิจ (ค) มีกระบวนการปรับตัวของตลาด วัฒนธรรม โดยมีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับผู้บริโภคยุคใหม่ (ง) ศิลปะการแสดงไทยมี ลักษณะคล่องตัว และปรับเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ สามารถแสดงความภาคภูมิใจและมรดกทางภูมิ ปัญญาได้อย่างดี (จ) ภาครัฐและหน่วยราชการปรับตัว เข้าใจ และตระหนักถึงเศรษฐกิจทาง วัฒนธรรม และการหวนคืนวัฒนธรรม โดยมีการเชื่อมโยงวัฒนธรรมเข้ากับระบบเศรษฐกิจและ สังคม (ฉ) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ มิได้ตระหนักถึงความสำคัญและส่งเสริมกิจกรรม ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเท่าที่ควร (ช) มีการตื่นตัวของการค้นคว้าวิจัยด้านวัฒนธรรม ทั้งในระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่น แต่การบูรณาการระหว่างศูนย์ศิลปวัฒนธรรมยังมีน้อย (ซ) การ พัฒนาสื่อสารสนเทศวัฒนธรรมในมุมมองกว้างเช่น ภาพยนตร์ สื่อโทรทัศน์ วิทยุ ดนตรี การแสดง และสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ง่าย

จากข้อมูลการสำรวจดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการตื่นตัวในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาทำ หน้าที่ในชุมชน แต่วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับลดหรือสูญหายไป ในขณะเดียวกัน หากพิจารณาถึงสถานการณ์องค์ความรู้ว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือสื่อพื้นบ้าน พบข้อมูล ที่กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) เผยให้เห็นว่า การใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ในงานเพื่อสุขภาวะ มีจำนวนมาก แต่ทว่างานที่เป็นการวิจัยกลับมีอย่างจำกัด และหัวข้อวิจัยให้ความสำคัญในเรื่อง พฤติกรรมการเปิดรับสื่อของกลุ่มเป้าหมาย แต่ยังไม่ได้นำวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรม การเปิดรับข่าวสารกับการเปิดรับข่าวเฉพาะ สอดรับกับข้อมูลของ อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ (2547: 10) พบว่า งานวิจัยหรือองค์ความรู้ส่วนใหญ่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาทหน้าที่ของสื่อ พื้นบ้าน และศึกษาปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2549: 45) ได้สนับสนุนข้อจำกัดนี้ ด้วยข้อมูลการสำรวจที่พบว่ามิจานวรรณกรรม หนังสือ เอกสาร

งานวิจัย และกิจกรรมทางวิชาการด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และสื่อพื้นบ้านจำนวนมากแต่เนื้อหาเป็นเรื่องของการรื้อฟื้นข้อมูล และเอกสารสิ่งพิมพ์เหล่านี้ยังมีข้อจำกัดในการเผยแพร่

ดังนั้น เพื่อทำความเข้าใจในองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงขอนำเสนอ ข้อความรู้ที่ได้จากการตรวจเอกสารงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านภายใต้ประเด็น 2 ลักษณะคือ งานวิจัยที่นำเสนอความรู้ ข้อค้นพบด้านการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในบทบาทต่าง ๆ และข้อค้นพบด้านประเภท ลักษณะ รูปแบบการอนุรักษ์ การสืบทอดสื่อพื้นบ้าน สรุปพอสังเขปคือ

การทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ

จากการตรวจเอกสารเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นพบว่า การทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านโดยรวมนั้นมีความหลากหลาย โดยสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดต่างมีขอบเขต และบทบาทหน้าที่ โดยตัวของสื่อเอง ที่ให้ทั้งความบันเทิง สารความรู้ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาและเป็นพื้นฐานวิถีชีวิตของผู้นั้นในสังคม รวมทั้งเป็นสื่อที่ทำหน้าที่สานสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่าง ๆ ให้มีความเชื่อมโยงเข้าสู่กัน หากมีการผสานสื่อพื้นบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ากับเทคโนโลยีด้านอื่น ผ่านกระบวนการการเรียนการสอนในปัจจุบัน จะทำให้เกิดการต่อยอดของความรู้ ดังการศึกษาของ วิระพงษ์ แสงชูโต (2544) ที่ได้รวบรวม จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านภาคเหนือ และวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อจัดทำเป็นเนื้อหาแทรกในหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ชั้นประถมศึกษา ได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านมีความเป็นพลวัต มีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา และเป็นสิ่งที่แสดงถึงความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหาของผู้ใช้ภูมิปัญญาหรือเทคโนโลยี ทั้งนี้ ด้วยสาเหตุที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีเหล่านั้นสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันได้ระดับหนึ่ง และมีความเหมาะสมเฉพาะพื้นที่ จึงมักไม่มีแรงกระตุ้นจากชุมชนหากไม่มีความต้องการใช้ประโยชน์ อย่างไรก็ดี การต่อยอดของความรู้ด้วยการจัดทำเนื้อหาสาระ ผสมผสานเข้ากับการเรียนการสอน ทำให้ผู้เรียนเกิดมโนทัศน์และคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ต่อยอดต่อไปได้

ในประเทศอินเดีย ได้มีความพยายามใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการเสริมความรู้ในกลุ่มคนที่เข้าไม่ถึงการศึกษา มีปัญหาความยากจน ด้อยพัฒนา มีปัญหาในการสื่อสาร โดยเฉพาะการสื่อสารข้อมูลสุขภาพ จากการศึกษาของ Kumar (2006) ได้ทบทวนถึงการใช้สื่อพื้นบ้าน หรือสื่อดั้งเดิม (traditional media) ของท้องถิ่น พบว่า สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในกระบวนการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ UNESCO และภาครัฐ ได้ค้นหาวิธีการสื่อสาร

ในชุมชนชนบท ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูล และความรู้ เพื่อดูแลตนเองได้ โดยวิธีการสื่อสารผ่านช่องทางสื่อพื้นบ้าน อาทิ การแสดงหุ่นกระบอก (puppet shows) การแสดงข้างถนน (street theatre folk songs) การเดินรำพื้นบ้าน รวมทั้งการนำเสนอผ่านสื่อโทรทัศน์ NDTV ของประเทศอินเดีย และสรุปข้อดีของสื่อพื้นบ้าน คือ (ก) การใช้สื่อพื้นบ้านเป็นการสื่อสารในแนวระนาบมากกว่าเป็นการสื่อสารแนวตั้ง ที่ทำให้เกิดความรู้สึกเหลื่อมล้ำ ความแตกต่าง และการแบ่งชนชั้นทำให้เป็นอุปสรรคและปิดกั้นข้อมูล (ข) การใช้สื่อพื้นบ้านสามารถเข้าถึงจิตใจ ความคิดของผู้คนในท้องถิ่นมากกว่า เพราะมีความคุ้นเคย และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วิถีชีวิตในชุมชน (ค) สื่อพื้นบ้านสื่อสารด้วยภาษาท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้าใจ และรับสารได้ตรง โดยไม่ต้องมีการแปลหรือถอดความ (ง) สื่อพื้นบ้านลดปัญหาเรื่องของการสื่อสารที่มีความแตกต่างเชิงวัฒนธรรม ทำให้ข้อมูล/สารสุขภาพส่งถึงผู้รับได้อย่างถูกต้อง (จ) สื่อพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารโดยตรง ทำให้ผู้รับสารมีโอกาสหรืออยู่ในสถานการณ์ที่สามารถสะท้อนกลับ หรือมีส่วนร่วมได้เพราะเป็นการสื่อสารอย่างเผชิญหน้า หรือเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (ฉ) การใช้สื่อพื้นบ้าน ทำให้คนในหมู่บ้านชนบท ไม่รู้สึกถึงความแปลกแยก ความแตกต่างของปัจจัย ความหลากหลายเชิงวัฒนธรรม

ทั้งนี้ ยังมีการศึกษาที่นำเสนอถึงการใช้สื่อพื้นบ้านแต่ละประเภท ในการทำหน้าที่ต่าง ๆ โดยขอยกตัวอย่างของการศึกษาวิจัย พอสังเขป เพื่อให้เข้าใจถึงการมีบทบาทหน้าที่ ที่เอื้อต่อการมีสุขภาวะในมิติต่าง ๆ ดังนี้

สื่อพื้นบ้านที่เป็นพิธีกรรมต่าง ๆ ทางด้านศาสนา หรือด้านไสยศาสตร์ พบว่า มีการศึกษาข้อมูลทางศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี อาทิ ฌรณคฤทธิ์ ขตุติโย และคณะ (2549) นำเสนอบทเรียนจากงานกรณีศึกษาโครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสร้างสุขภาวะชุมชนเป็นเครื่องมือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน พบว่า คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ในทุกช่วงวัยเพิ่มมากขึ้น จากเดิมที่ต่างคนต่างอยู่ และมีปัญหาชุมชน สนใจแต่เรื่องเศรษฐกิจและการช่วยเหลือกันแบบเครือญาติ และยึดความกตัญญูเป็นสำคัญ เกิดปัญหาเยาวชน และผู้สูงอายุขาดคนดูแล ในขณะที่ต้นทุนทางสังคม/ศักยภาพของชุมชน มีบางส่วนที่กำลังจะขาดหายไป การใช้สื่อพื้นบ้านเทศน์มหาชาติเป็นเครื่องมือสร้างสุขภาวะ สามารถทำหน้าที่ได้ 2 ประการคือ

1. เป็นตัวชี้วัด ความเข้มแข็งของสุขภาวะชุมชน จากการร่วมมือของชุมชน
2. เป็นเครื่องมือส่งเสริมสุขภาวะ เพราะเมื่อชุมชนร่วมมือกันแล้ว ก็จะสามารถผสานความบาดหมางที่เคยเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ พบการเปลี่ยนแปลงใน 4 แก่นมุมคือ

2.1 การเปลี่ยนแปลงของชุมชน พบว่า ผู้สูงอายุได้รับการสนใจมากขึ้น คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์เกิดกลุ่มทำงานร่วมกัน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน

2.2 การเปลี่ยนแปลงกับวัด โดยวัดกลายเป็นสถานที่เปิดมากขึ้น มีเยาวชนมาใช้วัดเป็นสถานที่ออกกำลังกาย จัดพิธีกรรมในวัด

2.3 การเปลี่ยนแปลงกับโรงเรียน คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมโรงเรียน เพื่อสร้างคน สร้างองค์ความรู้ร่วมกัน และร่วมสร้างสรรค์ชีวิตของสื่อพื้นบ้าน

2.4 การเปลี่ยนแปลงกับเด็ก เกิดกลุ่มเด็กที่มีจิตใจรักสื่อพื้นบ้าน ทำหน้าที่ในการประสานการมีส่วนร่วมในชุมชน และสานกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2531) ได้ศึกษาพิธีกรรมการเลี้ยงผีผด ผีเม้งในจังหวัดลำปาง พบว่าพิธีกรรมดังกล่าว เป็นพลังอำนาจที่ชาวบ้านเสริมสร้างไว้เพื่อต่อสู้กับความขัดแย้งในสังคม โดยพิธีกรรมได้สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดิน และการร่วมแรงร่วมใจของผู้คน การเลี้ยงผีเป็นการแสดงออกถึงคุณธรรมของชาวล้านนา ผู้มาร่วมงานจะรู้สึกสนุกสนาน อิ่มเอิบใจ

ในขณะที่ ประสิทธิ์ เลี้ยงศิริพงศ์ (2551) พบว่า ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ มีกิจกรรมที่หลากหลาย ทำให้ผู้คนได้พบปะกัน และทำพิธีร่วมกัน ก่อให้เกิดการเจริญไมตรี และสามัคคีธรรมอย่างกว้างขวาง เกิดการดูแล บูรณะอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม และการรักษาวัฒนธรรมให้กลับกลายเป็นสิ่งมีค่า และสำนึกอนุรักษ์

ส่วนสื่อพื้นบ้านที่เน้นความบันเทิง เช่น เพลง ละครต่าง ๆ เป็นสื่อที่ถือว่ามีความสามารถในการสื่อสาร โดย ขจร ฝ้ายเทศ (2548) เห็นว่าเพลงเป็นเครื่องมือสำคัญของการสื่อสารในสังคม ด้วยกระบวนการที่ประกอบด้วยแหล่งสาร สาร ช่องทาง ผู้รับสารและผลกระทบหรือการตอบสนอง เพลงสามารถเป็นทั้งสัญลักษณ์และศิลปะ ที่เสมือนเป็นวัฒนธรรมที่ต้องเรียนรู้ ปฏิบัติ และถ่ายทอด โดยเพลงไทยประกอบด้วยเพลงพื้นบ้าน เพลงไทยเดิม และเพลงไทยสากล ทั้งนี้ เพลงถูกท่วง พัฒนามาจากเพลงไทยสากลที่เสนอเนื้อหา บรรยายภาพแบบชนบท สะท้อนชีวิตของชุมชน และปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองและชนบท สามารถนำเสนอได้ทุกเรื่องทุกเหตุการณ์

ทั้งสถานการณ์ในท้องถิ่น และทางการเมือง นอกจากนี้ เพลงลูกทุ่ง ยังทำหน้าที่เป็นข่าวสาร ที่เป็นตัวแทนความเป็นจริงและควบคุมสังคม รวมทั้งเป็นข่าวสารของความคิดทางการเมือง ที่แลกเปลี่ยนระหว่างรัฐกับประชาชน และประชาชนด้วยกัน

ข้อค้นพบจากการศึกษาสื่อพื้นบ้านที่ให้ความบันเทิง ให้ประโยชน์ไปในทิศทางเดียวกัน แม้แต่ในต่างประเทศ จากการศึกษาของ Heuri (2004) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือให้ความบันเทิง ความสนุกสนาน และสาระความรู้ ในโครงการส่งเสริมการให้บริการแก่ครอบครัว (The Family Programme Promotion Service, FPPS) ในประเทศเคนยา ได้อภิปรายถึงประโยชน์ของสื่อพื้นบ้านในประเด็นความเหมาะสมสำหรับการให้สาระความรู้ พร้อมให้ความบันเทิงไปพร้อมกัน โดยกล่าวว่า สื่อพื้นบ้านช่วยกระจาย ส่งข่าวสารที่เป็นสาระด้านบันเทิง และเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชน และประสบความสำเร็จในการถ่ายทอดมากกว่าการใช้สื่อมวลชนอย่างเดียว ทั้งนี้ ประสิทธิภาพของสื่อพื้นบ้าน เกิดจากการใช้ภาษาท้องถิ่นเป็นสื่อกลางถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสาร (ชาวบ้าน) โดยเฉพาะเกี่ยวกับความต้องการและปัญหาท้องถิ่น โดยสอดคล้องความเป็นศิลปะและแหล่งทรัพยากรที่ใช้ในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ อาจไม่สามารถทำได้ในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่ และสื่อดิจิทัลที่บางครั้งอาจจะละเลยความเป็นจริงเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้นของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ Silver (2001) จากกรณีศึกษาการใช้เพลงและการเล่าเรื่องเป็นสื่อสื่อสารสุขภาพสู่คนในชุมชนใน Pallisa ที่อยู่ทางด้านตะวันออกของยูกันดา โดยในชุมชนชนบทแห่งนี้ มีปัญหาด้านสุขภาพที่สำคัญ โดยเฉพาะมารดา และเด็กแรกเกิดที่มักป่วยด้วยโรคโลหิตจาง มาลาเรีย การคลอดยาก เนื่องจากความผิดปกติของช่องเชิงกราน การศึกษาวิจัยใช้วิธีการทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสารในชุมชน เพื่อให้เกิดศักยภาพในการดูแลสุขภาพตนเอง โดยผู้ส่งสารเป็นกลุ่มหมอดำเฒ่า ที่ได้รับการอบรมเกี่ยวกับการประเมินภาวะเสี่ยงในการตั้งครรภ์ การทำคลอดด้วยวิธีปราศจากเชื้อโรค ปัจจัยเสี่ยงที่มีผลคุกคามต่อการตั้งครรภ์ และให้ชุมชนจัดทำรายการปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ผลการศึกษาพบว่า การใช้เพลงและการเล่าเรื่องราว เป็นข้อได้เปรียบในการเป็นสื่อกลางเพื่อสื่อสารสุขภาพ เพราะสามารถทำให้สารหรือข้อมูลนั้น ๆ มีชีวิตชีวา ง่ายต่อการจดจำและเข้าใจ ทั้งยังสามารถสะกดให้ผู้คนสนใจในข้อมูลหรือสารนั้น ๆ จนทำให้ข้อมูลสารสุขภาพ แทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพลงและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกเล่าขาน เป็นวิธีการสื่อสารที่ถือว่าการให้ความรู้ด้านสุขภาพได้อย่างดี

จากข้อมูลการศึกษาวิจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า สื่อพื้นบ้านสามารถทำหน้าที่ได้หลากหลายบทบาท และมีความใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธา ในสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ๆ สามารถประยุกต์ใช้ เพื่อตอบสนองปัญหาของท้องถิ่น อาทิ เพลงพื้นบ้าน ที่จุดเน้นดั้งเดิมเป็นเพื่อความบันเทิง แต่เมื่อประยุกต์ใช้เพื่อบอกเล่าเรื่องราว หรือให้สาระความรู้ ก็สามารถทำหน้าที่ได้อย่างดียิ่ง นอกจากนี้ สื่อพื้นบ้านยังสามารถที่จะผสมผสานกับเทคโนโลยี และการศึกษา จนทำให้เกิดการต่อยอดของความคิด รวมทั้งเป็นตัวกลางในการลดความขัดแย้งในสังคม ซึ่งฐานความรู้เหล่านี้ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นสื่อพื้นบ้านของประเทศไทย และต่างประเทศ อย่างไรก็ดี หากจะให้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสร้างการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว และมีประสิทธิภาพ สิ่งที่ควรคำนึงและต้องให้ความสำคัญคือ (ก) การกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม (ข) การทำให้เกิดความบันเทิงร่วม (ค) การทำให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรม และน่าเชื่อถือ (ง) ต้องสร้างพลังอำนาจในคนของคนในชุมชน

การอนุรักษ์ การสืบทอดสื่อพื้นบ้าน

การศึกษาเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและภูมิปัญญาอีกประเภท คือ การศึกษากระบวนการ รูปแบบของการสืบทอด ให้คงอยู่ในวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยพบการศึกษา ดังนี้

ศรีปาน รัตติกาลชลกร (2538) ได้ศึกษาบทบาทของสื่อพื้นบ้านในอำเภอพระประแดง พบว่าสาเหตุของการสืบทอดสื่อพื้นบ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมมอญคือ

1) ผลกระทบจากการเปลี่ยนสภาพความเป็นอยู่จากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรมและธุรกิจต่าง ๆ ส่งผลต่อการร่วมแรง ร่วมใจ เปลี่ยนเป็นการต้องเสียค่าใช้จ่าย

2) นโยบายของรัฐในบางสมัยทำให้สื่อบางอย่างเปลี่ยนแปลง เช่น การสั่งปลดเสาหงส์ ทำให้ประเพณีแห่หงส์ตะขาบเกือบหมดไป และเมื่อนำมาปฏิบัติใหม่ ก็เปลี่ยนเป็นการแห่รวมในหมู่บ้าน แทนการแห่กันเอง

3) วัสดุธรรมชาติเริ่มลดลง และหายากขึ้น

4) ความเจริญต่าง ๆ ทำให้สื่อพื้นบ้านบางอย่างหมดความจำเป็น เช่น ประเพณีเรือสำเภาจากการมีไฟฟ้าใช้ การตัดกบตรน้ำผึ้ง เปลี่ยนเป็นการใช้ยาแผนปัจจุบันแทน เป็นต้น

5) ระบบการศึกษา ส่งผลให้เด็กรุ่นใหม่ไม่มีโอกาสได้รับการถ่ายทอดภาษาและประเพณีบางอย่าง และสื่อบางอย่างไม่อยู่ในความสนใจ ไม่น่าเชื่อถือ ถ้าสมัยในมุมมองของคนรุ่นใหม่

6) การแต่งงานข้ามกลุ่ม ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม

7) ความซับซ้อนของสื่อพื้นบ้านในทางปฏิบัติ เมื่อไม่มีการสืบทอด เรียนรู้ จึงไม่สามารถกระทำได้

ผลการศึกษาของศรีปาน รัตติกาลชลากร สอดรับกับ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2548) พบว่า ปรากฏการณ์การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา มีปัญหาหลัก 2 ส่วนคือ ปัญหาวิธีการใช้สื่อพื้นบ้านที่ไม่เหมาะสม รวมทั้งปัญหาเฉพาะตัวสื่อพื้นบ้านเอง เนื่องด้วยตัวธรรมชาติของสื่อพื้นบ้านที่ต่างจากสื่อประเภทอื่น ทั้งในเรื่องสถานที่ พื้นที่ และระยะเวลาของการแสดง

อย่างไรก็ดี มุ่งองค์ความรู้การจัดการความรู้เพื่อธำรงวัฒนธรรมโดย อุดลย์ ดวงดีทวีรัตน์ (2548) ได้ศึกษา การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาโครงการแนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทสื่อพื้นบ้านเพื่อพัฒนาชุมชน พบว่า การปฏิบัติการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน ควรใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” คือให้ “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจโดยเข้ามามีส่วนร่วมคิดวางแผนตัดสินใจ ปฏิบัติการ ติดตามและรับผลประโยชน์ จะช่วยส่งเสริมความรู้สึกรักของการเป็น “เจ้าของ” และการรื้อฟื้นเพื่อพัฒนานั้น ต้องมองวัฒนธรรมตามความเป็นจริงและมองอย่างองค์รวมทั้งส่วนที่เป็นรูปแบบของสื่อพื้นบ้านและคุณค่า เพื่อนำส่วนที่เป็นคุณค่าให้ชุมชนคิดและคิดแปลงเป็นกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะปัญหาเด็กและเยาวชนที่มีทั้งในเรื่องยาเสพติด การพนัน และเรื่องเพศ ดันเหตุมาจาก “วัฒนธรรมเริ่มเสื่อม” อย่างไรก็ดี เห็นว่า การรื้อฟื้นวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านนั้น สามารถดำเนินการได้โดย

1) เน้นกระบวนการเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเจ้าของวัฒนธรรม

2) ต้องใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” คือให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นคนตัดสินใจว่าจะรื้อฟื้นอะไร และรื้อฟื้นอย่างไร

3) ในการรื้อฟื้นนั้นต้อง “ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น” คือ ต้องได้ทั้งส่วนที่เป็น “รูปแบบ” และส่วนที่เป็น “คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย” ของวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้าน โดยการรื้อฟื้นวัฒนธรรม/สื่อพื้นบ้านต้องกระทำภายใต้เงื่อนไขเพื่อชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน

ประเด็นการชี้แจงไว้นี้ สอดรับกับการศึกษาของ ประภากร แก้ววรรณ (2547) ที่นำเสนอ การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยยกกรณีปลาร้าขำมปีของตำบลหนองสระปลาอำเภอ หนองหาน จังหวัดอุดรธานี พบว่า การถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มปลาร้าขำมปีมีการถ่ายทอดโดยการ สาธิต การบอกเล่า การสอน และการลงมือปฏิบัติจริง จนสามารถถ่ายทอดด้วยการมีเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เกิดการเรียนรู้และแนวทางในการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ทำให้ กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความคิดใหม่ ๆ วิธีการใหม่ ๆ เข้ามาผสมกลมกลืนกัน เกิดการเรียนรู้ที่ หลากหลาย ทั้งในด้านรูปแบบ สารและวิธีการ นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดกระบวนการกล่อมเกลาทักษะ สังคม ทำให้บุคคลปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

ขณะเดียวกัน สุดา เนตรสว่าง (2549) ได้ให้ความหมายของการชี้แจงไว้ซึ่งภูมิปัญญา ท้องถิ่น และความร่วมมือในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านยางอ้อย และการมีส่วนร่วม ระหว่างโรงเรียนและชุมชน กรณีศึกษาคลองปลาของครูชาวบ้านให้แก่เด็กนักเรียนโรงเรียน เวียงตาลวิทยาคม พบว่า การชี้แจงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเชื่อ ความศรัทธา การรวมกลุ่มของคนในชุมชน ความรู้สึกเป็นเจ้าของวัฒนธรรม และความร่วมมือในการถ่ายทอด องค์ความรู้ โรงเรียนถือเป็นองค์กรสำคัญในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนให้ความเคารพ เชื่อถือ โดย บทบาทของโรงเรียนมีส่วนร่วมกับการชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญคือ การสร้าง ความรู้ ความเข้าใจร่วมกัน โดยกระตุ้นให้เกิดแนวคิดที่ถูกต้องในการร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่น มีการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมระดมทุน ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมชื่นชม ผลประโยชน์ รวมทั้งการกระชับความสัมพันธ์ในชุมชน โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องมา จากพื้นฐานความศรัทธาว่าทุกคนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ทั้งนี้ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2548) พบว่า การนำสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมาใช้ต้อง วิเคราะห์คุณลักษณะเฉพาะตัวด้วย และในส่วนสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา ต้องใช้กลยุทธ์คือ ต้องทั้ง ใช้และพัฒนา รวมทั้งบำรุงรักษาในเวลาเดียวกัน ด้วยสื่อดีมีคุณภาพ และสื่อที่เหลือก็กลายเป็นขยะ อย่างไรก็ดี การวิเคราะห์บริบทของสื่อพื้นบ้าน ต้องเข้าใจสื่อพื้นบ้านในมิติต่าง ๆ คือ มิติที่เป็นมา มิติที่เป็นอยู่และมิติที่กำลังจะไป ทั้งนี้ ใช้หลักการสื่อสาร SMCR (Sender, Message, Channel, Reciever) เป็นองค์ประกอบในการวิเคราะห์สื่อ นอกจากนี้ ยังได้จำแนกสถานภาพ อาทิ สื่อพื้นบ้าน ประเภทหมอลำ เป็นสื่อขนาดใหญ่ อยู่ร่วมกับชุมชนมาเป็นเวลานาน จึงมักไม่สูญหาย แต่ในขณะที่ คงอยู่ก็อาจกลายเป็นขยะ ส่วนสื่อประเภทพิธีกรรมเช่น พิธีไหว้ผีปู่ย่า เป็นสื่อขนาดพอประมาณ และมีอายุยาวนาน แต่การทำหน้าที่จำกัดเฉพาะในหมู่เครือญาติ จึงทำให้เริ่มมีการสูญหาย คงเหลือแต่

รูปแบบพิธีกรรม แต่ปราศจากเนื้อหา และความหมายดั้งเดิมที่เป็นการรวมญาติ ส่วนสื่อพื้นบ้าน ที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น ประเพณีกองบุญข้าว เริ่มมาประมาณ 20 ปี จากการทำธนาคารข้าว ทำให้รู้จัก ให้แก่ผู้ที่ขาดแคลน โดยนำพิธีกรรมในทุกศาสนา ผสมกับวัฒนธรรมของชนเผ่าปกากะญอมา ประกอบเป็นวัฒนธรรมใหม่ ยังอยู่ในสภาพที่ไม่ตกผลึก แต่มีคุณสมบัติที่เป็นมรดกร่วมของชุมชน ทั้งนี้ จากพัฒนาการที่แตกต่างของสื่อพื้นบ้าน ทำให้โจทย์การวิจัย มีวิธีการเข้าสู่ปัญหาที่แตกต่าง ซึ่งต้องมีการกำหนดแนวทางการวิเคราะห์ในองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งในบริบทการสร้างใหม่และการ ต่อสู้เชิงความหมาย การรื้อฟื้น องค์ประกอบการสื่อสาร บทบาทหน้าที่ศักยภาพและการปรับตัว และการสืบทอด โดยเชื่อมโยงทฤษฎีที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้

จากองค์ความรู้ดังกล่าว จะเห็นว่า สถานการณ์ที่เปลี่ยน เป็นปัจจัยทำให้สื่อพื้นบ้าน เปลี่ยนแปลง และมีโอกาสสูญหาย ทั้งนี้ การสืบทอดต้องคำนึงถึงเจ้าของวัฒนธรรม ที่ต้องให้สิทธิ ในการตัดสินใจ กล่าวโดยสรุป กระบวนการดำเนินงานข้างไว้ ต้องคำนึงถึงประเด็นสำคัญดังนี้

- 1) ต้องให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจในการคัดเลือกสื่อที่ต้องการสืบทอดและ เป็นผู้ร่วมในการวางแผน และการจัดการความรู้ในชุมชน
- 2) มีกระบวนการเสาะหาผู้รับการถ่ายทอด การทำพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ การไหว้ครู จะช่วย ตอกย้ำความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพ และการมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวร่วมกันของคนในชุมชน
- 3) สร้างความร่วมมือในชุมชน เช่น โรงเรียน และวัด เป็นการสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชนผ่านการศึกษา ส่งผลให้เด็กดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี มีการทำงานร่วมกับระบบ อื่น ๆ ในสังคมเครือข่ายการเรียนรู้ ที่สำคัญที่สุดคือ ระบบครอบครัว และระบบภูมิปัญญาในชุมชน ระบบครอบครัวต้องสร้างเสริมวิถีคิดและโลกทัศน์ให้เด็ก ระบบโรงเรียนต้องสร้างศักยภาพ การประสานความรู้สากลกับวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อการเรียนรู้และศักยภาพที่หลากหลาย
- 4) การดำเนินงานจะสำเร็จได้ ต้องได้รับความร่วมมือจากผู้นำท้องถิ่น การยอมรับจาก ชุมชน ความร่วมมือ การสนับสนุน และการใช้แหล่งทรัพยากรร่วมกัน โดย Heuri (2004) ให้ คำแนะนำว่ากิจกรรมจะสามารถดำเนินการได้ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่ต้องมีส่วนร่วมของชุมชน

สรุปแนวคิด ทฤษฎีที่เชื่อมโยงกับงานวิจัย

ด้วยการศึกษาวิจัยนี้ เป็นการศึกษาที่เผยให้เห็นถึงบริบท แนวคิด วิธีการในการออกแบบ กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างสุขภาวะเยาวชน และ กลวิธีที่เชื่อมร้อยกลุ่มเยาวชนให้เข้ามาปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการ ทั้งนี้ จากการทบทวนเอกสาร และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ดังที่ได้นำเสนอข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุปแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ทำการตรวจ เอกสารเพื่อประกอบใช้ในการอธิบายและสะท้อนภาพเบื้องหลังแนวคิด กลวิธีภายใต้การ ดำเนินงานของชุมชนและสื่อพื้นบ้าน โดยได้จัดกลุ่มแนวคิดและทฤษฎี ออกเป็น 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มแนวคิด ทฤษฎีด้านสื่อ/สื่อพื้นบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นสื่อและ สื่อพื้นบ้านจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทั้งในเชิงความหมาย การจัดประเภท การปรับตัวสู่การเปลี่ยนแปลง การคงอยู่ รวมทั้งการท้าทายบทบาทหน้าที่ในมิติของการพัฒนา และการสร้างสุขภาวะ
2. กลุ่มแนวคิด ทฤษฎีด้านสังคม จิตวิทยา เพื่อให้เข้าใจและช่วยอธิบายความสัมพันธ์ของ พฤติกรรมการยอมรับ เจื่อนใจ แรงจูงใจ รวมทั้งอิทธิพลที่อาจเกิดจากสภาพแวดล้อม ที่เป็นผลต่อ การเข้ามามีบทบาท หรือพฤติกรรมมีส่วนร่วมของเยาวชน และการออกแบบกลวิธีในการใช้สื่อ พื้นบ้านเชื่อมร้อยเยาวชนกับกิจกรรมการดำเนินงาน
3. แนวคิดด้านสุขภาวะ เพื่อสร้างความเข้าใจในมิติใหม่ทางสุขภาพ ที่มีใช่เพียงการ เจ็บป่วยทางกาย ใจเท่านั้น แต่หมายรวมถึง สังคม สภาพแวดล้อมในทุกมิติ และจิตวิญญาณของการ เป็นคนดี จะช่วยในการอธิบายที่เชื่อมโยงไปสู่การทำบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ที่มีผลต่อ สุขภาวะของเยาวชน ได้อย่างครอบคลุมยิ่งขึ้น

โดยรายละเอียด แนวคิดทฤษฎีในกลุ่มต่าง ๆ สรุปได้ดังตารางที่ 5 – 7

ตารางที่ 5 สรุปแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสื่อ/สื่อพื้นบ้านและการเชื่อมโยงกับงานวิจัย

แนวคิด/ทฤษฎี	สาระสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับงานวิจัย
1) แนวคิดเรื่อง การสื่อสาร	เป็นแนวคิดที่อธิบายถึง การสื่อสารเป็น การสื่อความหมายในทางหนึ่งทางใด และมีลักษณะของการรับและส่งสาร ไม่ว่าจะเป็น เป็นภายในตัวเอง ระหว่างผู้หนึ่งกับผู้หนึ่ง หรือระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม การสื่อสารจำเป็น ต่อการพัฒนาบุคคล การสร้างกลุ่ม และการทำให้กลุ่มคงอยู่ โดยมีกิจกรรมที่มี ปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร การสื่อสารจะมีคุณค่า ก็ต่อเมื่อผู้รับสารเกิด การรับรู้ เกิดองค์ความรู้ เกิดความเชื่อถือ เชื่อมั่น จนยอมรับข้อเสนอหรือเงื่อนไข ในสารนั้น หรือเกิดการตัดสินใจอย่างใด อย่างหนึ่ง นำสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยทั่วไป ผู้ส่งสารต้องศึกษาและวิเคราะห์ ผู้รับสารในแง่ต่าง ๆ คือ 1) ลักษณะกายภาพ หรือทางประชากรศาสตร์และทางเศรษฐกิจ สังคม 2) ลักษณะทางจิตวิทยา (ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม แรงจูงใจ ความต้องการ ความสนใจ อารมณ์ ความรู้สึก ฯลฯ) 3) ลักษณะบุคลิกนิสัย 4) ประเภทของผู้รับสาร (สมัครใจ สัมผัส ถูกเกณฑ์ ฯลฯ)	เพื่อความเข้าใจกระบวนการ สื่อสาร ซึ่งสามารถใช้ในการ วิเคราะห์กระบวนการที่ ชุมชนใช้สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อ ในการเชื่อมร้อยเยาวชน ให้ เข้ามามีบทบาททั้งในฐานะผู้ ส่งสารและหรือผู้รับสาร รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากการ ดำเนินงาน

ตารางที่ 5 (ต่อ)

แนวคิด/ทฤษฎี	สาระสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับงานวิจัย
2) แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา	เป็นแนวคิดใหม่ที่มีคุณลักษณะคือ 1. เปลี่ยนการสื่อสารเชิงการถ่ายทอดเพื่อการโน้มน้าวชักจูง และเป็นการสื่อสารทางเดียว เป็นเพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างความหมาย สร้างความรู้สึกร่วม เป็นการสื่อสารสองทาง 2. เปลี่ยนทิศทางการสื่อสาร ซึ่งเดิมเป็นบนลงล่าง เป็นล่างขึ้นบน 3. เปลี่ยนแกนการสื่อสารจากแนวดิ่ง เป็นแกนสื่อสารระหว่างประชาชนด้วยกัน 4. เปลี่ยนจากการสื่อสารจากศูนย์กลางเป็นการสื่อสารแบบเครือข่าย โดยชุมชนมีกลไกการสื่อสาร ตรวจสอบ ตัดสินใจ 5. เปลี่ยนทัศนะใหม่ต่อผู้รับสาร ซึ่งเดิมประชาชนเป็นผู้รับสาร เปลี่ยนเป็นผู้รับสารที่คอยตรวจสอบ เลือกรับ และแสวงหาด้วย 6. เปลี่ยนจากเดิมที่การสื่อสารไม่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง แต่ทัศนะใหม่ การสื่อสารจะเกี่ยวพันโดยตรง	สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่นำสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แขนงหนึ่ง ดังนั้น การประยุกต์ใช้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา อาจเป็นแนวทางหนึ่งในการประยุกต์ใช้ประกอบในการออกแบบกลวิธีในการเชื่อมปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเยาวชนได้ และนำสู่การปรับทัศนะใหม่ให้เกิดขึ้นกับชุมชน

ตารางที่ 5 (ต่อ)

แนวคิด/ทฤษฎี	สาระสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับงานวิจัย
3) ทฤษฎีการปลูกฝังหรือการอบรมบ่มนิสัยด้วยสื่อ (Cultivation Theory)	กล่าวถึงโลกที่แวดล้อมตัวบุคคลมีอยู่สองโลกคือ โลกที่เป็นจริง และโลกที่ผ่านสื่อ โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ เนื่องจากสามารถเล่าด้วยภาพและเสียง และเข้าถึงคนทุกระดับ และสามารถปลูกฝังได้ด้วยกลวิธี 1) การผูกขาดข้อมูล 2) สร้างเนื้อหาตรงกับชีวิตจริง ผู้ชม 3) แบบ “อยู่ใกล้ เข้าใจง่าย” นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญคือ ภาพหรือโลกจริงให้จางหายไป ผสมความเป็นจริงของคนกับกระแสหลักทางวัฒนธรรมในสื่อโทรทัศน์ และโน้มน้าวโลกของคนให้ไปตามกระแสหลักที่ตอบสนองผลประโยชน์ของโทรทัศน์ ทั้งนี้ โทรทัศน์มีลักษณะที่มีอิทธิพลคือ 1) อบรมบ่มนิสัยเชิงข้อมูลต่อเยาวชนจากโฆษณาที่บอกเล่าแนวคิด 2) ต่อพฤติกรรม การซื้อสินค้าของเยาวชน และ 3) อิทธิพลต่อการใช้ภาษา	สามารถประยุกต์กับสื่อพื้นบ้าน ที่เป็นสื่อในโลกที่เป็นจริง และสามารถผลักดันเป็นโลกที่ผ่านสื่อไปถึงกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มผู้ใช้สื่อ พื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน สามารถประยุกต์เป็นกลวิธีหนึ่งในการออกแบบเชื่อมร้อยเยาวชน อีกทั้งการทราบถึงหลักคิดทฤษฎี ช่วยให้นักวิจัยมีความไวเชิงทฤษฎีในการวิเคราะห์ได้
4) แนวคิดและกระบวนการสืบทอดสื่อพื้นบ้านของชุมชน	เป็นแนวคิดการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน ที่ต้องทำคือ 1. การสืบทอดตัวศิลปิน มีกระบวนการอบรมศิลปินพื้นบ้าน และใช้เวลา โอกาสทางสังคม และการสืบทอดด้านผู้ชม โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและวัยรุ่น ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่ชี้อนาคตของสื่อพื้นบ้าน โดยทั้งสื่อและเด็ก ต้องปรับตัวเข้าหากัน สร้าง	การใช้สื่อพื้นบ้านในยุคปัจจุบัน มีการปรับตัวในเชิงบทบาทหน้าที่ และการนำไปใช้ประโยชน์ที่มากกว่าบทบาทหน้าที่เดิม ดังนั้นการประยุกต์สื่อพื้นบ้านที่ต้องการการขับเคลื่อนให้เกิดสำนักอนุรักษ์และ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

แนวคิด/ทฤษฎี	สาระสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับงานวิจัย
	ตลาดผู้ชมในอนาคต สร้างแม่แบบของศิลปิน สร้างให้ผู้ชมมีความรู้ โดยเปิดโอกาสให้ผู้ชมได้ฝึกฝนเป็นศิลปิน	สืบทอดเพื่อคงไว้ซึ่งเนื้อหาคุณค่าดั้งเดิม อาจเป็นแรงกระตุ้นที่ให้ผู้ซื้อสื่อพื้นบ้าน
2. การสืบทอดด้านเนื้อหา ต้องอนุรักษ์เนื้อหา ส่งเสริมเพิ่มมูลค่าเนื้อหา วิเคราะห์ความหมาย คุณค่าสื่อพื้นบ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในยุคปัจจุบัน		ค้นหากลวิธีในการดำเนินงานกับกลุ่มเป้าหมาย

ตารางที่ 6 สรุปแนวคิด ทฤษฎีด้านสังคม จิตวิทยาและการเชื่อมโยงกับงานวิจัย

แนวคิด/ทฤษฎี	สาระสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับงานวิจัย
1. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม	เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงพฤติกรรมโดยเฉพาะในเด็กว่า 1) พฤติกรรมของคน เป็นสาเหตุและผลของอีกพฤติกรรมหนึ่งในลักษณะปฏิภินิยาถูกใช้ 2) พฤติกรรมเกิดขึ้นเพื่อลดแรงขับพื้นฐาน 3) พฤติกรรมทุกชนิด ถ้าได้รับรางวัลจะเกิดขึ้นซ้ำอีก แต่ถ้าได้รับการลงโทษ พฤติกรรมนั้นจะหมดไป 4) ตัวเสริมแรงช่วยลดแรงขับพฤติกรรม ทั้งแรงขับปฐมภูมิและแรงขับทุติยภูมิ พฤติกรรมต่าง ๆ เป็นกระบวนการสะสมด้วยสังคม ประกิด มีสาเหตุและวิธีการแสดงออกเฉพาะ ทั้งนี้ เกิดจากแรงกระตุ้น 2 ชนิด คือ แรงขับปฐมภูมิ แรงขับทุติยภูมิ พฤติกรรมอาจเกิดจากสาเหตุการเรียนรู้จากการตอบสนอง และการเรียนรู้โดยตัวแบบ	ทำให้ทราบหลักคิด การเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งทำให้เชื่อมโยงและวิเคราะห์ถึงกระบวนการใช้สื่อพื้นบ้าน เชื่อมกับการเรียนรู้ในสังคมอย่างไร และอยู่บนเงื่อนไขการเรียนรู้ของเยาวชนอย่างไร การดำเนินงานที่เชื่อมโยงกับหลักคิดเชิงทฤษฎี สามารถทำให้มีวิธีการที่แยบยลในการเชื่อมร้อยเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสุขภาวะได้

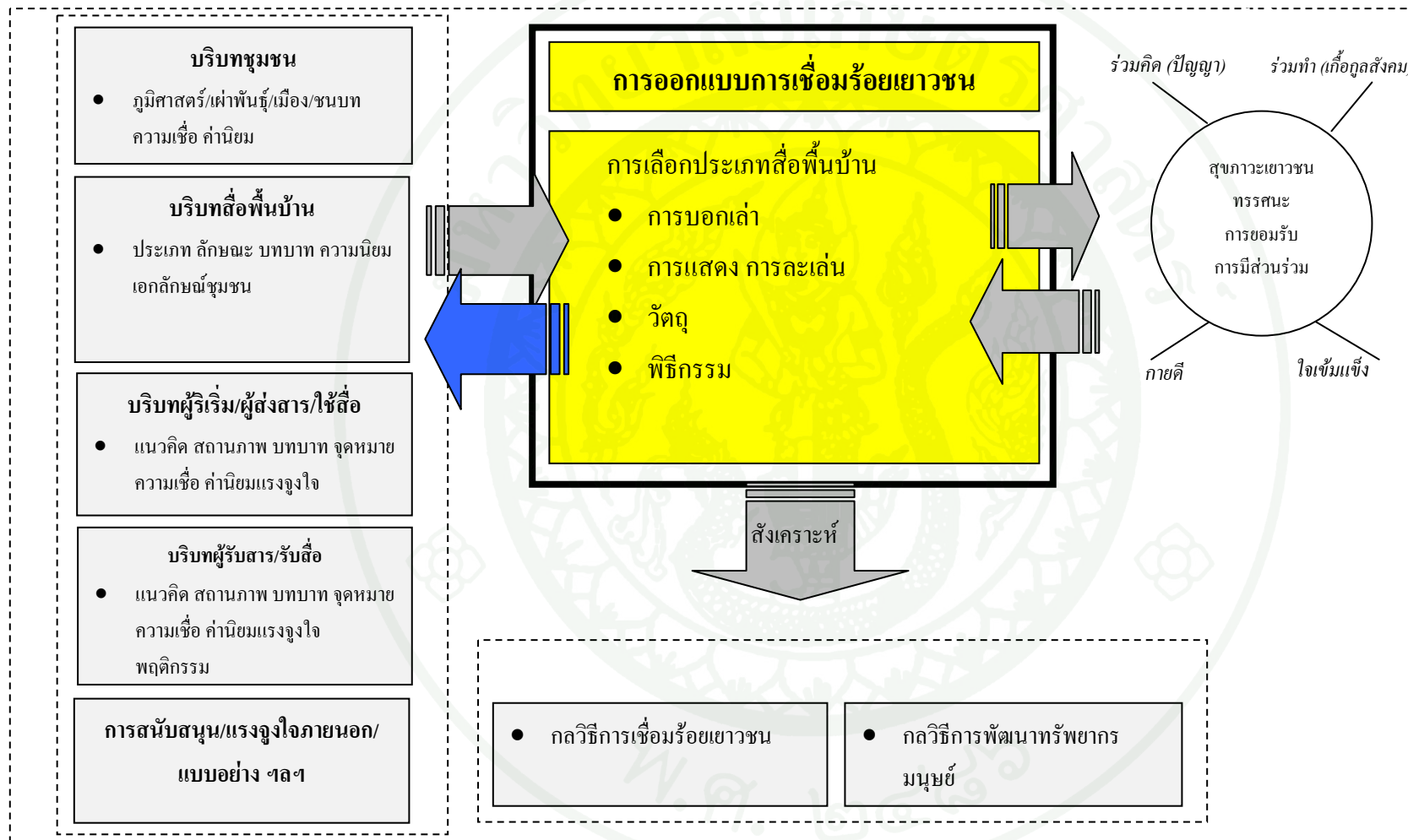
ตารางที่ 6 (ต่อ)

แนวคิด/ทฤษฎี	สาระสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับงานวิจัย
2. แนวคิด ทฤษฎีการ สร้างแรงจูงใจ	ลำดับความต้องการของมนุษย์เป็นวัฏจักรต้น ให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมไปสู่ความต้องการ ดังนั้น ถ้าเข้าใจความต้องการก็สามารถ อธิบายถึงเรื่องแรงจูงใจของมนุษย์ได้ องค์ประกอบของแรงจูงใจมี 3 ด้านคือ • องค์ประกอบทางด้านกายภาพ • องค์ประกอบทางการเรียนรู้ • องค์ประกอบทางด้านการคิด ประเภทของแรงจูงใจ • แรงจูงใจขับพลันคือแรงจูงใจที่กระตุ้นให้ มนุษย์แสดงพฤติกรรมทันที แรงจูงใจสะสม คือแรงจูงใจที่มีอยู่แต่ไม่ได้แสดงออกทันที • แรงจูงใจภายใน คือแรงจูงใจที่รับอิทธิพล จากสิ่งเร้าภายในของบุคคล แรงจูงใจ ภายนอก คือแรงจูงใจที่ได้รับอิทธิพลมาจาก สิ่งเร้าภายนอก • แรงจูงใจปฐมภูมิ คือแรงจูงใจอัน เนื่องมาจากความต้องการพื้นฐานทาง ร่างกาย แรงจูงใจทุติยภูมิ คือแรงจูงใจที่เป็น ผลต่อเนื่องมาจากแรงจูงใจขั้นปฐมภูมิ	ชุมชนสามารถประยุกต์ แนวคิดนี้สู่การสร้างแรงจูงใจ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย และ สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อการยอมรับสื่อพื้นบ้าน และผู้วิจัยสามารถประกอบ ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ ศึกษา
3. ทฤษฎี สัญลักษณ์ สัมพันธ์	เน้นการปฏิสัมพันธ์หรือการกระทำระหว่าง กันของบุคคลในสังคม อันเนื่องมาจาก สัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาถือเป็นการ ติดต่อสื่อสารที่สำคัญที่สุด ทำให้มนุษย์มี ความผูกพันกัน จนสร้างเป็นระบบระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการ จัดระเบียบขึ้น	สื่อพื้นบ้านเสมือนสัญลักษณ์ ในการสร้างปฏิสัมพันธ์ สื่อ พื้นบ้านแต่ละประเภท ต่างมี คุณสมบัติ บทบาทที่ต่างกัน ทฤษฎีนี้ จะช่วยสะท้อนถึง การเลือกสื่อพื้นบ้านในเชิง สัญลักษณ์ของชุมชน

ตารางที่ 7 สรุปแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะและการเชื่อมโยงกับงานวิจัย

แนวคิด/ทฤษฎี	สาระสำคัญ	ความเชื่อมโยงกับงานวิจัย
1. แนวคิด หลักการ ว่าด้วยการ สร้าง สุขภาวะ	เป็นแนวคิดที่กำหนดให้นิยามใหม่ของคำว่า “สุขภาพ” ให้มีความหมายที่กว้างขึ้น มุ่งให้ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ สุขภาพเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องในทุกมิติ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา เรียกว่า “สุขภาวะ” โดยมีเป้าหมายคือ การมีสุขภาพดีถ้วนหน้า และเกิดสุขภาพทั่วทั้งสังคม คือ • ทางกาย- มีปัจจัย 4 ร่างกายแข็งแรง เมื่อป่วยก็หายดีและเร็ว • ทางใจ-จิตใจดี มีความสุข ไม่เครียด ไม่บีบคั้น ไม่ป่วยทางจิต • ทางสังคม-สังคมพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน • สภาพแวดล้อมดี อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เสมอภาค • ทางปัญญา- เข้าใจสรรพสิ่ง เข้าถึงความดีงาม มีศักดิ์ศรี มีคุณค่า มีเมตตา กรุณา จิตใจเปี่ยมสุข	สามารถใช้มุมมองใหม่ของสุขภาพ วิเคราะห์ความสัมพันธ์และประโยชน์ที่กลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการเสริมสุขภาวะ โดยใช้สื่อพื้นบ้านร่วมในการพัฒนาคน และเชื่อมโยงกับสังคมโดยรวม ซึ่งสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภทต่างมีบริบทและระดับของการเสริมสร้างสุขภาวะที่แตกต่างกันในแต่ละมิติ

ด้วยงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้น การจัดกลุ่มแนวคิด ทฤษฎี สำหรับงานวิจัยนี้เป็นไปเพื่อสร้างความเข้าใจ และอธิบายปรากฏการณ์ที่ค้นพบในพื้นที่ ดังนั้น ในการพัฒนารอบแนวคิดการวิจัยนี้ ได้ประยุกต์หลักการแนวคิด ทฤษฎีข้างต้น ใช้เป็นองค์ประกอบในกระบวนการคิด โดยผสมผสานกับคำถามการวิจัย และความคาดหวัง สรุปกรอบการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเพื่อสะท้อนกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน: กรณีศึกษาการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยนักวิจัยมีบทบาทเป็นนักวิจัยภายนอก และเข้าไปร่วมเรียนรู้กับโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ทั้งนี้ ในการนำเสนอวิธีการดำเนินการวิจัยนี้ ประกอบด้วย กระบวนการวิจัย พื้นที่เป้าหมาย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กระบวนการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนของกระบวนการวิจัย 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการและศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารวิชาการ และศึกษาภาพรวมการดำเนินงานสื่อพื้นบ้าน และสถานการณ์ การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสร้างสุขภาวะเยาวชน โดยการศึกษาเอกสารโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสร้างสุขภาวะเยาวชนทั้ง 20 โครงการเป้าหมาย และเอกสารรายงานผลการดำเนินงานที่ผู้รับผิดชอบโครงการได้นำเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ทำให้ทราบแผนการดำเนินงาน และจัดหมวดหมู่ ประเภทของสื่อพื้นบ้านที่แต่ละโครงการเลือกใช้ เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนและชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาเครื่องมือและสำรวจข้อมูลเบื้องต้น

ในขั้นตอนนี้ เป็นการพัฒนาเครื่องมือเพื่อสำรวจบริบท แนวคิด กระบวนการ การดำเนินงานสื่อพื้นบ้านใน 4 ภูมิภาค ให้ได้มาซึ่งข้อมูลเบื้องต้นที่นอกเหนือจากการศึกษาเอกสาร รวมทั้งเป็นการสำรวจรายชื่อแกนนำชุมชน ครูศัลปินผู้ร่วมโครงการและแกนนำเยาวชน สำหรับใช้ในการ

วางแผนการศึกษาเชิงลึกในขั้นตอนต่อไป ทั้งนี้ ในการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์แกนนำโครงการทั้งสิ้น 20 คน

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจและเตรียมการศึกษาเชิงลึก

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจ เพื่อทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำเนินงาน เป็นการยืนยันความสอดคล้องกับการศึกษาจากเอกสารในขั้นตอนที่ 1 รวมทั้งวิเคราะห์ความคิดเห็นของแกนนำโครงการต่อการดำเนินงาน ในขั้นตอนนี้ ได้จัดกลุ่มโครงการจำแนกตามสื่อพื้นบ้าน 4 ประเภทคือ สื่อบอกเล่า สื่อการแสดงและการละเล่น สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม และคัดเลือกพื้นที่ เพื่อถอดบทเรียนและศึกษาเชิงลึกถึงกระบวนการคิด วิธีการดำเนินงานและกลวิธีในการเชื่อมร้อยเยาวชน เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะ โดยพิจารณาข้อมูลจากการสำรวจประกอบการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา โดยคำนึงถึงโครงการที่เลือกใช้สื่อพื้นบ้านทั้ง 4 ประเภท มีบริบทพื้นที่ทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท อีกทั้งมีความเป็นไปได้ในการประสานกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม

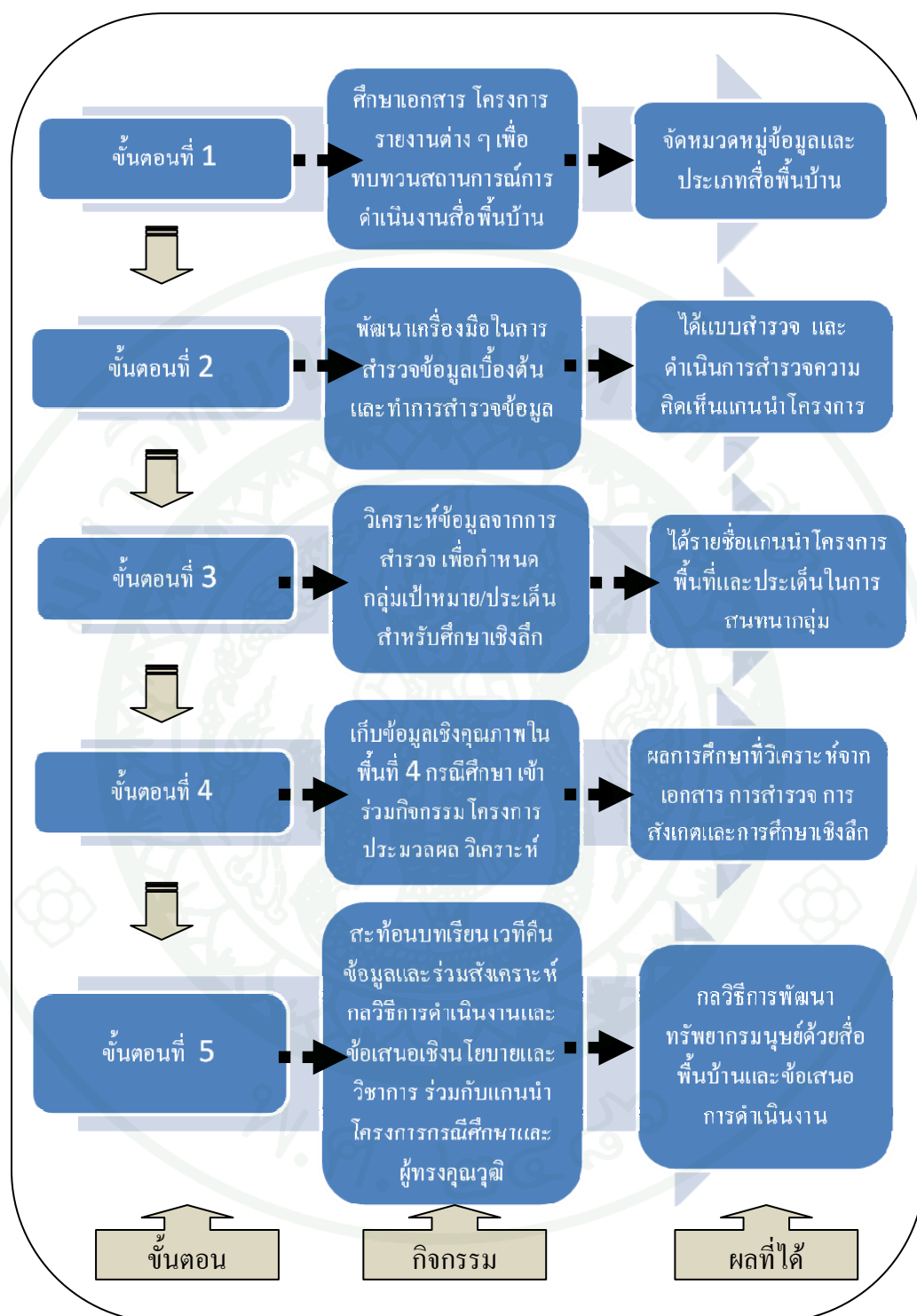
ขั้นตอนที่ 4 ลงพื้นที่ศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรมการดำเนินโครงการ และสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย โดยในช่วงการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยได้ประมวลผล วิเคราะห์และเติมเต็มข้อมูลจากการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ข้อมูลอิมตัว และเผยให้เห็นแนวคิด กลวิธี ในการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชนให้เข้ามามีส่วนร่วมหรือสร้างกิจกรรมการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินงานศึกษาเชิงลึก 4 กรณีศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการและการสนทนากลุ่ม (การบันทึกเทปและการถ่ายภาพ) ในกลุ่มแกนนำโครงการแกนนำชุมชนและแกนนำเยาวชน ที่ร่วมดำเนินงานในแต่ละโครงการ โดยได้รายชื่อผู้ให้ข้อมูลจากการสำรวจในขั้นตอนที่ 2

ขั้นตอนที่ 5 ประมวลผล วิเคราะห์ สะท้อนบทเรียน และสังเคราะห์กลวิธีและข้อเสนอ

ผู้วิจัยได้ทำการประมวลผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาโครงการและการรวบรวมข้อมูล ทุติยภูมิจากรายงานการดำเนินงาน โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อจัดหมวดหมู่ ประเภทสื่อพื้นบ้าน และการดำเนินงานโครงการ ส่วนการประมวลผลการสำรวจข้อมูลโดยแบบสำรวจแกนนำโครงการ เป็นการประมวลข้อมูลพื้นฐานและสำรวจรายชื่อแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน และแกนนำเยาวชน เพื่อการศึกษาเชิงคุณภาพ ทั้งนี้การศึกษาเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสะท้อนบทเรียนการดำเนินงาน กลวิธีในการเชื่อมร้อยเยาวชนและชุมชนเข้าร่วมโครงการ

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้จัดกระบวนการคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อยืนยันผลการศึกษา และเติมเต็มข้อมูล พร้อมร่วมสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน และสังเคราะห์แนวทาง ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชนกำหนดหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้อง ด้วยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน และแกนนำเยาวชน จาก 4 โครงการกรณีศึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์การดำเนินงานด้านสื่อพื้นบ้าน โดยสรุปขั้นตอนการดำเนินงานทั้ง 5 ขั้นตอนได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

พื้นที่เป้าหมาย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี 2551-2552 ในพื้นที่ 4 ภูมิภาคของประเทศ จำนวนทั้งสิ้น 20 โครงการ มีการกระจายพื้นที่ครอบคลุม 16 จังหวัด ได้แก่

- พื้นที่ภาคเหนือ 7 โครงการใน 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพิจิตร และจังหวัดอุตรดิตถ์
- พื้นที่ภาคกลาง (รวมกรุงเทพมหานคร) มี 6 โครงการใน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดลพบุรี กรุงเทพมหานคร จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดจันทบุรี
- พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 5 โครงการใน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดขอนแก่น
- พื้นที่ภาคใต้ 2 โครงการใน 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดปัตตานีและจังหวัดสงขลา

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้พื้นที่เป้าหมายในภาคเหนือ เป็นพื้นที่กรณีศึกษา ด้วยเป็นพื้นที่ที่มีการดำเนินโครงการที่เลือกใช้สื่อพื้นบ้านทั้ง 4 ประเภทคือ สื่อบอกเล่า สื่อการแสดงและการละเล่น สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม และมีบริบทพื้นที่ทั้งความเป็นเมือง เป็นชนบท มีคนในชุมชนเป็นคนเมืองและคนชนเผ่า มีความเป็นไปได้ในการประสานกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม เนื่องจากผู้วิจัยมีประสบการณ์ดำเนินงานสื่อพื้นบ้านร่วมในพื้นที่ภาคเหนือ โดยพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษาได้แก่

1. โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
2. โครงการฟ่อนไผ่ประยุกต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
3. โครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

4. โครงการค่าแหวและจ้อย : มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสำรวจการดำเนินงานโครงการสื่อพื้นบ้าน เป็นการดำเนินการสำรวจเพื่อรวบรวม ข้อมูลด้านต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจสภาพการดำเนินงานที่เป็นอยู่ และสำรวจรายชื่อแกนนำชุมชน/ ครูศิลปิน แกนนำเยาวชนผู้ร่วมโครงการ โดยมีองค์ประกอบของแบบสำรวจ 3 ส่วน ประกอบด้วย

1.1 ข้อมูลทั่วไปของแกนนำโครงการ

การสำรวจข้อมูลพื้นฐานของแกนนำ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยมี องค์ประกอบของการสอบถามเกี่ยวกับอายุ เพศ การศึกษา รายได้ ภูมิฐานะ ความสัมพันธ์หรือการมี บทบาทในพื้นที่ชุมชนที่ดำเนินโครงการ รวมทั้งลักษณะพื้นที่ของชุมชน และข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้เวลาว่างของเยาวชนในพื้นที่ชุมชนที่ดำเนินการ เป็นต้น

1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและการดำเนินโครงการ

การสอบถามเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน ประเภทสื่อพื้นบ้านที่เลือกใช้ในโครงการ ผู้ริเริ่มโครงการ แรงบันดาลใจ รายชื่อแกนนำโครงการ รายชื่อครูศิลปิน และรายชื่อแกนนำเยาวชน รวมทั้งบทบาทของเยาวชนที่ร่วมโครงการ เป็นต้น

1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของแกนนำต่อการใช้สื่อพื้นบ้านพัฒนาสุขภาวะ เยาวชน

การสะท้อนข้อมูลเกี่ยวกับผลการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ความรู้สึก และการมีส่วนร่วมของเยาวชนในความคิดเห็นของแกนนำโครงการ การสร้างแรงจูงใจและความ สนใจในกลุ่มเยาวชน ที่แกนนำใช้เป็นกลวิธีในการสร้างการมีส่วนร่วม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลง ด้านสุขภาวะของเยาวชนที่เกิดขึ้นในช่วงของการเข้าร่วมโครงการ เป็นต้น

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และประเด็นการสนทนากลุ่ม เป็นการกำหนดประเด็นกว้าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงแนวคิด เบื้องหลังการออกแบบกลวิธีที่ใช้ในการเชื่อมโยงเยาวชน รวมทั้งปัญหา อุปสรรค และแนวทางการแก้ไข ไปสู่การดำเนินงานที่เหมาะสมในบริบทนั้น ๆ โดยจำแนกประเด็นการสนทนากลุ่มตามกลุ่มเป้าหมายคือ ประเด็นสำหรับแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน และแกนนำเยาวชน รายละเอียดดังภาคผนวก ก

3. แบบบันทึกภาคสนาม เป็นการบันทึกข้อมูลจากการสังเกตของนักวิจัย ขณะลงพื้นที่ภาคสนาม โดยใช้การบันทึกขณะสัมภาษณ์ และหรือร่วมในกิจกรรม (แล้วแต่กรณี)

4. เครื่องมือบันทึกเสียงและภาพเหตุการณ์ เพื่อให้การเก็บข้อมูลมีความสมบูรณ์ และนำมาใช้ประกอบในการนำเสนอผลการศึกษาได้อย่างสมบูรณ์ ชัดเจนยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ในการพัฒนาแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการสำรวจ มีขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารของแต่ละโครงการ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาประเด็นร่วมในการสร้างคำถามที่สามารถเป็นแนวทางในการใช้สัมภาษณ์ร่วมกันได้ในทุกโครงการ

2. สร้างแบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มเป้าหมาย คือ แกนนำโครงการ

3. ทดลองใช้แบบสัมภาษณ์โดยให้กลุ่มเป้าหมายทำแบบสำรวจเพื่อทดสอบความเข้าใจภาษา ซึ่งพบว่ามีจุดแก้ไขเพียงเล็กน้อย เช่น ความเข้าใจของคำว่า “แกนนำ” กลุ่มเป้าหมายขอให้ขยายความเพื่อให้เข้าใจตรงกัน ทั้งนี้ ในกระบวนการสร้างแบบสอบถาม มีผู้ช่วยนักวิจัยในพื้นที่เป็นผู้ให้ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ร่วมสังเกตการณ์ในฐานะพี่เลี้ยงของโครงการ มีบทบาทในการแลกเปลี่ยนมุมมองของการทำงาน ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษา

การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการใน 2 ลักษณะคือ

1. การสำรวจการดำเนินงานโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลการดำเนินงานจากแกนนำโครงการ ผ่านกระบวนการสัมภาษณ์และให้ตอบแบบสำรวจ
2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) และการสนทนากลุ่ม (focus group) เฉพาะพื้นที่โครงการตัวอย่างที่คัดเลือกหลังจากการสำรวจเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา
3. การบันทึกจากการร่วมสังเกตการณ์ในการจัดกิจกรรมของโครงการในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย และมีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อเพิ่มเติมข้อมูลและสะท้อนความเป็นจริง โดยใช้หลักการเทคนิคสามเส้า (triangulation technique) ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย แกนนำโครงการ แกนนำชุมชน ครูศิลป์ และแกนนำเยาวชน ที่ร่วมงานในช่วงของการจัดกิจกรรม

กลุ่มเป้าหมาย

1. กลุ่มเป้าหมายที่ตอบแบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ได้แก่ แกนนำที่ดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มและรับทราบข้อมูลการดำเนินงานของโครงการ รวมทั้งรายชื่อแกนนำชุมชน/ครูศิลป์ แกนนำเยาวชนที่ร่วมงาน ใน 4 ภูมิภาค โครงการละ 1 คน รวมทั้งสิ้น 20 คน
2. กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำหรับการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) และการสนทนากลุ่ม (focus group) จาก 4 โครงการกรณีศึกษา ประกอบด้วย
 - 2.1 แกนนำโครงการ ซึ่งเป็นผู้ริเริ่ม/ผู้ดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน จำนวน 4 คน
 - 2.2 แกนนำชุมชน ที่เข้าร่วมดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ครูศิลป์ เป็นต้น จำนวน 32 คน

2.3 เยาวชนที่เป็นแกนนำและเข้าร่วมในกิจกรรมของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะ
เยาวชน จำนวน 28 คน

ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการสำรวจและการระบุชื่อแกนนำชุมชนและแกนนำเยาวชนจากแกนนำผู้ทำโครงการและตอบแบบสำรวจ โดยทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการสำรวจและการสัมภาษณ์เชิงลึก ทั้งนี้ จำนวนกลุ่มเป้าหมาย จำแนกตามการสำรวจ การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 จำนวนผู้ที่ตอบแบบสำรวจ และผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม จำแนกตามการเก็บข้อมูลและโครงการ

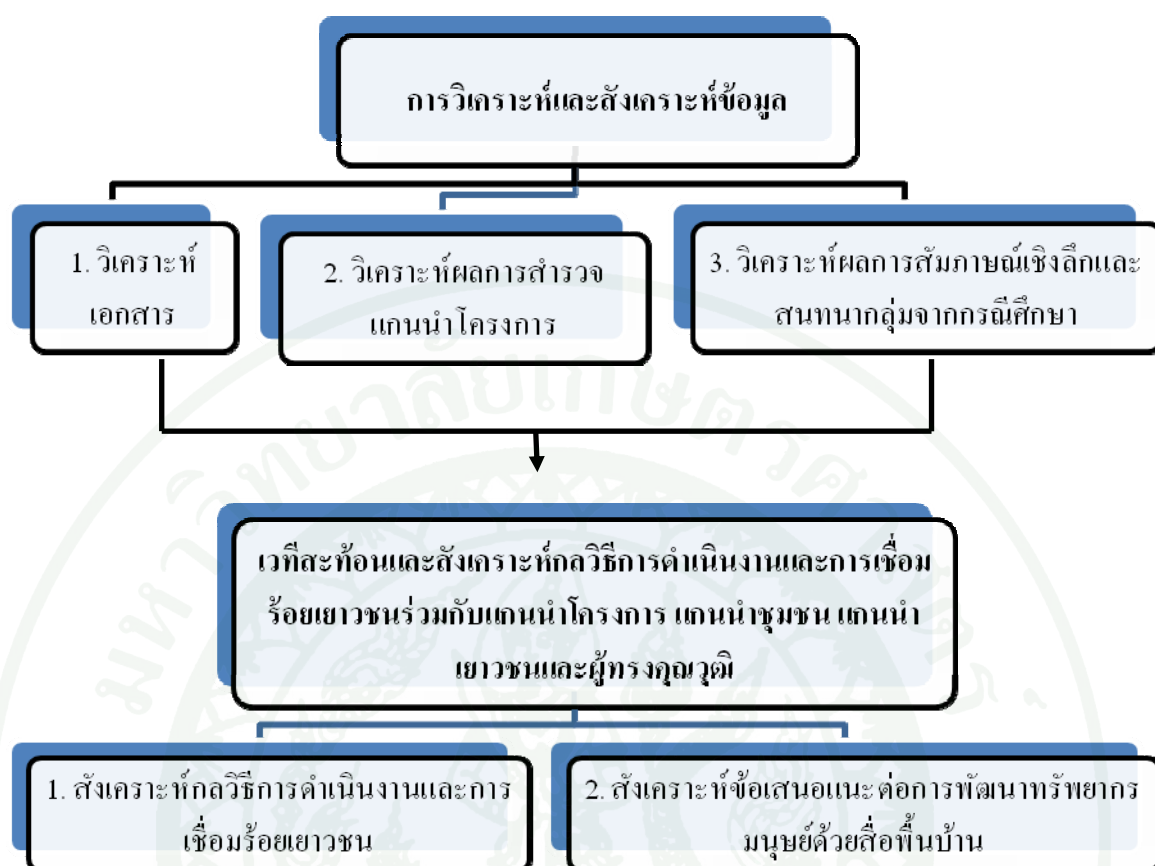
โครงการ/การเก็บข้อมูล	จำนวนผู้ให้ข้อมูล		
	แกนนำ โครงการ	แกนนำ ชุมชน	แกนนำ เยาวชน
1. เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสำรวจ			
โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ทั้ง 4 ภูมิภาค	20	-	-
2. เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม (กรณีศึกษา)			
1) ฟ็อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	1	12	9
2) สื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	1	7	5
3) คำวและจ้อย : มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	1	6	8
4) เปรอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	1	7	6
รวมผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม	4	32	28

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์เอกสารโครงการและรายงานผลการดำเนินงานโครงการสื่อพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะเยาวชนทั้ง 20 โครงการ โดยศึกษาเนื้อหา (content analysis) และจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา

2. การวิเคราะห์ผลการตอบแบบสำรวจโดยแกนนำโครงการ ผู้วิจัยได้ดำเนินการประมวลและวิเคราะห์โดยใช้สถิติขั้นพื้นฐาน การวิเคราะห์เนื้อหา และจัดหมวดหมู่ผลการศึกษา จำแนกตามบริบทสื่อพื้นบ้าน กลวิธี รวมทั้งประเด็นอื่น ๆ

3. การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกต ผู้วิจัยได้บันทึกข้อมูลขณะลงภาคสนาม และดำเนินการถอดเทปการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เพื่อทำการวิเคราะห์เนื้อหาหลังการเก็บข้อมูลทุกครั้ง เพื่อค้นหาข้อค้นพบและเติมเต็มข้อมูลเป็นระยะ ๆ จนเกิดการอิ่มตัวของข้อมูล และมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกับแกนนำโครงการ เมื่อต้องการความชัดเจน ทั้งนี้ ในการวิเคราะห์และประมวลข้อมูล ผู้วิจัย ได้จัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่สะท้อนจากเหตุการณ์กิจกรรมและข้อคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาและกลั่นเป็นข้อสรุป เพื่อนำเสนอในเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับแกนนำโครงการ แกนนำชุมชนและแกนนำเยาวชนของโครงการกรณีศึกษา เพื่อยืนยันผลการศึกษาและเติมเต็มข้อมูล พร้อมสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านตามขั้นตอนและตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา สรุปขั้นตอนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ขั้นตอนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการศึกษา

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน: กรณีศึกษาการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ดำเนินการศึกษาด้วยการทบทวนเอกสารการดำเนินงานของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน การสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการ และร่วมสังเกตกระบวนการการดำเนินงานโครงการ รวมทั้งการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึกแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน และแกนนำเยาวชน ด้วยกรณีศึกษาที่เลือกแบบเจาะจงโครงการเป้าหมายที่ใช้สื่อพื้นบ้านที่มีคุณลักษณะเป็นสื่อบอกเล่า สื่อการแสดง/การละเล่น สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม ได้แก่ 1) โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 2) โครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ 3) โครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย 4) โครงการข้าวและจ๊อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

การสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนที่ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี พ.ศ. 2551 จำนวน 20 โครงการนั้น เนื่องจาก ในระยะเวลาของการสำรวจข้อมูล พบว่า มีบางโครงการเปลี่ยนแปลงผู้ดำเนินงาน และมีข้อจำกัดในการตอบกลับข้อมูลการสำรวจความคิดเห็น ผู้วิจัยจึงได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากโครงการในพื้นที่ใกล้เคียงและเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนในปี พ.ศ. 2552 โดยโครงการดังกล่าว เป็นโครงการที่เริ่มต้นปีแรกเช่นเดียวกับโครงการที่ได้ดำเนินการไปแล้วในปี พ.ศ. 2551

ทั้งนี้ ด้วยวัตถุประสงค์คือ ศึกษาการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน และสะท้อนกลวิธีการใช้สื่อพื้นบ้านเชื่อมร้อยเยาวชน รวมทั้งสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน ดังนั้น การนำเสนอผลการศึกษาในบทนี้ จึงประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 การใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน ประกอบด้วย

1. การก่อเกิดการค้าเนินโครงการ

- 1.1 ลักษณะพื้นที่ชุมชนและปัญหาชุมชนที่นำไปสู่การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน
- 1.2 ลักษณะแกนนำโครงการและแรงบันดาลใจในการดำเนินโครงการ

2. สื่อพื้นบ้านกับการเสริมสร้างสุขภาวะ

- 2.1 ประเภทของสื่อพื้นบ้าน
- 2.2 การเลือกใช้สื่อพื้นบ้าน
- 2.3 ผลต่อสุขภาวะเยาวชน

3. ทรรศนะการยอมรับและการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน

- 3.1 บทบาทการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน
- 3.2 ความคิดเห็นของแกนนำโครงการต่อการมีบทบาทของเยาวชนและชุมชน

ส่วนที่ 2 กลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชน โดยใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

1. การเตรียมความพร้อมของชุมชน
2. การระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ
3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้
4. การติดตามประเมินผล

ส่วนที่ 3 กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

1. องค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

2. การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากเวทีสะท้อนข้อมูล และการสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

3. บทสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน

ส่วนที่ 1 การใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

การก่อเกิดการดำเนินโครงการ

การศึกษาการดำเนินงานของโครงการ 20 โครงการในพื้นที่ 4 ภูมิภาคของประเทศ พบว่าการดำเนินโครงการมีการกระจายครอบคลุมพื้นที่ 16 จังหวัดของประเทศไทย โดยจำแนกตามภูมิภาคและจังหวัด ดังนี้

พื้นที่ภาคเหนือมี 7 โครงการใน 4 จังหวัด ได้แก่

- 1) โครงการฟ่อนไผ่ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่
- 2) โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
- 3) โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
- 4) โครงการค่าและจ้อย: มรดกล้านนา สานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

5) โครงการเคปอทุ์ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

6) โครงการต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงคำประเพณีเสนเรื่อน” และประเพณี “ถวดแทน”
อำเภอขีรบารมี จังหวัดพิจิตร

7) โครงการสุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลึเกดบเต่า วัฒนธรรมชุมชนคนฟากท่า อำเภอ
ฟากท่า จังหวัดอุดรดิคต

พื้นที่ภาคกลาง (รวมกรุงเทพมหานคร) มี 6 โครงการใน 5 จังหวัด ได้แก่

1) โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังละบุรี จังหวัด
กาญจนบุรี

2) โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

3) โครงการ “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

4) โครงการลูกหว้าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

5) โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม
จังหวัดเพชรบุรี

6) โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาโยศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัด
จันทบุรี

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 5 โครงการใน 5 จังหวัด ได้แก่

1) โครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอ
พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

2) โครงการกันตรึมวัยใส ใส่ใจสุขภาพ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

3) โครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

4) โครงการค่ายศิลปคุ้มพี คุ้มน้อง นำฮอยฮูปแต้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

5) โครงการฮูปแต้ม: ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ภาคใต้มี 2 โครงการใน 2 จังหวัด ได้แก่

1) โครงการลิเกฮูลูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

2) โครงการสื่อหนังตะลุงศึกษาพัฒนาคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

รายละเอียดพื้นที่การดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน จำแนกตามภูมิภาค ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 พื้นที่การดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน 4 ภูมิภาคของประเทศ
ที่มา: ดัดแปลงจาก ดวงพร คำณวนวัฒน์ และคณะ (2554: 29)

ข้อมูลจากการสำรวจและการตรวจสอบเอกสาร พบว่า การดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนทั้ง 20 โครงการมีจุดก่อเกิดของการดำเนินงานที่มีลักษณะพื้นที่ชุมชน รวมทั้งปัญหาที่นำไปสู่การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน สรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะพื้นที่และปัญหาชุมชนที่นำไปสู่การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

การดำเนินโครงการเกิดขึ้นในพื้นที่ 4 ภูมิภาคของประเทศ มีการกระจายตัวใน 16 จังหวัด โดยแต่ละพื้นที่มีลักษณะบริบทของชุมชนใน 2 ลักษณะคือ

1.1 พื้นที่ชุมชนคนเมือง

จากการศึกษาพบว่า มี 11 โครงการ ดำเนินการในชุมชนที่คนส่วนใหญ่เป็นคนเมือง มีความหลากหลายของวิถีชีวิต และอาชีพ ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย ทำไร่ ทำนา ทำการประมง และพื้นที่ชุมชนมีความเจริญด้านการคมนาคม การสื่อสาร การท่องเที่ยว ทั้งนี้ โครงการที่มีบริบทพื้นที่ดังกล่าว พบในทุกภูมิภาค คือ

- ภาคเหนือ ได้แก่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โครงการคำและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชนอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

- ภาคกลาง ได้แก่ โครงการ “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร โครงการลูกหว่าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ โครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โครงการศิลปะดุ่มพื้ ดุ่มน่อง นำฮอยฮูปแต้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และโครงการฮูปแต้ม: ลึกในความหมายง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

- ภาคใต้ ได้แก่ โครงการลิกเนสเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และโครงการสื่อหนังสือศึกษา พัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

1.2 พื้นที่ชุมชนคนชนเผ่า

จากการศึกษาพบว่า มี 9 โครงการ ที่ดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนที่ค่อนข้างใหญ่เป็นกลุ่มชนเผ่า ได้แก่ ชนเผ่าปกากะญอ/กะเหรี่ยงโปว์ ลัวะ ลาวโซ่ง ชาวส่วย ไทใหญ่ ไทยเบิ้ง และเป็นคนไทยที่มีเชื้อสายเขมร โดยพื้นฐานด้านอาชีพ พบว่า ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเกษตรกร ทำไร่ ทำสวน รับจ้าง หาของป่า ทำการประมง ทั้งนี้ โครงการที่มีบริบทพื้นที่ดังกล่าว พบในทุกภูมิภาคยกเว้นภาคใต้ คือ

- ภาคเหนือ ได้แก่ โครงการฟ่อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ (ชาวไทใหญ่) โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่อริม จังหวัดเชียงใหม่ (ชาวลัวะ) โครงการเดปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย (ชาวปกากะญอ) โครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรือน และประเพณีถว้ดแทน อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง (ชาวลาวโซ่ง ชาวส่วย) โครงการสื่อพื้นบ้านสืบสานลัทธิเต๋า วัดนันทารามชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี (ชาวลาว)

- ภาคกลาง ได้แก่ โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอดงละครบุรี จังหวัดกาญจนบุรี (ชาวกะเหรี่ยงโปว์) โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี (ชาวไทยเบิ้ง) โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี (ชาวไทยเชื้อสายเขมร)

- ภาคตะวันออก/เฉียงเหนือ ได้แก่ โครงการกัณฑ์มวีส ใสใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ (ชาวไทยเชื้อสายเขมร)

นอกจากนี้ ผลจากการศึกษาปัญหาชุมชน ที่นำไปสู่การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน พบว่า แต่ละโครงการมีปัญหามากกว่า 1 ปัญหา สรุปคือ

1) การไม่รู้รกรากเหง้าของตนเอง

โครงการที่สะท้อนปัญหาคนในชุมชน และเยาวชนไม่รู้จักรากเหง้าของตนเอง และมีการสูญหายของประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน จำนวน 10 โครงการ พบว่า เป็นโครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ที่คนในชุมชนเป็นคนชนเผ่า ได้แก่ โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสืบสานสืบสานลิเกดับเต่า วัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี โครงการละครเพลงพื้นบ้านสาบสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี นอกจากนี้ ยังพบว่าเป็นโครงการที่อยู่ในพื้นที่เขตเมืองที่มีความเจริญ และคนในชุมชนเป็นคนเมือง ได้แก่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โครงการลูกหว่าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โครงการศิลปะดุ่มพี้ ดุ่มน่อง นำฮอยฮูปแต้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และโครงการฮูปแต้ม: ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ทั้งนี้ ข้อมูลจากการสำรวจและการศึกษาเอกสาร มีความสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกแก่นำโครงการที่เป็นกรณีศึกษา พบการสะท้อนถึงปัญหาการไม่รู้จักรากเหง้าของตนเองของคนในชุมชน และเป็นความกังวลถึงการสูญหายของวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งพระครูสมุห์วิเชียรคุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวว่า

“...ชาวบ้านไม่เข้าใจแม้แต่ประเพณีปีใหม่เมือง ไม่รู้ความหมาย..รากเหง้าอยู่ที่ไหนเด็ก ๆ ขาดความกตัญญู..ไม่รู้หญิง ู้ชาย นอกสู่นอกทาง ต้องช่วยกันดึงไว้...นับวันประเพณีก็จะสูญหายและกลายเป็นอะไรไม่รู้...”

2) การขาดจิตสำนึก

จากการศึกษาพบว่า มี 9 โครงการที่ปัญหาชุมชนเกิดจากคนในชุมชนขาดจิตสำนึก ขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ตนเอง โดยเฉพาะโครงการที่ชุมชนเป็นคนชนเผ่า นอกจากนี้ยังพบว่า ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นกับสื่อพื้นบ้าน เกิดขึ้นทั้งจากการขาดการสืบทอดเชื่อมโยงการเป็นพ่อครู แม่ครู และการไม่ได้รับความสนใจจากคนในชุมชน โดยโครงการดังกล่าว ประกอบด้วย โครงการเพื่อนไต่ประตู ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการค่าและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชนอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการเดปอทุ่ กินป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรือน และประเพณีถวญแห่น อำเภอหิรบารมี จังหวัดพิจิตร โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โครงการเรือสือสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองชัน กรุงเทพมหานคร โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โครงการลิกะสูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และโครงการสือหนังสือตลุงศึกษา พัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่า จังหวัดสงขลา นอกจากนี้ ข้อมูลที่สะท้อนจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการมีความสอดคล้องกับการสำรวจความคิดเห็น ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนจากกรณีศึกษา (ตารางที่ 9) คือ

ตารางที่ 9 ตัวอย่างเสียงสะท้อนพฤติกรรมการขาดจิตสำนึก/ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการค่าและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...เด็กรุ่นใหม่ อายุที่จะพูดภาษาพื้นเมือง แต่งกายพื้นเมือง เพราะตามเพื่อน ๆ ไม่มีแล้วที่จะเห็นเด็กรุ่นใหม่ที่มีความภูมิใจที่ได้ใส่เหมือนปู่ย่าตายาย... รุ่นพ่อ รุ่นแม่ ก็แทบจะไม่มีแล้ว..ทีนี้ดี ที่พ่อครู แม่ครูมาช่วยกันปลุกจิตสำนึก...”

ตารางที่ 9 (ต่อ)

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นางสาวชนะพร คา แกนนำนายเวาชน ผู้ร่วม ดำเนินโครงการรณรงค์ทุก ก็นำสร้างสุขสู่ ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...เคื่กปกาเกอญอส่วนใหญ่ เวลาออกไปข้าง นอก ก็ไม่ค่อยกล้าแต่งตัวแบบนี้ อยาเขา กลัว ว่าจะรู้เป็นปกาเกอญอ เป็นกระเหรี่ยง ไม่ ภาคภูมิใจ อีกหนอยก็คงไม่มีปกาเกอญอ ไม่ มีการทอผ้า ต้องไปซื้อไปหา...”
นางกรวรรณ พนาวงค์ แกนนำนโครงการพื่อน ใต้ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกนายเวาชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“...ที่นี่ มีคนหลายเผ่า และมีหลายสถานะ ทั้ง ถูกต้องและไม่ถูกต้อง เพราะอพยพมาเป็นคน ต่างด้าว.. คนที่มาอยู่แล้ว ไม่ค่อยยอมรับว่าเป็น ไทใหญ่ บอกว่าเป็นคนเมือง ไม่อยากให้ใครรู้ ไม่ทำอะไร ไม่มีประเพณีตนเอง และดูถูกคน ไทใหญ่อีกกลุ่มที่ไม่มีใบ อัตลักษณ์ไทใหญ่ เปลี่ยนไป และสูญหายหากไม่มีการสืบทอด พอไม่มีอัตลักษณ์ ไม่ภูมิใจ ก็ไม่รักกัน...”

3) การเกิดช่องว่างระหว่างวัย

จากการศึกษาพบว่า มี 4 โครงการที่ชุมชนมีปัญหของการเกิดช่องว่างระหว่างวัย ทำให้ขาดการสื่อสารและการมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้สูงวัยและนายเวาชน เกิดความห่างเหิน ขาดการอบรมสั่งสอนจากครอบครัว การเกิดปัญหาชุมชนดังกล่าว ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเนื่องจากชุมชน มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม มีการทำงานหาเลี้ยงชีพที่ต้อง ไปอยู่ต่างถิ่น ประกอบกับนายเวาชนมีโอกาศสัมผัสวัฒนธรรมสมัยใหม่มากขึ้น จนลืมเลือน ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน โดยโครงการที่พบมีปัญหาดังกล่าว ประกอบด้วย โครงการคำว และจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่นายเวาชนอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการต่อยอดภูมิ ปัญญาไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรือน และประเพณีถวแทน อำเภอชริบารมี จังหวัดพิจิตร

โครงการละครเพลงพื้นบ้านสาขาสุโขทัยเพื่อเยาวชน อำเภอนันทนิคม จังหวัดลพบุรี และโครงการสื่อ
หนังสือศึกษา พัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางคล้า จังหวัดสงขลา

ทั้งนี้ จากการสนทนากลุ่มแกนนำโครงการ ได้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น
จากการมีช่องว่างระหว่างวัยของคนในชุมชน โดย นายบุญนาถ จอมธรรม แกนนำโครงการ
ข้าวและข้าว: มรดกล้านนาสาขาคู่ข้าวคนอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ กล่าวว่า

“...เด็กมองว่าพ่ออยู่ แม่อยู่ หรือคนที่ เป็นพ่อแม่สมัย จึงชอบอยู่กับเพื่อน ๆ และ
คอมพิวเตอร์ ครอบครัวต่างคนต่างอยู่ ทำให้เกิดช่องว่างของคนต่างวัย เดียวนี้ คนเฒ่าคนแก่สอนเด็ก
ไม่ได้แล้ว เด็กไม่ฟัง ทำให้ขาดการอบรม...”

สอดคล้องกับ นางสาวนันทา แต้ทอง ปราชญ์ชาวบ้านแกนนำโครงการ ได้สะท้อนถึง
ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยที่ส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้ภาษาและความสัมพันธ์ในครอบครัวคือ

“...เด็กไม่รู้ภาษาเมือง จะพูดกับพ่อกับแม่ กับพ่ออยู่ แม่อยู่ ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง ไม่อยาก
พูดด้วย ทำให้ขาดการสั่งสอน เกิดช่องว่าง ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและมี
พฤติกรรมเสี่ยง ไปติดเหล้า ติดยา...”

4) เยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ

ปัญหาการมีพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน มักเกิดขึ้นจากการใช้เวลาว่างไปกับกิจกรรม
ที่ไม่มีประโยชน์ และทำให้เกิดการมั่วสุม การเสพยา ยาเสพติด การเล่นเกม การมีพฤติกรรม
บริโภคที่มีผลต่อสุขภาพ จากการศึกษาพบว่ามี 8 โครงการที่ชุมชนมีปัญหาดังกล่าวโดยเป็น
โครงการในพื้นที่ที่เป็นทั้งคนชนเผ่าและคนพื้นเมืองใน 3 ภูมิภาคของพื้นที่ภาคเหนือ ภาคกลาง
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย โครงการเพื่อนใต้ประยูรค์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง
จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสนทราย จังหวัด
เชียงใหม่ โครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรื่อน และประเพณีถวตแทน อำเภอ
วชิรบุรี จังหวัดพิจิตร โครงการลูกหัวสืบนานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัด
เพชรบุรี โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม
จังหวัดเพชรบุรี โครงการเยาวชนพื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาพที่ดีของชุมชน อำเภอ

พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โครงการกันตรึมวัยใส ใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และโครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการที่เป็นกรณีศึกษา ได้สะท้อนข้อมูลที่แสดงถึงการมีพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชนและคนในชุมชน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของแกนนำโครงการ (ตารางที่10) คือ

ตารางที่ 10 ตัวอย่างเสียงสะท้อนการมีพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชนของแกนนำโครงการที่เป็นกรณีศึกษา

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นางกรวรรณ พนาวัง แก่นนำโครงการเพื่อนโตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“...ที่นี่เป็นคนชนเผ่า หลายเผ่า มีการเคลื่อนย้าย เป็นที่ราบสูง เป็นทั้งที่เที่ยว และที่ผ่านของผู้คน เริ่มเจริญมากขึ้น มีทุกอย่าง ที่นี่มียาเสพติดมาก เด็กหากไม่มีกิจกรรมก็ไปมั่วสุม ดิฉันก็เยอะ ก็มีบ้างที่ไปทำงานสวนส้ม ไม่ได้เรียนหนังสือ โอกาสไปมีพฤติกรรมเสี่ยงมีมาก...”
พระครูสมุห์หิวัชร คุณธรรมโน แก่นนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...พื้นที่อยู่ติดเมือง ความเจริญมีมาก มีทั้งร้านเกม ร้านเหล้า เด็กชอบไปกับเพื่อน ไม่อยู่ติดบ้าน ดิฉันก็มาก แม้แต่ผู้ใหญ่ก็ยังมีพฤติกรรมน่าเป็นห่วง เมื่อสังคมเปลี่ยนไป คนก็เปลี่ยน พฤติกรรมก็เปลี่ยนไปในทางที่ไม่ดี...”

5. ความขัดแย้งของคนในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า มี 3 โครงการที่ชุมชนมีปัญหาความขัดแย้ง โดยเฉพาะเรื่องความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และการขัดแย้งเรื่องความเป็นอยู่เพื่อการหาเลี้ยงชีพ โดยโครงการฟ่อนไตประยุดต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีความขัดแย้งของความเป็นชนเผ่า ส่วนโครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นความขัดแย้งในการหาเลี้ยงชีพจับปลาจากแหล่งน้ำที่มีการเปลี่ยนแปลง และโครงการเถลิงศก เพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มีความขัดแย้งจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้

ทั้งนี้ ข้อมูลที่สนับสนุนผลการศึกษาดังกล่าว นอกจากการสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการและการทบทวนเอกสารแล้ว ยังสะท้อนได้จากกรณีศึกษา ซึ่งนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการฟ่อนไตประยุดต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงพื้นที่ที่ดำเนินงานว่า

“...คนเผ่าเดียวกันยังดูถูกกันเอง กลุ่มที่เข้ามาอย่างถูกต้อง จะถูกอีกกลุ่ม และจะบอกกับชุมชนว่าตนคือคนพื้นเมือง ไม่ยอมแสดงตนว่าเป็นชนเผ่า สิ่งเหล่านี้ นับวันจะรุนแรง เป็นความขัดแย้ง แม้แต่เยาวชน...”

6. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาพบว่ามี 2 โครงการที่ชุมชนมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของคนในชุมชน โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำลาย ป่าไม้ และแม่น้ำลำคลอง โดยโครงการที่ชุมชนมีปัญหาดังกล่าวคือ โครงการ “เรือ” สืบพันธุ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร และโครงการเดปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีการทำลายป่าไม้และสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก ดังที่นางสาวศิริพุด ไสสม แกนนำโครงการเดปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน กล่าวถึงความวิตกกังวลของคนในชุมชนว่า

“...ป่าแทบไม่มีเหลือแล้ว ถูกทำลายและชาวปกาเกอะญอรู้สึกถูกผู้คนว่าเป็นคนทำลายป่าไม้ ซึ่งพวกเขาคิดว่า การใช้พื้นที่ของพวกเขาทำเพียงการกินอยู่ แต่คนอื่นต่างหากที่มาตัดป่าจนเกือบหมด ดังนั้น คนในชุมชน จึงคิดว่าหากปล่อยไว้ป่าคงหมด แล้วปกาเกอะญอจะอยู่อย่างไร... จึงต้องใช้เดบอทุ มาเป็นตัวช่วยในการรักษาป่า และดึงคนกลับบ้านมาอยู่ด้วยกัน...ครอบครัวไม่แตกแยก...เมื่อมีป่าก็มีที่ทำมาหากิน...”

ทั้งนี้ รายละเอียดของลักษณะพื้นที่ชุมชน และปัญหาของชุมชนที่นำไปสู่การใช้สอยพื้นที่บ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน จำแนกรายโครงการและพื้นที่ ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 ข้อมูลพื้นที่ ลักษณะชุมชนของโครงการสืบทอดพื้นที่บ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ลักษณะชุมชน	วิถีชีวิตด้านอาชีพของคนในชุมชน	ปัญหาชุมชนและเยาวชน
ภาคเหนือ				
1. ฟ็อนไตประยุกต์ปลูกจิตสำนึกเยาวชน	ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฟ่าง จังหวัดเชียงใหม่	พื้นที่สูง และคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนเผ่าไทใหญ่	ทำการเกษตร รับจ้าง	- ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่หลากหลาย - ขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ - เยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยงจากยาเสพติด
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ฝ่อกอย ประเพณีท้องถิ่น	ชุมชนบ้านเมืองก๊ะ อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่	คนในชุมชนเป็น คนเมือง แต่ส่วนใหญ่เชื้อสายชนเผ่าลัวะ	ทำไร่ รับจ้าง	- ชุมชน เยาวชน ด้อยโอกาส จากการอพยพย้ายถิ่น ขาดการสืบทอดวัฒนธรรม

ตารางที่ 11 (ต่อ)

โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ลักษณะชุมชน	วิถีชีวิตด้าน อาชีพของคน ในชุมชน	ปัญหาชุมชน และเยาวชน
3. สื่อสารศิลปะ วัฒนธรรมแก่เด็กและ เยาวชน	อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	พื้นที่ใกล้เมือง คนในชุมชนเป็น คนเมือง	มีความ หลากหลาย ด้านอาชีพ	- เยาวชนขาด การเรียนรู้วิถีชีวิต ชาวล้านนา - เยาวชนมี พฤติกรรมเสี่ยง ใช้ เวลาว่างไม่มี ประโยชน์
4. คำวและจ้อย : มรดกล้านนาสาน คุณค่าสู่เยาวชน	อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	พื้นที่ใกล้เมือง คนในชุมชน เป็นคนเมือง	มีความ หลากหลาย ด้านอาชีพ	- เยาวชนขาดการ เรียนรู้วิถีชีวิต ล้านนาโดยเฉพาะ การใช้ภาษาและเกิด ช่องว่างคนต่างวัย
5. เผลอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน	อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	พื้นที่สูง และ คนในชุมชน เป็นกลุ่มชน เผ่าปกากะญอ	ทำไร่ ทำนา หาของป่า รับจ้าง	- มีการตัดไม้ ทำลายป่า - ขาดการเรียนรู้ วัฒนธรรม และ ความภาคภูมิใจใน ชนเผ่า
6. ต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำประเพณี เสนเรื่อน” และ ประเพณี “ถวคแทน”	อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดสุรินทร์	เป็นกลุ่มชนลาว โซ่ง และชาว ่วย	ทำไร่ ทำนา รับจ้าง	- วัฒนธรรมสองชน เผ่าขาดการสืบสาน - เกิดปัญหาคนต่าง วัย - ปัญหาสุขอนามัย จากการบริโภค อาหาร

ตารางที่ 11 (ต่อ)

โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ลักษณะชุมชน	วิถีชีวิตด้าน อาชีพของคน ในชุมชน	ปัญหาชุมชน และเยาวชน
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้าน สืบสานลิเกดับเต่า วัฒนธรรมชุมชนคน ฟากท่า	อำเภอฟากท่า จังหวัดอุดรธานี	เป็นชุมชนชนบท พื้นที่สูง สลับกับ พื้นที่ราบ คนที่ อพยพจาก หลวงพระบาง	ทำการเกษตร ทำนา ทำสวน ทอผ้า	- ขาดการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการ อนุรักษ์วัฒนธรรม ท้องถิ่น
ภาคกลาง				
8. สืบสาน ศิลปวัฒนธรรม พื้นบ้านเพื่อสุขภาวะ เยาวชน	อำเภอสว่างชลบุรี จังหวัดกาญจนบุรี	ชุมชนชนบท พื้นที่สูง เป็นชน เผ่าสายกะเหรี่ยง โปว์	ทำไร่ ทำนา	- วัฒนธรรมเริ่ม สูญหาย ขาดการ สืบทอด
9. ละครเพลงพื้นบ้าน สานสุขเพื่อเยาวชน	อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	เป็นชุมชนพื้นที่ ราบ เป็นคนไทย เบ๊ง	เปลี่ยนจาก การทำเกษตร เป็นการ รับจ้าง	- วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลง จากการมีเขื่อนป่าสักฯ เกิดการย้ายถิ่นเปลี่ยน อาชีพ - เกิดช่องว่างระหว่าง วัย เยาวชนมี พฤติกรรมเสี่ยงด้าน สุขภาพ
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์ กับแม่น้ำลำคลอง	เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	ชุมชนเมือง เป็นชุมชนตลาด มีคลอง วิถีชีวิต เชื่อมโยงกับ แม่น้ำลำคลอง คนในชุมชนเป็น คนไทยพื้นเมือง	ค้าขาย	- สิ่งแวดล้อมเสื่อม โทรม (ทรัพยากรน้ำ) - เยาวชนขาดจิต สำนึกขาดความผูกพัน กับแม่น้ำลำคลอง

ตารางที่ 11 (ต่อ)

โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ลักษณะชุมชน	วิถีชีวิตด้าน อาชีพของคน ในชุมชน	ปัญหาชุมชน และเยาวชน
11. ลูกหัวสืบสานงาน สกุลช่างเมืองเพชร	อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	ชุมชนเมือง มีตลาดร้านค้า เป็นแหล่งท่องเที่ยว คนในชุมชนเป็น คนเมือง	รับจ้าง ค้าขาย เป็นช่าง	- เยาวชนมีพฤติกรรม เสี่ยงด้านสุขภาพ - ขาดการอนุรักษ์ วัฒนธรรมสกุลช่าง
12. สืบสานภูมิปัญญา สู่การพัฒนาคุณภาพ ชีวิตเด็กและเยาวชน	อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	ชุมชนเมือง มีตลาดร้านค้า เป็นแหล่งท่องเที่ยว คนในชุมชนเป็น คนเมือง	รับจ้าง ค้าขาย ทำนาข้าว นา เกลือ นาทะเล	- เยาวชนมีพฤติกรรม เสี่ยงด้านสุขภาพ - ขาดการอนุรักษ์ วัฒนธรรมพื้นบ้าน
13. สืบสานและ อนุรักษ์ดนตรี พื้นบ้านอาโอยลปี	อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	ชุมชนชนบท เป็นชาวไทยเชื้อ สายเขมร	ทำไร่มัน ทำ สวนลำไย	- เยาวชนไม่สนใจ วัฒนธรรมท้องถิ่น - ต้องการให้เยาวชน อนุรักษ์วัฒนธรรม
ภาควันออกเฉียงเหนือ				
14. เยาวชนฟื้นฟู ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะที่ดี ของชุมชน	อำเภอ พิบูลมังสาหาร จังหวัด อุบลราชธานี	ชุมชนชนบท คน ในชุมชน เป็นคนเมือง	คน เป็นเกษตรกร ที่ได้รับ ผลกระทบ จากเขื่อน ปากมูล มีการ ย้ายถิ่น ไปรับจ้าง นอกพื้นที่	- ความขัดแย้งด้าน การเลี้ยงชีพ - การออกทำงานต่างถิ่น เสี่ยงต่อการถูกล่อลวง - มีปัญหาเด็ก ผู้สูงอายุ ถูกทอดทิ้ง เยาวชนมี พฤติกรรมเสี่ยงด้าน สุขภาพ ดัดพันัน ยาเสพติด

ตารางที่ 11 (ต่อ)

โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ลักษณะชุมชน	วิถีชีวิตด้าน อาชีพของคน ในชุมชน	ปัญหาชุมชน และเยาวชน
15. เยาวชนพื้นฟูภูมิ ปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุข ภาวะที่ดีของชุมชน	อำเภอ พินมั่งสาหาร จังหวัด อุบลราชธานี	ชุมชนชนบท คนในชุมชนเป็น คนเมือง	เป็นเกษตรกร ที่ได้รับ ผลกระทบ จากเขื่อนปาก มูล มีการย้าย ถิ่น ไปรับจ้าง นอกพื้นที่	- ความขัดแย้งด้าน การเลี้ยงชีพ - การออกทำงานต่างถิ่น เสี่ยงต่อการถูกหลอกลวง - มีปัญหาเด็ก ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง เยาวชนมีพฤติกรรม เสี่ยงด้านสุขภาพ ติดพนัน ยาเสพติด
16. กันตรึมวัยใสใส่ใจ สุขภาพชุมชน	อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	ชุมชนชนบท ส่วนใหญ่เป็น ชาวไทยเชื้อสาย เขมร	ทำไร่ ทำนา รับจ้าง	- เยาวชนเริ่มมี พฤติกรรมเสี่ยงจาก บุหรี่ สุรา ยาเสพติด
17. เยาวชนสร้างสรรค์ สื่อพื้นบ้านเพลง โคราช	อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา	เป็นชุมชนเมือง มีความเจริญและ ความพร้อมด้าน วัตถุ คนใน ชุมชนเป็นคน เมือง	รับจ้าง ค้าขาย เกษตรกร	- เยาวชนไม่รู้จัก ไม่เรียนรู้วัฒนธรรม ท้องถิ่น - ชุมชนและเยาวชน รับวัฒนธรรม สมัยใหม่ มีปัญหา ด้านสุขภาพ

ตารางที่ 11 (ต่อ)

โครงการ	พื้นที่ดำเนินการ	ลักษณะชุมชน	วิถีชีวิตด้าน อาชีพของคน ในชุมชน	ปัญหาชุมชน และเยาวชน
18. ค่ายศิลปะดัมพี ดัมพ์น้ำ นาสอย สุมปุ้ดัมพ์ เนมเบ็งมุลม้ง	อำเภอนาคว จังหวัด มหาสารคาม	ชุมชนชนบท เริ่มมีความเจริญ ด้านวัตถุ ชุมชน เป็นคนเมือง	เกษตรกร รับจ้าง	- ชุมชนเยาวชน ไม่รู้จักสุมปุ้ดัมพ์ ไม่รู้จักรากเหง้าตนเอง
19. สุมปุ้ดัมพ์ : ลึกใน ความหมาย ง่ายต่อ รูปทรง ตรงต่อ การแสดงออก	อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม	ชุมชนเมือง มี ความเจริญด้าน วัตถุ คนใน ชุมชนเป็น คนเมือง	ค้าขาย รับจ้าง เกษตรกร	- ชุมชนเยาวชน ไม่รู้จักสุมปุ้ดัมพ์ ไม่รู้จักรากเหง้าตนเอง
ภาคใต้				
20. ลิเกสุมปุ้ดัมพ์ สันติภาพ	อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	ชุมชนชนบท คนในชุมชนเป็น คนเมือง	ประมง ค้าขาย รับจ้าง	- มีปัญหาความไม่ สงบ - ขาดการสืบทอดลิเก สุมปุ้ดัมพ์เดิมจากปราชญ์ ชาวบ้าน
21. สื่อหนังตะลุง ศึกษาพัฒนาคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน	อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา	ชุมชนชนบท ที่ เริ่มมีความ หลากหลายของ วิถีชีวิตจากความ เจริญด้านวัตถุ คนส่วนใหญ่ เป็นคนเมือง	สวนยาง สวน ผลไม้ ปาล์ม ประมง ค้าขาย	- หนังตะลุงเริ่มสูญ หาย ขาดคนสืบทอด - ชุมชนเกิดช่องว่าง ระหว่างวัย ขาดการ สื่อสารที่ดี

2. ลักษณะแกนนำโครงการ และแรงบันดาลใจในการดำเนินโครงการ

ผลการสำรวจข้อมูลและการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า ทั้ง 20 โครงการ มีแกนนำเป็นชาย 12 โครงการ เป็นหญิง 8 โครงการ โดยแกนนำทั้งหมด มีอายุระหว่าง 20-69 ปี ส่วนใหญ่ มีอาชีพรับราชการ คือ เป็น ครู/อาจารย์ทั้งในโรงเรียน มหาวิทยาลัย (9 โครงการ) มีอาชีพรับจ้าง (5 โครงการ) เป็นนักพัฒนาชุมชน/นักวิชาการอิสระ (3 โครงการ) นอกจากนี้ มีนักบวช นักการเมืองท้องถิ่น และเกษตรกร ทั้งนี้ โครงการส่วนใหญ่ (16 โครงการ) มีแกนนำที่เป็นผู้ที่เกิดและพำนักอยู่ในพื้นที่ที่ดำเนินโครงการ ส่วนอีก 4 โครงการมีแกนนำเป็นคนนอกพื้นที่ ได้แก่ โครงการฟ่อนไต้ ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โครงการเดปอทุ๋ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และโครงการสูบแต้ม ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม อย่างไรก็ดี พบว่า แกนนำทั้ง 4 โครงการ มีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน คือเป็นครู เป็นนักวิจัยอิสระ

ส่วนการศึกษาของแกนนำโครงการ พบว่า มี 7 โครงการที่แกนนำจบการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมี 5 โครงการมีแกนนำจบการศึกษาในระดับปริญญาโท นอกนั้นเป็นโครงการที่มีแกนนำจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา (3 โครงการ) ระดับประถมศึกษา (3 โครงการ) และระดับปวช. (2 โครงการ)

ในด้านประสบการณ์ทำงานด้านสื่อพื้นบ้าน พบว่า แกนนำโครงการทั้งหมด ต่างเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ทำงานด้านสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนมาก่อนที่จะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สสส. เพื่อดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน โดยพบ 11 โครงการมีแกนนำที่มีประสบการณ์การทำงานด้านสื่อพื้นบ้านมาแล้วมากกว่า 10 ปีขึ้นไป รองลงมา มี 8 โครงการมีแกนนำที่มีประสบการณ์การทำงานด้านสื่อพื้นบ้าน 3-5 ปี ทั้งนี้ มีเพียง 1 โครงการเท่านั้น คือโครงการเดปอทุ๋ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่แกนนำมีประสบการณ์ทำงานด้านสื่อพื้นบ้านมาก่อนดำเนินโครงการนี้เพียง 2 ปี

ส่วนเหตุผลและแรงบันดาลใจที่ทำให้แกนนำดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนพบว่า ไม่ว่าแกนนำจะเป็นคนในหรือคนนอกพื้นที่ ทุกคนต่างมีความมุ่งมั่นและจิตอาสาที่จะรื้อฟื้น สืบทอดสื่อพื้นบ้าน โดยแกนนำแต่ละโครงการมีเหตุผลและแรงบันดาลใจ มากกว่า 1 เหตุผล ซึ่งสามารถจัดหมวดหมู่ได้ดังนี้

1) ความเป็นห่วงวัฒนธรรมสื่อพื้นบ้านจะเกิดการสูญหาย

จากการสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการพบว่า มี 12 โครงการ ในทุกภูมิภาค ที่การก่อเกิดโครงการ เกิดขึ้นจากเหตุผลและแรงบันดาลใจที่แกนนำโครงการมีความเป็นห่วง วัฒนธรรมสื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสื่อดั้งเดิมของชุมชนจะสูญหาย ด้วยขาดการสืบทอดองค์ความรู้สู่รุ่นลูกหลาน ทั้งนี้ พบว่า แกนนำส่วนใหญ่ อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ดำเนินโครงการ มีเพียงโครงการ ฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่แกนนำเป็นผู้อยู่นอกพื้นที่ แต่ด้วยมีอาชีพเป็นครูในพื้นที่ จึงมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาสุขภาวะเยาวชน ส่วนโครงการ 11 โครงการที่มีแกนนำอยู่ในพื้นที่ดำเนินการพบว่า เป็นโครงการในพื้นที่ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนชนเผ่า 4 โครงการ ได้แก่ โครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงดำ ประเพณี เสนเรื่อน และประเพณีถวตแทน อำเภอยะบารมี จังหวัดพิจิตร โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรม พื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสงขลาบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โครงการละครเพลงพื้นบ้านสาน สุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี และโครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้าน อาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี ส่วนอีก 7 โครงการ เป็นโครงการที่ดำเนินงานในพื้นที่ ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนเมือง ได้แก่ โครงการเรือ สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองชัน กรุงเทพมหานคร โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา โครงการค่ายศิลปะคัมพ์ที่คัมน์อง นำฮอยฮูปแต้ม แนมเบ็งมุลมั่ง อำเภอนาคู จังหวัด มหาสารคาม โครงการฮูปแต้ม ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โครงการเถิดฮูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และโครงการ สื่อหนังตะลุงศึกษาพัฒนาคุณธรรม สื่อสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

2) ความเป็นห่วงในเยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยงในด้านต่าง ๆ

จากการสำรวจความคิดเห็น พบว่า แกนนำโครงการ 9 โครงการ มีเหตุผลและแรงบันดาลใจในการดำเนินโครงการ ด้วยความเป็นห่วงในเยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยงในด้านต่าง ๆ เช่น การดื่มสุรา การติดยาเสพติด เนื่องจากวิถีชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนไป ทำให้เยาวชนห่างเหินจากสิ่งดีงามที่เป็นประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น และขาดการอบรมสั่งสอนจากการที่พ่อแม่ต้องทำงานต่างพื้นที่ รวมทั้งการเกิดช่องว่างระหว่างวัย ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยโครงการทั้งหมดกระจายในทุกภูมิภาค ซึ่งมี 5 โครงการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนชนเผ่า ได้แก่ โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โครงการเคปอทุ์ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการสุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลือเล็ดเต๋ววัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี และโครงการกัณฑ์ริมวัยใสใจสุขภาพ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ส่วนอีก 4 โครงการดำเนินงานในพื้นที่ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนเมือง ได้แก่ โครงการก้าวและจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการลูกหัวสืบนานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โครงการลิเกฮูลูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และโครงการสื่อหนังสือละเล่นศึกษาพัฒนาคุณธรรม สื่อสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางคล้า จังหวัดสงขลา

3) ความเป็นห่วงในวิถีชีวิตชุมชน

ผลการสำรวจความคิดเห็น สะท้อนเหตุผลและแรงบันดาลใจของแกนนำโครงการที่นำไปสู่การดำเนินงาน พบว่า มีแกนนำโครงการ 3 โครงการเป็นห่วงในวิถีชีวิตชุมชน จากปัญหาชุมชนมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ จนเกิดความขัดแย้งและเกิดปัญหาชุมชน ได้แก่ โครงการฟ่อนไต้ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนชนเผ่าที่อพยพมาอยู่ในพื้นที่ ส่วนโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นโครงการที่ดำเนินงานในพื้นที่ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนเมือง เป็นห่วงเพราะปัญหาชุมชนมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป คนในชุมชนต่างคนต่างอยู่ มุ่งการทำมาหากิน ไม่สามารถรวมตัวเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหามาหาถิ่นได้

4) ความเป็นห่วงในธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

จากการสำรวจความคิดเห็น พบว่า มีแกนนำโครงการ 2 โครงการ สะท้อนเหตุผล และแรงบันดาลใจในการดำเนินโครงการ เพราะความเป็นห่วงในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ได้รับผลกระทบจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับวัฒนธรรมเสื่อมสูญ ทำให้ผู้คนขาดความรักและความหวงแหนสิ่งแวดล้อมที่ดำรงคงอยู่ โดยโครงการเรือ สือสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร มีเหตุผลและแรงบันดาลใจ ที่ต้องการสร้างจิตสำนึกคนในชุมชนให้ช่วยกันรักษาแม่น้ำลำคลอง ในขณะที่โครงการเดปอทุ๋ กั้นป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีเหตุผลและแรงบันดาลใจจากป่าไม้ในพื้นที่ชุมชนถูกทำลาย

ทั้งนี้ รายละเอียดของแกนนำโครงการ ที่สะท้อนข้อมูลส่วนบุคคล ประสบการณ์ ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านมาก่อนที่จะดำเนินโครงการนี้ รวมทั้งเหตุผลและแรงบันดาลใจ ในการดำเนินโครงการ ที่ได้จากการสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการ จำแนกตามโครงการและ ภูมิภาค ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 ข้อมูลแกนนำที่ดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

โครงการ	เพศ	อายุ	ภูมิฐานะ (ใน/นอก พื้นที่ ดำเนินการ)	อาชีพ	การศึกษา	ประสบการณ์ ด้านสื่อ พื้นบ้าน (ปี)	เหตุผล ของแกนนำ ที่ดำเนินโครงการ
ภาคเหนือ							
1. ฟ็อนไตประยุกต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัด เชียงใหม่	หญิง	50	นอกพื้นที่	รับราชการ (ครู)	ปริญญาตรี	5	- เป็นห่วงและ เสียดายสื่อ พื้นบ้านของ ไทใหญ่ที่กำลัง สูญหาย - ชุมชนมีปัญหา ความขัดแย้งด้าน ชาติพันธุ์
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย ประเพณี ท้อถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	หญิง	52	นอกพื้นที่	รับราชการ	ปริญญาตรี	มากกว่า 10 ปี	- ต้องการที่จะ ช่วยเหลือกลุ่ม เยาวชนที่มีปัญหา ด้านครอบครัว และมีพฤติกรรม เสี่ยง
3. สื่อสาร ศิลปวัฒนธรรมแก่เด็ก และเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	ชาย	54	ในพื้นที่	นักบวช	มัธยม ศึกษา นักธรรม เอก	20	- ชุมชนมีปัญหา ด้านสังคม - ต้องการให้สื่อ พื้นบ้านเป็น เครื่องมือช่วยใน การรวมตัวของคน ในชุมชน
4. คำวและจ้อย : มรดกล้านนาสาน คุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	ชาย	48	ในพื้นที่	นักพัฒนา ชุมชน	ปวช.	มากกว่า 10 ปี	- ต้องการให้ เยาวชนเข้าใจและ มีจิตสำนึกความ เป็นคนล้านนา และรู้พื้นภาษา

ตารางที่ 12 (ต่อ)

โครงการ	เพศ	อายุ	ภูมิฐานะ (ใน/นอก พื้นที่ ดำเนินการ)	อาชีพ	การศึกษา	ประสบการณ์ ด้านสื่อ พื้นบ้าน (ปี)	เหตุผล ของแกนนำ ที่ดำเนินโครงการ
5. เติบโตขึ้นป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	หญิง	27	นอกพื้นที่	นักวิจัยอิสระ	ปริญญาตรี	2	- มีปัญหาการ ตัดไม้ - ชาวบ้านออก นอกชุมชนเพื่อ ทำงาน เกิดปัญหา เยาวชนและ ผู้สูงอายุ
6. ต่อขอคฤมิปัญญา “ไทยทรงดำประเพณี เสนเรือน” และ ประเพณี “ถวคแทน” อำเภอสว่างวีรกรรม จังหวัดพิจิตร	หญิง	55	ในพื้นที่	เกษตรกร	ป.4	4	- เพื่ออนุรักษ์ วัฒนธรรมของชน ชาวส่วย - เยาวชนไม่ รู้จักอัตลักษณ์ ชนเผ่า
7. สุขภาวะสื่อ พื้นบ้านสืบสานศิลปะ ต้นตำรับวัฒนธรรม ชุมชนคนปากทำ อำเภอปากทำ จังหวัด อุดรธานี	หญิง	45	ในพื้นที่	รับราชการครู	ปริญญาตรี	มากกว่า 10 ปี	- ต้องการให้ เยาวชนเล่นดนตรี ออกกำลังกาย และ ใช้เวลาว่าง ให้เป็นประโยชน์
ภาคกลาง							
8. สืบสานศิลป วัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสว่างวีรกรรม จังหวัดกาญจนบุรี	ชาย	69	ในพื้นที่	ข้าราชการ บำนาญ	มัธยม ศึกษา ปีที่ 6	27	- เยาวชนมี พฤติกรรมบริโภค นิยม และขาดการ เรียนรู้ สืบทอด วัฒนธรรมท้องถิ่น

ตารางที่ 12 (ต่อ)

โครงการ	เพศ	อายุ	ภูมิฐานะ (ใน/นอก พื้นที่ ดำเนินการ)	อาชีพ	การศึกษา	ประสบการณ์ ด้านสื่อ พื้นบ้าน (ปี)	เหตุผล ของแกนนำ ที่ดำเนินโครงการ
9. ละครเพลงพื้นบ้าน สถานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	ชาย	50	ในพื้นที่	นักร้องเมือง ท้องถิ่น	ปริญญาโท	มากกว่า 10 ปี	- เยาวชนไม่รู้จัก รากเหง้าตนเอง และขาดทักษะการ แสดงออก
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์ กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองชั้น กรุงเทพมหานคร	ชาย	62	ในพื้นที่	รับจ้าง	ป.4	มากกว่า 10 ปี	- ธรรมชาติให้ ชุมชนใส่ใจ รักษา แม่น้ำลำคลอง - ถ่ายทอดภูมิ ปัญญา ความรู้ การต่อเรือจำลอง
11. ลูกหัวสืบนาน งานสกุลช่าง เมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	ชาย	52	ในพื้นที่	รับราชการ	ปริญญาตรี	5	- ให้เยาวชนมี พื้นที่แสดง ความสามารถ - ให้ครูช่างได้ ถ่ายทอดภูมิปัญญา ความรู้
12. สืบสานภูมิปัญญา สู่การพัฒนาคุณภาพ ชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	ชาย	26	ในพื้นที่	รับจ้าง	ปริญญาตรี	4	- ต้องการให้ ทุกภาคส่วนให้ ความสำคัญกับ เยาวชน - ให้เยาวชนสืบ ทอดประเพณี วัฒนธรรม
13. สืบสานและ อนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้าน อาขิศิลป์ อำเภอ โป่งน้ำร้อน จังหวัด จันทบุรี	ชาย	65	ในพื้นที่	รับจ้าง เกษตรกร	ป.4	10	- ให้เยาวชนสืบ ทอด เรียนรู้ วัฒนธรรม - ให้เด็กห่างไกล ยาเสพติด

ตารางที่ 12 (ต่อ)

โครงการ	เพศ	อายุ	ภูมิฐานะ (ใน/นอก พื้นที่ ดำเนินการ)	อาชีพ	การศึกษา	ประสบการณ์ ด้านสื่อ พื้นบ้าน (ปี)	เหตุผล ของแกนนำ ที่ดำเนินโครงการ
14. เยาวชนพื้นฟูภูมิ ปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุข ภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	หญิง	39	ในพื้นที่	นักพัฒนา	ปริญญาโท	16	- ต้องการให้ วัฒนธรรม พื้นบ้านแก้ไข ปัญหาความ ขัดแย้งทาง ความคิดของ ชุมชน
15. กันตริมวัยใสใส่ใจ สุขภาพชุมชน อำเภอ เมือง จังหวัดสุรินทร์	ชาย	20	ในพื้นที่	ครูผู้ช่วย	ปวช.	3	- ต้องการให้ เยาวชนใช้เวลาว่าง ให้เป็นประโยชน์
16. เยาวชน สร้างสรรค์สื่อ พื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา	ชาย	49	ในพื้นที่	รับจ้าง	มัธยม ศึกษา ปีที่ 6	10	- ต้องการรักษา เอกลักษณ์ ในภาษาท้องถิ่น - ให้เยาวชน เรียนรู้ร่วมกัน
17. ค่ายศิลปะคุ้มพี่ คุ้มน้อง นำสอย ซูปแต้ม แนมเบ็ง มูลมัง อำเภอนาโดน จังหวัดมหาสารคาม	หญิง	35	ในพื้นที่	รับราชการ	ปริญญาโท	3	- ปลูกฝังให้ เยาวชนรัก หวงแหน ศิลปกรรม ท้องถิ่น
18. ซูปแต้ม : ลึกใน ความหมาย ง่ายต่อ รูปทรง ตรงต่อ การแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	หญิง	30	นอกพื้นที่	รับราชการ	ปริญญาโท	3	- ต้องการสร้าง ความเข้าใจ และเผยแพร่ใน วัฒนธรรมอีสาน

ตารางที่ 12 (ต่อ)

โครงการ	เพศ	อายุ	ภูมิสำเนา (ใน/นอก พื้นที่ ดำเนินการ)	อาชีพ	การศึกษา	ประสบการณ์ ด้านสื่อ พื้นบ้าน (ปี)	เหตุผล ของแกนนำ ที่ดำเนินโครงการ
ภาคใต้							
19. ติเกตุเพื่อ สันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	หญิง	28	ในพื้นที่	รับราชการ	ปริญญาโท	3	- เผยแพร่ติเกตุ สู่เยาวชน - ให้อาสา ประยุกต์ และ รวมกลุ่ม
20. สื่อหนังตะลุง ศึกษาพัฒนาคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา	ชาย	52	ในพื้นที่	รับราชการ (ครู)	ปริญญาตรี	15	- รื้อฟื้นหนัง ตะลุงให้เป็นที่รู้จัก - สร้างคำนิยาม และสร้าง ความสัมพันธ์ของ เยาวชนและ ครอบครัว ชุมชน

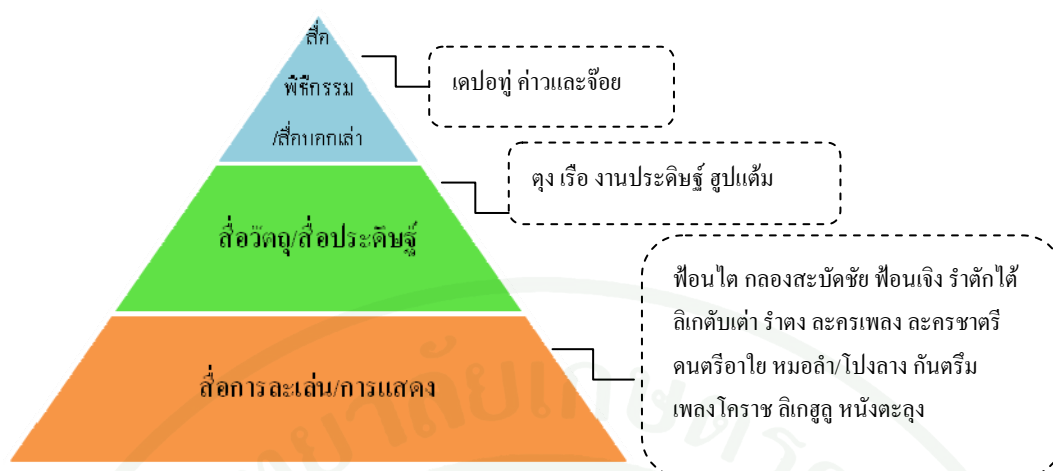
สื่อพื้นบ้านกับบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะ

ในการศึกษาบริบทของสื่อพื้นบ้านกับบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะ ภายใต้งานดำเนินงานของโครงการ ทั้ง 20 โครงการ พบประเด็นที่น่าสนใจ 3 ลักษณะคือ 1) ประเภทของสื่อพื้นบ้านที่แต่ละโครงการเลือกใช้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะ 2) การเลือกใช้สื่อพื้นบ้าน 3) ผลต่อสุขภาวะเยาวชน หลังจากมีการดำเนินงาน ซึ่งแต่ละโครงการต่างมีจุดมุ่งเน้นการดำเนินงานที่เหมือนและแตกต่างกัน ทั้งนี้ ผลการศึกษาสื่อพื้นบ้านกับบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะในแต่ละบริบท จำแนกตามรายละเอียดคือ

1. ประเภทของสื่อพื้นบ้าน

ผลการศึกษาการดำเนินงานทั้ง 20 โครงการพบว่า มีโครงการที่ใช้สื่อพื้นบ้านประเภทสื่อวัตถุ/สิ่งประดิษฐ์ 4 โครงการ ได้แก่ โครงการเรือสื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร โครงการลูกหว่าสืบทอดงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โครงการค่ายศิลปะดุ่มพี ดุ่มน้อง นำฮอยฮอยปดัม แนนเบ็งมุลม้ง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โครงการฮอยปดัม ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และมีโครงการที่ใช้สื่อพื้นบ้านประเภทสื่อบอกเล่า/พิธีกรรม 2 โครงการ ได้แก่ โครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนา สานคุณค่าสู่เยาวชน และโครงการเดปอทุ่กิ้นป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ทั้งนี้ ส่วนโครงการส่วนใหญ่ 14 โครงการ เป็นโครงการที่ใช้สื่อพื้นบ้านประเภทการเล่น/การแสดง โดยทุกโครงการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ทั้งสื่อบอกเล่า สื่อการแสดง/การเล่น สื่อวัตถุและสื่อพิธีกรรม และมีจุดร่วมของบริบทที่คล้ายคลึงกันคือ เป็นสื่อที่เคยมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและกำลังจะเลือนหายไปจากวิถีชีวิตของชุมชน และเยาวชน

จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นว่าสื่อพื้นบ้านที่โครงการเลือกใช้ส่วนใหญ่ เป็นสื่อการแสดง/การเล่น รองลงมาเป็นสื่อวัตถุหรือสื่อประดิษฐ์ ส่วนสื่อพิธีกรรมและสื่อบอกเล่ามีไม่มากนัก (ภาพที่ 5) อย่างไรก็ตาม ในการจำแนกประเภทของสื่อพื้นบ้าน อาจไม่สามารถแยกประเภทได้อย่างชัดเจนนัก เนื่องจาก ในการดำเนินงานโครงการส่วนใหญ่ เลือกใช้สื่อพื้นบ้านมากกว่าหนึ่งประเภท เนื่องด้วยต้องการให้มีความน่าสนใจ และตอบสนองความต้องการของชุมชนและเยาวชน จึงเกิดการประยุกต์ ผสมผสานสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภท อีกทั้ง ในความเป็นจริง อาจไม่สามารถจัดประเภทของสื่อพื้นบ้านที่สามารถตัดขาดจากกันในเชิงความหมาย บทบาท ได้อย่างแท้จริง

ภาพที่ 5 ประเภทสื่อพื้นบ้านที่ใช้ในโครงการ
ที่มา: ดัดแปลงจาก ดวงพร คำณวนวัฒน์ และคณะ (2554: 30)

2. การเลือกใช้สื่อพื้นบ้าน

การดำเนินโครงการมีการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ ข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็น การเข้าร่วมสังเกตการณ์ในการจัดกิจกรรม และจากกรณีศึกษาที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสนทนากลุ่มแกนนำโครงการ พบการสะท้อนเหตุผลที่แต่ละโครงการเลือกใช้สื่อพื้นบ้าน ส่วนใหญ่มีมากกว่าหนึ่งเหตุผล โดยสามารถจัดหมวดหมู่ของเหตุผลที่นำไปสู่การใช้สื่อพื้นบ้านมีดังนี้

3. สื่อพื้นบ้านที่เลือกใช้เป็นสื่อดั้งเดิมของชุมชน

ทุกโครงการมีจุดร่วมที่เหมือนกันในการเลือกสื่อพื้นบ้าน คือ เลือกเพราะสื่อนั้นมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชน เป็นสื่อดั้งเดิมที่แกนนำโครงการเป็นห่วงที่สื่อพื้นบ้านนั้นกำลังจะสูญหาย และไม่ได้รับการสืบทอด ดังเช่น ฟ้อนไต ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านที่แสดงอัตลักษณ์ของความเป็นคนไทใหญ่ แต่ปัจจุบันเยาวชนไม่ได้รับการสืบทอดอย่างถูกต้อง และชุมชนมีปัญหาของความขัดแย้งจากความเป็นชนเผ่าที่ขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง หรือแม้แต่คนตรีอาโย คนตรีพื้นบ้านเก่าแก่ที่สืบทอดกันมานานของจังหวัดจันทบุรี ได้ถูกเลือกเพราะเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ในขณะที่พิธีกรรมเคปอทุ ที่เป็นสื่อดั้งเดิมของชนเผ่าปกากะญอ ถูกเลือกเพราะเป็นสื่อที่ผูกพันกับวิถีชีวิต นอกจากนี้ โครงการก้าวและจ้อย มรดกล้านนาสาธิตคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอ

เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เลือกใช้คำวและจ้อย เพราะเป็นสื่อที่เป็นวิถีชีวิตชุมชนที่ถูกกลืนโดยเฉพาะภาษาล้านนา เป็นต้น ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของแกนนำโครงการ (ตารางที่ 13) ดังนี้

ตารางที่ 13 ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเพราะเป็นสื่อดั้งเดิมของชุมชน

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการเพื่อน ไต่ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“...ต้องการให้คนไทใหญ่เรียนรู้รากเหง้าตนเอง ให้อยู่ด้วยกันอย่างเห็นใจซึ่งกันและกัน เดี่ยวนี้ คนที่นี่ เริ่มปฏิเสธความเป็นไทใหญ่.. ไม่แต่ง ชุดไต เด็กอายุ...เป็นเงี้ยวบ้าง ไม่มีบัตรบ้าง.. เพื่อนไต ถือเป็นอัตลักษณ์ของคนไทใหญ่ หาก ได้รื้อฟื้น ให้ชุมชนช่วยกันคิด ให้คนดูชื่นชม ก็สร้างความภูมิใจ..คนในชุมชน และเด็ก ๆ ที่ เคยชกต่อยกันก็เริ่มหันมารวมตัวช่วยคิดแทน การจัดแข่งกันเอง....”
นางสาวชนะพร คา แกนนำโครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...เด็ก ๆ อยากทำเดปอทุ่ มันเริ่มจะสูญหาย เป็นวัฒนธรรมกะเหรี่ยง เป็นการอนุรักษ์ป่า.. เคยได้ยินคนเฒ่า คนแก่ พ่อแม่ เล่าให้ฟังว่าลูก ก็มีเดปอทุ่นะ ..ใครมาตัดต้นไม้หนูก็โกรธ เหมือนกัน...”
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการคำว และจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“.. เด็กเดี๋ยวนี้ ไม่พูดภาษาเมือง ไม่เรียนรู้ วัฒนธรรมล้านนา มีช่องว่างกับคนเฒ่า คนแก่ พูดกันไม่รู้เรื่อง คำว จ้อย จะทำให้เรียนรู้ภาษา และก็จะเรียนรู้ความดี ความงามผ่านเนื้อหา..”

1) สื่อที่ชุมชนเป็นผู้คัดเลือก

ผลการศึกษาพบว่า มีโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน 4 โครงการ ได้แก่ โครงการฟ่อนไต้ประยุคต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่วิม จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของเยาวชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ที่การคัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อใช้ในโครงการ เป็นไปเพราะความต้องการและการเรียกร้องจากคนในชุมชนเอง จึงมีการกำหนดสื่อพื้นบ้านร่วมกันตั้งแต่ก่อนที่จะเริ่มโครงการ ทำให้เกิดการยอมรับได้ง่าย เพราะเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการให้เยาวชนสืบสาน เรียนรู้ ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของแกนนำโครงการ (ตารางที่ 14)

ตารางที่ 14 ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านโดยชุมชนเป็นผู้คัดเลือก

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการฟ่อนไต้ประยุคต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“.. ประเพณีคนไทใหญ่มีหลายอย่าง แต่ชุมชนเลือกฟ่อนไต้ เพราะต้องใช้ในประเพณีงานบุญ ลูกหลานส่วนใหญ่ฟ่อนไม่เป็น ที่เป็นก็ไม่เหมือนเดิม คนเฒ่า มารวมกันเลือกฟ่อนไต้นี้แหละที่ต้องนำมาฟื้นฟู...”
พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...จะให้เด็กอยากทำ อยากให้ชุมชนร่วม ต้องให้พวกเขาเลือกเองว่าอยากทำอะไร สุดท้ายก็มีหลายอย่าง ชุมชนเค้ายึดประเพณีล้านนาเป็นหลัก แล้วใครรักชอบอะไรก็เรียนเอา มีทั้งฟ่อนรำ สะล้อ ซอ ซึง ทำตุ่ง ทำโคมทำอาหารตามที่มีพ่อครู แม่ครู...” “...เมื่อเป็นอย่างนี้ สื่อก็เข้าถึงเยาวชน เพราะเป็นความสนใจ...”

2) สื่อที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย

ข้อมูลจากการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า มี 7 โครงการ ได้แก่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลิเกดับเต่าวัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี โครงการเยาวชนพื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของเยาวชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี โครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โครงการกันดั้มวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และโครงการสื่อหนังสือส่งเสริมการเรียนรู้พัฒนาคุณธรรมสัมพันธัมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา คัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อใช้ในโครงการด้วยเหตุผลเป็นสื่อที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย และทำให้เยาวชนและชุมชนเกิดการรวมตัว รวมทั้งสามารถเชื่อมสัมพันธัมชนได้ทุกกลุ่มทุกวัย โดยสื่อพื้นบ้านดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นสื่อการแสดง/การละเล่น เนื่องจากเป็นสื่อที่มีสีสัน มีชีวิตชีวา สนุกสนาน ขณะเดียวกันเป็นสื่อประเพณีดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของแกนนำโครงการ (ตารางที่ 15)

ตารางที่ 15 ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเพราะเป็นสื่อที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...นอกจากเด็กชอบแล้ว สิ่งสำคัญคือต้องเป็นสื่อที่ง่าย เราต้องเริ่มที่ง่ายก่อน หากเขาของเก่า ๆ ที่ยาก เด็ก ก็จะไม่ท้อ แล้วไม่อยากจะเรียน ไม่อยากเล่น นำด้วยสื่อที่สนุกสนาน ได้มีส่วนร่วมช่วยกันทำ ช่วยกันเล่น...”

3) สื่อที่เป็นความเชื่อ ความศรัทธา

การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือสร้างสุขภาวะอีกหนึ่งเหตุผลคือ เลือกเพราะเป็นสื่อที่มีพื้นฐานความเชื่อและความศรัทธาของชุมชน ซึ่งมีแกนนำโครงการ 3 โครงการ ได้แก่ โครงการค่าวและจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน โครงการเคโป่ทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และโครงการต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำ” ประเพณีเสนเรือน และ “ถวดแทน” อำเภอขีรบารมี จังหวัดพิจิตร เชื่อว่า การใช้สื่อดังกล่าว นอกจากช่วยจรรโลงประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนแล้ว ด้วยความเชื่อและความศรัทธาจะทำให้เยาวชนเกิดความมุ่งมั่น ตั้งใจเรียนรู้ สืบทอดอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของแกนนำโครงการ (ตารางที่ 16)

ตารางที่ 16 ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเพราะเป็นสื่อที่เป็นความเชื่อ ความศรัทธา

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำ โครงการค่าว และจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...ค่าว จ้อย เริ่มด้วยการมีพิธีกรรมไหว้ครู ซึ่งมีผลทางจิตใจ เยาวชนเข้ามารับการถ่ายทอด ต้องมีความตั้งใจที่จะเรียนรู้อย่างจริงจัง ต้องมีพิธีการรับศิษย์ เมื่อเป็นศิษย์แล้ว ต้องเรียนรู้ให้สำเร็จ เป็นความเชื่อ ความศรัทธาผ่านการไหว้ครู...”
นางสาวศิริพุด โสสม แกนนำโครงการเคโป่ทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...เคโป่ทุ่ เป็นสื่อดั้งเดิม เป็นสื่อที่ชาวปกาเกอะญอเชื่อและศรัทธา เป็นความผูกพันของผู้คนที่อยู่กับธรรมชาติ เมื่อคนเชื่อ ศรัทธาก็จะทำเรื่องนั้นได้ดี...”

4) สื่อที่แกนนำมีภูมิหลังเป็นครูศิลปิน และมีครูศิลปินในพื้นที่

ผลการศึกษาพบว่า มี 7 โครงการ ให้เหตุผลการเลือกสื่อพื้นบ้านประเภทนั้นๆ เพราะมีแกนนำและครูศิลปินที่มีความสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ รวมทั้งการมีภูมิหลังที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านหรือมีบรรพบุรุษเป็นศิลปินพื้นบ้าน หรือมีความสัมพันธ์เชิงอาชีพที่ต้องร่วมทุกข์ ร่วมสุขกับชุมชน เช่น การเป็นครู ถือได้ว่าเป็นแรงขับเคลื่อนประการสำคัญของเหตุผลในการเลือกสื่อพื้นบ้าน ดังเช่น โครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย มีแกนนำโครงการ เป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาเป็นเวลานาน สนใจเรียนรู้วัฒนธรรมล้านนา และทำงานด้านการพัฒนาชุมชน มีความห่วงใยวัฒนธรรมล้านนาจะไม่ได้รับการสืบทอด จึงก่อตั้งชมรมน้อยหนานจีน ทำหน้าที่อนุรักษ์วัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน ส่วนโครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เป็นอีกหนึ่งกรณีที่แกนนำโครงการมีภูมิหลังเป็นทหารผ่านศึก และสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่เยียวยาบาดแผลใจจากสงคราม ประกอบกับได้มาอยู่กับครอบครัวครูศิลปิน ที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้แกนนำมีความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าที่จะสืบทอดสื่อพื้นบ้าน นอกจากนี้ ยังมีโครงการลูกหว่าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โครงการเรือ สือสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร โครงการลิเกสุลุเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี โครงการสื่อหนังตะลุงศึกษาพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เป็นโครงการที่มีแกนนำเป็นครูศิลปิน และเป็นผู้ที่มุ่งมั่นอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านในชุมชน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของแกนนำโครงการ (ตารางที่ 17)

ตารางที่ 17 ตัวอย่างเสียงสะท้อนเหตุผลของการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเพราะเป็นสื่อที่มีแกนนำที่มีภูมิหลัง มีความเป็นครูศิลปิน

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำ โครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...หากเรียนรู้คำว จ้อย ได้ ก็จะซึมซับเรื่องของภาษา พ่อครู แม่ครู ก็มีพร้อมถ่ายทอด เด็กไม่รู้จักคำเมือง ต้องนำมาศึกษาคำเมืองก่อน... ค่อย ๆ สอดแทรกภาษาโบราณผ่านคำคำวนี้แหละ...มีคำสอนสั่งอยู่ในนั้น...”

3. ผลต่อสุขภาวะเยาวชน

ผลการศึกษาจากการสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการและการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มจากกรณีศึกษา สะท้อนผลการดำเนินโครงการที่ใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน ผ่านกระบวนการประเมินผลโดยแกนนำโครงการและหน่วยงานผู้สนับสนุน พบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมในทุกโครงการ มีพัฒนาการด้านสุขภาวะที่ครอบคลุมทั้ง 4 มิติ คือ สุขภาวะทางกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจำแนกตามประเภทของสื่อพื้นบ้าน พบว่าสื่อแต่ละประเภท มีบทบาทที่ส่งผลต่อสุขภาวะในมิติที่แตกต่างกันคือ

3.1 สื่อการแสดง/การละเล่น

- สื่อการแสดง/การละเล่น เป็นสื่อที่ทำให้เยาวชนเน้นการใช้ทักษะ ท่วงท่าของร่างกาย เช่น การรำรำ การตีกลอง การเดินป่า เพื่อสำรวจพื้นที่ และศึกษาประวัติของสื่อพื้นบ้าน ถือเป็น การออกกำลังกาย ที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางกาย
- ในขณะที่การร้อง การเล่นทำให้มีความสุข สนุกสนาน เพลิดเพลิน สร้างความมั่นใจ ในการกล้าแสดงออก ส่งผลต่อสุขภาวะจิตใจ
- การได้ทำงานร่วมกัน เป็นทีม เกิดการรวมกลุ่ม รู้จักการใช้บทบาทหน้าที่ที่เหมาะสม ส่งผลต่อสุขภาวะทางสังคม
- การได้เรียนรู้ถึงรากเหง้า วิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ก่อเกิดจิตสำนึกในการ หวงแหนวัฒนธรรมของตนเอง ผ่านกระบวนการศึกษาประวัติความเป็นมาของสื่อพื้นบ้าน ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน การได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนกับครูศิลปิน และผู้สูงวัยในชุมชน ทำให้เกิดความเข้าใจและสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี ลดช่องว่างระหว่างวัย ส่งผลต่อสุขภาวะทางจิตวิญญาณ

3.2 สื่อบอกเล่า/สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม

- สื่อพื้นบ้านประเภทนี้มุ่งเน้นให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ความสงบ เกิดสมาธิในการทำงาน เกิดความเชื่อ ความศรัทธาในความดีงาม การมีจริยธรรม และเรียนรู้ในอัตลักษณ์ เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ส่งผลต่อสุขภาวะด้านจิตวิญญาณ และจิตใจที่สงบ

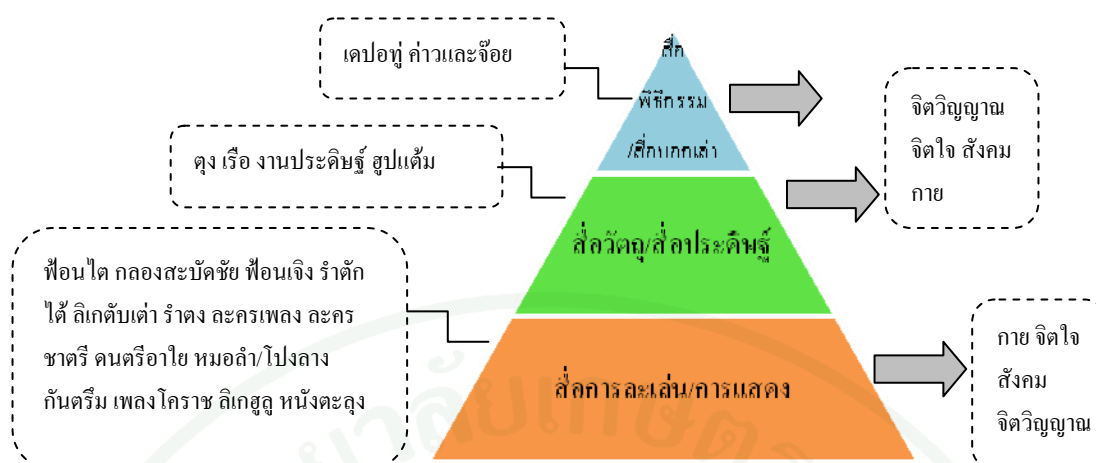
- ผลทางสุขภาวะด้านสังคมคือ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่ขัดแย้ง

- ส่วนผลต่อสุขภาวะทางกายคือการได้ใช้เวลาว่างให้มีประโยชน์ ไม่เกิดการมั่วสุม มีพฤติกรรมเสี่ยงด้านยาเสพติด ดื่มสุรา ดื่มเกม ดังเช่น สื่อพิธีกรรมการไหว้ครู การทำเครื่องสักการบูชา การทำพิธีกรรมเดบอทุ เป็นต้น

ทั้งนี้ จากการศึกษา และการเข้าร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมการดำเนินงานของโครงการพบว่า สื่อพื้นบ้านทุกประเภทมีคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกัน แต่มีบทบาทที่ส่งผลต่อสุขภาวะที่ต่างกัน กล่าวคือ

1) สื่อพื้นบ้านทุกประเภทสามารถสอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ของเยาวชน เช่น โทษของสุรา ยาเสพติด ความประพฤติกุศล ความเป็นหญิง ชาย เป็นต้น ซึ่งการดำเนินงานของทุกโครงการมีการสอดแทรกเนื้อหาความรู้ด้านสุขภาพผ่านกระบวนการเรียนรู้ของเยาวชนในแต่ละขั้นตอนของการจัดกิจกรรมโครงการ

2) สื่อพื้นบ้านทุกประเภทมีบทบาทส่งผลต่อสุขภาวะเยาวชนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ แต่อาจมีความแตกต่างกันในแต่ละประเภทตามธรรมชาติของสื่อคือ สื่อการแสดง/การละเล่น มีบทบาทที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ตามลำดับ ในขณะที่สื่อบอกเล่า/สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม มีบทบาทที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางจิตใจ จิตวิญญาณ สังคม และกายตามลำดับ (ดังภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ผลต่อสุขภาวะเยาวชนตามประเภทสื่อพื้นบ้าน

ที่มา: ดัดแปลงจาก ดวงพร คำณวนวัฒน์ และคณะ (2554: 30)

ทั้งนี้ บทบาทของสื่อพื้นบ้านที่ส่งผลต่อสุขภาวะเยาวชนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณดังกล่าว สะท้อนได้จากตัวอย่างเสียงสะท้อนของแกนนำโครงการ (ตารางที่ 18)

ตารางที่ 18 ตัวอย่างเสียงสะท้อนของผลการดำเนินโครงการต่อสุขภาวะเยาวชน

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนนำ โครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลุก จิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่	“...เด็กได้ออกกำลังกายจากการประยุกต์ทำทางการฟ้อน รำ กับจังหวะเหมือนแอโรบิก...” “...ตั้งแต่เด็กได้ฝึกฟ้อนไต จนเป็นที่ยอมรับทั้งคน ภายใน ภายนอกชุมชน...เดี๋ยวนี้ เด็กกล้าขึ้นมาก คนเฒ่า คนแก่เห็นลูกหลาน ก็เริ่มมาช่วยกัน ไม่ทะเลาะกัน เหมือนก่อน เราก็สอดแทรกความรู้ สิ่งควร ไม่ควร ผ่าน การรวมตัวของคนในชุมชนนี้แหละ...”
เด็กหญิงราตรี ลุงคำ แกนนนำเยาวชน โครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่	“...เราได้คิดทำตัวเอง เครื่องแต่งกายเอง เราได้อนุรักษ์ ความเป็นคนไต รู้สึกดี มีความสุข พ่อ แม่ก็มีสุขใจ...”

ตารางที่ 18 (ต่อ)

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสาร ศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...การร่ำมวย ต้องใช้ท่วงท่า มีการตีกลอง ทำให้เด็ก ได้ออกกำลัง เด็กได้ใช้แรง วัยรุ่น ได้ออกแรง ก็เป็น การปลดปล่อย จะได้ไม่ต้องไปมีเรื่องกันเอง ร่างกาย ก็แข็งแรง สนุกสนานไปด้วย...”
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำ โครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนา สถานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...การเรียนรู้ผ่านฮีตฮอย (ประเพณี) ของบ่าเก่า (ของดั้งเดิม) ทำให้เด็กรู้มารยาทขึ้นเยอะ รู้จักเคารพ ผู้ใหญ่ เมื่อก่อนไปคนละที่ คนละทาง...” “...เราใช้การไหว้ครู เป็นตัวผูกมัดจิตใจละอ่อน (เด็ก) กับผู้ใหญ่ เป็นพิธีกรรมนะ คนเหนือเชื่อเรื่องอย่างนี้... ค่อย ๆ ซึมซับ ดีกว่าไปทำเรื่องอื่น ที่พ่อแม่ไม่รู้ไม่เห็น ไปเที่ยวนอกบ้าน...”
นางสาวชนะพร คา แกนนำเยาวชน โครงการเดปอทุ่ กีนป่า สร้างสุขสู่ ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย	“...ได้รู้เรื่องราวที่พ่อแม่ พะดี (ลุง) ได้บอก รู้ว่าจะรักษา ชุมชนอย่างไร เมื่อก่อนอายุมาก เมื่อรวมกลุ่มกับเด็กที่ อื่น เราเป็นกะเหรี่ยง อายุเขา เคียวนี้ไม่แล้ว ภูมิใจที่เป็น ปกากะญอ เราก็มีสักดี ๆ อีกมากมาย ต้องให้น้องคน อื่นได้เรียนรู้ต่อไป...”

อย่างไรก็ดี ด้วยสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภทมีความแตกต่างกัน ทั้งในมิติความน่าสนใจ และผลต่อสุขภาวะ ดังนั้น ในการดำเนินงาน จึงมีการผสมผสานสื่อประเภทอื่นเพื่อให้เยาวชนเกิดความสนใจ ควบคู่ไปกับการเสริมทักษะ และพัฒนาการด้านสุขภาวะ ดังเช่น การใช้สื่อคำวและจ้อย ซึ่งนายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนาสถานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กล่าวว่า

“...คำว่า จ้อย เป็นการบอกเล่าเป็นการใช้ภาษา ไม่ค่อยสนุก ไม่ได้ออกกำลังกายมาก จึงต้องประยุกต์การละคร ให้เด็กสนุก และมีการรำ เด็กคิดแสดงบี บอย เป็นการเสริมทักษะ ด้านร่างกายและให้กล้าแสดงออก...”

เสียงสะท้อนดังกล่าว มีความสอดคล้องกับการประยุกต์การใช้สื่อเดปอทูให้น่าสนใจ โดย นางสาวชนะพร คา เกนน้าเยาวชนโครงการเดปอทู คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ได้กล่าวว่า

“...เล่าแค่เดปอทู หรือมีแค่พิธีกรรมเด็กอาจไม่สนใจ จึงต้องให้การแสดงละครมาเสริม ได้ความกล้าแสดงออก และเป็นกิจกรรมที่ได้ทำร่วมกันด้วย...”

ทั้งนี้ การใช้สื่อพื้นบ้านของแต่ละโครงการที่จำแนกตามสื่อที่เลือกใช้ ประเภทของสื่อ พื้นบ้าน เหตุผลที่แกนนำเลือกใช้สื่อพื้นบ้านในการดำเนินโครงการ รวมทั้งผลของการดำเนินโครงการต่อสุขภาวะเยาวชน มีรายละเอียดดังตารางที่ 19

ตารางที่ 19 ข้อมูลสื่อพื้นบ้าน ประเภท บทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะ และผลต่อสุขภาวะเยาวชน

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
ภาคเหนือ				
1. ฟ็อนไตประยุกต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัด เชียงใหม่	ฟ็อนไต	การแสดง/ การละเล่น	เป็นสื่อดั้งเดิมของ ชุมชนที่ชุมชนเห็น พ้องในการใช้สร้าง การมีส่วนร่วมและลด ความขัดแย้ง	- กาย - ออกกำลังกายด้วย การรำยรา - ใจ - มีความสุข สนุกสนาน - สังคม- เชื่อม ความสัมพันธ์กับชุมชน ผ่านการพูดคุย พบปะ แลกเปลี่ยน - จิตวิญญาณ- สร้างสามัคคี ในชาติพันธุ์ ตระหนักรัก วัฒนธรรมตนเอง

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุผลที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย ประเพณี ท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	กลองสะบัด ชัย ตุง โคม เครื่อง สักการะ	การแสดง/ การละเล่น/ วัตถุ	เป็นสื่อที่ชุมชน ต้องการรื้อฟื้นเพื่อให้ เยาวชนสามารถเรียนรู้ และฝึกทำใช้ในพิธี การต่าง ๆ ของชุมชน	- กาย - ออกกำลังกายจาก การตีกลอง - ใจ - มีความสุข สนุกสนาน - สังคม- เกิดการรวมกลุ่ม เยาวชน และการ แลกเปลี่ยน ปฏิสัมพันธ์กับ คนในชุมชน - จิตวิญญาณ-ภาคภูมิใจ ที่ได้รื้อฟื้นวัฒนธรรมและ ลดการพึ่งพาบุคคล ภายนอกเป็นผู้จัดพิธีกรรม ให้ชุมชน
3. สื่อสาร ศิลปวัฒนธรรมแก่เด็ก และเยาวชน อำเภอ สันทราย จังหวัด เชียงใหม่	ฟ้อนรำ ดนตรี พื้นเมือง อาหาร เครื่อง ประกอบพิธี	การแสดง/ การละเล่น/ วัตถุ	เข้าถึงและเรียนรู้ได้ ง่าย เป็นความสนใจ ของชุมชนและเยาวชน ง่ายต่อการปลูกฝัง จริยธรรม	- กาย - ออกกำลังกายด้วย การรำฟ้อน - ใจ - มีความสุข สนุกสนาน มีสมาธิ - สังคม- เกิดการรวมกลุ่ม เกิด ปฏิสัมพันธ์ของคน ในชุมชน ลดช่องว่าง ระหว่างวัย - จิตวิญญาณ-ภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ความเป็น ล้านนา เกิดจิตอาสา

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุผลที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
4. คำวและจ้อย : มรดกล้านนาสาน คุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	คำวและจ้อย	บอกเล่า/ พิธีกรรม	เป็นสื่อล้านนาที่ใช้ ภาษาท้องถิ่นซึ่งช่วย ให้เยาวชนเรียนรู้ ภาษาพื้นเมือง เป็นความเชื่อ ความศรัทธา	- กาย - ไม่มีพฤติกรรม เสี่ยงจากการใช้สารเสพติด และอื่นๆที่มีผลต่อสุขภาพ - ใจ - มีสมาธิจากการ เรียนรู้ สนุกสนาน - สังคม- เกิดการรวมกลุ่ม เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนใน ชุมชน ลดช่องว่างระหว่าง วัย - จิตวิญญาณ-ภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ความเป็น ล้านนา มีจิตอาสา
5. เปรอทุ่ คีนป่า สร้าง เปรอทุ่ สุขสู่ชุมชน อำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย		พิธีกรรม/การ แสดง การเล่น	เป็นสื่อดั้งเดิมที่มีความ ผูกพันกับชนเผ่าที่ใช้ เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นความเชื่อ ความ ศรัทธา	- กาย - ออกกำลังกาย เดินป่า - ใจ - สนุกสนาน กล้า แสดงออก - สังคม- การรวมกลุ่ม ปฏิสัมพันธ์ในชุมชน ลดช่องว่างระหว่างวัย - จิตวิญญาณ - ภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ชนเผ่า

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุผลที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
6. ต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำประเพณี เสนเรื่อน” และ ประเพณี “ถวดแทน” อำเภอจวบารมี จังหวัดพิจิตร	รำดักได้ รำไทยทรงดำ ทอดกฐิน	การแสดง/ การละเล่น	เป็นสื่อที่ใช้ทั่วทั้งทำ การรำที่เป็นอัตลักษณ์ สามารถถ่ายทอดได้ ง่าย ส่วนถวดแทน ช่วยให้รักใคร่ สามัคคี เป็นหมู่คณะ เป็น ความเชื่อ ความศรัทธา	- กาย - ฝึกทักษะทางกาย ในการรำเข้าจังหวะ ฝึกฝน วินัย - ใจ - สนุกสนาน สาน สัมพันธ์คน 3 วัย - สังคม - เกิดการทำงาน เป็นทีม เรียนรู้ความเป็น ชาย หญิง - จิตวิญญาณ-เข้าใจ ตระหนักในความเชื่อ ศรัทธา ภาควุมิใจที่ได้ สร้างความสุขให้ผู้สูงวัย ผู้ปกครอง
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้าน สืบสานลิเกดับเต่า วัฒนธรรมชุมชนคน ปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี	ลิเกดับเต่า	การแสดง/ การละเล่น	เป็นสื่อที่ให้ความ สนุกสนานและ เข้าถึงเยาวชนได้ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น	- กาย - ออกกำลังกายจาก การเล่นเข้าจังหวะของ ร่างกายทุกส่วน - ใจ - สนุกสนาน สาน สัมพันธ์คน 3 วัย - สังคม - ใช้เวลาว่างกับ ครอบครัว - จิตวิญญาณ - ภาควุมิใจ ในชาติพันธุ์

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุผลที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
8. สืบสานศิลป วัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี	รำวง	การแสดง/ การเล่น	เป็นสื่อที่นิยม ทำให้ เกิดการเรียนรู้รากเหง้า บรรพบุรุษจากเนื้อหา และพิธีกรรม	- กาย - ทำรำเป็นการออกกำลังกาย - ใจ - สนุกสนาน กล้า แสดงออก - สังคม - เกิดปฏิสัมพันธ์ กับชุมชน - จิตวิญญาณ - ภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ชนเผ่า
ภาคกลาง				
9. ละครเพลงพื้นบ้าน สานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	ละครเพลง พื้นบ้าน	การแสดง/ การเล่น	เป็นสื่อที่สามารถ สะท้อนวิถีชุมชน ที่จะ ทำให้เกิดการรวมตัว ของคนทุกวัย	- กาย - รับรู้เรื่องการดูแล สุขภาพผ่านเนื้อหาละคร เพลง สู่การปฏิบัติ - ใจ - สนุกสนาน ความ อบอุ่นในชุมชน - สังคม - ลดช่องว่าง ระหว่างวัย - จิตวิญญาณ - ภาคภูมิใจ ในชาติพันธุ์
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์ กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลังชั้น กรุงเทพมหานคร	เรือจำลอง	วัตถุ	เป็นวิถีชีวิตชุมชน ดั้งเดิมที่อยู่กับแม่น้ำลำ คลอง ซึ่งปัจจุบันขาด การอนุรักษ์ รักษา	- กาย - ไม่มีพฤติกรรม เสี่ยง - ใจ - มีความสุข มีสมาธิ จากการต่อเรือ - สังคม- เกิดการรวมกลุ่ม ทำงานเป็นทีม - จิตวิญญาณ-ภาคภูมิใจใน ศักยภาพตนเองและเข้าใจ วิถีชุมชน

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
11. ลูกหว่าสืบนาน งานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	งานประดิษฐ์ วัตถุ		งานช่างเป็นภูมิปัญญา ดั้งเดิมของชุมชน แต่ขาดการถ่ายทอด ความรู้ระหว่างครูช่าง และเยาวชน	- กาย - ออกกำลังกายจาก การทำงานช่าง - ใจ - มีความสนุกสนาน มีสมาธิ - สังคม - เกิดปฏิสัมพันธ์ ของคนในชุมชน ใช้เวลา ว่างที่มีประโยชน์ - จิตวิญญาณ - มีจิตสำนึก อนุรักษ์งานช่าง
12. สืบนานภูมิปัญญา สู่การพัฒนาคุณภาพ ชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	ละครชาตรี	การแสดง/ การเล่น	เป็นวิถีชีวิต/วัฒนธรรม ดั้งเดิมของชุมชน	- กาย- ออกกำลังกายจาก ท่ารำ ห่วงไถลอบายมุข - ใจ-สนุกสนาน มีความ มั่นใจ - สังคม- ลดช่องว่าง ระหว่างวัย เกิดการรวมตัว ของชุมชน - จิตวิญญาณ-สำนึกรัก ชุมชน ต้องการสร้างสรรค์ สิ่งดีๆ ให้ชุมชน
13. สืบนานและ อนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้าน อาเโฮศิลป์ อำเภอ โป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	ดนตรีอาเโฮ	การแสดง/ การเล่น	เป็นสื่อที่เป็นวิถีชุมชน ให้ความไพเราะ ที่ต้อง อนุรักษ์ ใช้เพื่อสาน สัมพันธ์ผู้คนได้	- กาย - ออกกำลังกายจาก การซ้อมดนตรี - ใจ-มีความมั่นใจ กล้า แสดงออก - สังคม- เกิดการรวมกลุ่ม ไม่คิดยาเสพติด - จิตวิญญาณ-ภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ตนเอง

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ				
14. เยาวชนพื้นฟูภูมิ ปัญญาพื้นบ้านเพื่อ สุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	หมอลำ โปงลาง	การแสดง/ การเล่น	เยาวชนเป็นผู้เลือกรับ การถ่ายทอดจากครู ท้องถิ่นและเป็นสื่อที่ สามารถสอดแทรก เนื้อหาให้ความรู้การ ปฏิบัติตัวได้	- กาย - ซ้อมดนตรี ทำรำ - ใจ - สนุกสนาน ภูมิใจ มั่นใจ - สังคม - เยาวชนไม่ออก นอกถิ่น รวมตัวสร้างอาชีพ ชุมชนมีส่วนร่วม - จิตวิญญาณ - สำนึกรัก ชุมชน ต้องการสืบสาน สื่อพื้นบ้าน
15. กันตรึมวัยใสใส่ใจ กันตรึม สุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์		การแสดง/ การเล่น	เป็นสื่อที่สนุกสนาน เข้าถึงเยาวชนได้ และ มีครูศิลปินที่สามารถ ถ่ายทอดความรู้	- กาย - ฝึกฝนระบบ ประสาทสัมผัสจากดนตรี ห่างไกลยาเสพติด - ใจ - สนุกสนาน กล้า แสดงออก - สังคม - ชุมชนยอมรับ ความสามารถเยาวชน สร้างอาชีพ - จิตวิญญาณ - ภาคภูมิใจ ต้องการสืบสานสื่อ พื้นบ้าน

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุผลที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
16. เยาวชนสร้างสรรค์ เพลงโคราช สื่อพื้นบ้านเพลง โคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา		การแสดง/ การเล่น	มีครูศิลปินที่สามารถ ถ่ายทอดความรู้ และ เป็นสื่อที่ใช้ภาษา ท้องถิ่น เข้าถึงได้ง่าย	- กาย - ฝึกฝนการหายใจ บริหารปอด ห่างไกล อบายมุข - ใจ - สนุกสนาน มีสมาธิ กล้าแสดงออก - สังคม - เกิดการรวมกลุ่ม คนทุกวัย - จิตวิญญาณ - เข้าใจ ศรัทธา ภาคภูมิใจในความเป็นคน โคราช
17. ถ่ายศิลปะคุ่มพี คุ่มน้อง นำฮอย ฮูปแต้ม แนมเบ็งมูลมั่ง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม	ฮูปแต้ม	วัตถุ	เยาวชนไม่รู้ ความหมายของฮู ปแต้ม ซึ่งเป็นสื่อที่ แสดงวิถีชีวิตดั้งเดิม ของท้องถิ่น	- กาย - ทักษะการใช้มือ (วาด) หลีกเลียงอบายมุข - ใจ - สนุกสนานกับการ สร้างสรรค์งานศิลปะ - สังคม - รู้จักทำงานเป็น ทีม เกิดปฏิสัมพันธ์ของคน ในชุมชน - จิตวิญญาณ - สำนึกรัก ท้องถิ่น เกิดศิลปินเยาวชน
18. ฮูปแต้ม : ลีกลี ความหมายง่ายต่อ รูปทรง ตรงต่อการ แสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	ฮูปแต้ม ผสมผสาน การรำรำ	วัตถุ/การแสดง	เยาวชนไม่รู้ ความหมายของ ฮูปแต้ม ซึ่งเป็นสื่อ ที่แสดงวิถีชีวิตดั้งเดิม ของท้องถิ่น	- กาย - ออกกำลังกายจาก การรำรำ การวาด - ใจ - สนุกสนานกับ การสร้างสรรค์งานศิลปะ กล้าแสดงออก

ตารางที่ 19 (ต่อ)

โครงการ	สื่อพื้นบ้าน ที่เลือกใช้	ประเภทของ สื่อพื้นบ้าน	เหตุผลที่เลือกใช้ สื่อพื้นบ้านนี้	ผลต่อสุขภาวะเยาวชน
				- สังคม - รู้จักทำงานเป็นทีม เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน - จิตวิญญาณ - สำนึกรักท้องถิ่น เข้าใจความหมายรากเหง้าตนเอง
ภาคใต้				
19. ลิเกฮูลูเพื่อ สันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	ลิเกฮูลู	การแสดง/ การเล่น	เป็นสื่อที่กำลังจะถูก กลืนกลาย ต้องการให้ เยาวชนได้เรียนรู้ รากเหง้าของลิเกฮูลู	- กาย - การเคลื่อนไหวท่าทางรำ - ใจ - สนุกสนาน กล้าแสดงออก - สังคม - ทีมเพื่อส่วนรวม - จิตวิญญาณ - สำนึกรักในคุณค่าสื่อพื้นบ้าน และมีจิตอาสา
20. สื่อหนังตะลุง ศึกษาพัฒนาคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา	หนังตะลุง	การแสดง/ การเล่น	เป็นสื่อที่สามารถ สอดแทรกเนื้อหา ความรู้ การอบรมสั่ง สอนแก่เยาวชนได้ง่าย มีครูศิลป์ถ่ายทอด	- กาย - ออกกำลังกายจากการเคลื่อนไหวของการเล่นหนังตะลุง - ใจ - สนุกสนาน กล้าแสดงออก - สังคม- รู้จักทำงานเป็นทีมอย่างสร้างสรรค์ - จิตวิญญาณ - ชื่นชมคุณค่า และคำสั่งสอนด้านคุณธรรมผ่านเนื้อหาหนังตะลุง

พรรณนา การยอมรับ และการเข้าร่วมดำเนินงานสื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนและชุมชน

ข้อมูลที่สะท้อนพรรณนาการยอมรับการใช้สื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน แสดงได้จากจำนวนกลุ่มเป้าหมาย และลักษณะการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน รวมทั้งความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของแกนนำโครงการ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาด้วยการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นจากแกนนำโครงการ การตรวจเอกสาร การเข้าร่วมสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มกรณีศึกษา การนำเสนอผลการศึกษาในส่วนนี้ ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1) การมีบทบาทส่วนร่วมในการดำเนินงานของเยาวชน และชุมชน 2) ความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของแกนนำโครงการในประเด็นบทบาทการมีส่วนร่วมในโครงการของเยาวชนและชุมชน โดยเป็นการนำเสนอในลักษณะการจัดหมวดหมู่เนื้อหาที่ได้จากข้อค้นพบ และตัวอย่างเสียงสะท้อนของกลุ่มตัวอย่างดังรายละเอียดผลการศึกษาต่อไปนี้

1. บทบาทในการมีส่วนร่วมดำเนินงานของเยาวชนและชุมชน

ผลจากการสำรวจข้อมูลการดำเนินงานสื่อบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนทั้ง 20 โครงการ พบว่า มีเยาวชนเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 1,313 คน เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในโครงการ โดยเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการของทุกโครงการ เป็นเยาวชนในระบบโรงเรียน อย่างไรก็ตาม พบว่ามี 4 โครงการมีเยาวชนที่ร่วมดำเนินงานมาจากทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนคือโครงการเพื่อนไต่ประยุต์ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการเคปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการสุขภาวะสื่อบ้านสืบสานลิเกดับเต่าวัฒนธรรมชุมชนคนฟากท่า อำเภอฟากท่า จังหวัดอุดรธานี และโครงการเยาวชนพื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนเป็นชนเผ่า ยกเว้นโครงการเยาวชนพื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนเมือง

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเยาวชนและชุมชน เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งในการดำเนินงานของโครงการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ผลการศึกษาจากการสำรวจข้อมูลแกนนำโครงการ และการตรวจสอบเอกสาร พบว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเยาวชนและชุมชนมีระดับที่แตกต่างกันไป คือ

1.1 การมีส่วนร่วมดำเนินงานของเยาวชน

การมีส่วนร่วมของเยาวชนสามารถจัดระดับการมีบทบาท 3 ลักษณะคือ

- 1) การร่วมคิด ร่วมบริหาร คือ การเข้าร่วมโครงการของเยาวชนมีกิจกรรมที่แสดงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่น การวางแผนกิจกรรม การเตรียมกิจกรรม ในทุกขั้นตอนของโครงการ
- 2) การร่วมในการเป็นผู้รับการถ่ายทอดความรู้ คือ การที่เยาวชนได้เข้าร่วมกิจกรรมเพียงเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากการดำเนินโครงการเท่านั้น
- 3) การร่วมในการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ และร่วมกิจกรรมโครงการ คือ การที่เยาวชนได้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากการดำเนินโครงการ และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องของสื่อพื้นบ้านสู่ชุมชนหรือเยาวชน

ข้อมูลจากการศึกษาเมื่อพิจารณาจำแนกตามโครงการ พบว่า การดำเนินงานของโครงการส่วนใหญ่ (16 โครงการ) เยาวชนมีบทบาทในกิจกรรมทั้ง 3 ลักษณะ กล่าวคือ ร่วมคิด ร่วมบริหารโครงการ ร่วมในการเป็นผู้รับความรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านจากครูศิลปินสู่ชุมชนและมี 3 โครงการได้แก่ โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โครงการอุปถัมภ์ ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นโครงการที่มีแกนนำเป็นครูศิลปิน และเป็นผู้ริเริ่มการดำเนินงานด้วยความต้องการสืบทอดศิลปะพื้นบ้านเป็นพื้นฐาน พบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเยาวชนในพื้นที่ เป็นบทบาทในระดับของผู้รับความรู้และถ่ายทอดความรู้สื่อพื้นบ้านสู่ชุมชน แต่เยาวชนไม่ได้ร่วมคิด ร่วมบริหารโครงการ ส่วนอีก 1 โครงการ ได้แก่ โครงการเรือ สื่อสัมพันธ์เพื่อแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร เป็นโครงการที่ดำเนินงานโดยแกนนำโครงการที่เป็นคนในพื้นที่ที่ดำเนินกิจการเกี่ยวข้องกับแม่น้ำลำคลอง มีความเป็นครูศิลปิน และมีเหตุผล แรงบันดาลใจที่ต้องการรักษาทรัพยากรแหล่งน้ำของชุมชน พบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเยาวชนในพื้นที่ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมบริหาร

และเป็นผู้รับความรู้จากครูพื้นบ้าน แต่ไม่ได้มีส่วนร่วมในระดับเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สู่พื้นบ้านสู่ชุมชน

ทั้งนี้ รายละเอียดของลักษณะของเยาวชนที่แสดงถึงการศึกษา จำนวน และระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ จำแนกตามโครงการและภูมิภาค มีดังนี้ (ตารางที่ 20)

ตารางที่ 20 บทบาทและการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

โครงการ	ระบบ การศึกษา ของเยาวชน	จำนวน เยาวชนร่วม โครงการ	บทบาทของเยาวชนที่ร่วมดำเนินงาน		
			ร่วมคิด ร่วมบริหาร	ร่วมในการถ่ายทอดความรู้	
				รับการถ่ายทอด ร่วมกิจกรรม	เป็นผู้ถ่ายทอด
ภาคเหนือ					
1. ฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึก เยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	ใน/นอก ระบบ โรงเรียน	70	✓	✓	✓
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย ประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่วิม จังหวัดเชียงใหม่	ในระบบ โรงเรียน	40	✓	✓	✓
3. สื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็ก และเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	ในระบบ โรงเรียน	100	✓	✓	✓
4. คำว่และจ้อย : มรดกล้านนาสาน คุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	ในระบบ โรงเรียน	50	✓	✓	✓
5. เปรอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	ใน/นอก ระบบ โรงเรียน	30	✓	✓	✓

ตารางที่ 20 (ต่อ)

โครงการ	ระบบ	จำนวน	บทบาทของเยาวชนที่ร่วมดำเนินงาน		
			การศึกษา	ร่วมคิด	ร่วมในการถ่ายทอดความรู้
			ของเยาวชน	ร่วมบริหาร	รับการถ่ายทอด เป็นผู้ถ่ายทอด
			โครงการ	ร่วมบริหาร	ร่วมกิจกรรม
6. ต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรื่อน” และประเพณี “ถวดแทน” อำเภอวิชาราม จังหวัดพิจิตร	ในระบบ โรงเรียน	50		✓	✓
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลิเก ดับเต่าวัฒนธรรมชุมชนคนปากทำ อำเภอปากทำ จังหวัดอุดรดิษฐ์	ใน/นอก ระบบ โรงเรียน	25		✓	✓
ภาคกลาง					
8. สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี	ในระบบ โรงเรียน	35		-	✓
9. ละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อ เยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัด ลพบุรี	ในระบบ โรงเรียน	30		✓	✓
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำ ลำคลองเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร	ในระบบ โรงเรียน	200		✓	-
11. ลูกหัว้าสืบสานงานสกุลช่างเมือง เพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	ในระบบ โรงเรียน	30		✓	✓
12. สืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนา คุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	ในระบบ โรงเรียน	60		✓	✓

ตารางที่ 20 (ต่อ)

โครงการ	ระบบ	จำนวน	บทบาทของเยาวชนที่ร่วมดำเนินงาน		
			การศึกษา ของเยาวชน	ร่วมคิด ร่วมบริหาร	ร่วมในการถ่ายทอดความรู้ รับการถ่ายทอด เป็นผู้ถ่ายทอด ร่วมกิจกรรม
13. สืบสานและอนุรักษ์ดนตรี พื้นบ้านอาขิศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	ในระบบ โรงเรียน	30	✓	✓	✓
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ					
14. เยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอ พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	ใน/นอก ระบบ โรงเรียน	50	✓	✓	✓
15. กันดั้มวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	ในระบบ โรงเรียน	110	✓	✓	✓
16. เยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้าน เพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	ในระบบ โรงเรียน	251	-	✓	✓
17. ถ่ายศิลปะดุ่มพี ดุ่มน้อง นำฮอย ซูปแด้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม	ในระบบ โรงเรียน	70	✓	✓	✓
18. ซูปแด้ม: ลึกในความหมาย ง่าย ต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	ในระบบ โรงเรียน	12	-	✓	✓

ตารางที่ 20 (ต่อ)

โครงการ	ระบบ	จำนวน	บทบาทของเยาวชนที่ร่วมดำเนินงาน		
			การศึกษา ของเยาวชน	ร่วมคิด ร่วมบริหาร	ร่วมในการถ่ายทอดความรู้ รับการถ่ายทอด เป็นผู้ถ่ายทอด ร่วมกิจกรรม
ภาคใต้					
19. ศึกษาดูงานเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	ในระบบ โรงเรียน	30	✓	✓	✓
20. สื่อนักศึกษาระดับสูงศึกษาพัฒนา คุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอ บางกล่ำ จังหวัดสงขลา	ในระบบ โรงเรียน	40	✓	✓	✓

1.2 การมีส่วนร่วมดำเนินงานของชุมชน

ข้อมูลการดำเนินงานของแต่ละโครงการ จากการศึกษาเอกสารและการสำรวจข้อมูลจากแกนนำโครงการทั้ง 20 โครงการ พบว่า ลักษณะของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมและมีบทบาทในการวางแผนและจัดกิจกรรมที่นำไปสู่สถานะเยาวชน มีความแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับ การออกแบบ และการเชื่อมประสานของแกนนำโครงการ โดยชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สามารถแบ่งลักษณะบทบาทการมีส่วนร่วมเป็น 3 ลักษณะคือ

1) การร่วมคิด ร่วมบริหาร คือ การมีชุมชนเข้าร่วมโครงการ และมีกิจกรรมที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่น การวางแผนกิจกรรม และการจัดกิจกรรม ในทุกขั้นตอนของโครงการ

2) การเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ คือ การที่ชุมชนเข้าร่วมโครงการ เมื่อมีกิจกรรมการดำเนินงานเท่านั้น โดยไม่ได้มีบทบาทในการร่วมวางแผนการดำเนินงาน

3) การร่วมทรัพยากร คือ การที่ชุมชนเข้าร่วมโครงการ ร่วมกิจกรรม และร่วมสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินงาน อาทิ สถานที่ งบประมาณ สิ่งของเครื่องใช้ เพื่อสนับสนุนให้การดำเนินงานโครงการลุล่วงตามวัตถุประสงค์

ข้อมูลจากการศึกษาจำแนกตามโครงการ พบว่า การดำเนินงานของโครงการส่วนใหญ่ (15 โครงการ) ได้รับการยอมรับ และการเข้ามามีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน และคนในชุมชนในบทบาททั้ง 3 ลักษณะ คือ การร่วมคิด/ร่วมบริหารโครงการ ร่วมทำกิจกรรม และร่วมสนับสนุนทรัพยากร มีเพียง 5 โครงการ พบว่า 3 โครงการแรก คือ โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โครงการเรือ สือสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร โครงการลิกะตูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี เป็นโครงการที่มีแกนนำเป็นครูศิลปิน และเป็นผู้ริเริ่มการดำเนินงานด้วยความต้องการสืบทอดศิลปะพื้นบ้านเป็นพื้นฐาน ส่วนอีก 2 โครงการ ได้แก่ โครงการค่ายศิลปะดุ่มที่ ดุ่มน้อย นำฮอยฮูปแด้ม แนนเบ็งมุลมั่ง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และโครงการฮูปแด้ม ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นโครงการที่ดำเนินงานโดยแกนนำโครงการเป็นคนนอกพื้นที่ชุมชน ภายใต้งบประมาณที่โครงการสืบทอด รักษาวัฒนธรรมสื่อพื้นบ้านผ่านการดำเนินกิจกรรมของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น พบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชนในพื้นที่ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการเป็นผู้ร่วมกิจกรรม และร่วมทรัพยากรสนับสนุนการดำเนินงาน แต่ชุมชนยังไม่ได้มีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมบริหารโครงการ

ทั้งนี้ รายละเอียดองค์กรชุมชนที่เข้าร่วมดำเนินงานและบทบาท จำแนกตามโครงการ ดังนี้ (ตารางที่ 21)

ตารางที่ 21 บทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการสื่อบ้านเพื่อสุขภาวะ
เยาวชน

โครงการ	บทบาทองค์กร/ชุมชนที่ร่วมดำเนินงาน			องค์กร/ชุมชนที่ร่วม ดำเนินงาน
	ร่วมคิด	ร่วมทำ	ร่วม	
	ร่วมบริหาร	กิจกรรม	ทรัพยากร	
ภาคเหนือ				
1. ฟ็อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓	✓	โรงเรียน วัด อบต. ชมรม ผู้สูงอายุ ผู้นำภาคการเมือง ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน ผู้ปกครอง
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย ประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่วิม จังหวัด เชียงใหม่	✓	✓	✓	โรงเรียน กำนันผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชน ครูศิลป์ ผู้สูงอายุ ผู้ปกครอง
3. สื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓	✓	โรงเรียน วัด อบต. เทศบาล สหกรณ์ ตำรวจ ชมรม กำนันผู้ใหญ่บ้าน ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง กลุ่มเด็กเยาวชน
4. คำวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่า สู่เยาวชน อำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย	✓	✓	✓	โรงเรียน วัด อบต. ตำรวจ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ครูศิลป์ ชมรมน้อยหนาน กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง เด็กเยาวชน
5. เบลอหู่ ถิ่นป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	✓	✓	-	วัด อบต. กำนันผู้ใหญ่บ้าน ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน ผู้ปกครอง กลุ่มเด็กเยาวชน

ตารางที่ 21 (ต่อ)

โครงการ	บทบาทองค์กร/ชุมชนที่ร่วมดำเนินงาน			องค์กร/ชุมชนที่ร่วม ดำเนินงาน
	ร่วมคิด ร่วมบริหาร	ร่วมทำ กิจกรรม	ร่วม ทรัพยากร	
6. ต่อขอคฤมิปัญญา “ไทยทรงดำ ประเพณีแสนเรือน” และประเพณี “ถวคแทน” อำเภอวชิรบริม จังหวัดพิจิตร	✓	✓	✓	โรงเรียน วัด อบต. รพ. ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลิเกดับเต่า วัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี	✓	✓	✓	โรงเรียน อบต. เทศบาล สหกรณ์ ชมรมก้านัน ผู้ใหญ่บ้าน ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน ผู้ปกครอง
ภาคกลาง				
8. สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อ สุขภาวะเยาวชน อำเภอสว่างบุรี จังหวัด กาญจนบุรี	-	✓	✓	โรงเรียน วัด ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน ผู้ปกครอง กลุ่มเด็กเยาวชน
9. ละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	✓	✓	✓	โรงเรียน วัด อบต. ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง กลุ่มเด็กเยาวชน
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำ ลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	-	✓	✓	โรงเรียน ครูศิลป์ แก่นนำ ชุมชน กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง
11. ลูกหัวี่สืบสานงานสกุลช่างเมือง เพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓	✓	โรงเรียน สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน

ตารางที่ 21 (ต่อ)

โครงการ	บทบาทองค์กร/ชุมชนที่ร่วมดำเนินงาน			องค์กร/ชุมชนที่ร่วมดำเนินงาน
	ร่วมคิด ร่วมบริหาร	ร่วมทำ กิจกรรม	ร่วม ทรัพยากร	
12. สืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนา คุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชนอำเภอ บ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓	✓	โรงเรียน ครูศิลป์ กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้ปกครอง กลุ่มเด็กเยาวชน
13. สืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้าน อาลัยศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	✓	✓	✓	โรงเรียน มหาวิทยาลัย เทศบาล ตำรวจ ครูศิลป์ แกนนำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน ผู้ปกครอง กลุ่มเด็กเยาวชน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ				
14. เยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อ สุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอ พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	✓	✓	✓	อบต. ครูศิลป์ ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชน ผู้ปกครอง
15. กันดั้มวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	✓	✓	✓	โรงเรียน อบต. ครูศิลป์ แกนนำชุมชน เยาวชน
16. เยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลง โคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	✓	✓	✓	โรงเรียน สมาคมเพลง โคราช วัฒนธรรมจังหวัด วิทยุชุมชน ครูศิลป์ แกน นำชุมชน ผู้ปกครอง กลุ่ม เด็กเยาวชน
17. ค่ายศิลปะคุ้มพี่ คุ้มน้อง นาสอย ฮูปแต้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม	-	✓	✓	โรงเรียน วัด เทศบาล แกน นำชุมชน กลุ่มเด็กเยาวชน
18. ฮูปแต้ม: ลึกในความหมาย ง่ายต่อ รูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	-	✓	✓	โรงเรียน วัด โรงพยาบาล กลุ่มเด็กเยาวชน

ตารางที่ 21 (ต่อ)

โครงการ	บทบาทองค์กร/ชุมชนที่ร่วมดำเนินงาน			องค์กร/ชุมชนที่ร่วมดำเนินงาน
	ร่วมคิด	ร่วมทำ	ร่วม	
	ร่วมบริหาร	กิจกรรม	ทรัพยากร	
ภาคใต้				
19. ศึกษาดูงานเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	-	✓	✓	โรงเรียน ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน
20. สื่อนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์พัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา	✓	✓	✓	โรงเรียน วัด อบต. ครูศิลป์ แก่นนำชุมชน ผู้ปกครอง กลุ่มเด็กเยาวชน

2. ความคิดเห็นของแกนนำโครงการต่อบทบาทการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน

จากข้อมูลข้างต้น เป็นการแสดงถึงทัศนคติการยอมรับและการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน ที่สะท้อนจากจำนวน และบทบาทการมีส่วนร่วมดำเนินงาน เมื่อผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา และร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรม รวมทั้งสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการ สามารถจัดหมวดหมู่ของปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างความร่วมมือและการมีบทบาทร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ จำแนกตามกลุ่มเยาวชนและกลุ่มชุมชน ดังนี้

2.1 ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทและความร่วมมือของเยาวชน

ข้อมูลจากการศึกษา พบว่า ลักษณะบทบาทของเยาวชนในการเข้าร่วมโครงการในระดับต่าง ๆ ข้างต้น คือ การร่วมคิดร่วมบริหารโครงการ การเข้าร่วมกิจกรรมในฐานะผู้รับการถ่ายทอดความรู้ และการเข้าร่วมกิจกรรมจนสามารถเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ

1) แกนนำโครงการ

ข้อมูลจากการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า แกนนำโครงการที่มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาชุมชน และมีประสบการณ์ด้านสื่อพื้นบ้าน เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ ด้วยแนวคิดที่ต้องการให้เยาวชนมีความเป็นเจ้าของความคิด และเป็นเจ้าของกระบวนการ จะนำสู่ความร่วมมือในบทบาททุกระดับของการมีส่วนร่วม ดังตัวอย่างการดำเนินงานที่พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน พระนักพัฒนาแกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ ได้ใช้หลักการดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชน โดยให้แกนนำเยาวชนในพื้นที่ เป็นผู้ร่วมคิดในการวางแผนและจัดกระบวนการตลอดการดำเนินโครงการ จนสามารถสร้างเครือข่ายเยาวชน และคนในชุมชน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของท่านที่กล่าวว่า

“...การทำงาน ต้องให้เด็กเป็นเจ้าของความคิด ตั้งแต่วางแผน จัดกิจกรรม ติดตามกันเอง...ผู้ใหญ่เป็นผู้ช่วย เด็กทำได้อยู่แล้ว และเด็กก็สามารถถึงการมีส่วนร่วมได้ ผู้ใหญ่เห็นก็ชื่นชม ยอมรับ...”

ในขณะที่แกนนำโครงการที่มีภูมิลำเนาเป็นครูศิลปปิน และต้องการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านให้ลูกหลานเรียนรู้ โดยมีความมุ่งมั่นในการถ่ายทอด มีจุดเน้นของการคิดและการบริหารโครงการ การจัดกิจกรรมโดยแกนนำโครงการจะมีบทบาทหลัก และเด็กเยาวชน เข้ามาเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้รับ และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากครูศิลปปินเท่านั้น ดังเช่น โครงการเรือสื่อสารสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ที่ครูศิลปปินจัดกิจกรรมอบรมให้เยาวชนมาศึกษาการต่อเรือ การพายเรือ ควบคู่ไปกับการเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่กับแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น

2) เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ

เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการมีลักษณะที่แตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ และการศึกษาโดยพบว่า เยาวชนที่ศึกษาอยู่ในระบบโรงเรียน รวมทั้งเยาวชนที่มีความชื่นชอบสื่อพื้นบ้านเป็นทุนเดิม จะเป็นเด็กที่มีความมั่นใจ และกล้าแสดงออก มีความเป็นผู้นำ มักได้รับเลือกให้เป็นแกนนำโครงการด้วย จึงมีบทบาทของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทั้ง 3 ลักษณะคือ ร่วมคิด ร่วมบริหาร ร่วมรับและถ่ายทอดความรู้จากครูศิลปปินสู่ชุมชน ดังเช่น นายอภิรักษ์ ปัญญาณะ

หนึ่งในแกนนำเยาวชนโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ที่เข้าร่วมดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนโครงการตลอดจนการติดตามประเมินผล การสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากกลุ่มเยาวชน และหน่วยงานในพื้นที่ จนได้รับเลือกเป็นประธานสภาวัฒนธรรมของเยาวชน และ นางสาวชนะพร คา เยาวชนชาวปกาเกอะญอ แกนนำโครงการเดปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่มุ่งมั่นจะแก้ไขปัญหาชุมชน และชื่นชมภูมิปัญญาพื้นบ้านของชนเผ่า เป็นต้น ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนายองอาจ อินทร์ธรร แกนนำชุมชนผู้ร่วมโครงการโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวถึงแกนนำเยาวชนว่า

“...น้องปาล์ม (นายอภิรักษ์ ปัญญานะ) ทำงานร่วมกับท่านพระครูมาตั้งแต่เล็ก ๆ เป็นที่รู้จักของเยาวชนที่นี่ กล้าแสดงออก เป็นตัวอย่างที่ดี ตอนนี้จึงเพื่อน ๆ มาร่วมเป็นแกนนำเด็กที่นี่ มีความมั่นใจสูงมาก เป็นตัวของตัวเอง...การได้คิดเอง ทำเอง ก็จะรู้สึกเป็นเจ้าของ ปล่อยได้ นำกันเองทุกอย่าง...”

ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับเสียงสะท้อนของนางสาวศิริพุด ไสสม แกนนำโครงการเดปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่กล่าวถึงแกนนำเยาวชนว่า

“...แอะ (นางสาวชนะพร คา) เป็นคนเริ่มมาคุยว่า ป่าจะหมดแล้ว จะทำอย่างไรดี ตอนนี้นั่นในชุมชนเริ่มออกจากหมู่บ้าน ตอนนั้น ยังไม่ได้คิดถึงเดปอทุ่ แต่ด้วยเด็กคิดเอง และชวนเพื่อน ๆ มาร่วมคิด ผู้ใหญ่ก็เริ่มมา พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) มา ก็เลยเป็นจุดเริ่มโครงการ...แอะ เป็นแกนนำเพื่อน ที่ร่วมวางแผนงาน...เด็กที่นี่ เป็นเด็กในชุมชนเล็ก ๆ เชื่อฟังผู้ใหญ่ พอพี่พูด ก็ทำตาม ผู้ใหญ่พูด เด็ก ก็ยังเชื่อฟัง...”

3) ภูมิหลังของโครงการ

โครงการที่มีประสบการณ์การดำเนินงานสืบทอดมาแต่ก่อน เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้เยาวชนที่ร่วมโครงการมีความกล้าในการแสดงออก มีความมั่นใจ และสามารถร่วมคิด ร่วมบริหารงาน เนื่องจากมีประสบการณ์ในการดำเนินงาน รวมทั้งมีความสำเร็จและแบบอย่างเป็นแรงจูงใจ อาทิ การดำเนินโครงการฟ่อนไต่ประยูคต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ มีการดำเนินงานด้านสืบทอดมาแต่ก่อน จนสามารถระดมความร่วมมือจากเยาวชน และ

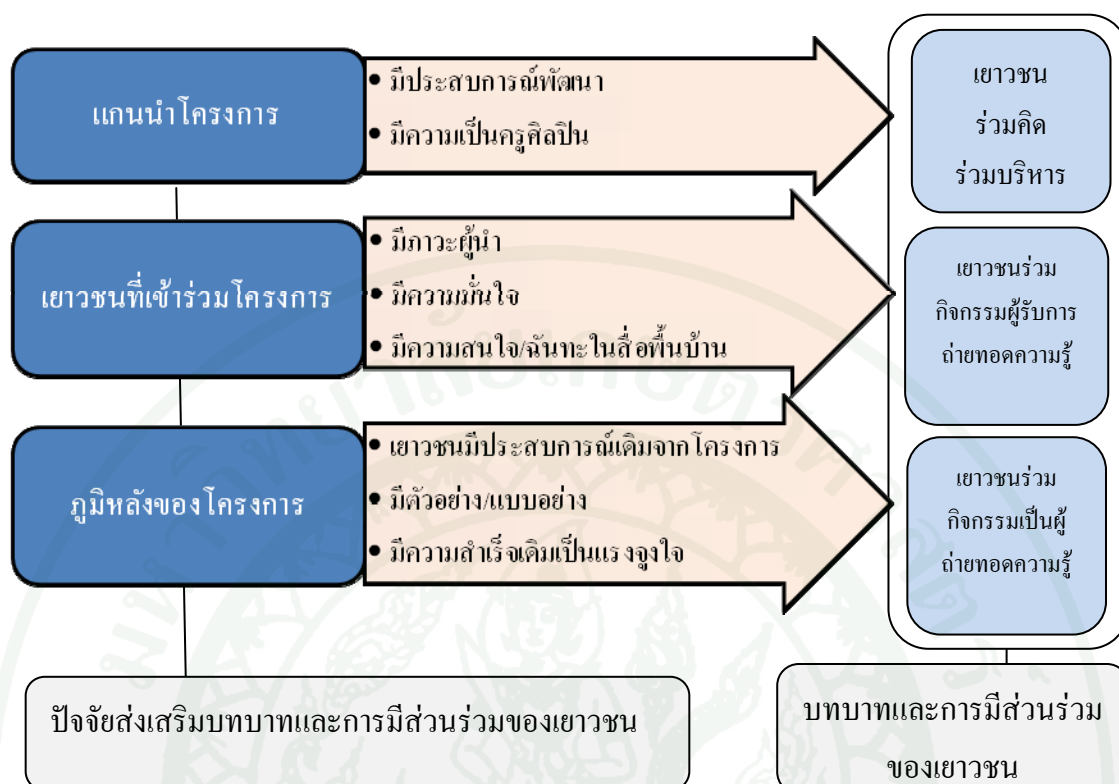
ได้รับการยอมรับจากคนทั้งในและนอกชุมชน ดังนั้น เมื่อมีการดำเนินงานที่เป็นการต่อยอด จึงส่งผลให้มีเยาวชนเข้าร่วมกระบวนการในบทบาทที่ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมในการถ่ายทอดความรู้ ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนที่นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการ กล่าวว่า

“..แต่เดิมเด็กที่นี่ ไม่กล้า ขี้อายมาก แต่เราเคยทำโครงการเช่นนี้มาก่อน ตอนนี้อยอดเป็นเพื่อนได้..เด็กจึงมีส่วนร่วมมากขึ้น ช่วยคิด ช่วยวางแผนได้...เพราะผ่านการแสดงออกต่อหน้าชุมชน...มีคนยอมรับ ชื่นชม กลับมาบ้าน ได้คุย กลายเป็นตัวแทนชุมชน...เด็กคนอื่น เห็นแบบอย่างก็อยากเป็นบ้าง...มาทำโครงการนี้ ก็ได้เด็กมาร่วม ขยายวงกว้างขึ้น มีหลายเผ่า...”

ตัวอย่างเสียงสะท้อนดังกล่าว สอดรับกับการดำเนินงานของโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานด้านสื่อพื้นบ้านมาเป็นเวลากว่า 30 ปี และปัจจุบันเยาวชนได้ร่วมตัวเป็นแกนนำโครงการดำเนินการเองตลอดกระบวนการ และเป็นผู้ระดมเยาวชนจนเกิดเครือข่ายเยาวชนทุกหมู่บ้าน ดังเสียงสะท้อนของพระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการ ที่กล่าวว่า

“...ที่นี่ ทำโครงการมาหลายปี จนสามารถสร้างเครือข่ายเยาวชนได้ทุกหมู่บ้าน ตอนแรกก็สร้างพี่เยาวชนให้เป็นผู้นำ จนสามารถจัดการเองได้ ตอนนี้ก็สร้างน้อง ๆ เห็นแบบอย่างก็เห็นความสำเร็จ มีคนมาช่วยมาก ก็เป็นแรงจูงใจ ตอนนี้เยาวชนเราเป็นตัวแทนในสภาวัฒนธรรมแล้ว เพราะมีประสบการณ์...”

จากข้อมูลการศึกษาดังกล่าว สะท้อนให้ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมและบทบาทของเยาวชนในการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน สรุปได้ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทและการมีส่วนร่วมของเยาวชน

2.2 ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทและความร่วมมือของชุมชน

ข้อมูลการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เจาะลึกในส่วนความคิดเห็นของแกนนำโครงการ ได้สะท้อนถึงความแตกต่างกันไปในระดับของความร่วมมือของชุมชนทั้ง 3 ลักษณะ คือ การร่วมคิดร่วมบริหารโครงการ การร่วมกิจกรรม และการร่วมสนับสนุนทรัพยากร โดยการดำเนินงานส่วนใหญ่ได้รับความร่วมมือทุกระดับ เพียงแต่ความร่วมมือในการสนับสนุนทรัพยากรนั้น พบว่า เป็นการสนับสนุนบางองค์ประกอบ ดังเช่น ด้านสถานที่ เป็นการสนับสนุนของวัด โรงเรียน เป็นต้น แต่ในส่วนของการสนับสนุนงบประมาณจากชุมชน พบว่า โครงการส่วนใหญ่อยู่ระหว่างการประสาน และมีแนวโน้มที่จะได้รับการสนับสนุน ดังเช่น โครงการฟ่อนไต้ประยงค์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนเป็นอย่างดี ดังเสียงสะท้อนของนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการ กล่าวว่า

“...ในตอนเริ่มต้น ยังไม่ได้ขอ แต่มีการมาร่วมคิด ร่วมทำงาน ใช้พื้นที่โรงเรียน บ้าง วัดบ้าง ต่อมาเมื่อเด็ก ๆ มีผลงาน ชุมชนเข้ามาร่วมมากขึ้น องค์กรต่าง ๆ เริ่มรับรู้ เห็นประโยชน์ ต่อเด็กและชุมชน ตอนนี้ อบต. ก็จะให้การสนับสนุน...”

ทั้งนี้ ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทและความร่วมมือของชุมชน สามารถสรุปเนื้อหาและ จัดหมวดหมู่ได้ 4 ปัจจัยที่สำคัญคือ

1) แกนนำโครงการ

การเชื่อมประสานความร่วมมือและการได้รับการยอมรับในการดำเนินงานจาก ชุมชนนั้น ปัจจัยที่มีความสำคัญประการหนึ่งคือ การมีแกนนำโครงการที่มีสัมพันธภาพที่ดี และเป็น บุคคลที่ได้รับการยอมรับ นับถือ และไว้วางใจจากคนในชุมชน รวมทั้งการมีประสบการณ์เป็น นักพัฒนา จะได้รับความร่วมมือและการหนุนเสริมจากชุมชนร่วมดำเนินงาน ดังเช่น พระครูสมุห์ วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีประสบการณ์เป็นพระนักพัฒนาชุมชนกว่า 30 ปี มีผลงานในการพัฒนาชุมชน จนสามารถสร้างความร่วมมือกับชุมชนทุกฝ่าย ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนายองอาจ อินทร์ธร แกนนำชุมชน และครูศิลปินที่เข้าร่วมโครงการกล่าวว่า

“...พระครูท่านเป็นแกนนำพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่ไม่ได้เป็นเจ้าคณะอำเภอ ตั้งแต่เป็นพระลูกวัด ช่วยเหลือชุมชนตลอดมาในทุกเรื่อง...พวกเราที่ทำอยู่ ทำกับท่านมานานแล้ว... ขอให้ท่านบอก...ทุกคนก็จะสนับสนุน...ชุมชนเจริญขึ้นมาก..ท่านช่วยดูแลในทุกเรื่อง...ที่ทำงาน พัฒนาได้ทุกวันนี้ ก็มีท่านเป็นแรงสำคัญ...”

“...ที่นี่มีองค์กรชุมชน ศูนย์ประสานงานตำบล อาสาสมัคร ซึ่งเป็นพวกเรา หนุนเสริมด้วยจิตอาสาของท่านพระครู ท่านตั้งศูนย์ฟื้นฟูและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำโครงการขอ เงินสนับสนุนที่ไหน ก็จะได้รับการสนับสนุนทุกแห่ง...”

ทั้งนี้ พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน ได้สะท้อนถึงการยอมรับและความร่วมมือจากชุมชนว่า

“...ชุมชนให้การสนับสนุนอย่างดี พ่อครู แม่ครูก็พร้อม ตอนแรกผู้ปกครองยังไม่เห็นประโยชน์ อยากให้ลูกไปเรียนพิเศษ ไม่เข้าร่วมกลุ่มเด็กด้านวัฒนธรรม เด็ก ๆ ก็ไปชักชวนกันถึงบ้าน พ่อแม่ตามมา ตอนนี้นำร่วมกิจกรรมด้วยเลย เรื่องบ ก็ขอสนับสนุน และได้มาบ้าง ตอนนี้เด็กก็จะขอจากสภาวัฒนธรรม...เรื่องบ ไม่ได้มีปัญหา หากทำงาน และได้ประสาน เดียวก็ทำได้จากหลายแหล่ง...”

2) แกนนำชุมชนและบริบทชุมชน

ด้วยการดำเนินงานของแต่ละโครงการมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันในบริบทพื้นที่ ทั้งชุมชนเมือง ที่มีความเจริญด้านวัตถุ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่มีความหลากหลาย บางพื้นที่เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์ในชุมชนที่อยู่อย่างใกล้ชิด มีโอกาสในการรวมตัวเพื่อจัดทำกิจกรรมชุมชนได้ค่อนข้างง่ายกว่าชุมชนที่มีความหลากหลายในวิถีชีวิต นอกจากนี้ การมีแกนนำชุมชนที่มีความพร้อม มีภาวะความเป็นผู้นำสูง และให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมและหนุนเสริมบทบาทของชุมชนในการดำเนินงาน ดังเช่น โครงการเคปอทุ์ กั้นป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนคนชนเผ่า เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่คนในชุมชน ยังมีความสัมพันธ์ภาพที่เหนียวแน่น ภายใต้อาณัติของชุมชนชั้นที่เครือญาติ เมื่อประกอบกับการมีแกนนำชุมชนที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่น สื่อพื้นบ้าน การดำเนินโครงการจึงได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนเป็นอย่างดี ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนางสาวศิริพล โสสม แกนนำโครงการ ที่กล่าวว่า

“...ชุมชนเล็ก ๆ นี้ อยู่กันฉันท์พี่น้อง ต่างช่วยกันเป็นอย่างดี ตอนนี้นำรวมตัวกันดูแลป่า มีป่าไม้มาช่วย มีพระแกนนำเป็นที่พึ่ง ให้สถานที่เวลารวมตัว คนเผ่า คนแก่ก็ตั้งใจ...พระดีปริชา (ลุงปริชา) ถือเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ทุกคนเคารพ เชื่อฟัง...”

นอกจากนี้ เสียงสะท้อนที่หนุนเสริมจากนายคำตัน จะพอ แกนนำองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) บ้านห้วยไม้เค็ด กล่าวถึงการสนับสนุนเพราะชุมชนมีความร่วมมือว่า

“...ชุมชนร่วมใจกัน อบต.ยินดีให้การสนับสนุน ป่าอยู่ ปกาเกอะญอที่อยู่ได้...”

“...ได้ตั้งเด็กเข้ามาในหมู่บ้านมาก ไม่ได้ช่วยแก้วัฒนธรรมอย่างเดียว ให้การสนับสนุนหลายอย่าง มีการเล่นกีฬา เด็ก ๆ กลับมาอยู่บ้าน พวกที่ไปทำงานข้างล่าง ก็กลับมาอยู่บ้านกับพ่อ แม่...”

นางสาวชนะพร คา แคนนำเยาวชนของโครงการได้กล่าวหนุนเสริมถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน คุณสมบัติและการสนับสนุนของแกนนำชุมชนว่า

“...ที่ชุมชนสนใจ ส่วนหนึ่งมาจากแกนนำ ซึ่งเป็นพี่ เมื่อพี่มาพูด เขาเชื่อแกนนำ มีผู้ใหญ่เข้ามาช่วยจัดงาน มีพวกปกครอง มาเป็นประธาน บางครั้งก็สนับสนุนงบให้เด็ก ๆ...”

3) คนในชุมชน

ปัจจัยสำคัญอีกประการ นอกจากการมีแกนนำโครงการ และแกนนำชุมชนที่มีภาวะความเป็นผู้นำแล้ว ลักษณะภายในชุมชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ โดยพบว่า ชุมชนที่มีคนในพื้นที่ เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกรักบ้านเกิด มีจิตอาสาร่วมแก้ไขปัญหามุมชน ด้วยความเป็นห่วงลูกหลานจากการปรับเปลี่ยนของวิถีชีวิตที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย และปัญหาอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาวะ เป็นปัจจัยสำคัญที่หนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมและการมีบทบาทของคนในชุมชนในระดับที่ร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรม และนำสู่การร่วมสนับสนุนทรัพยากรดำเนินโครงการ ดังตัวอย่างกรณีโครงการข้าวและจ๊วย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ซึ่งประสบปัญหาในด้านงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนไม่เพียงพอ แต่ด้วยความมุ่งมั่นและการมีจิตอาสาของคนในชุมชนและครูศิลปิน จึงทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความร่วมมือ ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนายบุญนาถ จอมธรรม แกนนำโครงการกล่าวว่า

“...พ่อครู แม่ครูมาช่วยด้วยจิตอาสา ไม่มีค่าตอบแทน มาให้ความรู้ มาสอนสาธิต แสตด โรงเรียนก็ส่งนักเรียนร่วมกิจกรรม เราใช้สถานที่วัดเป็นศูนย์รวมผู้คน เป็นศูนย์กลางเรียนรู้ ชาวบ้านก็มาช่วยกันทำอาหารเลี้ยงดู ชมรมน้อยหนามาช่วย ไม่มีสตางค์...นายอำเภอ ปลัดมาร่วม ต่อไปคงจะสนับสนุนงบประมาณ...”

ทั้งนี้ ยังมีกรณีตัวอย่างชุมชนในพื้นที่ดำเนินการของโครงการสื่อสาร ศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีจิตอาสาของคนในชุมชน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำสู่การมีส่วนร่วมและบทบาทของชุมชน ด้วยการมีอาสาสมัครในหมู่บ้าน เป็นผู้ประสานให้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชนและเยาวชน ดังที่นางเทียมตา ทองมี แก่นนำโครงการ ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านได้สะท้อนว่า

“...ที่นี่ยังมีแกนนำแต่ละหมู่บ้าน เชิญชวนเด็ก ๆ และคนในชุมชนมาร่วมกัน เป็นหมู่บ้าน จนเกิดสภาเด็ก เป็นการอาสาเข้ามาช่วยในการเผยแพร่ข้อมูล เลย์รู้ต่อ ๆ กันไป เกิดผู้ใหญ่ใจดีมาช่วยอีกมาก...”

โครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นอีกหนึ่งโครงการที่สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนมีจิตอาสาจนเกิดการขยายความร่วมมือในการดำเนินงาน โดยนายพะภู เหล็กพอ ปราชญ์ชาวบ้านปกากะญอให้ข้อมูลว่า

“...ชาวบ้านมาช่วยจัดงาน...และร่วมวางแผน ช่วยกันทำแนวกันไฟพอ หน่วยงานต่าง ๆ รู้ว่าเราจะทำแนวกันไฟ ก็มาร่วมด้วย พอทำเสร็จเลยฉลอง...ทำพิธีฉลองแนวกันไฟ แบ่งเซตรับผัดขอบไปเลย...”

4) กิจกรรมของโครงการ

การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จำเป็นต้องมีการดำเนินงานในหลายรูปแบบ เพื่อต่อยอด ช้าเสริมให้ชุมชนเห็นความสำคัญ และเกิดแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรม และมีบทบาทในการสนับสนุนการดำเนินงาน ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมอีกประการ เกิดจากการใช้แรงกระตุ้นความสนใจผ่านการดำเนินกิจกรรมของเยาวชน โดยรูปแบบของการจัดกิจกรรมของโครงการในลักษณะที่สำคัญ 3 ประการคือ

4.1) การจัดเวทีชุมชนและการแสดงของเยาวชน

กิจกรรมส่วนหนึ่งของโครงการ คือการจัดเวทีชุมชนและจัดกิจกรรมของเยาวชน เพื่อเปิดพื้นที่ให้แสดงความสามารถ ซึ่งผลที่ได้ มิเพียงเป็นการส่งเสริมการแสดงออกของเยาวชน แต่กลับส่งผลต่อการตื่นตัวและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ดังเช่น กรณีโครงการฟ้อน

ไต่ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดกิจกรรมในรูปแบบของเวทีชุมชน ใช้การแสดงของเยาวชน เป็นแรงจูงใจและสร้างการมีส่วนร่วมจากผู้ปกครองและคนในชุมชน รวมทั้งเป็นการค้นหาครูศิลปิน ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อสะท้อนภูมิปัญญาดั้งเดิมของชนเผ่า ดังเสียงสะท้อนของนางกรวรรณ พนางส์ แกนนำโครงการ กล่าวว่า

“...ตอนครูเปิดตัวทำการแสดง มีการมาฟ้อนอวดลาย อวดเจิง..มีคนมามุงดู บางคนไม่เคยเห็น..มาคุย มาพูด ต้องอย่างนั้น อย่างนี้ เราเห็นแววใครน่าจะเป็นพ่อครู แม่ครู ตอนหลังได้คนมาช่วยงาน...เด็ก ๆ ได้มาฝึกกัน...มันอยู่ในใจเขาอยู่แล้ว..แต่ไม่มีโอกาสได้แสดงออก ไม่มีช่องทาง พอมีเวทีของเด็ก จึงได้รับความร่วมมือ บางคนเอาลูก หลานมาฝึกเรียนด้วยเลย...”

นอกจากนี้ เด็กหญิงราตรี ลุงต้า แกนนำเยาวชนชาวไทใหญ่ยังได้สะท้อนเพิ่มเติมว่า

“...พอมีกิจกรรม พวกหนูได้แสดง...มีคนชอบ มาดู..ชุมชนมีชื่อเสียงตอนนี้ แม่บ้านมาสอน พ่อบ้านมาสอน ผู้ใหญ่บ้านก็ให้เงิน..มีกลุ่มแม่บ้าน เด็กในหมู่บ้านที่เกรตตอนนี้มาช่วยตีกลอง เค้าทำได้...”

4.2) การกำหนดเงื่อนไขผ่านการดำเนินกิจกรรมของเยาวชน

รูปแบบการจัดกิจกรรมของเยาวชนที่โครงการดำเนินงานด้วยกลยุทธ์ที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชนคือ การคัดเลือกกิจกรรมที่ต้องใช้การมีส่วนร่วมของคนต่างวัย และกำหนดเงื่อนไขของการทำกิจกรรม ที่กระตุ้นให้มีการปฏิบัติร่วมกันของคนในครอบครัว ดังเช่น กิจกรรมการรดน้ำดำหัว ที่การประกอบพิธีกรรม ต้องมีองค์ประกอบของครอบครัวอย่างพร้อมหน้า ระหว่างพ่อ แม่ ผู้สูงอายุ และเด็กเยาวชน โดยการจัดกิจกรรมสอดแทรกการถ่ายทอดความรู้จากผู้สูงอายุ ด้วยปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว ก่อเกิดความผูกพัน ความตระหนักในการดำรงไว้ซึ่งสืบบ้าน และความร่วมมือในการดำเนินงานในขั้นตอนต่อไป ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของพระครูสมุห์หิวัชร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรม แก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

“...เวลาทำกิจกรรม ก็ให้เด็กพาพ่อ แม่มาด้วย...ส่วนใหญ่พ่อ แม่เด็กอยู่ในวัย 30 กว่า ๆ เวลาจัดกิจกรรม พ่อ แม่มา อ้อย (ตายาย) มาส่งหลาน เลยร่วมทำกิจกรรม กลายเป็นอ้อยสอนหลาน...เป็นกิจกรรมความร่วมมือของคนแก่ในชุมชนกับเด็ก ได้รับความรู้ไปด้วยเลย...”

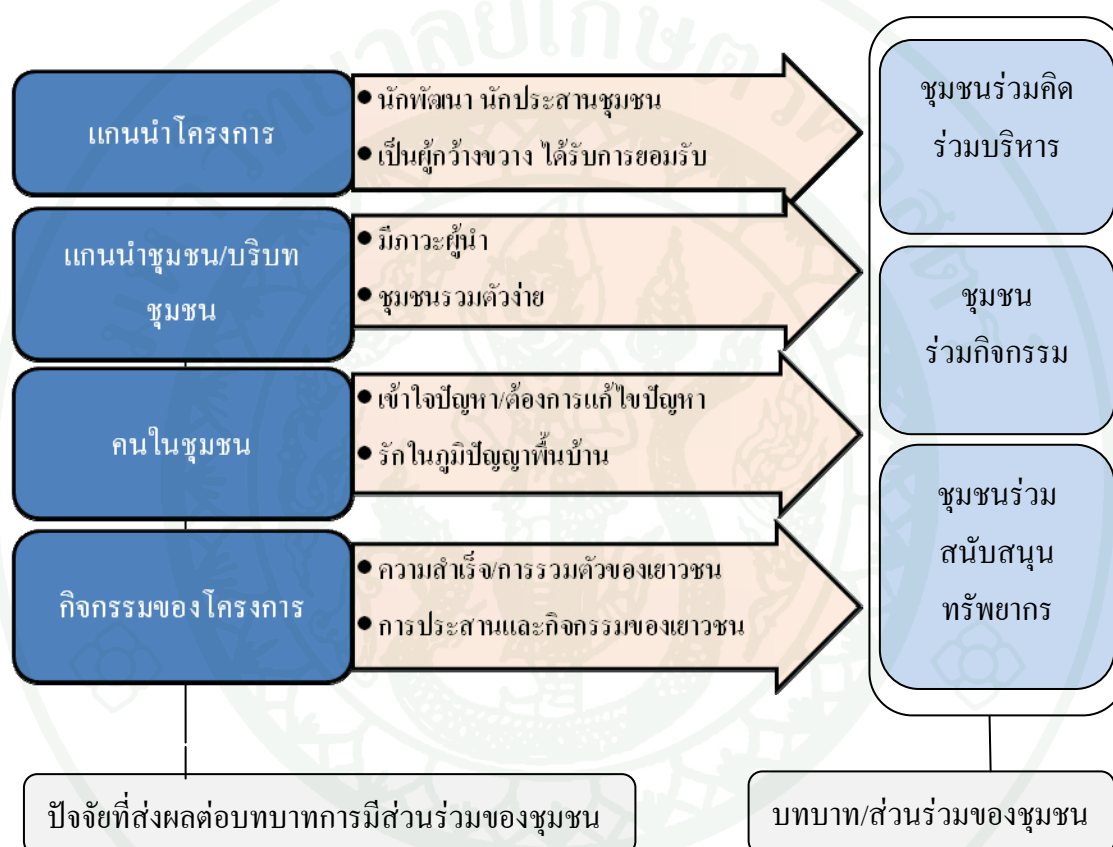
“...บางครั้งเด็ก ๆ ไปทำกิจกรรม มีการแสดง ได้รับการยอมรับจากชุมชน กลับไปเล่าต่อ ๆ กันไป เกิดกลุ่มเป้าหมายใหม่จากชุมชนเข้ามาร่วมทำกิจกรรม ช่วยสนับสนุน บางหมู่บ้าน ก็ช่วยเอารถมาส่งไป กลับ เด็ก ๆ ที่นี้เก่ง...ต่อไปสภาวัฒนธรรม ก็จะช่วยเรื่องงบประมาณจากการที่เด็กเราเก่ง เป็นผู้นำ มีกิจกรรมในชุมชน และได้มีส่วนร่วมในสภา...”

4.3) การลงพื้นที่สำรวจชุมชน

การใช้กิจกรรมภาคสนาม ที่เยาวชนต้องเรียนรู้จากการค้นหาค้นคว้าความรู้ในชุมชน ด้วยการสำรวจพื้นที่ ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน และเป็นกระบวนการรื้อฟื้นความเป็นมาของชุมชน ในทุกแง่มุม ทั้งด้านประวัติศาสตร์ สังคม และสภาพแวดล้อม กระบวนการเหล่านี้ ทำให้เกิดความสนใจของคนในชุมชนเพื่อร่วมค้นหาปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยมีเยาวชนเป็นกลไกเชื่อมร้อยความร่วมมือของคนในชุมชนให้เกิดขึ้น และขยายผลไปยังชุมชนอื่นร่วมสนับสนุนการดำเนินงาน ดังเสียงสะท้อนของ นางสาวชนะพร คา แกนนำเยาวชนชนเผ่าปกาเกอะญอ โครงการเคปอทุ๋ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย ได้กล่าวว่า

“...ตอนฝึก หนูไม่ได้ถามเพื่อน ๆ แต่กลับบ้านไปถามแม่ พี่ พ่ออ้อย (ตา) เพราะเป็นประเพณีปกาเกอะญอ ฟันฟูเคปอทุ๋ และน้อง ๆ ไปเดินถามคนเฒ่าในหมู่บ้าน เลยรู้และตกลงกันว่าเราจะทำเคปอทุ๋ เราทำแผนที่ชุมชน ทำประวัติชุมชน มาแสดงเป็นละคร พ่อ แม่ คนเฒ่ามาดูก็ชอบ เลยร่วมกันวางแผนทำแนวกันไฟ ป่าไม้มาช่วย อบต.มาช่วย ผู้ใหญ่ก็มา...ตอนนี้ตั้งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านแล้ว...”

จากผลการศึกษา ทั้งจากการตรวจเอกสาร การสำรวจความคิดเห็นและการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมายแกนนำโครงการ ดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความเชื่อมโยงขององค์ประกอบ ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชน ในระดับต่าง ๆ คือ การร่วมคิดร่วมบริหารโครงการ การเข้าร่วมในกิจกรรมของโครงการ และการสนับสนุนทรัพยากร ได้ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 ปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ส่วนที่ 2 กลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชนโดยใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

ข้อค้นพบการดำเนินงานของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนทั้ง 20 โครงการ สะท้อนรูปแบบการดำเนินงานที่แต่ละโครงการต่างมีกลวิธีสอดแทรกไปกับกิจกรรมการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน ซึ่งสามารถสรุปกิจกรรมสำคัญ ๆ คือ 1) การเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมของ ชุมชน/เยาวชน 2) การคัดเลือก/การระดมเยาวชนร่วมโครงการ 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การ ถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน 4) การติดตาม ประเมินผล (ภาพที่ 9)

ภาพที่ 9 กิจกรรมการดำเนินงานที่สำคัญของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

ทั้งนี้ ภายใต้การดำเนินงานของกิจกรรมที่สำคัญ ๆ ดังกล่าว พบว่า แต่ละโครงการมีกลวิธีของ 4 กิจกรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การเตรียมความพร้อมของชุมชน

ข้อมูลจากการศึกษาทั้งจากการสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการ การตรวจสอบเอกสาร การร่วมสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่มแกนนำจากโครงการที่เป็นกรณีศึกษา สะท้อนกิจกรรมกลวิธีการเตรียมความพร้อมของชุมชนของทุกโครงการเป็นไปเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในการดำเนินงานของโครงการ โดยพบว่า แต่ละโครงการมีกิจกรรมและกลวิธีในการดำเนินงานมากกว่า 1 กิจกรรม โดยมีกลวิธีทั้งสิ้น 5 ลักษณะ คือ 1) การประสานแกนนำชุมชน 2) การสำรวจพื้นที่ชุมชน 3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 4) การจัดเวทีอบรมให้ความรู้ 5) การใช้กิจกรรมของเยาวชนเป็นสื่อประสานชุมชน (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 กลวิธีในการเตรียมความพร้อมชุมชน

ทั้งนี้ รายละเอียดการเตรียมความพร้อมของชุมชน ภายใต้กลวิธีต่าง ๆ มีดังนี้

1) การประสานแกนนำชุมชน

จากการศึกษาพบว่า มี 16 โครงการ ให้ความสำคัญในการสร้างความพร้อมของชุมชนโดยใช้วิธีการประสานแกนนำชุมชน ซึ่งเป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้ความเคารพเชื่อถือ และเป็นผู้ที่สามารถสร้างความร่วมมือจากคนในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน และปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นครูศิลปินที่เกี่ยวข้องกับประเภทของสื่อพื้นบ้านที่ใช้ในการดำเนินโครงการ ให้เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการสร้างความร่วมมือ ระดมแนวร่วม และดำเนินกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การร่วมคิด ร่วมทำระหว่างโครงการและชุมชน โดยเป็นโครงการที่ดำเนินงานในภูมิภาคภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ดี พบว่ามี 4 โครงการได้แก่ โครงการเรือสื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาลัยศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โครงการลิเกสตูดิโอเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และโครงการสื่อหนังตะลุงศึกษาพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ที่ไม่ได้ใช้กลวิธีการประสานแกนนำชุมชน แต่มีการใช้กิจกรรมของเยาวชนเป็นสื่อในการประสานชุมชน และเตรียมความพร้อมชุมชนเท่านั้น

จากตัวอย่างกรณีศึกษา การดำเนินงานของโครงการค่าวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พบว่า มีกระบวนการภายใต้กลวิธีนี้ โดยการประสานแกนนำชุมชนที่มีอิทธิพลทางด้านจิตใจของคนในชุมชน คือ พระ รวมทั้งแกนนำของชมรมน้อยหนาน (ผู้ที่ผ่านการบวชเรียน) เป็นผู้สร้างความเข้าใจและเตรียมความพร้อมของคนในชุมชน จนเกิดการยอมรับ ความร่วมมือเข้าร่วมโครงการ ซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับโครงการเคปอู่คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่มีพระเป็นแกนนำชุมชน และใช้โอกาสที่คนในชุมชนมาร่วมกันทำบุญ และมีการจัดเวทีอีกหลายครั้งโดยพระเป็นแกนนำร่วมกับแกนนำชุมชนอื่น คือ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ในขณะที่โครงการฟ่อนไต้ประยุตต์ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง และโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ได้ประสานแกนนำชุมชน ที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และครูศิลปิน เป็นผู้สร้างความเข้าใจและความร่วมมือจากคนในชุมชน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนแกนนำโครงการที่ได้จากการสัมภาษณ์ (ตารางที่ 22)

ตารางที่ 22 ตัวอย่างเสียงสะท้อนความเห็นเกี่ยวกับการประสานแกนนำชุมชน

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการ ถั่วและจ๊วย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่ เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“... ต้องอาศัยผู้มีอิทธิพลทางจิตใจ อย่าง พระเป็นที่เคารพนับถือ เรามีปราชญ์ชาวบ้าน อย่างพ่อครูประเสริฐ มีทั้งสื่อวิทยุชุมชน ที่ช่วยกระจาย และจุดประกายความสนใจ ในท้องถิ่น ทำให้ผู้คนเข้าใจว่าเราจะทำอะไร ช่วยในการขับเคลื่อนได้...”
นางสาวศิริพุด ใสสม แกนนำโครงการเดปอทุ ถิ่นป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...ชุมชนเล็ก ๆ มีทั้งพุทธ และคริสต์ แต่ ชาวบ้านก็มารวมตัวกันได้ เพราะพระอาสา ที่มากดูแลชุมชนนี้มานานแล้ว จะมีการประชุม พูดคุยกันทุกอาทิตย์ ทุกคนจะมารวมตัวกันที่ ศาลา มีท่านช่วยนำ แล้วผู้ใหญ่บ้าน อบต. พ่อครู ก็ให้ความสำคัญ...”
นางกรวรรณ พนางวงศ์ แกนนำโครงการเพื่อน ไตประยุตต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“...ทำงานอย่างนี้ แกนนำชุมชน สำคัญมาก ต้องให้ได้แกนนำก่อน ผู้ใหญ่บ้านเข้าใจและ ส่งเสริม ที่นี้มีหลายเผ่า พ่อครู แม่ครู พ่อรู้ ก็เข้ามาช่วย เพราะอยากสืบสาน ก็เพราะแกน นำนี้แหละ ชาวบ้านก็ค่อย ๆ เข้าใจและมาร่วม กิจกรรมเยอะมาก เกินคาด...”
พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...ท่านใช้แกนนำ ผู้ใหญ่บ้าน พ่อครู แม่ครู เป็นผู้ใหญ่ใจดี ไปคุย ไปอธิบาย ให้ส่ง ลูกหลานมาร่วมงาน คนแก่ที่บ้านรู้ ก็ชอบ..ทำ มานานแล้ว รู้จักกันหมด เวลาทำอะไร ก็แกน นำชุมชนนี้แหละ สำคัญมาก...ทำงานที่วัด ก็ ต้องช่วยกันอยู่แล้ว...”

ทั้งนี้ การดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากผลการประสานแกนนำชุมชน เป็นผู้ช่วยในการเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้าใจคนในชุมชน จนนำไปสู่ความร่วมมือโครงการดังกล่าว สะท้อนได้ ดังภาพตัวอย่าง (ภาพที่ 11 และภาพที่ 12)

ภาพที่ 11 กิจกรรมการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือ ของชุมชนโครงการค่าว-จ้อยฯ

ภาพที่ 12 กิจกรรมการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือของชุมชน โครงการเคปอทุฯ

2) การสำรวจพื้นที่

จากการศึกษาพบว่า มี 6 โครงการ ใช้กิจกรรมสำรวจพื้นที่เป็นกลวิธีหนึ่งในการเตรียมความพร้อมของชุมชนให้เกิดความเข้าใจในการดำเนินงานและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ถึงแม้กิจกรรมนี้จะเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้เยาวชนสำรวจพื้นที่ เพื่อค้นหาข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนและสื่อพื้นบ้าน แต่ผลที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการ มีเพียงส่งผลให้เยาวชนได้เรียนรู้และรับทราบข้อมูลชุมชนเท่านั้น ยังส่งผลให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ก่อนเกิดความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงาน และเห็นคุณค่าการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกลุ่มคนในวัยที่แตกต่าง โดยเฉพาะผู้สูงวัยได้รื้อฟื้นเรื่องราวในอดีต และรู้สึกความมีคุณค่าของตนเอง ทั้งนี้ การดำเนินงานของทั้ง 6 โครงการพบว่า โครงการที่มีลักษณะคนในชุมชนเป็นคนชนเผ่า ได้แก่ โครงการเคปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่องอวยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ใช้การสำรวจพื้นที่ เป็นกิจกรรมหลักเพื่อให้เยาวชนการสืบค้นหาประวัติดั้งเดิมของชุมชน ในขณะที่โครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลย์รักษ์ จังหวัดอุบลราชธานี โครงการถ่ายศิลปะคัมพ์ที่คุ้มน้อง นาสอยสุปเต้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม โครงการหนังสือละเล่นศึกษาพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ใช้กิจกรรมการสำรวจพื้นที่ ด้วยเป้าหมายคือค้นหาครุศิลปิน และสร้างแนวร่วมในการดำเนินงาน

ตัวอย่างเสียงสะท้อนถึงกระบวนการสำรวจพื้นที่ และนำสู่ความร่วมมือของชุมชน โดยนางสาวศิริพุด ไสสม แกนนำโครงการเคปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กล่าวว่า

“...เด็กไปสำรวจพื้นที่ และเรียนรู้ชุมชน ค้นหาว่าเคปอทุ่คืออะไร ทำให้ได้พูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้าน คนเฒ่า คนแก่ นำไปสู่การรวมตัวของผู้ใหญ่มาช่วยกันทำแนวกันไฟ การเดินลงชุมชนเป็นกลุ่ม ๆ ของเด็ก ทำให้ชุมชนตื่นตัวขึ้นมาก ทั้งชาวบ้าน อบต.ก็มาร่วม ป่าไม้ก็มา ได้รับความร่วมมืออย่างดี ...”

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการสำรวจพื้นที่เป็นกลวิธีในการสร้างความเข้าใจ การมีส่วนร่วมจากชุมชน และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้และพิธีกรรมดั้งเดิมของชนเผ่า ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในชุมชนภายหลังกระบวนการสำรวจพื้นที่ ดังภาพกิจกรรมที่ 13

ภาพที่ 13 กิจกรรมสำรวจพื้นที่ของโครงการเดปอทู สร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชน

3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

จากการศึกษาพบว่า มี 17 โครงการใช้กลวิธีการเตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจและร่วมมือกับโครงการ ด้วยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งทุกโครงการใช้กลวิธีนี้เป็นกิจกรรมแรกของโครงการ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ และคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายที่จำเป็นต้องสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน แกนนำชุมชนคนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย ตั้งแต่เด็กเยาวชน จนถึงผู้สูงอายุ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน หรือ ครูศัลปินที่อยู่ในชุมชน กระบวนการเริ่มด้วยการแลกเปลี่ยนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาชุมชน และเยาวชนในชุมชน และร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหานั้น ส่วนการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาและสร้างสุขภาวะชุมชนนั้น พบว่า การได้มาของการเลือกสื่อพื้นบ้านที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นนี้มี 2 ลักษณะคือ 1) ชุมชนเป็นผู้คัดเลือกเอง 2) แกนนำโครงการเป็นผู้เสนอและชุมชนเห็นพ้องที่จะร่วมใช้สื่อพื้นบ้านประเภทนั้น ๆ ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนจากแกนนำโครงการที่เป็นกรณีศึกษา และใช้กิจกรรมการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนำไปสู่การสร้างความพร้อมของชุมชน (ตารางที่ 23)

ตารางที่ 23 ตัวอย่างเสียงสะท้อนความเห็นเกี่ยวกับการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการคำว และจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...ตอนแรกเลย ต้องชี้แจง ให้พ่อครู แม่ครู มาจ้อย มาคำว ให้เด็ก คนในชุมชนฟัง ค่อย ๆ รู้เรื่องล้านนา พอเปิดให้คุยกัน ก็ค่อยเข้าใจ และร่วมไม้ร่วมมือกัน เงินไม่ค่อยมีก็มาช่วย อย่างอื่น...”
นางสาวศิริพุด ใสสม แกนนำโครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...การให้คนมารวมกัน มาดูลูกหลาน มาร่วม ให้ความเห็น จะค่อย ๆ ทำให้เข้าใจและเป็น เจ้าของกระบวนการทั้งหมด ชุมชนเลยแบ่ง งานกันเองเลย...”
นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการฟ้อน ไต่ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“...ชุมชนมีหลายเผ่า ชัดแจ้ง ต้องหาพื้นที่ หาเรื่องมาคุยกัน ยกเรื่องฟ้อนไต่ขึ้นมา ให้คุย ว่าพอใจกับฟ้อนไต่ที่เป็นอยู่ไหม..ปรากฏว่า บางคนบอกอย่างนี้ ไม่ใช่ ต้องอย่างนั้น อย่างนี้ เลยกลายเป็นคุยกัน ล้มแบ่งพวกไปเลย สุดท้าย ก็ร่วมมือกันได้...”
พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...ตอนแรกก็มีเวทีพูดคุยกันเลย ให้ทุกคนคิด ออกความเห็น...สำคัญมาก ให้ชุมชนและ เยาวชนเป็นผู้กำหนดเองว่า สนใจและอยากรับ การถ่ายทอดสื่อพื้นบ้านประเภทไหน..หาก สนใจ ก็จะอยากเข้าร่วมกิจกรรม...และเป็น เจ้าของความคิด...เกิดความเข้าใจ และพร้อมที่ จะเรียนรู้...”

4) การจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้

จากการศึกษาพบว่า มี 3 โครงการใช้กิจกรรมการอบรมให้ความรู้ เป็นกลวิธีในการเตรียมความพร้อม ความเข้าใจและความร่วมมือ จนเกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตาม พบว่าการดำเนินงานด้วยกลวิธีนี้ เป้าหมายหลักของการดำเนินงาน เป็นไปเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการให้ครูศิลปิน หรือปราชญ์ชาวบ้าน เข้ามามีบทบาทสะท้อนเรื่องราวของภูมิปัญญาพื้นบ้านในอดีตที่มีคุณค่าต่อชุมชน แต่ผลของการมีปฏิสัมพันธ์ภายใต้กระบวนการดังกล่าว ไม่เพียงทำให้เกิดความรู้ในเรื่องสื่อพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเท่านั้น ยังส่งผลต่อความเข้าใจ และสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วย กลวิธีนี้จึงเป็นกลวิธีที่เสริมจากกระบวนการอื่น ๆ ที่ช่วยสร้างความพร้อมความร่วมมือของคนในชุมชน ดังเช่น โครงการฟ่อนไต้ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชนอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีทั้งการประสานแกนนำชุมชน การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และยังมีกระบวนการให้ความรู้ในการคิดวิเคราะห์ปัญหาชุมชนด้วย โครงการลูกหว่า สืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ใช้การอบรมการทำงานช่าง งานสื่อสิ่งประดิษฐ์ที่จัดขึ้นด้วยความร่วมมือจากพ่อครู แม่ครูชาวเมืองเพชร ผู้ปกครองที่มาพร้อมกับลูกหลาน เข้าร่วมอบรมรับความรู้ ทำให้เกิดความเข้าใจและพร้อมร่วมงาน อีกทั้งสามารถระดมความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้ในที่สุด โครงการเดอพอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ได้ใช้กระบวนการอบรมความรู้เกี่ยวกับการสืบค้นข้อมูลในชุมชน และความรู้พิธีกรรมเดอพอทุ่ เป็นกลวิธีหนึ่งที่น่าสู่การเตรียมความพร้อม และสร้างความร่วมมืออย่างกว้างขวางของคนในชุมชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรในชุมชน ดังตัวอย่างภาพกิจกรรมที่ 14

ภาพที่ 14 กิจกรรมการการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือชุมชน ด้วยการอบรมให้ความรู้ของโครงการเดอพอทุ่

5) การใช้กิจกรรมของเยาวชน เป็นสื่อประสานชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า มี 14 โครงการที่ใช้การดำเนินกิจกรรมของเยาวชน เป็นกลวิธีหนึ่งในการประสานและเตรียมความพร้อม ความเข้าใจนำสู่ความร่วมมือของชุมชน โดยแต่ละโครงการมีกิจกรรมให้เยาวชนได้รับการเรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านจากครูศิลปิน และมีกิจกรรมการแสดงของเยาวชนในรูปแบบต่าง ๆ โดยในจำนวนนี้มี 12 โครงการได้แก่ โครงการฟ้อนไท่ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่อกอย ประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน โครงการเคปอทุ๋ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการสุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลิเกดับเต่า วัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โครงการกันดั้มวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โครงการलिेष्ठुเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และโครงการสื่อหนังตะลุงศึกษาพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ได้ใช้กิจกรรมของเยาวชนเป็นสื่อในการประสานชุมชน โดยมีกระบวนการจัดมหกรรมการแสดงความสามารถของเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้สื่อพื้นบ้านในประเภทที่โครงการนั้นๆ เลือกใช้ในโครงการสอดแทรกกับกิจกรรมของชุมชนในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานบุญ งานประเพณีของชุมชน

ส่วนโครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงดำประเพณีเสนเรื่อน และประเพณีถวแทนอำเภอขีรบารมี จังหวัดพิจิตร ใช้กิจกรรมของเยาวชนเป็นสื่อในการประสานชุมชนโดยจัดกิจกรรมการประกวดเรียงความเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเยาวชนต้องมีการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนเพื่อนำมาเป็นองค์ประกอบในการจัดทำเรียงความ ก่อเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและสานสัมพันธ์กันในพื้นที่ และโครงการเรือ สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ได้ใช้การจัดกิจกรรมการต่อเรือของเยาวชน เป็นกระบวนการที่ช่วยในการเตรียมความพร้อม ความเข้าใจของคนในชุมชน

อย่างไรก็ดี จากข้อมูลการศึกษา พบว่า กลวิธีในการเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือของคนในชุมชนนั้น โครงการส่วนใหญ่ ไม่ได้ใช้กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเป็นกลวิธีเดียวในการดำเนินงาน แต่จะมีการบูรณาการกลวิธีเพื่อหนุนเสริมให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือของชุมชนในระดับต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับการออกแบบการดำเนินงานของแกนนำและแนวร่วมโครงการ รวมทั้งบริบทของแต่ละพื้นที่ ดังเช่น โครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่ใช้กลวิธีทั้ง 5 ลักษณะ เป็นกลวิธีในการสร้างความพร้อมและความร่วมมือ นอกนั้น เป็นโครงการที่มีการผสมผสานแต่ละกลวิธี เพื่อให้บรรลุสู่การสร้างความร่วมมือของชุมชน รายละเอียดแต่ละโครงการดังตารางที่ 24

ตารางที่ 24 กิจกรรมการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

โครงการ	ประสานแกนนำชุมชน	สำรวจพื้นที่	การจัดเวทีชุมชน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น	การอบรมให้ความรู้	ใช้กิจกรรมของเยาวชน เป็นสื่อประสานชุมชน
ภาคเหนือ					
1. ฟ็อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	✓	-	✓	✓	✓
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย ประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่อริม จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓	✓	-	✓
3. สื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	✓	-	✓	-	✓

ตารางที่ 24 (ต่อ)

โครงการ	ประสานแกน นำชุมชน	สำรวจ พื้นที่	การจัดเวที ชุมชน แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	การอบรม ให้ความรู้	ใช้กิจกรรม ของเยาวชน เป็นสื่อ ประสาน ชุมชน
4. ค่าวและจ้อย: มรดกล้านนา สถานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	✓	-	✓	-	✓
5. เปรอหู่ คีนป่า สร้างสุขสู่ ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	✓	✓	✓	✓	✓
6. ต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำ ประเพณีแสน เรือน” และประเพณี “ถวด แท่น” อำเภอหิรบารมี จังหวัดพิจิตร	✓	-	✓	-	✓
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสาน ลิเกดัดเต่าวัฒนธรรมชุมชน คนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์	✓	-	✓	-	✓

ตารางที่ 24 (ต่อ)

โครงการ	ประสานแกน นำชุมชน	สำรวจ พื้นที่	การจัดเวที ชุมชน แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	การอบรม ให้ความรู้	ใช้กิจกรรม ของเยาวชน เป็นสื่อ ประสาน ชุมชน
ภาคกลาง					
8. สืบสานศิลปวัฒนธรรม พื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี	✓	-	✓	-	✓
9. ละครเพลงพื้นบ้านสานสุข เพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	✓	✓	-	-	✓
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับ แม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	-	-	-	-	✓
11. ลูกหัว้าสืบสานงานสกุล ช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	✓	-	✓	✓	-
12. สืบสานภูมิปัญญาสู่ การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก และเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	✓	-	✓	-	-

ตารางที่ 24 (ต่อ)

โครงการ	ประสานแกน นำชุมชน	สำรวจ พื้นที่	การจัดเวที ชุมชน แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	การอบรม ให้ความรู้	ใช้กิจกรรม ของเยาวชน เป็นสื่อ ประสาน ชุมชน
13. สืบสานและอนุรักษ์ ดนตรีพื้นบ้านอาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	-	-	✓	-	✓
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ					
14. เยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญา พื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของ ชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	✓	✓	✓	-	-
15. กันตรึมวัยใสใส่ใจ สุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	✓	-	✓	-	✓
16. เยาวชนสร้างสรรค์สื่อ พื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอ เมือง จังหวัดนครราชสีมา	✓	-	✓	-	-
17. ถ่ายศิลปะดุ่มที่ ดุ่มน้อง นำฮอย ฮูปแต้ม แนมเบ็งมุลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม	✓	✓	✓	-	-

ตารางที่ 24 (ต่อ)

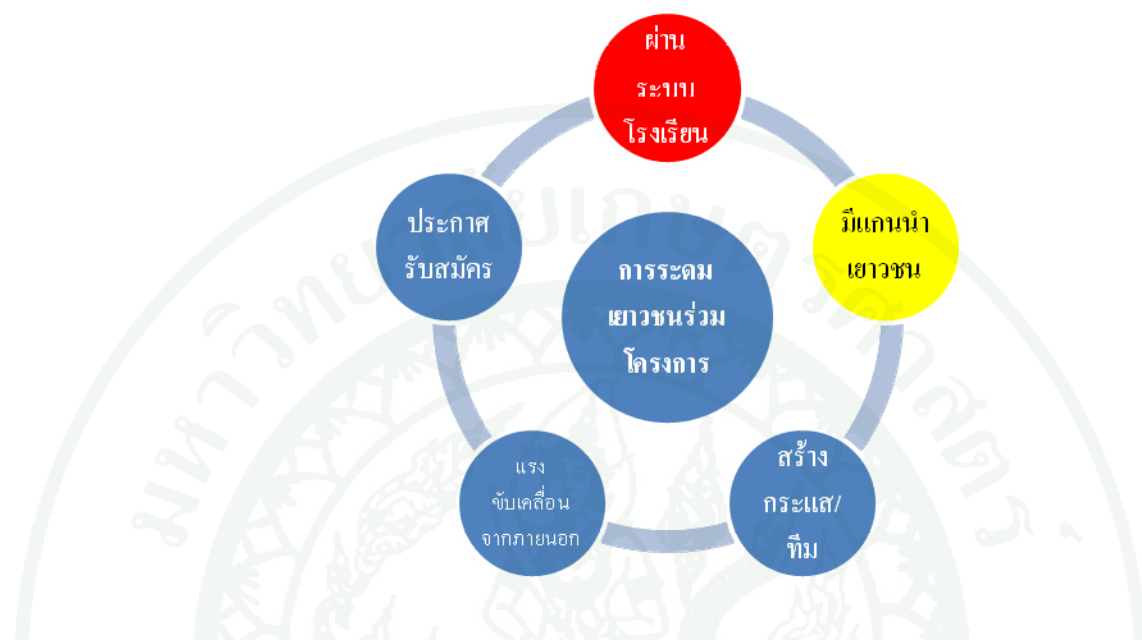
โครงการ	ประสานแกน นำชุมชน	สำรวจ พื้นที่	การจัดเวที ชุมชน แลกเปลี่ยน ความคิดเห็น	การอบรม ให้ความรู้	ใช้กิจกรรม ของเยาวชน เป็นสื่อ ประสาน ชุมชน
18. สูปแต้ม: ลึกใน ความหมายถ่ายทอดรูปทรง ตรง ต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	✓	-	✓	-	-
ภาคใต้					
19. ลิเกฮูลูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	-	-	✓	-	✓
20. สื่อนั่งตะลุงศึกษา พัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา	-	✓	-	-	✓

ที่มา: ดวงพร คำณูวัฒน์ และคณะ (2553)

การระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ

ด้วยการดำเนินโครงการ มุ่งเน้นกลุ่มเยาวชน เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการร่วมเรียนรู้และรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่พื้นที่บ้าน เพื่อเสริมสร้างสภาวะแก่เยาวชนและคนในชุมชน ดังนั้น จึงมีจุดเน้นของกลวิธีที่มีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน ผลจากการศึกษาพบว่า แต่ละโครงการมีการผสมผสานกลวิธีที่มากกว่า 1 กิจกรรม โดยมีกลวิธีที่สำคัญในการดำเนินงาน 5 ลักษณะ คือ 1) การประสานผ่านระบบโรงเรียน 2) การมีแกนนำเยาวชนเป็นผู้ประสาน 3) การสร้างกระแสและการ

ทำงานเป็นทีม 4) การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก 5) ประกาศรับสมัครและการประสาน
แกนนำชุมชน ดังภาพที่ 15

ภาพที่ 15 กลวิธี กิจกรรมในการระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน

ทั้งนี้ การดำเนินงานในแต่ละกลวิธี มีรายละเอียดดังนี้

1) การประสานผ่านระบบโรงเรียน

ข้อมูลจากการศึกษาพบว่า มี 17 โครงการที่ระดมเยาวชนผ่านระบบโรงเรียน และในจำนวนนี้มีโครงการที่ได้ผสมผสานกลวิธีอื่น ๆ รวมทั้งระดมเยาวชนนอกระบบโรงเรียนร่วมด้วย เพราะมีแกนนำโครงการรับราชการครู จึงนำมาซึ่งความร่วมมือทั้งในด้านวิชาการ และสถานที่ รวมทั้งการผลักดันให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน ดังตัวอย่างกรณีศึกษา โครงการฟ้อนไต ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่ แกนนำเป็นครูในพื้นที่ จึงได้ระดมเยาวชนในโรงเรียนและขยายไปสู่เยาวชนนอกระบบโรงเรียนด้วย โครงการก้าวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ประสานโรงเรียนผ่านแกนนำเยาวชนเป็นผู้ช่วยในการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ประสานผ่านระบบโรงเรียน เนื่องจากมีแกนนำร่วมโครงการเป็นครูในพื้นที่เช่นกัน นอกจากนี้ ยังระดมเยาวชนนอกระบบโรงเรียนด้วยมีแหล่งเรียนรู้

นอกระบบโรงเรียน ตั้งอยู่ในบริเวณวัดซึ่งเป็นพื้นที่ดำเนินโครงการ เป็นต้น ทั้งนี้ มี 3 โครงการ ได้แก่ โครงการเดปอทุ่ กีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรื่อนและประเพณีถวตแทน อำเภอลือบารมี จังหวัดพิจิตร และโครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ได้ประสานเยาวชนในระบบโรงเรียน แต่มุ่งเน้นเยาวชนโดยรวมของชุมชน โดยทั้ง 3 โครงการเป็นโครงการที่คนในชุมชนเป็นชนเผ่า และเป็นชุมชนขนาดเล็ก

การดำเนินงานด้วยกลวิธีดังกล่าว นำไปสู่การระดมเยาวชน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการโครงการฟ่อนไคประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

“...ใช้วิธีการเชิญชวนเด็กในโรงเรียน พุดให้ฟังถึงผลดีของการเรียนรู้ เปรียบเทียบการล่มสลายของวัฒนธรรม ถ้าไม่มีคนสืบทอด อีกหน่อยเราก็ไม่มีความเป็นตัวตนของตัวเอง... ตอนแรกไม่ได้ใส่เป็นวิชา ตอนหลังจึงเริ่มเป็นหลักสูตร...มีเยาวชนเข้าร่วม โครงการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตอนนี้เป็นที่สอนน้องแล้ว...”

นายองอาจ อินทร์ธร แกนนำชุมชนโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ได้สะท้อนถึงการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการว่า

“...เด็กที่นี่ เรียนในโรงเรียนทั้งนั้น ทำงานสื้อพื้นบ้านร่วมกันมา และส่งต่อถึงรุ่นน้องในโรงเรียน ประสานทุกโรงเรียนในพื้นที่ และยังมีนักเรียนในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนด้วย... ผ่านโรงเรียน ก็จะได้รับความร่วมมือ มีครูคอยช่วยเหลือ...”

นอกจากนี้ มีตัวอย่างการดำเนินงานโครงการคำวและจ้อย : มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงรายที่ใช้กลวิธีในการระดมเยาวชนร่วมโครงการผ่านการประสานระบบโรงเรียนทุกโรงเรียนในพื้นที่ ในการจัดเยาวชนร่วมดำเนินงานอย่างมาก ดังกิจกรรมภาพที่ 16

ภาพที่ 16 การจัดกิจกรรมที่มีเยาวชนที่ประสานผ่านระบบโรงเรียนของโครงการค่าและจ้อยฯ

2) การมีแกนนำเยาวชนเป็นผู้ประสานและระดมเครือข่าย

การระดมเยาวชนให้เข้าร่วมกิจกรรมการดำเนินโครงการ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวอย่างกว้างขวางของเยาวชนทุกโครงการนั้น พบว่า กลวิธีสำคัญที่ 13 โครงการเลือกใช้คือ การจัดทำมีแกนนำเยาวชนเป็นผู้ประสานเครือข่ายเยาวชน ซึ่งเป็นไปทั้งในรูปแบบที่แกนนำเป็นรายบุคคลและแกนนำเป็นกลุ่มอย่างเป็นระบบ เช่น สภาเยาวชน กลุ่มหนุ่มสาว หรือกลุ่มที่จัดตั้งเป็นชมรมในชุมชน โดยพบการดำเนินงานของโครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่องออย ประเพณีท้องถิ่นอำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีกลุ่มเยาวชนเบิกฟ้า เป็นแกนนำเยาวชน โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีกลุ่มสภาวัฒนธรรมเยาวชนเป็นแกนนำเยาวชน โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชนอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี มีกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้ง เป็นแกนนำเยาวชน โครงการลูกหว่าสานงานสกุลช่างเมืองเพชร มีชมรมกลุ่มลูกหว่า เป็นแกนนำเยาวชน โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดเพชรบุรี เป็นแกนนำเยาวชน โครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี มีกลุ่มเด็กทานตะวัน ในขณะที่โครงการที่มีแกนนำเยาวชนที่เป็นรายบุคคล พบว่า เป็นแกนนำเยาวชนที่มีบทบาทในพื้นที่ และเป็นเยาวชนที่เป็นลูกหลานของครูศิลปิน หรือเป็นผู้ที่มีความสนใจในสื่อพื้นบ้านและต้องการอนุรักษ์ สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังการดำเนินงานของโครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัด

เชียงใหม่ โครงการค่าและจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน โครงการเคปอทุ่ คีนป่าสร้างสุข
สู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ทั้งนี้ การประสานแกนนำเยาวชน ในรูปแบบการประสานกลุ่มแกนนำ และรายบุคคล
ได้นำไปสู่การระดมเยาวชนในชุมชนเข้าร่วมดำเนินงาน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนายบุญนาค
จอมธรรม แกนนำโครงการค่าและจ้อย มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า
จังหวัดเชียงรายกล่าวว่า

“...มีลูกเป็นแกนนำเยาวชนในโรงเรียน เพราะสนใจ ชอบทำกิจกรรม และได้ฝึกหัดค่า
จ้อย เวลามีการแสดงก็ระดมเพื่อนมาฝึกซ้อม ตั้งเป็นชมรมแล้วในโรงเรียน และขยายไปยังโรงเรียน
อื่น ๆ ด้วย แกนนำเยาวชนช่วยแบบเพื่อนต่อเพื่อน เด็ก ๆ เริ่มให้ความสนใจมากขึ้น...”

ในขณะที่ พระสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็ก
และเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนถึงการประสานกลุ่มสภาวัฒนธรรมเยาวชน
เป็นแกนนำเยาวชนว่า

“...ในพื้นที่นี้ มีกลุ่มสภาวัฒนธรรมเยาวชน ทำงานร่วมกันมาตลอด พี่ ๆ สามารถดึง
น้อง เพื่อน ในชุมชนได้ มีการแบ่งกันเป็นแกนนำในชุมชน ระดมในพื้นที่ มีทุกหมู่บ้าน ได้ทั้ง
เยาวชนมาร่วมงาน แล้วยังมีผู้ปกครองและคนเฒ่า คนแก่ ตามมาด้วย เพราะแกนนำช่วย...”

3) การสร้างกระแสและการทำงานเป็นทีม

จากการศึกษาพบว่า มี 3 โครงการ ได้แก่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ
เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โครงการเคปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า
จังหวัดเชียงราย และโครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัด
ลพบุรี ระดมเยาวชนร่วมโครงการ ด้วยกลวิธีการสร้างกระแสและการทำงานเป็นทีม เป็นกลวิธีที่
ต่อเนื่องจากแกนนำเยาวชนเป็นผู้ระดมให้เกิดเครือข่ายทำงานเป็นทีม ทำให้เกิดการรวมตัว และ
กลายเป็นกระแสความนิยมในกลุ่มเยาวชน นำสู่การเข้าร่วมโครงการในที่สุด ดังเสียงสะท้อนถึงการ
สร้างกระแสและการทำงานเป็นทีมของเยาวชนจากพระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำ
โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

“...เด็กสมัยใหม่ แม้แต่ผู้ใหญ่ก็ทำตามกระแส พอมีตัวอย่าง มีคนชม คนมักจะทำตามกัน จะทำอะไรต้องให้มีคนสนใจมาก ๆ เรามีแกนนำที่ประสบความสำเร็จ มีพี่ที่เป็นตัวอย่าง ได้รับคำชื่นชม เป็นประธานสภาวัฒนธรรมเด็ก จึงคิดว่าจะให้มีการสร้างกลุ่มตั้งเป็นแบรนด์ของตนเอง พอมีกลุ่ม คอยกันไปเรื่อย ๆ ก็ขยายวงกว้างขึ้น...ที่นี้เด็กตั้งกลุ่มว่า เด็กพันธุ์แท้แม่แฝกใหม่...”

นอกจากนี้ ตัวอย่างการดำเนินงานตามกลวิธีนี้ที่โครงการเคปอทู คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ได้ใช้กลวิธีการรวมตัวของเยาวชน ที่มีพี่เป็นแบบอย่างให้น้อง โดยนางสาวชนะพร คา แกนนนำเยาวชนปกากะญอ สะท้อนว่า

“...ที่นี้ เป็นชุมชนเล็ก ๆ ทำอะไรก็รู้กันไปทั่ว หากพี่ทำ น้องก็ตาม เด็กจะฟังผู้ใหญ่ ใช้การทำงานเป็นทีม พอทำหลาย ๆ ครั้ง มีกิจกรรม ผู้ใหญ่รับรู้ ชุมชนรับทราบ เข้าร่วม ก็เลยทำกันทั้งหมู่บ้าน...มีผู้ใหญ่เข้ามาช่วยสอน ให้ข้อมูล ให้ลูกหลานมารวมกลุ่ม...”

4) การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก

กลวิธีการใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก ผ่านรูปแบบการชื่นชม ยกย่อง และการให้รางวัลเป็นแรงขับทำให้เกิดการรวมตัวของเยาวชน และสร้างแรงจูงใจให้เกิดความสนใจในสื่อพื้นบ้าน จากการศึกษาพบว่า มี 5 โครงการที่ใช้กลวิธีดังกล่าว มีความใกล้เคียงกับกลวิธีการสร้างกระแสและการทำงานเป็นทีม แต่กลวิธีนี้ เป็นการใช้แรงขับจากสังคมภายนอก ดังเช่น การดำเนินงานของโครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ใช้กิจกรรมการจัดแสดงนอกสถานที่ จนได้รับคำชมเชย การยอมรับจากสังคมภายนอก และทำให้เยาวชนในชุมชนซึ่งเป็นคนชนเผ่าเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในความเป็นชนเผ่า เกิดเป็นแรงจูงใจให้เยาวชนในชุมชนเข้าร่วมโครงการ ประกอบกับแรงสนับสนุนจากคนในชุมชนที่ไม่ต้องการให้วัฒนธรรมของตนเองสูญหาย ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนายประเสริฐ ปัญญาวงศ์ แกนนนำโครงการที่มีบทบาทเป็นครูศิลป์ได้สะท้อนว่า

“...เด็กอายุที่จะแต่งชุดไต บอกว่าบ้านนอก เป็นเงี้ยว ไม่มีบัตร สักดิ์ศรีมันน้อย ครูจึงนำไปแสดงที่กระทรวงวัฒนธรรมบ้าง งานในเมืองบ้าง งานวัดบ้าง มีคนบอกว่าสวย มาจับ มาดู ให้รางวัล ตอนนี้เด็ก ๆ ภูมิใจ เห็นคุณค่า รวมตัวเป็นเครือข่าย ช่วยกันตัดชุด มันมีความหมาย อยากได้เป็นของเราบ้าง...”

“...ผลพลอยให้คนเฒ่าคนแก่ ไม่น้อยหน้า ออกมาให้ความเห็นต้องอย่างนั้น อย่างนี้ จึงจะใช้ของเดิม กลัวคนมาแย่งเอาไป...”

นอกจากนี้ พบว่า มีการดำเนินงานด้วยกลวิธีใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอกอีก 4 โครงการ ได้แก่ โครงการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีตสานฮอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการเดปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ได้ใช้รูปแบบของการแสดงของเยาวชนในโอกาสต่าง ๆ และการได้รับคำชื่นชมจากสังคมภายนอกเป็นแรงขับเคลื่อนให้เยาวชนและชุมชนเห็นคุณค่า และเข้าร่วมโครงการมากขึ้น

5) การประกาศและการประสานแกนนำชุมชน

นอกจากการใช้กลวิธีต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ยังพบว่า มี 10 โครงการที่ใช้กลวิธีในการประกาศรับสมัครเยาวชน และการประสานแกนนำชุมชน เพื่อระดมเยาวชนที่สนใจร่วมโครงการ โดยมีการแจ้งการจัดกิจกรรมและค้นหาเยาวชนผู้สนใจ อาทิ โครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรือนและประเพณีถวตแทน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลพบุรี ใช้การประกาศการประกวดเรียงความ เป็นแรงกระตุ้นให้เยาวชนร่วมโครงการ และสืบค้น เรียนรู้สื่อพื้นบ้าน เพื่อประกอบในการเรียงความ ในขณะที่โครงการสุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลัทธิเต๋าวัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี โครงการลูกหว่าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาฮัศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โครงการเยาวชนพื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี โครงการกันตรึมวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา และโครงการสื่อหนังสือศึกษาค้นคว้าพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ใช้กลวิธีประสานแกนนำชุมชน เป็นผู้ประกาศรับสมัครเยาวชนเข้าร่วมโครงการ โดยผ่านระบบโรงเรียน และระดมเยาวชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่า แต่ละโครงการมีการผสมผสานกลวิธีทั้ง 5 ลักษณะเพื่อใช้ในการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ มีเพียงโครงการเรือ สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลังชั้น กรุงเทพมหานคร โครงการค่ายศิลปะคุ้มพี่ คุ้มน้อง นำสอย สูปแต้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และโครงการสูปแต้ม: ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ที่ใช้กลวิธีการประสานผ่านระบบโรงเรียน เพียงกลวิธีเดียวในการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ รายละเอียดดังตารางที่ 25

ตารางที่ 25 กิจกรรมและกลวิธีในการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

โครงการ	ประกาศ รับสมัคร	การ ประสาน ผ่านระบบ โรงเรียน	การมีแกน นำเยาวชน เป็นผู้ ประสาน/ ระดม	สร้าง กระแส ผ่านการ ทำงาน เป็นทีม	การใช้แรง ขับเคลื่อน จากบุคคล ภายนอก
ภาคเหนือ					
1. ฟ็อนไตประยุคต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	-	✓	✓	-	✓
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานสอย ผ่อกอยประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	-	-	✓	-	✓
3. สื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	-	✓	✓	✓	✓

ตารางที่ 25 (ต่อ)

โครงการ	ประกาศ รับสมัคร	การ ประสาน ผ่านระบบ โรงเรียน	การมีแกน นำเยาวชน เป็นผู้ ประสาน/ ระดม	สร้าง กระแส ผ่านการ ทำงาน เป็นทีม	การใช้แรง ขับเคลื่อน จากบุคคล ภายนอก
4. คำวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่า สู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย	-	✓	✓	-	-
5. เผลอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	-	-	✓	✓	✓
6. ต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำ ประเพณีเสนเรื่อน” และประเพณี “ถวคแทน” อำเภอสรรคบุรี จังหวัดพิจิตร	✓	-	-	-	-
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลัทธิเต๋า วัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอ ปากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์	✓	✓	-	-	-
ภาคกลาง					
8. สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสว่างบุรี จังหวัดกาญจนบุรี	-	✓	✓	-	✓

ตารางที่ 25 (ต่อ)

โครงการ	ประกาศ รับสมัคร	การ ประสาน ผ่านระบบ โรงเรียน	การมีแกน นำเยาวชน เป็นผู้ ประสาน/ ระดม	สร้าง กระแส ผ่านการ ทำงาน เป็นทีม	การใช้แรง ขับเคลื่อน จากบุคคล ภายนอก
9. ละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	✓	✓	✓	✓	-
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	-	✓	-	-	-
11. ลูกหัวสืบนานงานสกุลช่างเมือง เพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓	✓	-	-
12. สืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนา คุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้าน แหลม จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓	✓	-	-
13. สืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้าน อาเโศศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	✓	✓	-	-	-
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ					
14. เยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อ สุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอ พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	✓	✓	✓	-	-
15. กันดั้มวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	✓	✓	-	-	-

ตารางที่ 25 (ต่อ)

โครงการ	ประกาศ รับสมัคร	การ ประสาน ผ่านระบบ โรงเรียน	การมีแกน นำเยาวชน เป็นผู้ ประสาน/ ระดม	สร้าง กระแส ผ่านการ ทำงาน เป็นทีม	การใช้แรง ขับเคลื่อน จากบุคคล ภายนอก
16. เยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลง โคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	✓	✓	-	-	-
17. ถ่ายศิลปะดัมพี ดัมพ์น้อง นำสอย ซูปแด้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม	-	✓	-	-	-
18. ซูปแด้ม : ถักในความหมายง่ายต่อ รูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	-	✓	-	-	-
ภาคใต้					
19. ติเกสุลูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	-	✓	-	-	-
20. สื่อนางตะลุงศึกษาพัฒนาคุณธรรม สัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัด สงขลา	✓	✓	-	-	-

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การเข้าร่วมกิจกรรมการดำเนินงาน และการสัมภาษณ์แกนนำโครงการ สะท้อนการดำเนินงานเพื่อถ่ายทอดความรู้ และการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านของแต่ละโครงการนั้น มีระดับความคาดหวังหรือเป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ในระดับต่าง ๆ ภายใต้อำนาจ 4 ประการคือ

- 1) ต้องการให้เยาวชนเรียนรู้และทำให้เป็นคือ สามารถแสดงหรือทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านนั้นได้อย่างถูกต้อง
- 2) ต้องการให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในสื่อพื้นบ้านนั้น ๆ
- 3) ต้องการให้เยาวชนมีความตระหนัก สำนึกรัก ห่วงแหน ภาคภูมิใจในภูมิปัญญาที่เป็นพื้นบ้านของตนเอง
- 4) ต้องการให้เยาวชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สื่อพื้นบ้านสู่ผู้คนในสังคม และเป็นผู้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

นอกจากนี้ ยังพบว่า เพื่อให้การดำเนินงานถ่ายทอดความรู้สื่อพื้นบ้าน เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ แต่ละโครงการมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ ที่สามารถจำแนกได้ 4 ลักษณะคือ

- 1) การสั่งให้เยาวชนทำตาม โดยดูวิธีการ หรือการบอกเล่าของวิทยากร หรือ ครูศิลป์ ผู้รู้ เป็นต้น
- 2) การให้เยาวชนเรียนรู้ ด้วยการสืบค้นด้วยตนเอง โดยมีการจัดกิจกรรมให้เยาวชนสืบค้นเรื่องราว ข้อมูลในอดีตของชุมชน และสื่อพื้นบ้าน ผ่านรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การสอบถามกับผู้สูงอายุ ผู้รู้ ครูศิลป์ในชุมชน รวมทั้งการสืบค้นผ่านแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ

3) การบรรยายโดยผู้รู้ ได้แก่ ครูศิลปินพื้นบ้าน เพื่อถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านนั้น ๆ โดยเป็นการบอกเล่าเรื่องราว ที่มา ความสำคัญ บทบาทหน้าที่ในอดีต รูปแบบกิจกรรมของสื่อพื้นบ้าน รวมทั้งวิธีการปฏิบัติ/การจัดทำที่ถูกต้อง เป็นต้น

4) การสาธิตวิธีการ เป็นการถ่ายทอดและสอนโดยการปฏิบัติจริง เป็นการสาธิตวิธีการส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมสื่อพื้นบ้านที่เป็นสื่อประเภทการเล่น/การแสดง เช่น การฟ้อนรำ การเล่นดนตรี การตีกลอง และสื่อวัตถุ เช่น การทำเรือ การทำตุ๊ก โคม บายศรี การทำอาหาร เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจำแนกรายโครงการ พบว่า แต่ละโครงการมีเป้าหมายและวิธีการมากกว่า 1 เป้าหมายและมากกว่า 1 วิธีการ คือ ทุกโครงการ มีเป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน เพื่อให้เยาวชนทำเป็น รองลงมา มี 18 โครงการที่ต้องการให้เยาวชนมีความรู้ มี 14 โครงการต้องการให้เยาวชนเกิดความตระหนัก และมี 6 โครงการ ต้องการให้เป็นผู้ที่สามารถถ่ายทอดผ่านรูปแบบการแสดงหรือการให้ความรู้สู่เยาวชนรุ่นต่อไป ส่วนวิธีการถ่ายทอดความรู้ พบว่าทุกโครงการให้ความสำคัญกับการสาธิตวิธีการ รองลงมาเป็นการบรรยายโดยผู้รู้ จำนวน 16 โครงการ การให้เยาวชนสืบค้น ค้นคว้า จำนวน 12 โครงการ และการสั่งให้ทำตาม จำนวน 10 โครงการ มีรายละเอียดดังตารางที่ 26

ตารางที่ 26 เป้าหมายและวิธีการในการจัดกิจกรรมเพื่อถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน จำแนกตาม
โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

โครงการ	เป้าหมาย					วิธีการ		
	ให้ทำ เป็น	ให้มี ความรู้ ความ เข้าใจ	ให้เกิด ความ ตระหนัก	ให้เป็นผู้ ถ่ายทอด	สั่งให้ ทำตาม	เยาวชน เรียนรู้ ด้วยการ ค้นคว้า	บรรยาย โดยผู้รู้	สาธิต วิธีการ
ภาคเหนือ								
1. ฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึก เยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓
2. เบิกฟ้าล้านนาสืบฮีตสาน สอยผ่อกอย ประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓
3. สื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัด เชียงใหม่	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓
4. คำวและจ้อย: มรดกล้านนาสาน คุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	✓
5. เคปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓
6. ต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำ ประเพณีแสนเรือน” และประเพณี “ถวคแท่น” อำเภอวชิรบรรมี จังหวัดพิจิตร	✓	✓	✓	-	✓	✓	-	✓

ตารางที่ 26 (ต่อ)

โครงการ	เป้าหมาย				วิธีการ			
	ให้ทำ เป็น	ให้มี ความรู้ ความ เข้าใจ	ให้เกิด ความ ตระหนัก	ให้เป็นผู้ ถ่ายทอด	สั่งให้ ทำตาม	เยาวชน เรียนรู้ ด้วยการ ค้นคว้า	บรรยาย โดยผู้รู้	สาธิต วิธีการ
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานเถลิง ดับเต้าวัฒนธรรมชุมชนคนปากทำ อำเภอปากทำ จังหวัดอุดรธานี	✓	✓	✓	-	-	-	✓	✓
ภาคกลาง								
8. สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อ สุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี	✓	-	-	-	✓	-	-	✓
9. ละครเพลงพื้นบ้านสานสุข เพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	✓
11. ลูกหว่าสืบสานงานสกุลช่างเมือง เพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓	✓	-	-	-	✓	✓
12. สืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนา คุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓
13. สืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้าน อาลัยศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	✓	-	-	-	✓	-	-	✓

ตารางที่ 26 (ต่อ)

โครงการ	เป้าหมาย					วิธีการ		
	ให้ทำ เป็น	ให้มี ความรู้ ความ เข้าใจ	ให้เกิด ความ ตระหนัก	ให้เป็นผู้ ถ่ายทอด	สั่งให้ ทำตาม	เยาวชน เรียนรู้ ด้วยการ ค้นคว้า	บรรยาย โดยผู้รู้	สาธิต วิธีการ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ								
14. เยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อ สุขภาพที่ดีของชุมชน อำเภอ พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓
15. กันตริมวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	✓	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓
16. เยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลง โคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	✓	✓	-	-	✓	-	✓	✓
17. ถ่ายศิลปะดุ่มพื้ ดุ่มน่อง นำฮอย ฮูปแต้ม เนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓
18. ฮูปแต้ม : ถักในความหมาย ง่ายต่อ รูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอ เมือง จังหวัดมหาสารคาม	✓	✓	-	-	✓	✓	-	✓
ภาคใต้								
19. ฝึกอบรมเพื่อสันติภาพอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	✓	✓	✓	-	-	✓	✓	✓
20. สื่อนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์พัฒนา สัมพันธ์ชุมชนอำเภอบางกล่ำ จังหวัด สงขลา	✓	✓	-	-	✓	-	✓	✓

ทั้งนี้ จากการสังเกตการณ์ สันทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกรณีศึกษา พบว่า การดำเนินงานเพื่อการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนในลักษณะดังกล่าวข้างต้น มีความเชื่อมโยงกับการกำหนดเป้าหมายและวิธีการ คือ

1) โครงการที่มีเป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เยาวชนมีความรู้ ความเข้าใจ จนนำไปสู่การคิดเป็น ทำเป็น และตระหนักในคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน รวมไปถึงสามารถถ่ายทอดความรู้ ทักษะที่ได้ไปสู่สังคม ชุมชนนั้น มีวิธีการและกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการให้เยาวชนได้เรียนรู้ด้วยการค้นคว้ามากที่สุด รองลงมาเป็นการสาธิต การบรรยาย และสั่งให้ทำตาม ดังเช่น กิจกรรมของโครงการเดปอทุ่ กีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ที่ใช้กระบวนการให้เยาวชนสืบค้นข้อมูล ค้นหาปัญหาชุมชน และรากเหง้าของการก่อเกิดพิธีกรรมเดปอทุ่ ซึ่ง นางสาวชนะพร คา แกนนำเยาวชน ได้สะท้อนว่า

“...การที่เด็ก ๆ ได้ลงชุมชน นอกจากได้เรียนรู้ว่าใครอยู่ที่ไหน อย่างไร ได้คุย ได้เห็นชีวิตของพ่อเฒ่า แม่เฒ่า ว่ารากเหง้าเป็นอย่างไร ทำไมต้องรักษา ป่าคือลมหายใจของปกากะญอ... เด็กก็รักท้องถิ่น รวมตัวกันรักษาป่าไม้...ตอนนี้ คิดเป็น ทำเป็นด้วยตัวเองได้แล้ว และยังรู้สึกรักป่า รักความเป็นปกากะญอไม่อายใคร...”

นอกจากนี้ พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนข้อมูลกิจกรรมการเรียนรู้ของเยาวชน ที่ไม่ได้ใช้การสั่งให้ทำตามว่า

“...เด็ก ๆ มีความเป็นตัวของตัวเอง หากจะให้เข้าใจอยากทำ สำนึกรักสื่อพื้นบ้านจริง ๆ ต้องให้เด็กมีใจ..สั่งไม่ได้เราใช้วิธีการให้ไปเรียนรู้กับพ่อครู แม่ครู คนเฒ่า คนแก่ ในเรื่องที่เด็กสนใจจริง ๆ..เมื่อทำอย่างนี้แล้ว เด็กได้ทำที่ชอบ ทำได้ ทำเป็น คิดเป็น ส่งต่อ ตอนนี้ มีหลายรุ่นแล้ว พี่ ๆ ไปเรียนมหาวิทยาลัย ก็มีน้องทำต่อ...”

2) โครงการที่ให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้าน ที่มีเป้าหมายเพียงเพื่อให้ทำเป็น หรือมีความรู้เท่านั้น มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบของการสั่งให้ทำตาม และการสาธิตมากกว่าการให้เยาวชนเรียนรู้ด้วยการค้นคว้าด้วยตนเอง ดังเช่น โครงการสืบสานศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มีครูศิลปินมาสาธิตการรำตง และให้เยาวชนปฏิบัติตาม โครงการเรือ สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตดงลิงชั้น

กรุงเทพมหานคร มีการถ่ายทอดความรู้โดยการสาธิตการต่อเรือ แก่เยาวชนที่สนใจ และให้ปฏิบัติตามครูผู้สอน เป็นต้น ทั้งนี้ สรุปความเชื่อมโยงของการกำหนดเป้าหมายและวิธีการดำเนินการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนดังตารางที่ 27

ตารางที่ 27 ความเชื่อมโยงของวิธีการถ่ายทอดความรู้กับระดับเป้าหมายการเรียนรู้ของเยาวชน

วิธีการ	ระดับเป้าหมาย			
	ให้ทำเป็น	มีความรู้	เกิดความตระหนัก	เป็นผู้ถ่ายทอด
1. สั่งให้ทำตาม	/			
2. บรรยาย	/	/		
3. สาธิต	/	/		
4. เยาวชนค้นคว้า	/	/	/	/

การติดตาม ประเมินผล

การสำรวจรูปแบบการดำเนินงานและการตรวจสอบเอกสารโครงการ พบว่า ทุกโครงการมีการวางแผนและดำเนินการติดตามประเมินผลโครงการ แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

1) การติดตาม ประเมินผลโดยใช้แบบประเมินผลกับกลุ่มเป้าหมายของโครงการ ประกอบด้วยกลุ่มเด็กเยาวชน กลุ่มคนในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ โดยทำการตอบแบบประเมินก่อนและหลังการทำกิจกรรม นอกจากนี้ ยังมีการบันทึก การสังเกต รวมทั้งการสัมภาษณ์พูดคุย เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการดำเนินงาน

2) การติดตามประเมินผลโดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นการถอดบทเรียนเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการดำเนินงานโครงการ

เมื่อพิจารณารูปแบบของการติดตามประเมินผลจำแนกรายโครงการ พบว่า ทุกโครงการให้ความสำคัญกับการติดตามประเมินผลในรูปแบบของการมีกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วยกลุ่มเยาวชน ชุมชน ครูศิลปิน และองค์กรที่เกี่ยวข้องใน

ชุมชน เป็นการใช้ออกาสในการสรุปทเรียนร่วมกัน เพื่อวางแผนการดำเนินงานต่อเนื่องและมีการติดตามประเมินผลในรูปแบบการใช้แบบประเมินการบันทึก การสังเกต การสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมายที่ร่วมกิจกรรม ทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงานควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้ มีเพียง 5 โครงการ ได้แก่ โครงการต่อยอดภูมิปัญญาไทยทรงคำประเพณีแสนเรือน และประเพณีถวแทน อำเภอนิธิราชบุรี จังหวัดอุดรดิษฐ์ โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาพะชาวชน อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาโยศิลป์ อำเภอน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี โครงการลิกษุเพื่อสันติภาพ อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี และโครงการสื่อหนังสือศึกษาพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ที่ดำเนินการเพียงกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และถอดบทเรียนภายหลังการจัดกิจกรรม ทั้งนี้ รายละเอียดวิธีการติดตามประเมินผลจำแนกตามโครงการ ดังตารางที่ 28

ตารางที่ 28 วิธีการติดตาม ประเมินผลโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพะชาวชน

โครงการ	วิธีการ	
	ใช้แบบประเมินการบันทึกสังเกต สัมภาษณ์	ใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถอดบทเรียน
ภาคเหนือ		
1. ฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกชาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓
2. เบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย ประเพณีทอถิ่น อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓
3. สื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและชาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓
4. คำวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่ชาวชน อำเภอนิธิราชบุรี จังหวัดเชียงใหม่	✓	✓

ตารางที่ 28 (ต่อ)

โครงการ	วิธีการ	
	ใช้แบบประเมิน การบันทึก สังเกต สัมภาษณ์	ใช้กระบวนการ แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น ถอดบทเรียน
5. เปรอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	✓	✓
6. ต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำประเพณีแสนเรือน” และประเพณี “ถวคแทน” อำเภอลือชัยบุรี จังหวัด พิจิตร	-	✓
7. สุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลึกดั้งเดิมนวัตกรรม ชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า จังหวัดอุดรธานี	✓	✓
ภาคกลาง		
8. สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะ เยาวชน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์	-	✓
9. ละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี	✓	✓
10. “เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร	✓	✓
11. ลูกหว้าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓

ตารางที่ 28 (ต่อ)

โครงการ	วิธีการ	
	ใช้แบบประเมิน	ใช้กระบวนการ
	การบันทึก สังเกต สัมภาษณ์	แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น ถอดบทเรียน
12. สืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก และเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี	✓	✓
13. สืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาโอยศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี	-	✓
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		
14. เยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดี ของชุมชนอำเภอฟินลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี	✓	✓
15. กันดั้มวัยใสใส่ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	✓	✓
16. เยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา	✓	✓
17. ถ่ายศิลปะดัมพี ดัมพ์น้อง นาสอย ซูบแด้ม แนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม	✓	✓
18. ซูบแด้ม : ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออกอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	✓	✓

ตารางที่ 28 (ต่อ)

โครงการ	วิธีการ	
	ใช้แบบประเมิน การบันทึก สังเกต สัมภาษณ์	ใช้กระบวนการ แลกเปลี่ยนความ คิดเห็น ถอดบทเรียน
ภาคใต้		
19. ฝึกอบรมเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี	-	✓
20. สื่อนักศึกษาศึกษาพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา	-	✓

ผลการศึกษาในส่วนที่ 2 ได้สะท้อนกระบวนการดำเนินงานของแต่ละโครงการที่นำไปสู่การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งกลวิธีในการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ ซึ่งมีทั้งความเหมือนและความแตกต่าง ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญคือ

1) บริบทชุมชน

ด้วยลักษณะของชุมชนที่ดำเนินโครงการมีทั้งชุมชนเมือง คนส่วนใหญ่เป็นคนเมือง มีวิถีชีวิตที่หลากหลาย และพื้นที่ชุมชนชนบท ที่คนส่วนใหญ่เป็นคนชนเผ่า ความเป็นเอกภาพของวิถีชีวิต จากการเป็นชุมชนขนาดเล็ก สามารถรวมตัวเพื่อสร้างความร่วมมือได้ง่ายกว่า ดังนั้น กลวิธีในการดำเนินงานและระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ จึงมีจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป โดยชุมชนเมือง ให้ความสำคัญกับการประสานความร่วมมือผ่านกลไกเชิงระบบ อาทิ การประสานผ่านระบบโรงเรียน และใช้กิจกรรมของเยาวชนเชื่อมประสานความร่วมมือทุกกลุ่มเป้าหมาย ในขณะที่ชุมชนชนบทขนาดเล็ก คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนชนเผ่า รวมตัวได้ง่าย มุ่งเน้นการดำเนินงานเพื่อสร้างความร่วมมือและระดมเยาวชน ผ่านกลไกของชุมชน อาทิ การประสานแกนนำชุมชน แกนนำเยาวชน เป็นกลไกเชื่อมร้อยเยาวชนและชุมชนร่วมดำเนินงาน เป็นต้น

2) บริบทของสื่อพื้นบ้าน

ทุกโครงการเลือกใช้สื่อบ้านที่มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชน แต่ด้วยความแตกต่างของบริบทสื่อพื้นบ้านที่จำแนกเป็น 4 ประเภทคือ สื่อบอกเล่า สื่อการแสดง/การละเล่น สื่อวัตถุและสื่อพิธีกรรม จึงส่งผลต่อการออกแบบการดำเนินงานเพื่อระดมความร่วมมือจากชุมชนและเยาวชน ทั้งนี้ โครงการส่วนใหญ่เลือกใช้สื่อพื้นบ้านประเภทสื่อการแสดง/การละเล่น เนื่องจากสร้างความสนใจ และความสนุกสนานได้มากกว่า และสามารถสอดแทรกความรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ อย่างไรก็ดี โครงการที่เลือกใช้สื่อบอกเล่า สื่อวัตถุและสื่อพิธีกรรม ได้ประยุกต์ใช้สื่อพื้นบ้านมากกว่า 1 ประเภท ซึ่งเป็นกลวิธีเสริมสร้างความน่าสนใจของกิจกรรมเพื่อการระดมเยาวชนร่วมดำเนินงาน

3) ภูมิหลังแกนนำโครงการ

การดำเนินงานและการออกแบบกลวิธีในการระดมเยาวชนของแกนนำโครงการมีความแตกต่างกันตามภูมิหลังของแกนนำ กล่าวคือ แกนนำโครงการที่มีประสบการณ์เป็นนักพัฒนาชุมชน เน้นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย และให้ความสำคัญกับการสืบค้นหาความรู้ของเยาวชน ให้เยาวชนเป็นเจ้าของกระบวนการ และเป็นผู้ระดมเยาวชนจนเกิดการสร้างเครือข่าย ในขณะที่แกนนำโครงการที่มีภูมิหลังเป็นครูศิลปิน ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เกิดการสืบทอด ดังนั้น กระบวนการดำเนินงาน จึงมีจุดเน้นเฉพาะการถ่ายทอดความรู้มากกว่าการให้เยาวชนร่วมในการวางแผนการดำเนินงาน การระดมเยาวชนจึงมีความแตกต่างกัน โดยแกนนำโครงการที่เป็นครูศิลปิน จะสรรหาเยาวชนด้วยการประกาศรับสมัคร มากกว่าการให้เยาวชนเป็นผู้สร้างเครือข่าย เป็นต้น

4) การออกแบบกิจกรรม

การออกแบบกิจกรรมของแต่ละโครงการ เป็นการกำหนดกลวิธีการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของโครงการนั้น ๆ ทั้งในบริบทของชุมชน บริบทสื่อพื้นบ้าน และภูมิหลังของแกนนำโครงการ อย่างไรก็ดี ทุกโครงการมีการออกแบบของกิจกรรมภายใต้กระบวนการคือ 1) การเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจและความ

ร่วมมือ 2) การคัดเลือกและการระดมเยาวชน 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน 4) การติดตามประเมินผล

ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนภาพการดำเนินงานให้เห็นกลวิธีดังกล่าวให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น การนำเสนอต่อไปนี้ จึงเป็นการนำเสนอผลการศึกษาศึกษาผ่านกระบวนการสนทนากลุ่มและจากการสัมภาษณ์แกนนำโครงการ แกนนำชุมชน และแกนนำเยาวชน โดยเก็บข้อมูลพื้นที่ ที่เลือกเฉพาะเจาะจงโครงการเป้าหมายที่ใช้สื่อพื้นบ้านที่มีคุณลักษณะเป็นสื่อบอกเล่า สื่อการแสดง/ การละเล่น สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม ได้แก่ 1) โครงการฟ่อนไต้ประยุดต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ 2) โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 3) โครงการค่าวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย 4) โครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ข้อมูลที่สะท้อนจากแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน และแกนนำเยาวชน พบว่า การดำเนินงานและการกำหนดกลวิธีเพื่อให้เกิดการระดมเยาวชนและคนในชุมชนให้มีส่วนร่วม ต่างมีแนวคิดการดำเนินงานและกลวิธีภายใต้เงื่อนไขของบริบทชุมชน บริบทสื่อพื้นบ้าน และกลุ่มเป้าหมาย ที่แตกต่างกันออกไปคือ

1) โครงการที่ดำเนินการภายใต้บริบทชุมชนความเป็นเมือง จะมีวิถีชีวิตที่หลากหลาย และมีแหล่งของความสนใจมากกว่า ทำให้มีข้อจำกัดในการรวมตัวของชุมชนและเยาวชน ดังเช่น กรณีโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

2) โครงการที่มีความขัดแย้งในชุมชน มีวิถีชีวิตในมิติของความหลากหลายของชนเผ่า รวมทั้งคนในชุมชนขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเองและมีข้อจำกัดในการสื่อสาร จะมีข้อจำกัดในการรวมตัวของชุมชนและเยาวชน ดังเช่น โครงการฟ่อนไต้ประยุดต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

3) โครงการที่มีกลุ่มเป้าหมายที่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจของครอบครัว มักมีข้อจำกัดในการรวมตัวของชุมชนและเยาวชน ดังเช่น โครงการฟ่อนไต้ประยุดต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

4) โครงการที่ดำเนินงานโดยสื่อพื้นบ้านประเภทสื่อพิธีกรรม/สื่อบอกเล่า สื่อวัตถุ มักเป็นสื่อที่ขาดความน่าสนใจ และขาดแรงจูงใจในการสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชน ดังเช่น โครงการคำวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน และโครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชนอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

5) ธรรมชาติ และคุณลักษณะของเยาวชน เป็นปัจจัยสำคัญนำสู่การออกแบบกลวิธีเพื่อสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมด้วยกิจกรรมที่ต้องสร้างแรงจูงใจที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งพบได้ในทั้ง 4 โครงการ

ทั้งนี้ รายละเอียดของการดำเนินโครงการ ที่สะท้อนเงื่อนไข และกลวิธีของแต่ละโครงการที่เป็นกรณีศึกษามีดังต่อไปนี้

กรณีศึกษา: โครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

บริบทชุมชน	บ้านเวียงหวาย ตำบลม่อนปิ่น อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอฝาง 8 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านตามแนวตะเข็บชายแดนไทย-พม่า อยู่บนพื้นที่สูงคนในชุมชนมีหลากหลายชาติพันธุ์ มีทั้งคนไทยพื้นเมือง ชาวเขาเผ่าปะห่อง ชาวเขาเผ่ามูเซอ โดยส่วนใหญ่เป็นชาวไทยใหญ่เป็นคนต่างด้าว มีอาชีพทำการเกษตรและรับจ้างทำสวนส้ม คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน และมีความแตกต่างทางภาษาและประเพณีวัฒนธรรม
บริบทของสื่อพื้นบ้าน	ฟ้อนไต เป็นสื่อการแสดง ที่คนไทใหญ่ทุกเพศทุกวัย สามารถฟ้อนไตร่วมกันได้ และเป็นสื่อที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ ทั้งชุดรำจังหวะทำนองเพลง เนื้อหาบทเพลง ทำรำ ในอดีตเป็นสื่อประเพณีที่คนไทใหญ่แสดงในงานบุญประจำปี เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ เป็นเสริมสร้างความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ ในการนำฟ้อนไตมาใช้ในบทบาทเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนนั้น ส่งผลต่อสุขภาวะในมิติต่าง ๆ โดยประยุกต์ท่วงท่าการรำ ที่มีการเล่นดนตรีประกอบ เป็นการส่งเสริมการออกกำลังกาย ผู้ร่วมกิจกรรมและ

ผู้ชมได้รับความสำราญ ความเพลิดเพลิน สุขาส่งผลต่อสุขภาวะทางใจ ทั้งนี้ การได้พูดคุย พบปะในช่วงกิจกรรม เป็นการสร้างความสัมพันธ์ ลดความขัดแย้งในชุมชน เป็นการส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคม ส่วนบทบาททางจิตวิญญาณนั้น พบว่า ชาวชนและคนในชุมชนมีความตระหนักรู้ในวัฒนธรรมตนเอง มีสำนึกรักในความเป็นชนเผ่า ดึงเสียงสะท้อนของ เด็กหญิงราตรี ลูกตา แกนนำเยาวชน กล่าวว่า

“...พวกเรากลัวคึกคักมากขึ้น ร่างกายก็แข็งแรงขึ้น ต้องซ้อมทุกวัน อารมณ์ดีค่ะ... บางคนกลายเป็นวัยรุ่นสมัยใหม่ไปอยู่เชียงใหม่ กลับมาพูดได้ไม่ได้ บางทีไปเพื่อนที่ต่าง ๆ เห็นบางคนทำเป็นพูดไม่ชัด หนอยายแทนเขา...เราเป็นไทใหญ่...ทำไมไม่พูดไทใหญ่...จะสอนรุ่นน้อง จะสืบทอดต่อไป..อย่าลืมวัฒนธรรมไทใหญ่ของพวกหนูนะคะ...ถึงแม้จะเป็นชนกลุ่มไม่มาก ก็ขอให้รักษาวัฒนธรรม...”

ภูมิหลังแกนนำ
โครงการ

หญิงไทยพื้นเมือง อายุ 50 ปี จบการศึกษาปริญญาตรี มีอาชีพรับราชการ (ครู) ในพื้นที่ มีประสบการณ์ดำเนินงานด้านสื่อพื้นบ้านก่อนดำเนินโครงการนี้ 5 ปี และมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนด้วยการเป็นผู้ที่ดำเนินโครงการพัฒนาด้านสื่อพื้นบ้านและศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน จึงเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่และองค์กรในชุมชน

การออกแบบกลวิธีเพื่อนำสู่การสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของเยาวชน

มีรูปแบบที่เริ่มด้วยการเตรียมคนและเตรียมงาน เพื่อสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจระหว่างครู นักเรียนแกนนำ หลังจากนั้นจึงเริ่มกิจกรรมการอบรมให้ความรู้ และลงพื้นที่สำรวจชุมชนและข้อมูลเพื่อนไต มีการจัดเวทีชาวบ้าน มีเด็กนักเรียน คนในชุมชน ผู้นำ ครูสละร่วมวิเคราะห์คุณลักษณะของเพื่อนไต และเกิดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน การฝึกหัดเพื่อนไตที่ปรับประยุกต์ทำรำและชุดแต่งกายที่เหมาะสม ด้วยกลุ่มเป้าหมายหลักของโครงการคือเยาวชน และเป็นคนชนเผ่า จึงมีข้อจำกัดในเรื่องการสื่อสารจากการอ่านและเขียน ดังนั้นนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการ จึงมีกลวิธีสร้างความสนใจโดยใช้รูปแบบการศึกษาเนื้อหาสื่อพื้นบ้านเพื่อนไต ผ่านการวาดรูป โดยนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการ สะท้อนว่า

“...เด็กอ่านได้ไม่เก่ง พูดให้ฟังก็น่าเบื่อ จึงให้เด็กวาดรูป ไปติดผนังเต็มไปหมด...แล้วศึกษาประเพณี...ไปลงพื้นที่ แล้วกลับมาเพิ่มเติมรูปภาพ...ก็ทั้งสนุก มีเพื่อนทั้งคน เพื่อนที่โต เกิดกิจกรรมกลุ่ม...ได้ความรู้ ได้สานสัมพันธ์กันในหมู่บ้าน...”

นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดที่เยาวชนส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจน ต้องช่วยพ่อ แม่หาเลี้ยงชีพ จึงมักไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครอง เมื่อต้องให้มีการฝึกซ้อม หรือการแสดงในเวลาต่าง ๆ นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการ เล่าว่า

“...เด็กมาจากครอบครัวยากจน ต้องทั้งทำงาน ทั้งเรียน จะมาทำกิจกรรมเพิ่มอีก ยากมาก ต้องหาวิธีให้พ่อแม่ยอม จึงจะรวมเด็กได้...”

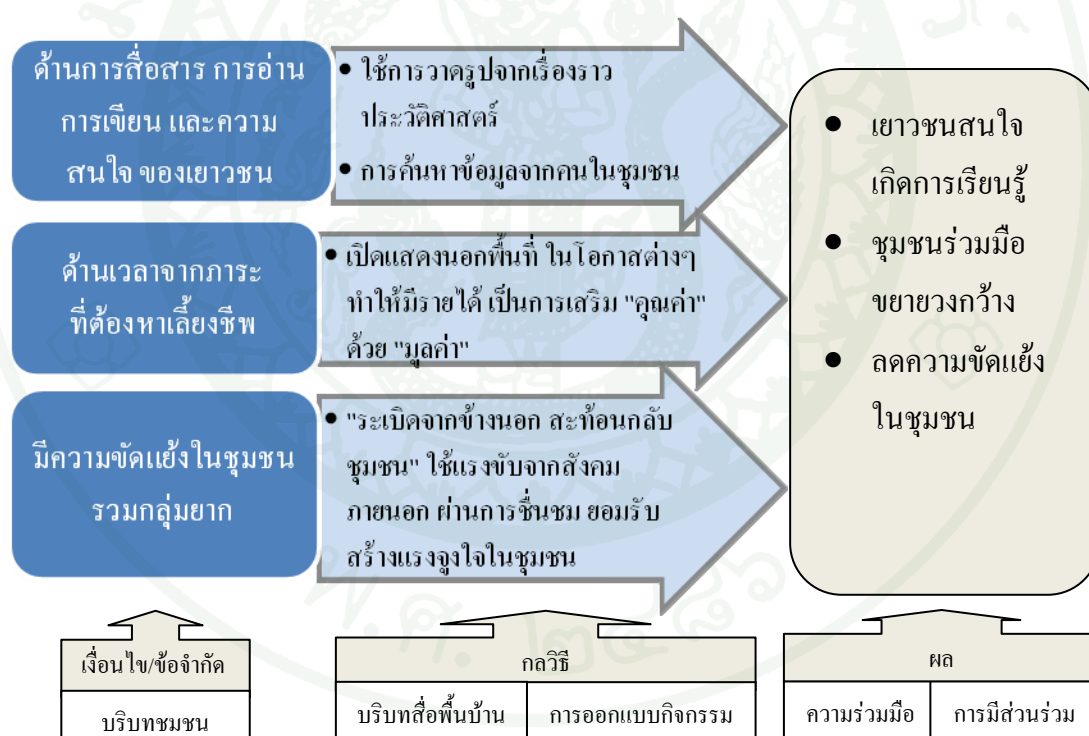
ดังนั้น การสร้างความเข้าใจ การเรียนรู้ถึงคุณค่าของเพื่อนโต จึงเป็นกระบวนการที่ผสมผสานวิถีชีวิตของชาวไทยใหญ่ และใช้กลวิธีการเสริม “คุณค่า” ด้วย “มูลค่า” เพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ ไม่ให้เป็นอุปสรรคในการสร้างสุขภาวะทางจิตวิญญาณแก่เยาวชนให้รู้คุณค่าและภาคภูมิใจในความเป็นชนเผ่า โดยการเปิดพื้นที่แสดงนอกสถานที่ เป็นการเสริมรายได้ นอกจากนี้ ยังใช้กลวิธี “ระเบิดจากข้างนอก สะท้อนกลับชุมชน” ผ่านความชื่นชมของผู้คนสังคมภายนอกเป็นแรงเสริมทางบวกสู่การสร้างความรู้สึภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ เกิดความกลมเกลียวในชุมชนและการรวมตัวของเยาวชนเพื่อสืบทอดกิจกรรมจากแรงหนุนเสริมดังกล่าว ดังคำบอกเล่าของครูประเสริฐ ปัญญาวงศ์ แกนนำโครงการสะท้อนว่า

“...ตอนที่พาเด็กไปแสดงนอกสถานที่ เจอคนไทยใหญ่ ตอนแรกไม่กล้าเปิดตัว ตอนหลังเห็นคนมาดู มาชื่นชม ชอบ ก็ออกมาขอร่วมแสดงด้วย บางคนแสดงความคิดเห็นว่าที่บ้านเขาไม่ติดลองแบบนี้...พอลับมาหมู่บ้าน พูดคุยกัน...คนโตมีหลายกลุ่มการพอก็ต่างกันไปบ้าง...แต่คน

เผ่าบางคนไม่ยอม ก็จะขอออกความเห็นบ้าง เลยนุ่มทั้งหมู่บ้าน และหมู่บ้านอื่นๆ ด้วย เหมือนแข่งกัน เกิดพลังขึ้นมาปล้นทันด่วน บางคนบอกว่า ก่อเห็นเวียงหาวเป็นมี เฮาก่อไต่บ่ค้ำลิ้มเจือจาด (เห็นคนเวียงหาวมีการแสดง พวกเราคนไทยใหญ่ต้องไม่ลืมนึกชาติ)... ”

“...ผลการทำกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน...พอดต้องไปด้วยกัน กินด้วยกัน อยู่ในรถคันเดียวกัน คนที่เคยมีเรื่อง ตอนนี้ ก็มาช่วย มารักกัน เพราะต้องอยู่ด้วยกัน...” นางกรวรรณ พนาวงศ์ กล่าวเสริม

โดยสรุป เจื่อนใจ ข้อจำกัด และกลวิธีสร้างความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชุมชนและเยาวชน คือ

กรณีศึกษา: โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

บริบทชุมชน

ชุมชนตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย ประกอบด้วย 14 หมู่บ้าน 2,704 ครัวเรือน ประชากร 7,543 คน มีวัด 6 แห่ง โบสถ์คริสต์จักร 1 แห่ง สถานศึกษา 5 แห่ง อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีชมรมกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มเด็ก/เยาวชน ชมรมกีฬา ชมรมผู้พิการ กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ สภาพทั่วไปเป็นชุมชนเมือง การคมนาคมสะดวก มีแหล่ง/สถานที่ท่องเที่ยว/แหล่งบันเทิงทั้งในรูปแบบของร้านค้าคาราโอเกะ ร้านเกมอินเทอร์เน็ต มีสถานประกอบการโรงงานต่าง ๆ

บริบทของสื่อพื้นบ้าน

มีการผสมผสานสื่อพื้นบ้านหลายแขนงทั้งสื่อพิธีกรรม สื่อการแสดง/การละเล่น สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม ได้แก่ การฟ้อนรำ การตีกลอง การจักสาน งานฝีมือต่าง ๆ เช่น ดอกไม้จากดอก ใบเตย หมวก เสื้อ ของเล่น การจัดทำเครื่องพิธีกรรมต่าง ๆ ในประเพณีปีใหม่เมือง เช่น การตัดตุง การทำต้นหมากเบ็ง หมากสุม ต้นผึ้ง ต้นเทียน บายศรี เครื่องพิธีสะเดาะเคราะห์ สืบชะตาแบบล้านนา การประกอบพิธีขึ้นด้าวดั่งสี สรงน้ำพระพุทธรูป เจดีย์ทราย ถิ่นอ้อพญา และพิธีรดน้ำคำห้าว เป็นต้น ซึ่งการใช้สื่อพื้นบ้านเหล่านี้ เกิดขึ้นจากความสนใจของเยาวชนและชุมชนเป็นผู้คัดเลือก ทั้งนี้ สื่อพื้นบ้านดังกล่าว เป็นสื่อดั้งเดิมที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนล้านนา ที่หล่อรวมความเชื่อ ความศรัทธา ความสามัคคีของผู้คนในอดีต ในการนำสื่อพื้นบ้านมาทำหน้าที่บทบาทในโครงการส่งผลต่อสุขภาวะเยาวชนในทุกมิติ ภายใต้อาณัติของความหลากหลายของสื่อพื้นบ้าน

ภูมิหลังแกนนำโครงการ

พระนักพัฒนา อายุ 54 ปี จำพรรษาที่วัดเจดีย์แม่ครัว อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ดำเนินโครงการ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและนักธรรมเอก ดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนมานานกว่า 20 ปี เป็นที่เคารพ นับถือของคนในชุมชน และเป็นผู้ที่กว้างขวาง ได้รับความร่วมมือจากองค์กรชุมชน ดังคำกล่าวของนายองอาจ อินทร์ธรรณนำชุมชน ผู้ร่วมโครงการกล่าวถึงท่านพระครูว่า

“...ท่านพระครู เป็นครูของเด็กตั้งแต่รุ่นพ่อ แม่...พอมีลูกก็เอาลูกมาฝาก...
ท่านทำงานพัฒนามามาก ขอใคร ใครก็มาช่วย หน่วยงานก็สนับสนุน...
ทุกอย่างท่านทำทั้งนั้น...”

การออกแบบกลวิธี
เพื่อนำสู่การสร้าง
ความร่วมมือและ
การมีส่วนร่วมของ
เยาวชน

เริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจโครงการ แก่แกนนำกลุ่มองค์กรกว่า 10
องค์กร โดยทุกฝ่ายต่างได้รับการมอบหมายภารกิจรับผิดชอบในกิจกรรม
ต่าง ๆ หลังจากนั้น ได้จัดค่ายวัฒนธรรม “อู๋สออนหลาน” 3 วัน 2 คืน
เพื่อให้แกนนำเยาวชนในตำบลกว่า 70 คน ได้ร่วมเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม
ที่หลากหลายจากวิทยากร นำสู่การแสดงในงานสามวันวัย ไตรภาคีสืบ
สานประเพณีปีใหม่บ้านเฮา ทั้งนี้ ได้จัดกิจกรรมทัศนศึกษา เรียนรู้ ฐาน
วิถีพอเพียง และจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยน สรุปกิจกรรม ผลการดำเนินงาน
และองค์ความรู้ต่าง ๆ

ด้วยความเป็นชุมชนเมือง บริบทของเยาวชนจึงเป็นกลุ่มที่รับอิทธิพลจาก
สังคมสมัยใหม่ ดังนั้น กลวิธีของการดำเนินงาน จึงให้ความสำคัญกับการ
มีส่วนร่วมและการเป็นเจ้าของความคิดของเยาวชน และคนในชุมชน
รวมทั้งสร้างแกนนำในชุมชนเป็นผู้เชื่อมประสานกับเยาวชน
ซึ่งท่านพระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสะท้อนว่า

“...ต้องให้เด็ก ๆ คิดกันเอง ผู้ใหญ่ใจดีแค่ช่วยเพิ่มเติม เด็กก็จะสนุกและ
อยากทำ...เด็กมีความเป็นผู้นำในตัวอยู่แล้ว...ตอนนี้มีแกนนำทั่วทุกพื้นที่
ทำหน้าที่ประสาน ระดมเครือข่ายกันเอง...ไม่แค่ชวน แต่ไปดูแลว่า
ใครกำลังมีปัญหาอะไร...เพราะมีแกนนำแต่ละหมู่แต่ละบ้าน เชิญชวน
เด็ก ๆ มารวมกัน เป็นสภาเด็ก มาจากอาสาที่ไปเผยแพร่...”

อีกทั้งใช้รูปแบบการเป็นแบบอย่างที่ควรส่งเสริมยกย่องที่ “พี่” เป็น
แบบอย่างที่ดี ต่อ “น้อง” และยกย่องผู้ใหญ่ที่ให้การสนับสนุน จัดให้เป็น
กลุ่มผู้ใหญ่ใจดี เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดแบบอย่าง และสร้างความ
ภาคภูมิใจ ดังที่ท่านพระครูกล่าวถึงแกนนำเยาวชนว่า

“...น้องก๊วกไ้ น้องปาล์ม เป็นแกนนำของน้อง ๆ ผู้ใหญ่ไม่ต้องทำอะไรตอนนี้ได้คัดเลือกเป็นประธานสภาเยาวชนแล้ว พอพี่ปาล์มพูดอะไร น้อง ๆ ก็ทำตาม...ถือเป็นแบบอย่างที่ดี ต้องประกาศด้วยทุกครั้ง... ส่วนผู้ใหญ่ เด็ก ๆ คิดเอง พอมีใครช่วยเหลือ สนับสนุน เด็กจะมีใบประกาศเป็นผู้ใหญ่ใจดี...เป็นที่ภาคภูมิใจ...”

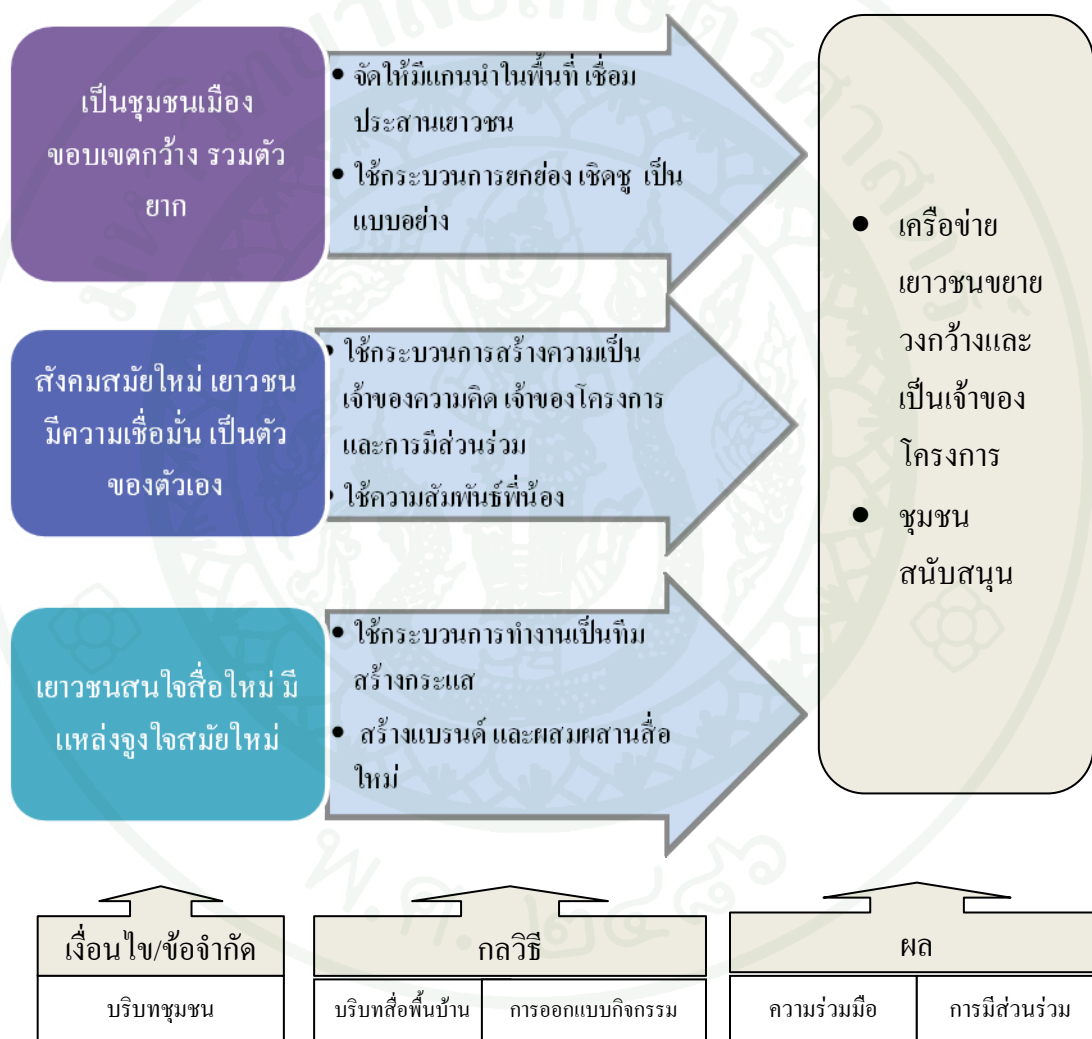
ทั้งนี้ นายออาจ อินทร์ธรร แกนนำชุมชนผู้ร่วมโครงการ สะท้อนว่า “...ตามแนวคิดท่านพระครู จะใช้พี่สอนน้อง พี่รู้สอง น้องรู้หนึ่ง...พี่น้องกันนั้นแหละ...พี่ดึงน้อง..น้องไปดึงเพื่อนๆ บางคนก็ไปดึงพ่อแม่มา...”

นอกจากนี้ ด้วยเยาวชนอยู่ในสังคมสมัยใหม่ มีแหล่งดึงดูดความสนใจไปตามกระแสนิยมมาก กลวิธีสำคัญอีกประการที่โครงการดำเนินงานคือการสร้างกระแสผ่านกระบวนการทำงานเป็นทีม และการสร้างกลุ่มเยาวชนโดยการสร้างแบรนด์ “กลุ่มเด็กและเยาวชนพันธุ์แท้แม่แฟกใหม่” จนเกิดการรวมตัวของเยาวชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างมีความสุขและเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ เยาวชนจะได้ไปประกาศนียบัตร เช่นเดียวกับการไปเรียนด้านอื่น ๆ ซึ่งพระสมุห์วิเชียร คุณธรรมโนแกนนำโครงการ สะท้อนว่า

“...เราไม่ใช่ว่าจะหักมุมเด็กมาเลย ของใหม่เราก็เห็นด้วย ให้กลมกลืนกันไม่ให้เด็กนอกกลุ่มนอกทาง...ต้องช่วยกันดึง...เวลามาเรียนรู้ที่ฐาน มาเข้าค่าย...เด็กสนุกแล้ว ยังได้ไปประกาศนียบัตร เด็ก ๆ ก็ตั้งใจที่จะเรียนรู้...พ่อแม่ก็สบายใจ...เด็กมักตามกระแส เราก็ต้องสร้างกระแส ให้เป็นทีม เด็กคิดเองว่า จะต้องมีแบรนด์ ต้องมีการสร้างเด็กพันธุ์ใหม่ ที่อนุรักษ์วัฒนธรรมกำหนดเองเลย...และตั้งชื่อเองด้วย...พอเป็นกลุ่มก้อน มีอะไรดี ๆ ก็ทำให้น่าสนใจ ขยายไปหลายหมู่บ้าน...”

ด้วยกลวิธีที่แบบยดดังกล่าว การดำเนินโครงการจึงส่งผลให้เยาวชนเข้าร่วมโครงการอย่างกว้างขวาง และคนในชุมชน องค์กรท้องถิ่น ครูศิลปินเข้าร่วมดำเนินการ ซึ่งแสดงถึงแนวโน้มของความต่อเนื่องของการดำเนินงาน

โดยสรุป เจื่อนใจ ข้อจำกัด และกลวิธีในการสร้างความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชุมชนและเยาวชน คือ

กรณีศึกษา: โครงการคำวและจ้อย : มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน
อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

บริบทชุมชน	ชุมชนตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ทางผ่านระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงราย มีความเจริญด้านวัตถุ การคมนาคมสะดวก เป็นเมืองท่องเที่ยว วิถีชีวิตของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม และเยาวชนซึมซับวัฒนธรรมสมัยใหม่ จนลืมเลือนขนบธรรมเนียมประเพณีล้านนามาแม้แต่การใช้ภาษา ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและมีพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาวะ ซึ่งนายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการ สะท้อนว่า “...เด็กไม่รู้ภาษาเมือง จะพูดกับพ่อกับแม่ กับพ่ออ้อย แม่อ้อย ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง ไม่อยากพูดด้วย ทำให้ขาดการสั่งสอน เกิดช่องว่าง...”
บริบทของสื่อพื้นบ้าน	“คำว จ้อย” เป็นสื่อบอกเล่า โดย“คำว” เป็นการจับลำนํ้าที่ให้อรรถรสทั้งความบันเทิง และการอบรมนิสัย มีเนื้อหาเป็นการบรรยายความคิด บทกวี ข่อย การเล่านิทาน การสั่งสอนด้วยบทสอนใจและคติธรรม การอ่านคำวจะมีท่วงทำนองทั้งช้า และเร็ว ให้ความรู้สึกเอื่อยเย็น และความไพเราะ ส่วน “จ้อย” เป็นสื่อพื้นบ้านล้านนาที่นำเสนอควบคู่กับ “คำว” แต่จ้อยเป็นการจับลำนํ้ามีถ้อยคำที่คล้องจองเป็นภาษาพื้นเมืองที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อความสนุกสนานของหนุ่มเกี้ยวสาว ที่ร้องโต้ตอบอย่างมีอรรถรสถ่ายทอดเรื่องราวที่แฝงด้วยคติสอนใจ สะท้อนวิถีชีวิตล้านนา ดังนั้นจึงเป็นสื่อพื้นบ้านที่ขัดเกลาผู้คนให้เป็นคนดี มีไหวพริบจากการโต้ตอบซึ่งต้องมีสมาธิ เพื่อโต้ตอบอย่างเท่าทัน อีกทั้ง เกิดความสุข สนุกสนาน และสามารถอยู่ร่วมกับสังคม ชุมชนได้
ภูมิหลังแกนนำโครงการ	ชายไทยวัย 48 ปี สำเร็จการศึกษาระดับ ปวช. เป็นบุคคลในพื้นที่ เป็นนักพัฒนาและเป็นประธานชมรมน้อยหนาน มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมล้านนามากว่า 10 ปี มีเครือข่ายชุมชนและได้รับการยอมรับ นับถือจากคนในชุมชน

การออกแบบ กิจกรรม

เริ่มด้วยการเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้าใจของชุมชน มีการเปิดเวทีให้ศิลปินพื้นบ้าน หน่วยงานในชุมชนและเยาวชนทุกโรงเรียน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และร่วมกันกำหนดแผนงาน มีการอบรมให้ความรู้เยาวชน การประกวดการนำเสนอ พร้อมจัดทำ “พิธีไหว้ครูศิลปินล้านนาถิ่น อ้อผญาคนเมือง” เป็นการแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์ล้านนา และยกระดับความร่วมมือและการประสานงานสู่ระดับเครือข่าย ด้วยความเป็นชุมชนเมือง และเยาวชนมีสังคมในโรงเรียน กลวิธีหลักการเชื่อมร้อยเยาวชนจึงเป็นไปในลักษณะ “เพื่อนต่อเพื่อน” ผ่านระบบโรงเรียน เริ่มจากทายาทของแกนนำที่ฝึกฝนทักษะ มีจิตอาสา ขยายวงในหมู่เพื่อนโดยนายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการ สะท้อนว่า

“...ต้องเข้าระบบโรงเรียน จึงจะเข้าถึงเยาวชน...เริ่มที่เด็กมีแวว และเด็กจะกระจ่ายต่อ พอสนใจก็ขยายวงกว้าง อย่างลูกพี่हनาน..พ่อแต่งกลอน พ่อร้อง ลูกสานต่อ...หาจนเจอข้างเผือก...เกิดตัวอย่าง...เพื่อน ๆ ก็ตาม...”

ด้วย คำ-จ้อย เป็นบทที่ต้องใช้ภาษาพื้นเมือง ซึ่งเยาวชนรุ่นใหม่ ไม่ให้ความสนใจ ไม่เข้าใจในเนื้อหา ดังนั้น กลวิธีการเรียนรู้ จึงเริ่มจากการเรียนภาษาพื้นเมือง และฝึกฝนในขั้นตอนที่ง่าย และเปิดช่องทางการสื่อสารผสมผสานสื่ออื่น ดังนายภูริณัฐ ปัญแก้วครูศิลปิน ผู้ร่วมโครงการ สะท้อนว่า

“...เด็กไม่รู้จักคำเมือง ต้องศึกษาคำเมืองก่อนเริ่มที่การแต่งกลอนผสมผสานการเรียนภาษาพื้นเมืองกับวิทยุชุมชน มีรายการให้เด็ก ๆ มาแลกเปลี่ยน เชิญมาคุย ได้ออกวิทยุ ได้เด่น เด็กชอบ แล้วค่อยสอดแทรกภาษาค่าว เป็นการจุดประกายท้องถิ่น...”

การสร้างรูปแบบการแสดงความสามารถ โดยประยุกต์กิจกรรมคำจ้อยกับกิจกรรมสันตนาการในรูปแบบที่ทันสมัย เป็นอีกหนึ่งกลวิธีที่สร้างความสนใจในเยาวชน โดยนายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการ กล่าวถึงแนวคิดการประยุกต์สื่อนี้ว่า

“...เด็ก ๆ ช่วยกันคิดว่าจะมีวิธีฝึกแนว ให้เพื่อนสนใจ...จึงมีการประยุกต์

เล่นละคร เต้น B-Boy แล้วคิงมาที่คาว จ้อย ประเพณีล้านนา...เด็ก ๆ สนุก
สนใจ มาร่วมสนุกด้วย จึงเป็นจุดเริ่มต้น เด็ก ๆ ประยুক্তเอาของเด็ก มา
รวมของเรา ตอนนี้พัฒนาเป็นหลักสูตร ง่ายขึ้น เด็กสนใจ...เกิดเป็น
กระแสสืบทอดวัฒนธรรม...”

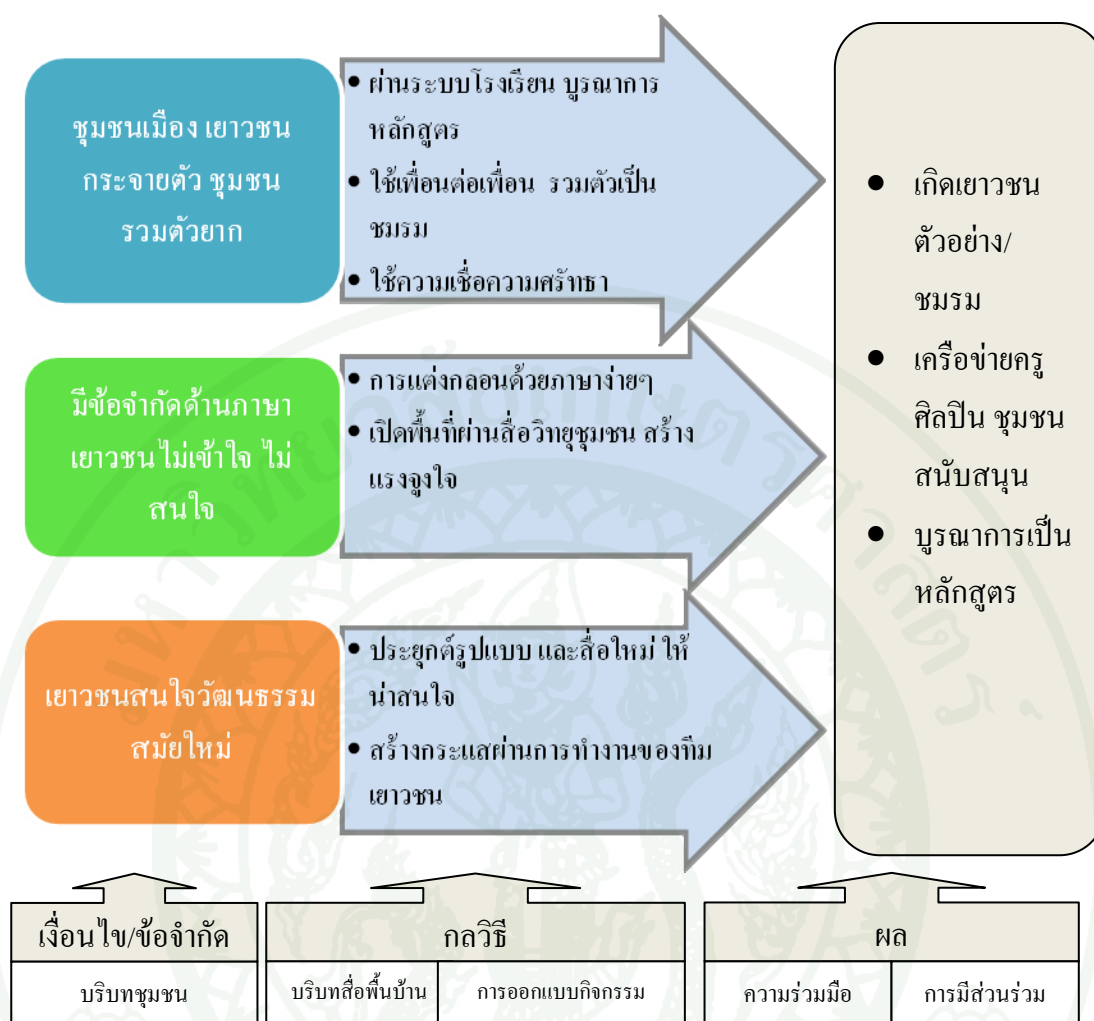
ซึ่งเด็กนักเรียนที่ร่วมกิจกรรมสะท้อนว่า

“..สวยงามและสนุก ไม่แพ้ B-boy เลย วัฒนธรรมเรดีกว่า...”

อย่างไรก็ดี ด้วยพื้นฐานของคนในชุมชนอยู่บนฐานความเชื่อ ความ
ศรัทธาในศาสนา ดังนั้น กลวิธีที่ส่งเสริมให้เกิดความมุ่งมั่น ความตั้งใจ
เรียนรู้ และความร่วมมือ จึงได้ใช้จุดรวมความเชื่อ ความศรัทธา โดยมีพิธี
กรรมการไหว้ครู และใช้วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรม ซึ่งนายบุญนาค
จอมธรรม แกนนำโครงการได้ให้ข้อมูลว่า

“...ในการทำงาน ต้องมีพลังขับเคลื่อน ที่นี้ใช้ศูนย์กลางคือวัด เรามีพระ
ท่านเจ้าอาวาส เป็นที่เคารพของทุกคน เวลาจัดกิจกรรม ชาวบ้านก็พร้อม
ที่จะช่วยเรื่องสถานที่ อาหาร...เป็นการคึงพ่อ แม่ มาร่วมกิจกรรมด้วย...มี
การไหว้ครู เด็ก ๆ จะรู้สึกว่าขลัง..รับปากกับครูแล้ว ต้องทำตาม เป็นการ
แสดงความมุ่งมั่น ความตั้งใจ...เด็กต้องเข้าพิธีก่อน ต้องเรียนให้จบ...ครูก็
พร้อมให้ความรู้...”

โดยสรุป เจือนใจ ข้อจำกัด และกลวิธีในการสร้างความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนและเยาวชน คือ

กรณีศึกษา: โครงการเตปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

บริบทชุมชน ชุมชนชนเผ่าปกาเกอะญอ ตั้งในพื้นที่หมู่บ้านห้วยไม้เคื่อ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนพื้นที่สูงมี 45 หลังคาเรือน ประชากรเป็นชนเผ่าปกาเกอะญอ 197 คน ชาวบ้านมีอาชีพทำไร่ข้าวโพด ทำนา ไร่เชิง ไร่ข้าว บริบททั่วไปยังคงความเป็นชนบท แต่ด้วยสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้เกิดการทำลายป่าไม้เพื่อทำการเกษตรที่ต้องการทำเพื่อค้าขาย แทนการทำเพื่ออยู่เพื่อกิน และมีคนออกนอกพื้นที่เพื่อหาเลี้ยงชีพ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของครอบครัวและความสามัคคีในชุมชนลดน้อยลง และส่งผลต่อสุขภาวะเยาวชนและคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของความเป็นชนเผ่า

บริบทของสื่อ
พื้นบ้าน พิธีกรรมเคอโปทุ เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม ที่เป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยสร้างความผูกพันในความรักป่าเสมือนความรักที่พ่อแม่ และครอบครัวมีต่อสายเลือดตัวเอง ด้วยการใส่สายสะดือของเด็กที่เกิดใส่กระบอกลูไม้ไฟติดกับต้นไม้ และห้ามไม่ให้มีการตัดต้นไม้ต้นนั้นอย่างเด็ดขาด ซึ่งแสดงถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวปกาเกอะญอที่มีความผูกพันกับป่าไม้ ดังคำพูดของนายพะญู เหล็กโพ ปราชญ์ชาวปกาเกอะญอที่สะท้อนว่า

“...เมื่อไม่มีป่า ก็ไม่มีปกาเกอะญอ” และ “เมื่อป่าหายไป ใจก็หายไปด้วย...”

ภูมิหลังแกนนำ
โครงการ หญิงไทยวัย 27 ปี เป็นนักพัฒนา นักวิชาการอิสระ สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี มีภูมิลำเนาอยู่ที่ดำเนินโครงการ ทำงานด้านการพัฒนามากว่า 2 ปี โดยทำงานร่วมกับองค์กรเอกชนเพื่อประโยชน์สาธารณะ มีเครือข่ายแนวร่วมที่เป็นพระนักพัฒนาอาสาสมัคร และแกนนำเยาวชนปกาเกอะญอที่มีแนวคิดการหวนถิ่นสื่อพื้นบ้านของชนเผ่า และต้องการให้เกิดการรวมตัวของชุมชนและเยาวชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ถูกทำลายส่งผลต่อสุขภาพคนในชุมชนในทุกมิติ

การออกแบบ
กิจกรรม รูปแบบการดำเนินงานใช้กระบวนการมีส่วนร่วมโดยเด็ก เยาวชน แกนนำชาวบ้าน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาโดยการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน รวมทั้งทรัพยากรป่าไม้และเรื่องราวความเป็นมาของพิธีกรรมเคอโปทุ โดยสืบค้นข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่และปราชญ์ชาวบ้าน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมและเกิดการเรียนรู้ “คิดเป็น” “ทำเป็น” ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรและภูมิปัญญาของชนเผ่าปกาเกอะญอ หลังจากนั้น จึงมีกิจกรรมการจัดพื้นที่ป่าไม้ให้เป็นเขตเคอโปทุ และจัดทำแนวกันไฟ มีการจัดตั้งเป็นคณะทำงาน แบ่งบทบาทรับผิดชอบ และร่วมติดตามประเมินผลตลอดกิจกรรม

ด้วยความเป็นชุมชนชนบทขนาดเล็กมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแต่ด้วยเป็นพื้นที่ห่างไกล ความเจริญยังไม่เข้าถึงมากนัก จึงคงเหลือร่องรอยของวิถีชีวิตดั้งเดิมที่มีความเหนียวแน่นของความสัมพันธ์ ที่ “เด็กฟังผู้ใหญ่” ดังนั้นกลวิธีหลักจึงเป็นการใช้สื่อบุคคล และใช้จุดร่วมของความเชื่อเป็นจุดดึงดูดให้

เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนทั้งผู้ใหญ่และเยาวชน ดังคำกล่าวของนางสาว ชนะพร กา แกนนำเยาวชนที่สะท้อนว่า

“...บ้านเราเป็นชุมชนเล็ก ๆ...ยังฟังกันอยู่..ผู้ใหญ่บอก เด็กก็ตาม พี่บอก น้องก็ ตาม...ที่นี่ พี่ฟังผู้ใหญ่ น้องฟังพี่ พอคุยเรื่องปัญหาป่า ทุกคนก็เห็นว่า ต้องรื้อฟื้น เปรอทุ...”

“...เราจะรวมตัวกันทุกวันพระทั้งหมู่บ้าน...เป็น โอกาสได้หารือแลกเปลี่ยนกัน... เพราะทุกคนจะมารวมกัน...”

สื่อเปรอทุ เป็นสื่อพิธีกรรม ดังนั้น ในการถ่ายทอดเรื่องราว ความเป็นมาของ “เปรอทุ” และความเป็นชุมชนห้วยไม้เคื่อ ที่จะแสดงถึงวิถีชีวิตและปัญหาที่ กำลังเผชิญอยู่ จึงไม่มีความน่าสนใจ การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้าใจและ ความร่วมมือของคนในชุมชนและเยาวชน จึงถูกออกแบบกิจกรรมด้วยการ ประยุกต์สื่อการเล่นละครบอกเล่าเรื่องราว เปรอทุ ผ่านเนื้อหาที่ใช้กระบวนการ สืบค้นข้อมูลของเยาวชน เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ และเป็นการเสริมสร้างทักษะ ด้านการแสดงออก โดยให้เด็กและเยาวชนรวมกลุ่มและออกแบบการแสดง ซึ่ง นางสาวชนะพร กา แกนนำเยาวชนสะท้อนว่า

“..พอพูดถึงพิธีกรรม ก็น่าเบื่อ ไม่น่าสนใจ ละครน่าจะเป็นทางออกที่ดีกว่า...”

“...พอเสนอเป็นละคร...ให้พ่อ แม่ คนเฒ่ามาดู...ทุกคนต่างชอบ..แล้วยังช่วยเติม ข้อมูลให้ในช่วงที่มีการแสดง...เด็ก ๆ ก็กล้าขึ้นมาก...”

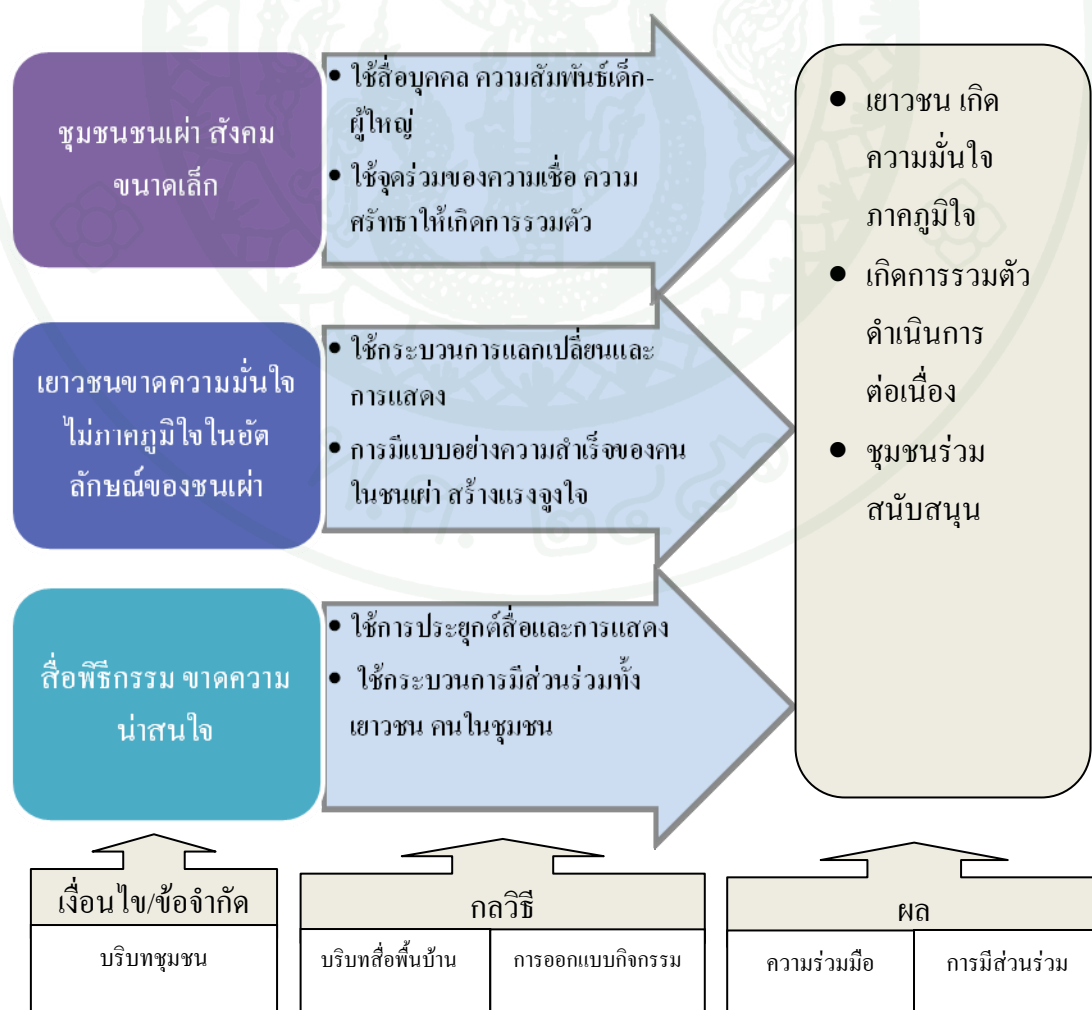
นอกจากนี้ ด้วยความเป็นชนเผ่า เยาวชนจึงยังขาดความมั่นใจ ไม่กล้าแสดงออก รวมทั้งขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ตนเอง กลวิธีในการผลักดันให้เยาวชนมี โอกาสในการแสดงออก เป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ช่วยผลักดันให้เยาวชนมีความ มั่นใจและภูมิใจในความเป็นชนเผ่า ด้วยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนร่วมกับเยาวชน ต่างถิ่นในโอกาสของมหกรรมสื่อพื้นบ้าน โดยให้มีการนำเสนอเรื่องราวเปรอทุ ผ่านการแสดง ซึ่งนายอาทิตย์ นุสเส แกนนำเยาวชนผู้ร่วม โครงการสะท้อน ความรู้สึกว่า

“...ตอนแรกกลัวมาก ไม่กล้า อายุที่เราเป็นปกาเกอะญอ...แต่พอเห็นเด็กอื่น มีอะไรดี ๆ มาแสดง เราก็มีเหมือนกัน ตอนนี่เริ่มไม่อายแล้ว ครั้งต่อไป จะทำให้ดีกว่านี้...”

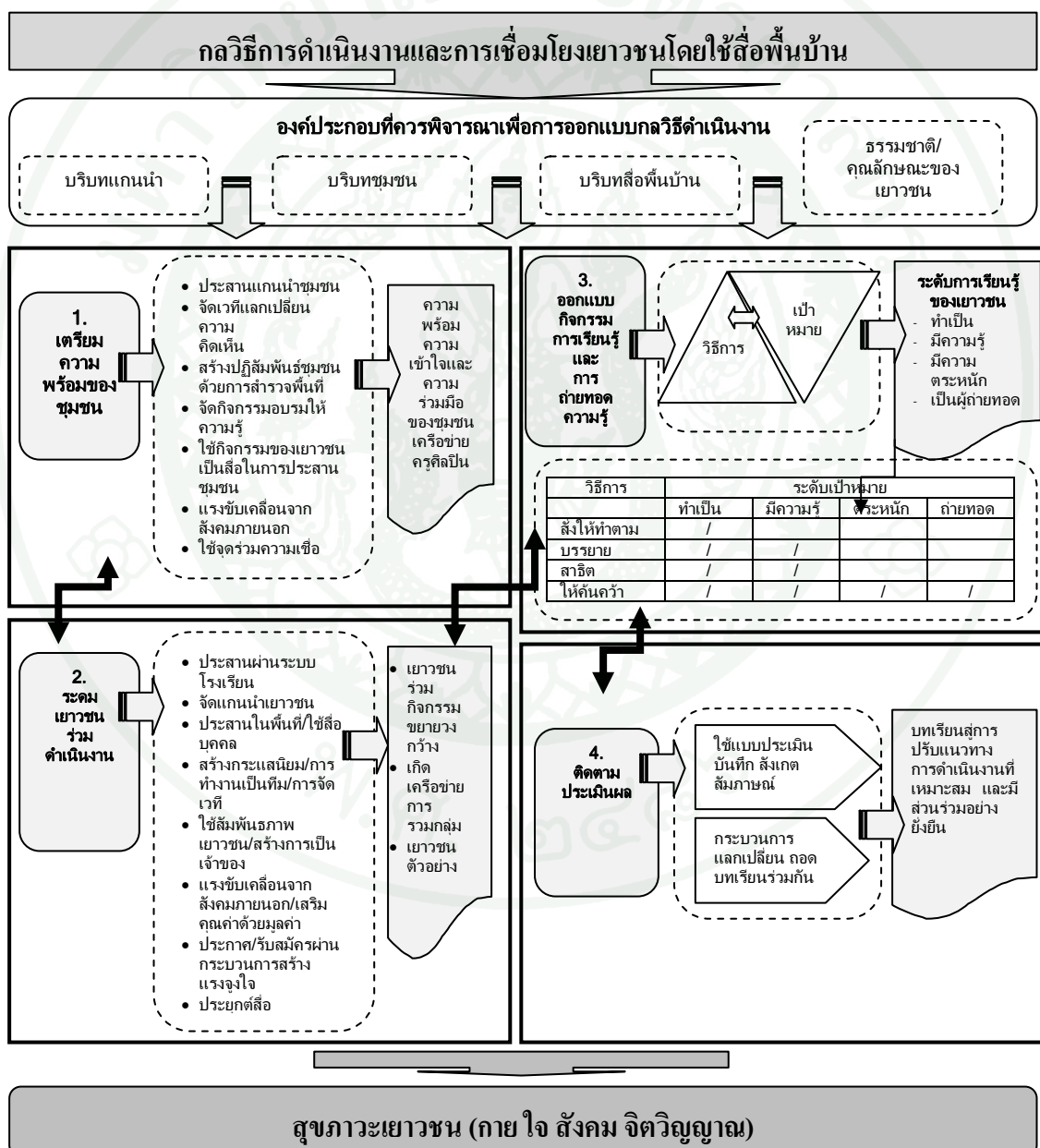
“...เรามีพี่ปกาเกอะญอที่เป็นศิลปิน ด้วย..เขาก็ยังใส่เสื้อปกาเกอะญอ...เราก็ไม่น่าอาย...จะบอกน้อง ๆ ให้รู้ว่านี่คือพวกเรานะ...ควรภูมิใจ ไม่มีใครเหมือน....”

สิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นด้วยกลวิธีที่ใช้จุดแข็งและเสริมจุดอ่อน ของการดำเนินงานนำสู่การสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนและคนในชุมชน จนก่อเกิดจิตสำนึกและความภูมิใจที่ภูมิปัญญาของชนเผ่าปกาเกอะญอได้กลับมาทำหน้าที่อีกครั้งหนึ่ง

โดยสรุป เจาะใจ ข้อจำกัด และกลวิธีในการสร้างความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชุมชนและเยาวชน คือ

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นสะท้อนกลวิธีการดำเนินงานของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพเยาวชน มีความเหมือนและแตกต่างกันในกระบวนการ ขึ้นอยู่กับบริบทพื้นที่ บริบทสื่อพื้นบ้านและบริบทของแกนนำโครงการ ที่นำไปสู่การกำหนดกลวิธีในลักษณะที่ต่าง ๆ กัน ทั้งนี้ พบว่า การดำเนินงานประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอนคือ 1) การเตรียมความพร้อมของชุมชน เพื่อความเข้าใจและการมีส่วนร่วมดำเนินงาน 2) การระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน 3) การออกแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน 4) การติดตามประเมินผล ทั้งนี้ กลวิธีและรูปแบบการดำเนินงาน ที่ได้จากการถอดบทเรียน สรุปได้ดังภาพที่ 17

ภาพที่ 17 สรุปกลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมโยงเยาวชนโดยใช้สื่อพื้นบ้าน

ส่วนที่ 3 กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

ผลการศึกษารายการที่ 1 เป็นการนำเสนอเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงการก่อเกิดโครงการ ประเภท ผลของสื่อพื้นบ้านต่อสุขภาวะเยาวชน ทรรศนะการยอมรับและการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน ในขณะที่เนื้อหาส่วนที่ 2 เป็นการนำเสนอเพื่อตอบวัตถุประสงค์การถอดบทเรียนกลวิธีการดำเนินงานโครงการและการเชื่อมร้อยเยาวชนเข้าร่วมดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากลวิธี กระบวนการดำเนินงานใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะของเยาวชนนั้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนที่สำคัญคือ 1) การเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อความเข้าใจและการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 2) การระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน 3) กระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน 4) การติดตามประเมินผล

ทั้งนี้ ในผลการศึกษารายการที่ 3 เป็นการนำเสนอเพื่อตอบวัตถุประสงค์การสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน ซึ่งนักวิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์โดยประยุกต์ใช้ความรู้ บทเรียนจากการดำเนินโครงการ ผ่านกระบวนการสะท้อนข้อมูลเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นยืนยันและเติมเต็มข้อมูลร่วมกับชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ โครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนา สานคุณค่าสู่เยาวชน และโครงการเคปอทุ กีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย นอกจากนี้ ได้ร่วมกันสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนกับแกนนำโครงการ แกนนำเยาวชน แกนนำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ด้านสื่อพื้นบ้าน ดังนั้น ในภาคส่วนนี้ จึงเป็นการนำเสนอใน 3 ส่วนที่สำคัญคือ

1. องค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน ซึ่งเป็นการสังเคราะห์โดยนักวิจัยประยุกต์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา เพื่อใช้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเติมเต็มข้อมูลร่วมกับชุมชนภายใต้โครงการกรณีศึกษา
2. ผลการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากเวทีสะท้อนข้อมูล และเติมเต็มข้อมูลและผลการสังเคราะห์กลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

3. บทสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน

โดยมีรายละเอียดของผลการศึกษาในส่วนที่ 3 ดังนี้

1. องค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

จากการศึกษาการดำเนินงานโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการดำเนินงานใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะของเยาวชนและคนในชุมชนนั้น ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนสำคัญดังได้กล่าวข้างต้น อย่างไรก็ตามภายใต้กระบวนการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน ยังมีปัจจัยที่เป็นทั้งข้อจำกัดและปัจจัยหนุนเสริมให้กระบวนการดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การรวมตัวของเยาวชนและคนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมนำสู่การเสริมสร้างสุขภาวะ ทั้งนี้ บทเรียนที่ได้จากการศึกษา สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อกำหนดรูปแบบ กลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน โดยต้องคำนึงถึงองค์ประกอบเงื่อนไข และบริบทของปัจจัยสำคัญ ดังนี้

1.1 แกนนำโครงการ

คุณลักษณะของแกนนำโครงการเป็นปัจจัยสำคัญ นำไปสู่การกำหนดกลวิธีในการออกแบบกิจกรรมการดำเนินงานที่เหมาะสม การมีแกนนำโครงการที่มีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำ เป็นนักพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และมีฉันทะ ทักษะที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้าน เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การขับเคลื่อนการใช้สื่อพื้นบ้านไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เนื่องด้วยได้รับการยอมรับ เชื่อถือจากคนในชุมชน และสามารถระดมความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายในทุกภาคส่วนได้เป็นอย่างดี

1.2 แกนนำชุมชน

การเชื่อมประสานแกนนำชุมชนเข้าร่วมดำเนินงาน ถือได้ว่าเป็นปัจจัยหนุนเสริมที่ช่วยให้เกิดการระดมความร่วมมือของคนในชุมชน และการร่วมสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินงาน ทั้งนี้ ด้วยแกนนำชุมชนเป็นเสมือนต้นแบบของคนในชุมชน การที่แกนนำมีคุณลักษณะ

ของภาวะผู้นำ เป็นผู้มีจิตอาสา และให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาสื่อบ้าน
จึงเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนให้สื่อบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากร
มนุษย์ของชุมชนต่อไป

1.3 เยาวชนและบริบทของพื้นที่

การเข้าใจในธรรมชาติของเยาวชน เป็นปัจจัยสำคัญที่นำสู่การออกแบบกลวิธีใน
การสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มเยาวชน ซึ่งการรู้จัก รู้ใจ รู้ถึงความต้องการของเยาวชน ที่มีความ
แตกต่างกันในบริบทของพื้นที่ ที่มีความเป็นเมือง ส่งผลให้เยาวชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากเยาวชน
ในพื้นที่ชนบท การออกแบบกลวิธีเพื่อสร้างแรงกระตุ้น แรงจูงใจ อาจต้องใช้กลวิธีที่มีความ
แตกต่างกันไปตามความเหมาะสม ทั้งนี้ รูปแบบ กลวิธีที่เหมาะสม ควรอยู่บนพื้นฐานที่ทำให้เยาวชน
เป็นผู้ร่วมในการออกแบบกิจกรรมการใช้สื่อบ้าน เพื่อให้กลุ่มเยาวชนและชุมชนเป็นเจ้าของ
ความคิด เจ้าของกระบวนการ

1.4 บริบทของสื่อบ้าน

ด้วยสื่อบ้านมีความหลากหลาย และมีความเฉพาะตัวของสื่อบ้านในแต่ละ
ประเภท ที่ต่างมีบทบาทของการทำหน้าที่ ที่แตกต่างกันออกไป การทำความเข้าใจและเรียนรู้ถึง
ธรรมชาติของสื่อบ้านนั้น ๆ ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่จำเป็นประการหนึ่ง การเรียนรู้ถึงการนำจุดแข็ง
ของสื่อบ้านมาใช้ในโอกาสที่เหมาะสม และการเรียนรู้การลดข้อจำกัด ด้วยการใช้การเสริมด้วยจุด
แข็งของสื่อบ้านประเภทอื่น ช่วยให้การออกแบบการดำเนินงานเป็นไปด้วยกลวิธีที่เรียบง่าย ด้วย
การบูรณาการสื่อบ้านอย่างเหมาะสม และเท่าทันกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนให้
เกิดความสนใจและอยากเรียนรู้สื่อบ้านซึ่งเป็นสื่อเก่าในยุคสมัยนิยมในปัจจุบัน นอกจากนี้
เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนา ในการคัดเลือกสื่อบ้านควรเป็นไป
ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมที่กลุ่มเป้าหมายทุกฝ่ายได้มีโอกาสในการตัดสินใจในการคัดเลือกที่จะ
เรียนรู้ สืบทอดสื่อบ้านในประเภทและชนิดที่ตรงกับความต้องการ

1.5 การออกแบบกิจกรรม

ในการออกแบบกิจกรรมให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเยาวชน มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ผู้ดำเนินงานต้องค้นหาวิถีสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และการเข้าร่วมกิจกรรมของเยาวชน ซึ่งจำเป็นต้องมีการพินิจ พิเคราะห์ พิจารณาถึงเงื่อนไข ข้อจำกัด และรู้จักการใช้จุดแข็ง เพื่อเสริมจุดด้อยของการดำเนินงาน ทั้งนี้ จากการศึกษาบทเรียน รูปแบบ กลวิธีการ ออกแบบกิจกรรมที่ควรดำเนินการ คือ

1) การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นของทุกกลุ่มเป้าหมายคือ เยาวชน คนในชุมชน ครูศิษย์/ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้สึกของการเป็น “เจ้าของ” ความคิด และเป็นเจ้าของวัฒนธรรม และสื่อพื้นบ้านนั้นอย่างแท้จริง

2) การค้นหา“จุดร่วม”ที่เป็นทั้งปัญหา ความสนใจ และรากเหง้าดั้งเดิมของชุมชน เพื่อใช้เป็นแรงขับเคลื่อนงานอย่างมีพลังส่วนร่วม

3) การสร้างแรงจูงใจ แรงบันดาลใจและแรงขับเคลื่อน ผ่านรูปแบบที่เหมาะสม อาทิ การให้รางวัล การชมเชย การมีรายได้เสริม การแข่งขัน การสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ผ่านกลยุทธ์ “ระเบิดจากข้างนอก สะท้อนสู่ชุมชน” เป็นแรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก กระตุ้นให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวและรวมตัวเพื่ออนุรักษ์สื่อพื้นบ้านด้วยการเปิดพื้นที่เพื่อการแสดงออก การสร้างความเป็นทีม เช่น การสร้างแบรนด์

4) การ“ประยุกต์”สื่อพื้นบ้าน โดยบูรณาการสื่อและการสื่อสารรูปแบบอื่น อาทิ สื่อบอกเล่าร่วมกับสื่อการแสดง/การละเล่น สื่อพิธีกรรม ร่วมกับสื่อการแสดง/การละเล่น หรือกับสื่อสมัยใหม่ เป็นต้น

5) การสร้างแบบอย่าง และใช้รูปแบบความสัมพันธ์ ที่เป็นโครงสร้างเดิมทางวัฒนธรรมของชุมชน อาทิ “เด็กฟังผู้ใหญ่” หรือความเชื่อทางพิธีกรรมเป็นการสร้างโอกาสในการขยายแนวคิดและต่อยอดการพัฒนา

1.6 การติดตามประเมินผล

การออกแบบรูปแบบการติดตามประเมินผล เป็นอีกหนึ่งกลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การออกแบบการติดตามประเมินผล ที่เป็นไปในลักษณะของการใช้แบบประเมิน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การถอดบทเรียนร่วมกันของกลุ่มเป้าหมายทั้งเยาวชนและคนในชุมชน ถือว่าเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้เกิดการปรองดอง และร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชน นำสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนในท้ายที่สุด

2. การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากเวทีสะท้อนข้อมูลและการสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

จากเวทีแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และการนำเสนอข้อมูลการศึกษา เพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน พร้อมสังเคราะห์กลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน มีผู้เข้าร่วมเวทีจำนวนทั้งสิ้น 14 คน ประกอบด้วยแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน แกนนำเยาวชน ของโครงการที่เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ โครงการฟ่อนโตประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โครงการคำและจ้อย มรดกล้านนา สานคุณค่าสู่เยาวชน และโครงการเคปอทุ์ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย และผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีประสบการณ์ด้านสื่อพื้นบ้านเข้าร่วมในเวทีดังกล่าว โดยมีนักวิจัยเข้าร่วมในบทบาทของผู้นำเสนอข้อมูลและร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

ผลการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผู้เข้าร่วมเวทีส่วนใหญ่เห็นด้วยกับข้อเสนอองค์ประกอบกลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน และมีข้อเสนอแนะเพื่อให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วน โดยประเด็นที่ผู้เข้าร่วมเวทีเห็นว่า ควรมีการเพิ่มเติมได้แก่ คุณลักษณะของแกนนำโครงการ คุณลักษณะของแกนนำชุมชน การพิจารณาบริบทของสื่อพื้นบ้าน และการออกแบบกิจกรรมการดำเนินงาน ส่วนองค์ประกอบด้านเยาวชนและบริบทพื้นที่ รวมทั้งการติดตามประเมินผล ผู้เข้าร่วมเวทีเห็นด้วยกับข้อเสนอและไม่มีข้อคิดเห็นเพิ่มเติมในประเด็นดังกล่าว ทั้งนี้ รายละเอียดความคิดเห็นต่อองค์ประกอบของกลวิธี ดังตารางที่ 29

ตารางที่ 29 ความคิดเห็นต่อองค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน
เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

องค์ประกอบของกลวิธี	ข้อเสนอเพิ่มเติม
1) แกนนำโครงการ - มีภาวะผู้นำ - เป็นนักพัฒนา - มุ่งกระบวนกรมีส่วนร่วม - มีฉันทะ ทักษะด้านสื่อพื้นบ้าน	- มีเวลา หรือสามารถบริหารจัดการเวลาได้ - มีความเสียสละ - รู้จักและเข้าใจปัญหาชุมชน
2) แกนนำชุมชน - มีภาวะผู้นำ - มีจิตอาสา - ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน	- มีเวลา หรือสามารถบริหารจัดการเวลาได้ - มีความเสียสละ - เข้าใจปัญหาชุมชน
3) เยาวชนและบริบทของพื้นที่ - ต้องรู้จัก รู้ใจ รู้ความต้องการของเยาวชน - สร้างแรงกระตุ้น แรงจูงใจ แรงบันดาลใจ - สร้างความเป็นเจ้าของ	-
4) บริบทของสื่อพื้นบ้าน - ทำความเข้าใจ เรียนรู้ - ประยุกต์ บูรณาการสื่อ - เท้าทันกลุ่มเป้าหมาย	- ประยุกต์ ใช้สื่อให้ทันสมัย แต่คงคุณค่าอัตลักษณ์ - สนองความต้องการของชุมชน
5) การออกแบบกิจกรรม - สร้างการมีส่วนร่วม - ค้นหาจุดร่วมของปัญหาและความสนใจ - สร้างแรงจูงใจ แรงขับเคลื่อน - ประยุกต์สื่อให้เหมาะสม	- บูรณาการสื่อตามกระแสนิยม แต่คงคุณค่าอัตลักษณ์ - สอดรับกับวิถีชีวิตชุมชน - เข้าใจเนื้อหา ออกแบบโครงสร้างการเรียนรู้

ตารางที่ 29 (ต่อ)

องค์ประกอบของกลวิธี	ข้อเสนอเพิ่มเติม
- สร้างแบบอย่าง ใช้ความสัมพันธ	
6) การติดตามประเมินผล	-
- สร้างกระบวนการเรียนรู้	
- ถอดบทเรียน	
- ใช้แบบประเมิน	

นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมเวที ต่างมีมุมมองต่อองค์ประกอบของกลวิธีการพัฒนาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนในแต่ละประเด็นดังนี้

1) มุมมองต่อองค์ประกอบด้านแกนนำโครงการ

ผู้เข้าร่วมเวที เห็นว่า แกนนำโครงการเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่นำไปสู่การกำหนดกลวิธีในการออกแบบกิจกรรมการดำเนินงานที่เหมาะสม โดยแกนนำที่เป็นนักพัฒนามีแนวคิดในการดำเนินงานที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม ในขณะที่แกนนำที่เป็นครูศิลปินให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนโดยตรง ทั้งนี้ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน แกนนำโครงการควรมีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำ เป็นนักพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม มีความเสียสละ รู้จักพื้นที่ชุมชน มีความสามารถในการบริหารจัดการเวลาของตนเองและมีฉันทะ ทักษะที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้าน เนื่องจาก แกนนำชุมชนที่มีคุณลักษณะดังกล่าว จะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ เชื่อถือจากคนในชุมชน และสามารถระดมความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายในทุกภาคส่วนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ในประเด็นที่แกนนำโครงการจะต้องบริหารจัดการเวลาของตนเองได้นั้น ผู้เข้าร่วมเวทีเห็นว่าเพราะการดำเนินงานเพื่อพัฒนา ต้องใช้เวลาที่ต่อเนื่องและทุ่มเท จึงจะสามารถให้การทำงานบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ดังตัวอย่างเสียงสะท้อน ดังนี้ (ตารางที่ 30)

ตารางที่ 30 ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านแกนนำโครงการ

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...ส่วนใหญ่คนที่จะมาทำงานอย่างนี้ ก็เป็นผู้นำ ทำหลายเรื่องในชุมชน ภาวะผู้นำ ก็จำเป็น รู้จัก รู้ใจชุมชน ชอบเรื่องสื่อพื้นบ้าน..แต่ที่สำคัญคือ มีเวลาสามารถจัดการเวลาได้ด้วย เพราะหากทำแล้วไม่มีเวลา เครือข่ายก็หายหมด ทำไม่สำเร็จ...”
นายองอาจ อินทร์ธร แกนนำชุมชนโครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...จะทำโครงการ สำคัญที่สุดต้องดูว่าใครเป็นคนนำ หากแกนนำนำไม่ได้ ก็ยากที่จะพัฒนาคนในชุมชน งานอย่างนี้ ต้องใช้เวลา ถ้าไม่รู้จักชุมชนดีพอ ก็ทำไม่ได้..คนนำก็ต้องฟังชุมชนด้วยว่าอยากทำอะไร...”
นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำโครงการเพื่อนไต่ประยุตต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชนอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“...สำคัญที่ใจ หากไม่เสียสละจริง ๆ ยากมาก เพราะทำงานกับชุมชน กว่าจะยอมรับว่าชุมชนมีปัญหา ต้องพัฒนาคน รื้อฟื้นประเพณีของเก่า ต้องใช้เวลา ความอดทน ทำให้เห็นผลงาน และคนจะยอมรับ แกนนำสำคัญมาก ไม่ใช่ใครก็ได้ ต้องได้ใจจริง ๆ...”

2) มุมมองต่อองค์ประกอบด้านแกนนำชุมชน

ผู้เข้าร่วมเวที เห็นว่า แกนนำชุมชนเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน การเชื่อมประสานแกนนำชุมชนเข้าร่วมดำเนินงาน ถือเป็นปัจจัยหนุนเสริมที่ช่วยให้เกิดการระดมความร่วมมือของคนในชุมชน และร่วมสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินงานด้วยแกนนำชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ เชื่อถือจากคนในชุมชน การดำเนินงานจำเป็นต้องมีแกนนำชุมชนที่มีคุณลักษณะของภาวะผู้นำ มีจิตอาสา มีความเสียสละ ใจกว้างและให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาสื่อพื้นบ้าน และเข้าใจปัญหาชุมชน เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดพลังใน

การขับเคลื่อนให้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนต่อไป
ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของผู้เข้าร่วมเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (ตารางที่ 31)

ตารางที่ 31 ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านแกนนำชุมชน

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
พระโชน จันทร์ดวงสร แกนนนำ โครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย	“... ผู้นำควรใช้คำว่า มีความเสียสละ ถ้าจะถามว่ามี เวลาหรือไม่ แต่ละคนก็ตอบว่าไม่มี นอกจากว่าจะ สละได้ ถ้าใช้คำว่าเสียสละได้ ก็สามารถแบ่งเวลาให้ ได้อยู่...”
พระครูสมุห์หิเวียร คุณธรรมโน แกนนนำ โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็ก และเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัด เชียงใหม่	“...ขอให้มีความเสียสละ เพราะจะเป็นตัวที่บ่งบอกว่า จะทำได้ ต้องมีจิตอาสา จิตสาธารณะ คือ คนที่มีใจ อยากรู้ อยากรู้ ต้องรู้ เข้าใจถึงสิ่งที่จะได้ สิ่งที่จะมี สิ่งที่จะทำ...”
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนนำ โครงการคำและจ้อย มรดกล้านนา สถานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“... เวลาทำงานชุมชน ทำคนเดียวไม่ได้ ชุมชนจะตาม ผู้นำชุมชน แกนนนำชุมชน ต้องเห็นด้วย ต้องเข้าใจ ตระหนักที่จะรักษาวัฒนธรรม ประเพณีของตนเอง เมื่อเห็นด้วย ผู้ใหญ่ ผู้ปกครองตาม ก็จะดึงเด็กมาร่วม งานกัน โครงการที่ทำอยู่ เดินหน้า เพราะแกนนำ ชุมชนเอาด้วย...ชาวบ้านก็ช่วยกัน...”
นายสมควร จันนะ แกนนนำโครงการ เดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...ชนเผ่าปกากะญอ จะเชื่อผู้นำชุมชนมาก หาก แกนนำเห็นด้วย ให้ความสำคัญ ทำงานก็ง่าย พัฒนา คนได้เร็ว...แกนนำต้องเข้าใจชุมชน รู้ปัญหา...”

3) มุมมองต่อองค์ประกอบด้านเยาวชนและบริบทของพื้นที่

ผู้เข้าร่วมเวทีเห็นด้วยกับการดำเนินงานที่ต้องทำความเข้าใจในธรรมชาติของเยาวชน การรู้จัก รู้ใจ รู้ถึงความต้องการของเยาวชน ที่มีความแตกต่างกันในบริบททั้งในมิติของพื้นที่ และ มิติของปัจเจกบุคคล เป็นปัจจัยสำคัญนำสู่การออกแบบกลวิธีในการสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่ม เยาวชน โดยเยาวชนที่อยู่ในชุมชนที่มีลักษณะเมือง มีการคมนาคมสะดวก มีสิ่งอำนวยความสะดวก มีแหล่งบันเทิงที่กระตุ้นความสนใจมากกว่า จะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากเยาวชนในพื้นที่ชนบท มีความเป็นตัวของตัวเองสูงกว่า และกล้าแสดงออก ในขณะที่เยาวชนในพื้นที่ชนบท หรือชุมชน ที่ห่างไกลความเจริญด้านวัตถุ หรือ ชุมชนคนชนเผ่า เยาวชนส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่ขาดความ มั่นใจ ขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง ดังนั้น การออกแบบกลวิธีเพื่อสร้างแรงกระตุ้น แรงจูงใจ อาจต้องใช้กลวิธีที่มีความแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม ทั้งนี้ รูปแบบ กลวิธีที่ เหมาะสม ควรอยู่บนพื้นฐานที่ให้เยาวชนเป็นผู้ร่วมในการออกแบบกิจกรรม เป็นเจ้าของความคิด เจ้าของกระบวนการ ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของผู้เข้าร่วมเวที (ตารางที่ 32)

ตารางที่ 32 ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านเยาวชนและบริบทพื้นที่

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสาร ศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	“...ชุมชนที่นี้อยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่ เด็ก ๆ เป็นคนพื้นเมือง พ่อ แม่ทำงานข้างนอก ลูกก็อยู่กับเกม คอมพิวเตอร์ เด็ก รู้ มาก การจะดึงเข้ามา ต้องเข้าใจ ให้เด็กเป็นคนเริ่มคิด เริ่มทำ บังคับไม่ได้ ถ้าได้คิดเอง ทำเอง ภูมิใจ เป็นเจ้าของ ก็ไปดึงเพื่อน ที่ พ่อแม่ตามมา... ให้เด็กทำเอง...”
พระโชน จันทร์ดวงศรี แกนนนำ โครงการเดปอทู คีนป่า สร้างสุข สู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย	“...มีทั้งต่าง และเหมือนกัน เด็กของเดปอทู เป็นชนเผ่า ชุมชน เล็ก ๆ ไม่มีไฟฟ้า แต่เด็กส่วนหนึ่งก็ออกไปอยู่นอกหมู่บ้าน อีก ส่วนยังอยู่บนคอย ไม่ค่อยกล้า อายุ และไม่ยอมให้ใครรู้ว่า เป็นปกาเกอะญอ... พอลงคอยก็ไม่ใส่แล้วเสื้อขาวเขา ขึ้นไปก็ เป็นคนเมือง ทันสมัย ต้องดึงกันไว้ แต่ที่นั่นยังดี หากมีพื้นที่เป็น ตัวอย่างได้ พอพี่พูด น้องก็จะตาม...ที่นั่นต้องหาแบบอย่างจริงใจ เพื่อให้รวมตัว...”

4) มุมมองต่อองค์ประกอบด้านบริบทของสื่อพื้นบ้าน

ผู้เข้าร่วมเวทีเห็นด้วยกับการให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านบริบทของสื่อพื้นบ้าน ก่อนการออกแบบกลวิธีการดำเนินงาน ด้วยเห็นว่าสื่อพื้นบ้านมีความเฉพาะตัว แต่มีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละประเภทในบทบาทหน้าที่และคุณลักษณะ การทำความเข้าใจและเรียนรู้ถึงธรรมชาติของสื่อพื้นบ้านนั้น ๆ เป็นปัจจัยที่จำเป็น การประยุกต์ใช้จุดแข็งของสื่อพื้นบ้านในโอกาสที่เหมาะสม เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ เพื่อช่วยให้การออกแบบการดำเนินงานด้วยกลวิธีที่แบบยลและสามารถบูรณาการสื่อพื้นบ้านอย่างเหมาะสม และเท่าทันกับกลุ่มเป้าหมาย โดยยังคงคุณค่าอัตลักษณ์ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน และสนองความต้องการในการแก้ไขปัญหาชุมชน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของผู้เข้าร่วมเวที (ตารางที่ 33)

ตารางที่ 33 ตัวอย่างเสียงสะท้อนต่อองค์ประกอบด้านบริบทของสื่อพื้นบ้าน

ผู้ให้เสียงสะท้อน	ตัวอย่างเสียงสะท้อน
นายบุญนาค จอมธรรม แกนนํา โครงการคำวและจ้อย มรดก ล้านนา สานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เชียงราย	“...เราต้องเข้าใจสื่อพื้นบ้านที่จะใช้เป็นอย่างไร สื่อบางอย่าง ไม่น่าสนใจ ตัวอย่างคำว จ้อย เป็นภาษาเมือง เด็กบอกว่าเซย ฟัง ไม่เข้าใจ จะทำอะไรให้น่าสนใจ โดยไม่เสียคุณค่า ประยุกต์ ไปกับการฟังเพลงของวิทยุชุมชน เด็ก ๆ ชอบฟัง ก็ดี บวกกับ เอามาพูดให้สนุก เอาเรื่องใหม่ ๆ ก็จะทำให้ไม่น่าเบื่อ เด็ก ๆ ช่วยกันคิดทางออก ว่าจะชวนเพื่อนให้สนใจอย่างไร เลยแสดงกับทำเต้น เด็กชอบมาก...”
นางกรวรรณ พนางวงศ์ แกนนํา โครงการฟ้อนไตประยุกต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	“...ฟ้อนไต เป็นของชาวไทยใหญ่ ซึ่งอพยพมาจากหลายที่ พอ ไม่ได้มาจากที่เดียวกัน ก็ทำให้มีความผิดเพี้ยนกันไปบ้าง ต้อง เข้าใจรากของฟ้อนไตจริง ๆ ไม่เช่นนั้น จะเกิดแรงต้าน...เอา ฟ้อนไตมาประยุกต์ ใส่เสื้อผ้าที่รัดรูป สั้น จะทำอะไร ให้ เด็ก ๆ ไม่กั๊กค้ำ ต้องให้เด็กช่วยคิด ว่าอะไรเหมาะ อะไรควร ฟ้อนไตจริง ๆ เป็นอย่างไร จะประยุกต์อย่างไร... คุณค่ายังคง อยู่...”

5) มุมมองต่อองค์ประกอบด้านการออกแบบกิจกรรม

ผู้เข้าร่วมเวที เห็นด้วยกับการออกแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายเยาวชน ที่ผู้ดำเนินงานต้องค้นหากลวิธีสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และเข้าร่วมกิจกรรมของเยาวชน โดยพิจารณาเงื่อนไข ข้อจำกัด และรู้จักการใช้จุดแข็ง เพื่อเสริมจุดด้อยของการดำเนินงาน ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมเวที ต่างเห็นด้วยที่การออกแบบกิจกรรมการดำเนินงาน ควรคำนึงถึงกลวิธีที่สำคัญ คือ

5.1) การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นของเยาวชน คนในชุมชน ครูศิลปิน/ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้สึกของการเป็นเจ้าของความคิด และเป็นเจ้าของวัฒนธรรม และสื่อพื้นบ้านนั้นอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของพระครูสมุห์วิเชียรคุณธรรมโน แกนนําโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

“...เด็กเป็นตัวของตัวเอง ต้องให้คิดเอง ทำเอง รวมทั้งคนในชุมชนด้วย ให้ช่วยดูว่าอะไรต้องสืบสาน ใครอยากเรียนกับใคร ช่วยกันคิด ออกแบบ เมื่อได้คิด ก็เป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมทุกกระบวนการ...”

5.2) การค้นหาจุดร่วมที่เป็นทั้งปัญหา ความสนใจ และรากเหง้าดั้งเดิมของชุมชน เพื่อใช้เป็นแรงขับเคลื่อนงานอย่างมีพลังส่วนร่วม ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนายสมควร จະนะ แกนนําโครงการเคปอทุ่ คีนป่าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กล่าวว่า

“...ปัญหาร่วมของชุมชนคือป่าหมด..ทั้งจากคนทำ ไฟป่า ชาวปกาเกอะญอมักถูกว่าเป็นคนตัดไม้ ซึ่งเขาไม่ยอมรับนะ เขาบอกว่าเขาตัดเพื่อทำข้าวไม่มาก แต่คนอื่นมาตัดไปขายมากกว่า เมื่อไม่มีป่า ก็ไม่มีปกาเกอะญอแล้ว เคปอ (ประเพณีเคปอทุ่) ก็หายไป..เลยเป็นจุดร่วมปัญหาของคนในชุมชนที่จะรื้อฟื้น...”

5.3) การสร้างแรงจูงใจ แรงบันดาลใจและแรงขับเคลื่อน ผ่านรูปแบบการให้รางวัล การชมเชย การมีรายได้เสริม การแข่งขัน การสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ผ่านกลยุทธการใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอกด้วยการเปิดพื้นที่เพื่อการแสดงออก การสร้างความเป็นทีม ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนําโครงการฟ่อนไต้ประยุคต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่กล่าวว่า

“...ใช้หลายรูปแบบ เด็กต้องสร้างแรงจูงใจ แม้แต่ผู้ใหญ่ด้วย ครูแดงให้เด็กไปแสดงนอกพื้นที่ ตอนแรกมีคนในหมู่บ้านบอกไม่ชอบ แต่พอมีคนนิยม มาชมว่าสวย มีรางวัล มีข้าว ตอนนั้นคนทั้งหมู่บ้านเข้ามาแสดงความเป็นเจ้าของแล้ว มาช่วยคิด ช่วยทำ เด็ก ๆ ก็ได้รับการสั่งสอนไปในตัว...”

5.4) การประยุกต์สื่อพื้นบ้าน โดยบูรณาการกับสื่อและการสื่อสารรูปแบบอื่นตามกระแสนิยม แต่คงคุณค่า และอัตลักษณ์ของสื่อพื้นบ้าน ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของพระครูสมุห์ วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

“...การประยุกต์... ต้องพัฒนาสื่อท้องถิ่นดั้งเดิม ให้ทันสมัยอยู่เสมอ เป็นระบบสากล... พัฒนาให้เป็นที่ยอมรับ สามารถที่จะเข้าสู่ระบบสากลได้ทุกระดับ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ...”

5.5) การสร้างแบบอย่าง และใช้รูปแบบความสัมพันธ์ ที่เป็นโครงสร้างเดิมทางวัฒนธรรมของชุมชน อาทิ รูปแบบเด็กฟังผู้ใหญ่ หรือความเชื่อทางพิธีกรรมเป็นการสร้างโอกาสในการขยายแนวคิดและต่อยอดการพัฒนา ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของพระโณ จันทร์ดวงศรี แกนนำโครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กล่าวว่า

“...เด็กมักทำตามแบบอย่างที่ชอบ ควรใช้โอกาส มาเป็นการออกแบบเพื่อให้เด็กสนใจ...เรามีเด็กปกากะญอ ที่ทำชื่อเสียงเป็นนักร้อง เป็นแบบอย่างให้ทำตาม ต้องนำมาเสนอ ยกเป็นตัวอย่าง อีกอย่างที่นี่ ใช้ความสัมพันธ์ในหมู่บ้าน เป็นแนวช่วยให้กิจกรรมทำได้...”

ในขณะที่ นายบุญนาค จอมธรรม แกนนำโครงการคำวและจ้อย มรดกล้านนา สานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย สะท้อนความเห็นต่อการใช้ความเชื่อออกแบบกิจกรรมคือ

“...ต้องสร้างความขลัง คนเมืองยังเชื่อ ศรัทธา กลัวจะผิดคำพูด ให้ไหว้ครู ขึ้นครู แล้วคนจะทำตาม เด็ก ๆ ตั้งใจ กลัวผิดคำพูด เป็นความเชื่อ วัฒนธรรมล้านนา...”

5.6) นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมเวที ได้เสนอความเห็นเพิ่มเติมต่อกลวิธีการออกแบบกิจกรรม ในประเด็นการออกแบบโครงสร้างการเรียนรู้ ที่ผู้ดำเนินงานต้องทำความเข้าใจในเนื้อหา ทำความ

เข้าใจชุมชน จึงจะสามารถออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สื่อพื้นบ้านยังคงคุณค่า สนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างเสียงสะท้อนของนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำนโครงการฟ่อนไต้ประยุดต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า

“...ให้มีการเพิ่มในเนื้อหา...ให้เข้าใจในเรื่องบทบาท คุณค่าของสื่อ ก่อนที่จะไปสู่การขับเคลื่อน อย่างที่เคยคุยกันว่า เด็กหากรากลึกแล้ว จะปรับไปเป็นอย่างไรก็ยังเห็นคุณค่าของสื่อเก่าอยู่...”

โดยพระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน แกนนำนโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ได้สะท้อนข้อคิดเห็นและประเด็นที่ควรเพิ่มคือ

“...อยากจะให้เพิ่ม ในเรื่องเนื้อหาสาระ แก่นสารของสื่อว่าจะนำไปสู่อะไร ให้สามารถอธิบายตรงนี้ได้ เนื้อหาสาระที่มีอะไรหลาย ๆ อย่าง เช่น คนเฒ่าคนแก่ บอกว่าไม่สามารถอธิบายได้ เช่น เครื่องครัวสืบชะตา จะอ้าง โบราณ เช่น ฮีตฮอย จะไม่มีคำอธิบาย แต่กับเด็กยุคปัจจุบันต้องมีคำอธิบายให้ แม้แต่การขึ้นท้าวทั้งสี่ประเพณีปีใหม่เมือง เป็นอย่างไรวันสังขารล่อง...”

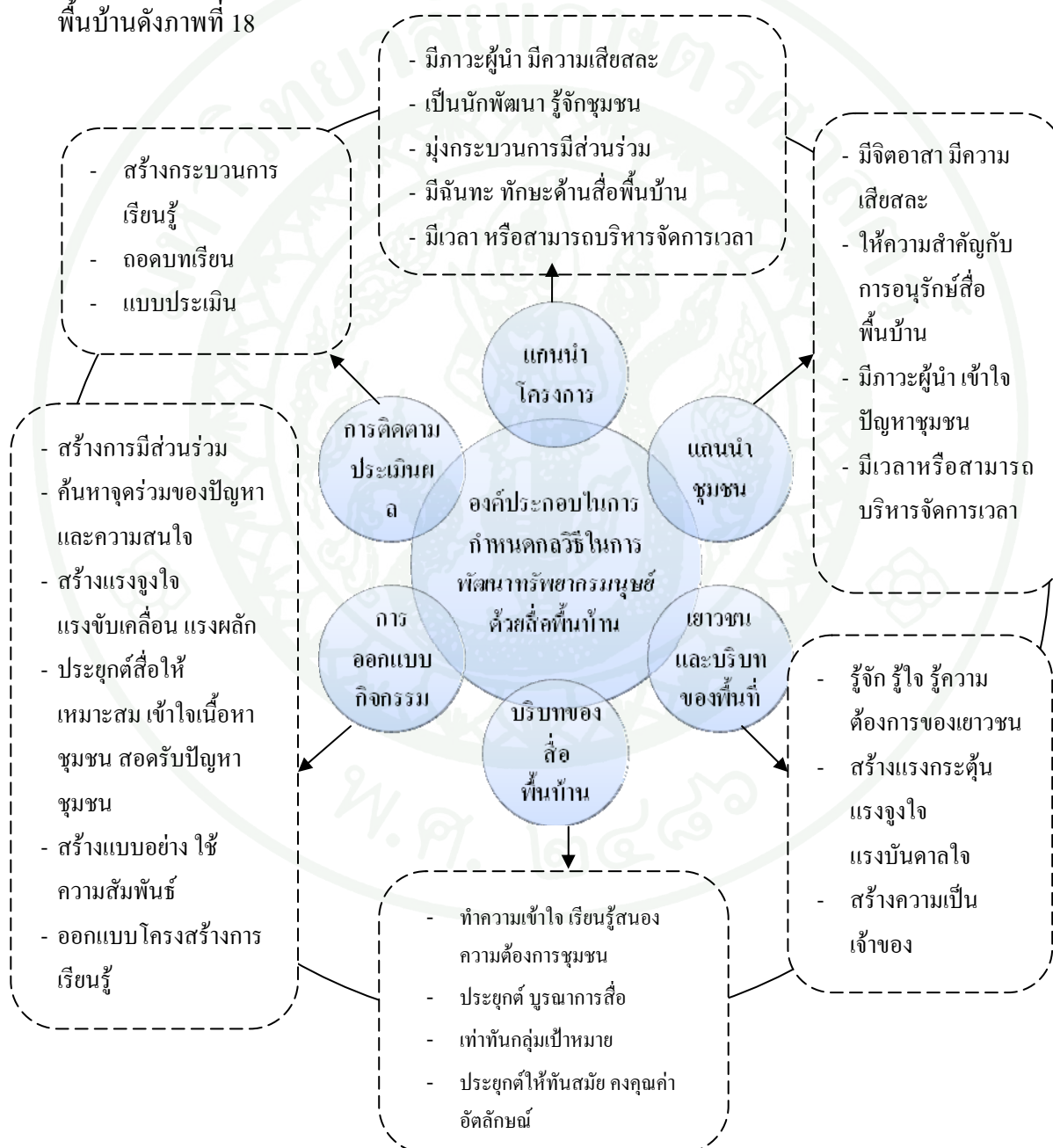
“...ให้มีโครงสร้างการเรียนรู้ด้วย เช่น ฆ้อง กลอง แส่ ตะหลดพลด แต่ละคำมีความหมายในตัวเอง...”

6) มุมมองต่อองค์ประกอบด้านการติดตามประเมินผล

ผู้เข้าร่วมเวทีเห็นว่าการออกแบบการติดตามประเมินผล เป็นอีกหนึ่งกลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน โดยการออกแบบการติดตามประเมินผล ที่เป็นไปในลักษณะของการถอดบทเรียนร่วมกันของกลุ่มเป้าหมายทั้งเยาวชนและคนในชุมชน ถือว่าเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้เกิดการปรองดอง และร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชน นำสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนในที่สุด นอกจากนี้ การใช้รูปแบบการประเมินผลด้วยแบบประเมิน ทำให้มีผลงานในเชิงปริมาณ และเป็นการประเมินถึงระดับความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ พบว่า ทั้ง 4 โครงการมีการผสมผสานการติดตามประเมินผลในทุกรูปแบบที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังเสียงสะท้อนของนางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนำนฟ่อนไต้ประยุดต์ ปลูกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่กล่าวถึงกระบวนการว่า

“...การติดตาม ประเมินผล เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่ต้องทำ ทำทุกครั้งทั้งใช้แบบประเมิน พูดคุยกัน เป็นเหมือนการถอดบทเรียน ดีไม่ดี ช่วยกันแก้ไข ได้เรียนรู้แล้วยังได้ใจ เป็นเจ้าของร่วม ด้วย ใช้ทุกรูปแบบ...สำคัญมาก...”

ทั้งนี้ จากผลการศึกษาและเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ที่ได้รับการเติมเต็มข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้างต้น สามารถสรุปองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านดังภาพที่ 18

ภาพที่ 18 องค์ประกอบในการกำหนดกลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

นอกจากนี้ จากเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ได้มีการถอดบทเรียนและสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน โดยประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยตามผลการศึกษาในส่วนที่ 2 สามารถจัดหมวดหมู่กลวิธีสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน 4 ด้านคือ

1. การเตรียมความพร้อมของชุมชน

ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน การเตรียมความพร้อมของชุมชน ช่วยสร้างความเข้าใจ การยอมรับ และความร่วมมือของชุมชน ทั้งนี้ ผลจากการศึกษาและเวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสามารถสังเคราะห์กลวิธีในการเตรียมความพร้อมของชุมชน คือ

1) ประธานแกนนำชุมชน ให้เป็นผู้ดำเนินการเตรียมความพร้อมของชุมชน โดยแกนนำชุมชนต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับของชุมชน เป็นที่เชื่อถือ และมีจิตอาสาร่วมดำเนินงานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

2) จัดเวทีแสดงความคิดเห็น โดยให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย รวมทั้งหน่วยงานในชุมชน ร่วมให้ความคิดเห็น เพื่อนำสู่การยอมรับ และพร้อมที่จะร่วมมือในการดำเนินงาน

3) การสร้างความสัมพันธ์โดยให้เยาวชนและคนในชุมชนสำรวจพื้นที่ เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่ช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนจากการมีส่วนร่วมในการค้นหาข้อมูลสื่อพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านนั้น ๆ กระบวนการดังกล่าวจะนำไปสู่การยอมรับ ความเข้าใจ และพร้อมร่วมดำเนินงานของชุมชน ภายใต้การเชื่อมร้อยของเยาวชนผู้เป็นลูกหลาน

4) จัดกิจกรรมอบรมเป็นกระบวนการให้ความรู้แก่คนในชุมชน โดยมีเวทีทางวิชาการที่มีผู้ถ่ายทอดความรู้ อาทิ ศิลปินพื้นบ้าน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ส่งผลต่อความเข้าใจและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่อไป

5) การใช้กิจกรรมเยาวชนเป็นสื่อประสาน อาทิ การแสดงความสามารถของเยาวชน เป็นกลวิธีที่ช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนร่วมในกิจกรรมของเยาวชนและแกนนำ โครงการ ส่งผลให้ชุมชนมีความพร้อมและร่วมดำเนินงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนด้วยสื่อ พื้นบ้าน

2. การระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน

การระดมเยาวชนร่วมดำเนินงานเป็นกระบวนการที่สำคัญ เพราะเยาวชนเป็น กลุ่มเป้าหมายหลักในการพัฒนา ดังนั้น การเลือกใช้กลวิธี จึงมีความสำคัญอย่างมาก การทำความเข้าใจในบริบทของเยาวชน สภาพแวดล้อมของชุมชนช่วยในการวางแผนการระดมเยาวชนได้อย่าง เหมาะสม จากการสังเคราะห์ร่วมกันในเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สามารถสรุปกลวิธีในการ ระดมเยาวชน คือ

1) การประสานผ่านระบบโรงเรียน

การระดมเยาวชนร่วมดำเนินงานผ่านระบบโรงเรียนเป็นกลวิธีที่นิยม สะดวก มีความเหมาะสม และสามารถระดมเยาวชนร่วมดำเนินงานครอบคลุมทุกกลุ่ม อีกทั้งสามารถ บูรณาการความรู้ สื่อพื้นบ้านกับหลักสูตรการเรียนการสอนต่อไปได้ด้วย

2) การใช้แกนนำเยาวชนประสาน

แกนนำเยาวชน เป็นผู้มีอิทธิพลในการตัดสินใจของเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน จากกรณีตัวอย่างของโครงการที่ศึกษา สะท้อนให้เห็นว่า กลวิธีที่กำหนดให้มีแกนนำเยาวชนในแต่ละพื้นที่ ทำหน้าที่ในการประสาน จะช่วยระดมเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมอย่างกว้างขวาง และสามารถขยายเป็นเครือข่าย และต่อยอดของกิจกรรมต่อไปได้

3) การสร้างกระแสนิยม การทำงานเป็นทีม

กลวิธีที่สำคัญอีกประการภายใต้กระแสสมัยใหม่ และการสร้างแรงจูงใจในรูปแบบที่เยาวชนส่วนใหญ่ให้ความสนใจคือ การสร้างกระแสนิยมสื่อพื้นบ้านให้เกิดขึ้นในกลุ่มเยาวชน ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ อาทิ การสร้างแบรนด์เพื่อการทำงานในลักษณะทีมงาน การสรรหาแบบอย่าง/บุคคลที่เยาวชนสนใจ รวมทั้งการใช้การประชาสัมพันธ์สร้างกระแสนิยม เป็นต้น

4) การใช้สัมพันธภาพเยาวชน

ในบริบทพื้นที่ที่เยาวชนมีความใกล้ชิดในลักษณะเครือญาติ หรือความสัมพันธ์ในชุมชนที่ยังคงความเหนียวแน่น การใช้ความสัมพันธ์ของเยาวชนเป็นเครื่องมือในการผลักดันให้เกิดการระดมเยาวชนร่วมดำเนินงาน เป็นอีกกลวิธีที่สามารถประยุกต์ใช้ในกรณีที่วัฒนธรรมชุมชนมีลักษณะของความใกล้ชิด หรือในสังคมที่เยาวชนที่มีการรวมตัวในลักษณะเครือข่าย หรือชมรม

5) การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคม

การได้รับความนิยมนิยม ความชื่นชมจากสังคมภายนอก ผ่านการยกย่อง การให้รางวัล เป็นปัจจัยที่ช่วยในการผลักดันให้คนในชุมชน เกิดความตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับการพลิกฟื้นสื่อพื้นบ้านกลับมาทำหน้าที่ในการพัฒนาเยาวชนและชุมชน โดยกิจกรรมภายใต้กลวิธีการใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก อาทิ การจัดเวทีการแสดงความสามารถของเยาวชนในและนอกพื้นที่ชุมชน หรือการสร้างกระแสโดยบูรณาการกับสื่อกระแสหลัก เป็นต้น

6) การประกาศรับสมัคร สร้างแรงจูงใจ

กลวิธีที่สะดวกและสามารถใช้กับชุมชนพื้นที่ ที่เยาวชนมีการกระจายตัวในชุมชน หรืออยู่ในระบบการศึกษาโรงเรียนคือ การประกาศรับสมัคร เป็นการระดมเยาวชนด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้ การประกาศรับสมัคร อาจผสมผสานกลวิธีของการใช้แกนนำชุมชน หรือแกนนำเยาวชน

เป็นผู้ประสานการรับสมัคร หรือกลวิธีอื่น ๆ เพื่อสร้างแรงจูงใจควบคู่ไปกับการประกาศเพื่อระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงานให้เป็นไปอย่างกว้างขวาง

3. การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้

การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นกลวิธีที่สำคัญ ที่นำไปสู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ และสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ ภาควิชาในอัตลักษณ์ของตนเอง การออกแบบกิจกรรมมีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายของการดำเนินงาน ซึ่งมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ดังเช่น การดำเนินงานพัฒนาเยาวชนที่ต้องการให้มีจิตสำนึก ตระหนักในสื่อพื้นบ้าน การออกแบบกิจกรรมต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการให้เยาวชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสืบค้นข้อมูล และเป็นเจ้าของโครงการตลอดกระบวนการ ต่างกับการออกแบบกิจกรรมที่ต้องการเพียงให้เยาวชนเรียนรู้ ทำเป็น การออกแบบอาจดำเนินการเพียงการสอน สั่งให้ทำตามเท่านั้น ทั้งนี้ กลวิธีการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าว สามารถจำแนกการออกแบบได้ 4 ลักษณะคือ

- 1) ให้เยาวชนค้นคว้า แลกเปลี่ยนความรู้
- 2) บรรยายโดยครูศิลปิน
- 3) สาธิตการปฏิบัติ
- 4) สั่งให้ทำตาม

นอกจากนี้ การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ควรมีการดำเนินงานประยุกต์สื่อ นวัตกรรม สื่อให้มีความทันสมัย สอดรับกับกระแสนิยม แต่คงคุณค่า และอัตลักษณ์ของสื่อพื้นบ้าน รวมทั้งการสร้างแบบอย่างที่ดี เพื่อเป็นแรงบันดาลใจแก่เยาวชนที่ร่วมดำเนินงาน

4. การติดตามประเมินผล

การดำเนินงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การเรียนรู้ผ่านกระบวนการติดตามประเมินผล จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญ จากบทเรียนการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสืบทอดและเยาวชน สามารถสังเคราะห์กลวิธีเพื่อการติดตามประเมินผลที่สำคัญคือ

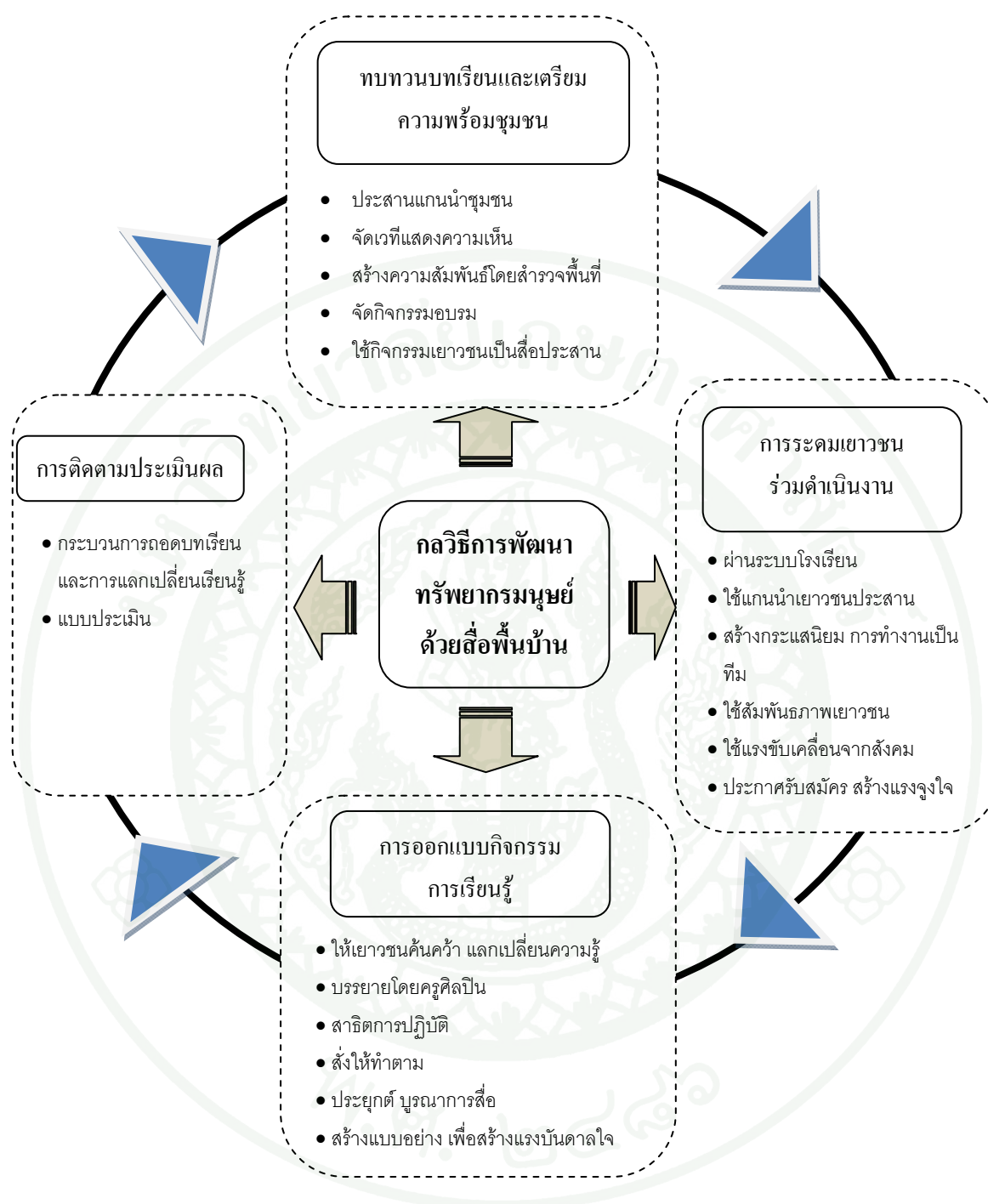
1) กระบวนการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียนการดำเนินงาน เป็นกลวิธีสร้างการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสะท้อนปัญหาและผลที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งนำไปสู่การระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมต่อไป ดังนั้น กลวิธีการติดตามประเมิน ที่ใช้รูปแบบของการถอดบทเรียน จึงมีเพียงเป็นการติดตามความก้าวหน้าและผลที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่เป็นกลวิธีที่นำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย ส่งเสริมให้เกิดศักยภาพในด้านต่าง ๆ อาทิ กระบวนการคิด การแสดงออก การทำงานเป็นทีม การสร้างจิตสำนึก เป็นต้น

2) แบบประเมิน

รูปแบบการใช้แบบประเมินผล เป็นอีกหนึ่งกลวิธีของการติดตามการดำเนินงาน ซึ่งเป็นที่นิยม และสามารถทราบถึงการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาของกลุ่มเป้าหมาย การติดตามประเมินผลโดยใช้แบบประเมินนี้ สามารถดำเนินการได้ทั้งก่อน ระหว่างและหลังการดำเนินงาน โดยผลที่เกิดขึ้นจากการประเมิน นอกจากทำให้ทราบพัฒนาการดังที่ได้กล่าวข้างต้น ยังส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักและให้ความสำคัญกับกระบวนการดำเนินงาน เนื่องด้วยต้องการให้ผลการประเมินเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน

อย่างไรก็ดี ภายใต้กลวิธีและกระบวนการดำเนินการดังกล่าว ต้องเป็นไปในรูปแบบของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ด้วยการทบทวนแก้ไขข้อจำกัด ร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ กลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านดังกล่าว สามารถสรุปได้ดังภาพที่ 19

ภาพที่ 19 กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

3. บทสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน

บทเรียนที่ได้จากการศึกษา และการสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านสะท้อนให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างของการดำเนินงานภายใต้โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ในมิติที่มีความหลากหลายของบริบทพื้นที่ชุมชน บริบทแกนนำ บริบทสื่อพื้นบ้าน บริบทกลุ่มเป้าหมาย และบริบทของสภาพแวดล้อมภายนอก ล้วนเป็นองค์ประกอบที่นำไปสู่การออกแบบกลวิธี กระบวนการและการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่เหมาะสมกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่การมีสุขภาวะทั้งกาย ใจ สังคม ปัญญาหรือจิตวิญญาณ

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา สามารถประมวลเป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทต่าง ๆ และนำไปสู่การสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความสุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน โดยสรุปข้อค้นพบที่สำคัญคือ

1. การก่อเกิดการดำเนินงานใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือพัฒนาสุขภาวะเยาวชน เกิดขึ้นเพราะชุมชนมีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะเยาวชน และเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม ขาดการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น จนเกิดการเสื่อมถอยและสูญหาย ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว สังคม ชุมชน และการมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาวะ ดังนั้น การเรียนรู้ถึงที่มาของปัญหาชุมชน ทำให้ทราบถึงรากเหง้าของปัญหาและนำไปสู่การค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาชุมชนได้อย่างตอบสนองความต้องการของชุมชน

2. ความแตกต่างในบริบทของพื้นที่ชุมชน ในมิติของความเป็นเมืองและความเป็นชนบท และในมิติของการเป็นคนเมืองและคนชนเผ่า เป็นปัจจัยที่ควรพิจารณาเพื่อการออกแบบกระบวนการดำเนินงาน กล่าวคือ

- 2.1. บริบทชุมชนที่มีความเป็นเมือง และชุมชนขนาดใหญ่ คนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่หลากหลายกว่าชุมชนชนบทขนาดเล็ก ทำให้มีข้อจำกัดในการรวมตัวในการแก้ไขปัญหา เพราะให้ความสนใจกับความเป็นอยู่ของตนเองมากกว่าสังคมชุมชนโดยรวม นอกจากนี้ ชุมชนเมืองมีโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เหนียวแน่นจากอิทธิพลสังคมสมัยใหม่ที่ทำให้คนส่วนใหญ่ต่างคนต่างอยู่ในขณะที่ชุมชนชนบทขนาดเล็ก มีโอกาสในการรวมตัวเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันมากกว่า เนื่องจาก

โครงสร้างทางสังคม ยังคงความสัมพันธ์และได้รับผลกระทบจากสังคมภายนอกน้อยกว่า ดังนั้น การทำความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชน นำไปสู่การออกแบบกระบวนการพัฒนาได้สอดคล้องกับ ข้อจำกัด และโอกาสในการใช้โครงสร้างทางสังคม เป็นเครื่องมือสร้างความร่วมมือจากชุมชน ต่อไปได้

2.2. เยาวชนในพื้นที่เขตเมืองและเป็นคนเมือง มีลักษณะของความเป็นตัวของตัวเองสูง มีความมั่นใจและกล้าแสดงออก ในขณะที่เยาวชนในเขตชนบท และเป็นชนเผ่า ส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจ ไม่กล้าแสดงออก รวมทั้งขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง ความแตกต่างในบริบท เยาวชนทั้งสองกลุ่มนี้ ปัจจัยส่วนหนึ่งเกิดจากการได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมและ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่แตกต่างกัน ดังนั้น การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ต้องเข้าใจ ธรรมชาติของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างแรงจูงใจและแรงกระตุ้นได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม พบว่า การเรียนรู้จากแบบอย่างหรือต้นแบบที่กลุ่มยอมรับ นิยม เชื่อถือ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่พบ เหมือนกันทั้งในเยาวชนทั้งสองกลุ่ม

3. แกนนำโครงการเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการดำเนินงาน และมีความสัมพันธ์ต่อกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย ข้อค้นพบที่สำคัญคือ

3.1. การมีแกนนำโครงการที่มีความพร้อม และเป็นที่ยอมรับ เชื่อถือจากชุมชน และมีความสามารถในการประสานเครือข่าย เป็นนักพัฒนา และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม ส่วนใหญ่ออกแบบกระบวนการเรียนรู้โดยมุ่งหวังให้กลุ่มเป้าหมายพัฒนาไปสู่การเป็นเจ้าของ กระบวนการ ร่วมคิด ร่วมบริหาร ร่วมกันคว่ำหาข้อมูล ซึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายที่มี เพียงเกิดการเรียนรู้ ทำเป็น คิดเป็น แต่ทำให้เกิดความตระหนัก สำนึกรักในสื่อพื้นบ้าน และต้องการ สืบทอดต่อไป

3.2. แกนนำโครงการที่มุ่งหวังการถ่ายทอดความรู้ เพียงเพื่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน โดยใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายทำเป็นและมีความรู้เท่านั้น ส่วนใหญ่ ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ ที่มุ่งเน้นการสอนเพียงเพื่อทำเป็น มากกว่าการสร้าง ความตระหนัก สำนึกรักในสื่อพื้นบ้าน วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งอาจส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปได้

4. สื่อพื้นบ้านมีความหลากหลายในบริบท ทั้งในมิติของประเภท บทบาทหน้าที่ และความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ข้อค้นพบในการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างสุขภาวะที่สำคัญคือ

4.1. การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างสุขภาวะ ต้องเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วม และคำนึงถึงสิทธิของความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม จึงจะนำไปสู่การยอมรับ และการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ และการสืบทอด

4.2. การประยุกต์ใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะ ที่มุ่งเน้นการสร้างร่วมมือ และสร้างความน่าสนใจ ด้วยการประยุกต์ใช้กับสื่อใหม่ และการสร้างแรงจูงใจด้วยการให้สิ่งตอบแทนรางวัล โดยขาดการเรียนรู้ในเนื้อหา และคุณค่าดั้งเดิม อย่างเท่าทัน อาจนำไปสู่การกลืนกลายทางวัฒนธรรม และสูญเสียอัตลักษณ์ รวมทั้งไม่สามารถใช้บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านไปสู่การสร้างสุขภาวะ โดยเฉพาะด้านจิตวิญญาณได้อย่างแท้จริง

4.3. สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่ได้หลากหลายบทบาท รวมทั้งบทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะ การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่เหมาะสม และมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชน นำไปสู่การยอมรับ และการออกแบบกิจกรรมการเสริมสร้างสุขภาวะที่เหมาะสม ทั้งนี้ ข้อค้นพบจากการศึกษา สามารถจำแนกสื่อพื้นบ้านตามบทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะได้ 4 ลักษณะ คือ

4.3.1. สื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะกาย (physical well-being folk media) หมายถึง สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นการใช้ทักษะ ท่วงท่าของร่างกาย ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว ทำให้ร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ เช่น การรำร่ำ การตีกลอง การชกมวย การฟันดาบ เป็นต้น

4.3.2. สื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะใจ (mental well-being folk media) หมายถึง สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ความสงบ การเกิดสมาธิในการทำงาน เกิดความอึดเิบเบิกบานใจ สนุกสนาน เช่น การประดิษฐ์สิ่งของ การทอผ้า การปั้นปูน การร้องเพลง เป็นต้น

4.3.3. สื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะสังคม (social well-being folk media) หมายถึง สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นให้เกิดความกล้าแสดงออก ความมั่นใจ การรวมกลุ่ม การทำงานเป็น

ทีม การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รวมทั้งการดูแลรักษาสมาชิกสิ่งแวดล้อม เช่น การแสดงละคร
พื้นบ้าน ประเพณีการพายเรือ การปลูกป่า เป็นต้น

4.3.4. สื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะปัญญาหรือจิตวิญญาณ (spiritual well-being folk media) หมายถึง สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นการเรียนรู้รากเหง้า วิถีชีวิตดั้งเดิม การเกิดจิตสำนึกหวง
แหนวัฒนธรรม การภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ การมีจริยธรรม การเป็นคนดี เช่น พิธีกรรมไหว้ครู การ
ทำเครื่องสักการะบูชา การไหว้บรรพบุรุษ การรดน้ำดำหัว การฟังเทศน์ เป็นต้น

5. สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อวัฒนธรรม เป็นสื่อของชุมชน การขับเคลื่อนการใช้สื่อพื้นบ้านใน
การเสริมสร้างสุขภาวะภายใต้การยอมรับและการมีส่วนร่วมดำเนินงานในลักษณะเครือข่าย ส่งผล
ต่อการขับเคลื่อนการเสริมสร้างสุขภาวะ ภายใต้บทบาทของเครือข่ายการดำเนินงานอย่างมีพลัง
อาทิ การดำเนินงานที่บูรณาการบทบาทระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน
และแกนนำชุมชน สามารถบูรณาการบทบาทนำสู่การเสริมสร้างสุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน
ต่อไป

ภายใต้ข้อค้นพบดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความสำคัญกับการทำความเข้าใจในบริบทของ
ชุมชน บริบทแกนนำ บริบทสื่อพื้นบ้าน บริบทของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งการดำเนินงานในลักษณะ
ของการรวมพลังเครือข่าย และกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การดำเนินงานที่ยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยได้
ประยุกต์องค์ความรู้และสังเคราะห์หลักการที่สำคัญ “6 ต้อง” ของเส้นทางการพัฒนาทรัพยากร
มนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน คือ

1. **ต้องตอบพื้นที่** คือ การเรียนรู้ รู้จัก รู้ใจ (ทำความเข้าใจ) บริบทพื้นที่ชุมชน ทั้งในมิติ
ลักษณะพื้นที่ ธรรมชาติของคนในชุมชนและปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อนำไปสู่การออกแบบ
เส้นทางการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการและปัญหาของชุมชนภายใต้การยอมรับและมีส่วน
ร่วมอย่างแท้จริง

2. **ต้องมีแกนนำ** คือ การมีแกนนำที่มีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำ เป็นนักพัฒนา เสียสละ มี
จิตอาสา เป็นที่ยอมรับ เชื่อถือของคนในชุมชน สามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมภายใต้แนวคิด
การให้สิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม ทั้งนี้ การมีแกนนำที่มีคุณสมบัติดังกล่าว สามารถเกิดขึ้นได้จาก
แกนนำธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งอาจใช้กระบวนการค้นหา/สรรหา โดยชุมชน หรือมี

กระบวนการเสริมศักยภาพบุคคลที่พร้อมเป็นแกนนำ หรือมีกระบวนการสร้างแกนนำ ผ่านกระบวนการเสริมพลังชุมชน (community empowerment)

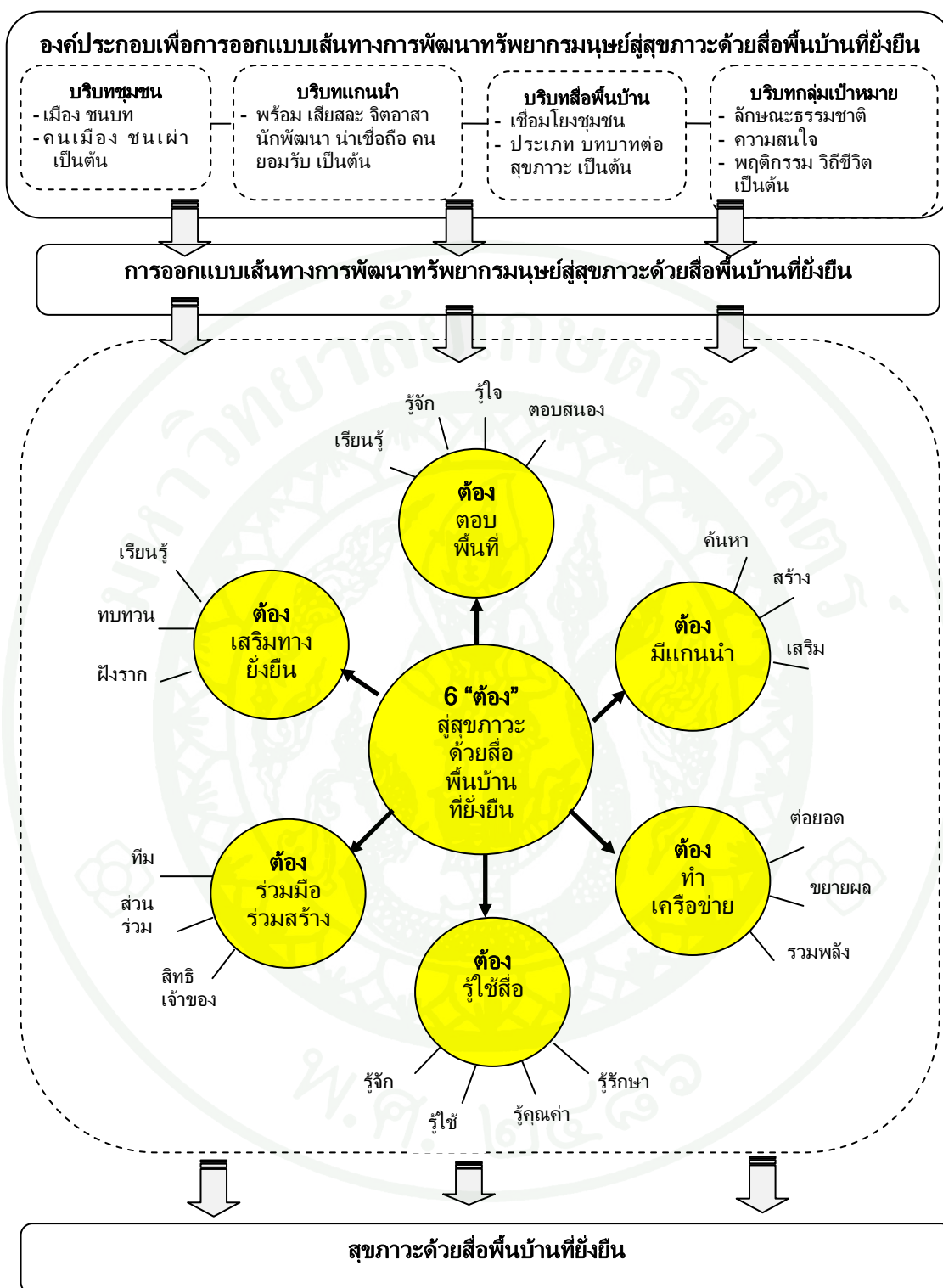
3. **ต้องทำเครือข่าย** คือ การดำเนินงานในลักษณะการต่อยอด ขยายผล ด้วยการรวมพลังภาคีในชุมชน ตามโครงสร้างทางสังคม อาทิ โรงเรียน วัด บ้าน องค์กรชุมชน ประชาคม ผู้นำท้องถิ่น ครูศิลปิน/ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น ให้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะชุมชน การดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายดังกล่าว เป็นการสร้างความเป็นเจ้าภาพร่วม ก่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนงานอย่างมีประสิทธิภาพ

4. **ต้องรู้ใช้สื่อ** คือ การรู้จัก รู้ใช้ รู้คุณค่า รู้รักษา สื่อพื้นบ้านนั้น ๆ โดยรู้ถึงการบำบัดบาทหน้าที่ต่อการเสริมสร้างสุขภาวะทั้งกาย ใจ สังคม ปัญญาหรือจิตวิญญาณ และสามารถออกแบบการใช้สื่อพื้นบ้านนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย และคงคุณค่า รักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนในชุมชน

5. **ต้องร่วมมือ ร่วมสร้าง** หมายถึง การให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การทำงานเป็นทีม การคำนึงถึงสิทธิของความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ซึ่งกระบวนการดังกล่าว นำไปสู่การสร้างการยอมรับ และเป็นเจ้าของการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาสุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านของชุมชนต่อไป

6. **ต้องเสริมทางยั่งยืน** คือ การให้ความสำคัญกับการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ด้วยกระบวนการเรียนรู้ ทบทวนบทเรียน ในลักษณะวงจรแห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชน จนเกิดการฝังรากลึกของจิตสำนึก รู้รัก รู้รักษา คงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีความยั่งยืน ด้วยการขับเคลื่อนให้กระบวนการดังกล่าวเป็นวาระของท้องถิ่น โดยองค์กร คนในชุมชน ร่วมในการเป็นเจ้าภาพอย่างต่อเนื่อง

สรุปเส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืนได้ดังภาพที่ 20

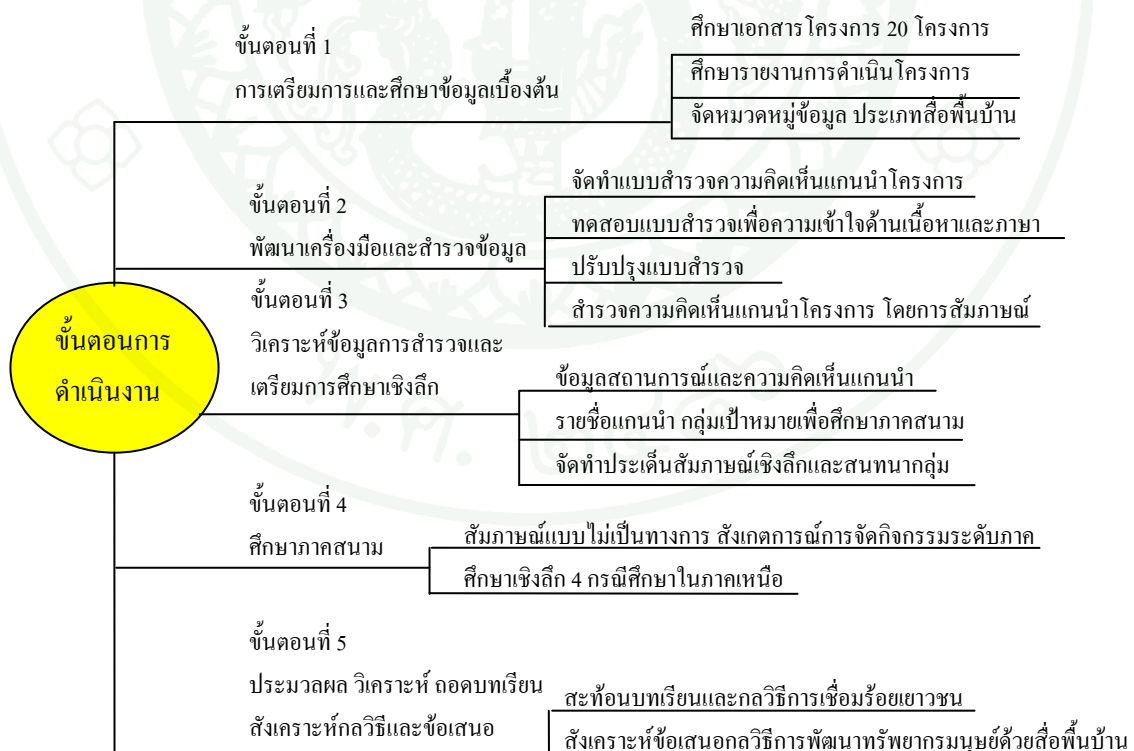
ภาพที่ 20 เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน: กรณีศึกษาการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะ 2) ถอดบทเรียนการดำเนินงานที่สะท้อนกลวิธีการใช้สื่อพื้นบ้านเชื่อมโยงเยาวชนให้เข้าร่วมและคงอยู่ในกระบวนการเสริมสร้างสุขภาวะ และ 3) สังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

ในการศึกษาวิจัย ได้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งนักวิจัยเข้าไปมีบทบาทเป็นนักวิจัยภายนอก และร่วมเรียนรู้กับโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ที่ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี 2551-2552 โดยมีขั้นตอนของการศึกษาวิจัยประกอบด้วย 5 ขั้นตอน (ภาพที่ 21)

ภาพที่ 21 ขั้นตอนการดำเนินงานศึกษาวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการและศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

การดำเนินงานเริ่มต้นด้วยการศึกษาเอกสารวิชาการ และศึกษาเอกสารภาพรวมการดำเนินงานโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนที่ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ปี 2551-2552 จำนวน 20 โครงการ และเอกสารรายงานผลการดำเนินงาน โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหาและจัดหมวดหมู่ประเภทของสื่อพื้นบ้านที่แต่ละโครงการเลือกใช้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนและชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 พัฒนาเครื่องมือและสำรวจข้อมูลเบื้องต้น

ดำเนินการพัฒนาเครื่องมือเพื่อสำรวจแนวคิด กระบวนการดำเนินงานสื่อพื้นบ้าน ใน 4 ภูมิภาค และสำรวจความคิดเห็นการดำเนินงานโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแกนนำโครงการทั้ง 20 โครงการ จำนวน 20 คน ทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลเบื้องต้นที่นอกเหนือจากการศึกษาเอกสาร รวมทั้งรายชื่อแกนนำชุมชน ครูศิลปินผู้ร่วมโครงการและแกนนำเยาวชน เพื่อใช้ในการศึกษาเชิงลึกในขั้นตอนต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจและเตรียมการศึกษาเชิงลึก

วิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจความคิดเห็นแกนนำโครงการ และคัดเลือกพื้นที่ เพื่อศึกษาเชิงลึกและถอดบทเรียนการออกแบบกลวิธีการดำเนินงานและการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อเชื่อมร้อยเยาวชนเข้าร่วมและคงอยู่ในกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะ การคัดเลือกพื้นที่เป็นกรณีศึกษา พิจารณาจากพื้นที่ที่โครงการใช้สื่อพื้นบ้านครอบคลุมทั้ง 4 ภูมิภาค มีบริบทพื้นที่ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และมีความเป็นไปได้ในการประสานกลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษาแบบเจาะจงได้แก่ 1) โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 2) โครงการฟ่อนไต้ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ 3) โครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย 4) โครงการค่าวและจ้อย: มรดกล้านนาสานคุณค่าสู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ขั้นตอนที่ 4 ลงพื้นที่ศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยได้ดำเนินงานศึกษาภาคสนาม 2 ลักษณะคือ 1) ร่วมสังเกตการณ์การจัดกิจกรรมของโครงการในพื้นที่ ด้วยกระบวนการสังเกต บันทึก ถ่ายภาพการจัดกิจกรรมมหกรรมสื่อบ้านใน 4 ภูมิภาค และถอดบทเรียนการดำเนินงานของเครือข่ายแต่ละภูมิภาค รวมทั้งสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อเติมเต็มข้อมูลจากการสำรวจ โดยใช้หลักการเทคนิคแบบสามเส้า (triangular technique) มีผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน แกนนำเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม จำนวนทั้งสิ้น 4 ครั้ง 2) ศึกษา 4 กรณีศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม กลุ่มแกนนำโครงการ แกนนำชุมชนและแกนนำเยาวชนที่ร่วมโครงการ กลุ่มตัวอย่างคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จากรายชื่อที่ได้สำรวจข้อมูลในขั้นตอนที่ 1 สรุปจำนวนตัวอย่างทั้งการศึกษาเอกสาร การสำรวจและการศึกษากรณีศึกษา ดังภาพที่ 22

ภาพที่ 22 จำนวนตัวอย่างที่ทำการศึกษา

ขั้นตอนที่ 5 ประมวลผล วิเคราะห์ สังเคราะห์กลวิธีและข้อเสนอ

ผู้วิจัยได้ทำการประมวลผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาโครงการ และรวบรวมข้อมูล ทุติภูมิจากรายงานการดำเนินงาน ด้วยกระบวนการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อจัดหมวดหมู่ ประเภทสื่อพื้นบ้าน และการดำเนินงานของแต่ละโครงการ ส่วนการประมวลผลการสำรวจข้อมูลจากการตอบแบบสำรวจของแกนนำโครงการ เป็นการประมวลข้อมูลพื้นฐานและจัดทำรายชื่อแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน และแกนนำเยาวชน เพื่อนำไปสู่การศึกษาเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสะท้อนบทเรียน การดำเนินงาน กลวิธีการเชื่อมร้อยเยาวชนและชุมชนเข้าร่วมโครงการ และได้จัดเวทีถกข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อยืนยันผลการศึกษา และเติมเต็มข้อมูล พร้อมร่วมสังเคราะห์กลวิธีและข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน แก่หน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมกับแกนนำโครงการกรณีศึกษาทั้ง 4 โครงการด้วยหลักการเทคนิคแบบสามเส้า (triangular technique)

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การสรุปผลการศึกษาในภาคส่วนนี้ ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัย โดยส่วนที่ 1 สะท้อนการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนที่แสดงถึงการก่อเกิดการดำเนินโครงการ ภายใต้เงื่อนไขบริบทของพื้นที่ ลักษณะแกนนำโครงการ แรงบันดาลใจในการดำเนินงานและปัญหาของชุมชน รวมทั้งการใช้สื่อพื้นบ้านในประเภทต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาวะเยาวชน และתרסנהการยอมรับที่สะท้อนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง ส่วนที่ 2 เป็นการสะท้อนกลวิธีการดำเนินงานและการใช้สื่อพื้นบ้านเชื่อมร้อยเยาวชนเข้าร่วมโครงการ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สอง และส่วนที่ 3 เป็นการสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน เป็นการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สาม โดยสรุปผลการศึกษาดังนี้

ส่วนที่ 1 การใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

1. การก่อเกิดการดำเนินโครงการ

1.1 ลักษณะพื้นที่และปัญหาชุมชนที่นำสู่การใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

การกระจายตัวของโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนทั้ง 20 โครงการ ครอบคลุมพื้นที่ 4 ภูมิภาคของประเทศ ใน 16 จังหวัด ได้แก่ พื้นที่ภาคเหนือมี 7 โครงการใน 4 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพิจิตร และจังหวัดอุตรดิตถ์ พื้นที่ภาคกลาง (รวมกรุงเทพมหานคร) มี 6 โครงการใน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดลพบุรี กรุงเทพมหานคร จังหวัดเพชรบุรี และจังหวัดจันทบุรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 5 โครงการใน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดขอนแก่น ส่วนภาคใต้มี 2 โครงการ 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดปัตตานีและจังหวัดสงขลา โดยมี 12 โครงการดำเนินการในพื้นที่ที่คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนเมือง และ 8 โครงการดำเนินงานในชุมชนที่มีคนส่วนใหญ่เป็นชนเผ่า ทั้งนี้ ในด้านอาชีพพบว่า ประชากรส่วนใหญ่ของโครงการทั้งหมดมีอาชีพเป็นเกษตรกร ทำไร่ ทำสวน รับจ้าง หาของป่า ทำการประมง อย่างไรก็ตามพบว่า โครงการที่ดำเนินการในเขตเมือง ประชากรมีอาชีพที่หลากหลาย และส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย

ในส่วนของปัญหาชุมชนและเยาวชนพบว่า แต่ละโครงการมีปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ การไม่รู้รากเหง้าของตนเองจากการสูญหายของประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน การขาดจิตสำนึก ขาดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และเกิดช่องว่างระหว่างวัยและความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน ทำให้เยาวชนขาดการอบรมสั่งสอนจากครอบครัว และปัญหาพฤติกรรมของเยาวชนในการใช้เวลาว่างที่นำไปสู่การมีพฤติกรรมเสี่ยงจากการมั่วสุม การเสพยา ยาเสพติด การเล่นเกม การมีพฤติกรรมบริโภคนิยมนี่มีผลต่อสุขภาวะ อย่างไรก็ตามบางพื้นที่มีปัญหาที่เกิดจากความขัดแย้งของคนในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องชาติพันธุ์ การขัดแย้งในเรื่องความเป็นอยู่เพื่อการหาเลี้ยงชีพ และการทำลายทรัพยากรชาติ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำลำคลอง

จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นปัญหาชุมชนที่เชื่อมโยงไปสู่สุขภาวะตามนิยามใหม่ของคำว่า “สุขภาพ” ที่ พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติได้กำหนดให้คำว่า “สุขภาพ” เป็นเรื่อง ที่ครอบคลุมความเป็นอยู่ที่ดีของคนทั้งในมิติด้านกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณหรือปัญญา (อำพล จินดาวัฒนะ, 2551) โดยพบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนและคนในชุมชน เกิดขึ้นจากความไม่ สมดุลของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ ที่คนในชุมชนและเยาวชนขาดสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จากการ สูญหายของวัฒนธรรมประเพณี ที่ไม่มีการสืบทอด ทำให้คนรุ่นหลังขาดจิตสำนึก และความ ภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง ส่งผลต่อสุขภาวะด้านจิตใจที่ถูกครอบงำด้วยสภาพแวดล้อมและ วิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยน จนเกิดช่องว่างของความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชน นำสู่การมี พฤติกรรมเสี่ยงที่ส่งผลต่อสุขภาวะในรูปแบบต่าง ๆ สอดรับกับข้อค้นพบของสำนักงานนโยบาย และยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข (2552) ที่พบว่า สถานการณ์การลดลงของการพัฒนา ศิลปวัฒนธรรม ความเป็นชาติ เอกลักษณ์ของประเทศ ได้ส่งผลให้เกิดวิกฤติปัญหาของค่านิยม จริยธรรมและพฤติกรรม และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในสังคมทุกระดับวัยและ สุขภาวะของสังคมในที่สุด

1.2 ลักษณะแกนนำโครงการ และแรงบันดาลใจในการดำเนินโครงการ

การดำเนินโครงการเกิดขึ้นภายใต้แกนนำโครงการที่มีอายุระหว่าง 20-69 ปี ส่วน ใหญ่มีอาชีพรับราชการ คือ เป็นครู/อาจารย์ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย นักพัฒนา นักบวช นักวิจัย อิสระ รับจ้างทั่วไป และศิลปินพื้นบ้าน ทั้งนี้ แกนนำส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกิดและพำนักอยู่ในพื้นที่ที่ ดำเนินโครงการ ส่วนแกนนำที่เป็นคนนอกพื้นที่นั้น พบว่า เป็นผู้ที่มีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับชุมชน นอกจากนี้ แกนนำทั้งหมด ต่างเป็นผู้ที่มีประสบการณ์การพัฒนาชุมชน และเป็นผู้ที่มีความสนใจ และใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา มีความมุ่งมั่นและจิตอาสาที่จะรื้อฟื้น สืบทอดสื่อพื้นบ้าน โดย พบว่า แกนนำมีประสบการณ์ด้านสื่อพื้นบ้านอยู่ระหว่าง 2 ปี ถึง 27 ปี นอกจากนี้ พบว่า แกนนำ โครงการทั้งหมดต่างมีเหตุผลและแรงบันดาลใจในการดำเนินงานมากกว่าหนึ่งเหตุผล ซึ่งสอดคล้อง กับปัญหาของชุมชนและเยาวชนในพื้นที่ที่ดำเนินงาน สรุปคือ

- 1) ความเป็นห่วงวัฒนธรรมสื่อพื้นบ้านจะเกิดการสูญหาย ขาดการสืบทอดสู่รุ่น

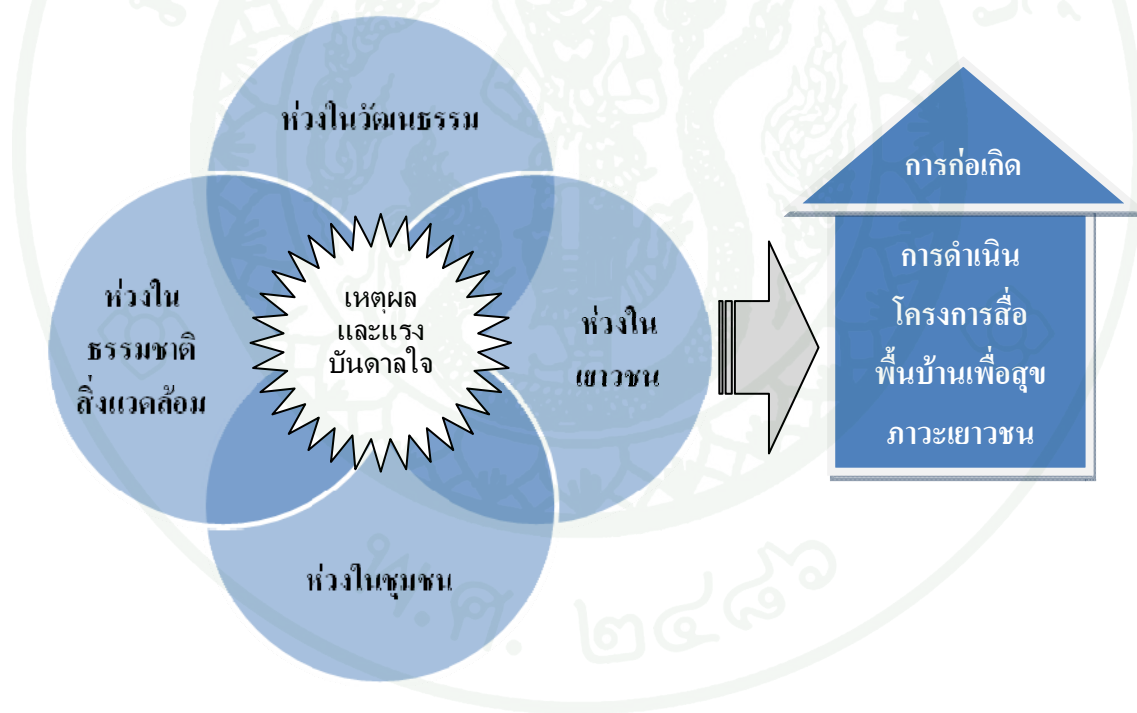
ลูกหลาน

2) ความเป็นห่วงในเยาวชนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงในด้านต่าง ๆ เช่น การเสพยาเสพติด เนื่องจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้เยาวชนขาดการอบรมสั่งสอน เกิดช่องว่างระหว่างวัย ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว

3) ความเป็นห่วงในชุมชนจากปัญหาความขัดแย้งทั้งจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ การมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป รวมทั้งการไม่สามารถรวมตัวเพื่อพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

4) ความเป็นห่วงในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลาย

ทั้งนี้ เหตุผลและแรงบันดาลใจของแกนนำโครงการ ที่นำสู่การก่อเกิดการดำเนินโครงการ สรุปดังภาพที่ 23

ภาพที่ 23 เหตุผลและแรงบันดาลใจของแกนนำ ที่นำสู่การดำเนินโครงการสืบสานบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

ข้อมูลจากการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่า ถึงแม้โครงการสืบสานบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน มีบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน แต่ทุกโครงการต่างมีปัญหามุมมองที่เป็นเหตุผลและแรงบันดาลใจ ในการดำเนินงานของแกนนำโครงการ สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันที่แกนนำมีต่อชุมชนทั้งในมิติ

คน สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ประกอบกับการมีจิตอาสาที่จะรื้อฟื้น สืบทอดสื่อพื้นบ้าน เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาชุมชน จึงนับได้ว่า แกนนำโครงการในฐานะที่เป็นสมาชิกและเป็นผู้มีความสัมพันธ์กับชุมชน ได้ทำบทบาทหน้าที่ของสมาชิกและเป็นแกนนำในการจัดระบบ ระเบียบของสังคมในชุมชนที่กำลังเบี่ยงเบนไปจากสภาวะที่ดี การมีแกนนำโครงการคุณลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสังคมชุมชน ยังคงมีความเหนียวแน่นของโครงสร้างและการทำหน้าที่ของคนในชุมชน ที่สามารถจัดระเบียบทางสังคมได้ เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ของ Parsons ที่มองว่าการที่มนุษย์เข้าไปอยู่ในสังคม และสังคมมีการจัดระเบียบขึ้นนั้น เนื่องจากสมาชิกในสังคมมีความสมัครใจ (voluntarism) ที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆ ในสังคมนั้น ภายใต้เงื่อนไข 2 ประการ คือ 1) ผู้กระทำต้องมีแรงจูงใจที่จะกระทำตามสถานภาพและบทบาทของตน 2) ระบบสังคมพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง หรือพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจากสังคมที่เป็นอยู่ (สุรางค์ จันทวานิช, 2551: 165 - 171) นอกจากนี้ ยังพบว่า การก่อเกิดของโครงการที่เกิดจากเหตุผลและแรงบันดาลใจของแกนนำโครงการที่เป็นห่วงในวัฒนธรรมที่กำลังเสื่อมสลาย ความเป็นห่วงในพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน ความเป็นห่วงในปัญหาชุมชน และความเป็นห่วงในสภาพแวดล้อมนั้น ล้วนเกิดขึ้นจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป สอดรับกับการศึกษาของศรีปาน รัตติกาลชากร (2538) ที่กล่าวถึงความต้องการในการสืบทอดและการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านเกิดขึ้นจากเหตุผลหลายประการคือ การเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้สื่อพื้นบ้านลดบทบาทความจำเป็น วัสดุธรรมชาติที่ลดลงและหายาก การศึกษาที่ส่งผลให้เยาวชนไม่มีโอกาสได้รับการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งการกลืนกลายทางด้านวัฒนธรรม

2. สื่อพื้นบ้านกับบทบาทการเสริมสร้างสภาวะ

2.1 ประเภทของสื่อพื้นบ้าน

การดำเนินโครงการได้เลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน ประกอบด้วยสื่อพื้นบ้านประเภทสื่อบอกเล่า สื่อการแสดง/การละเล่น สื่อวัตถุและสื่อพิธีกรรม โดยเป็นสื่อที่เคยมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและกำลังจะเลือนหายไปจากวิถีชีวิตของชุมชนและเยาวชน ทั้งนี้ สื่อพื้นบ้านที่เลือกใช้ส่วนใหญ่ เป็นสื่อการแสดง/การละเล่น รองลงมาเป็นสื่อวัตถุหรือสื่อประดิษฐ์ สื่อพิธีกรรมและสื่อบอกเล่า อย่างไรก็ดี ในการจำแนกประเภทของสื่อพื้นบ้าน อาจไม่สามารถแยกประเภทได้อย่างชัดเจนนัก เนื่องจากโครงการ

ส่วนใหญ่ มีการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านมากกว่าหนึ่งประเภท เพื่อสร้างความน่าสนใจและให้ตรงกับความต้องการของชุมชนและเยาวชน

2.2 การเลือกใช้สื่อพื้นบ้าน

การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านของแต่ละโครงการมีมากกว่าหนึ่งเหตุผล ประกอบด้วย

- 1) สื่อดั้งเดิมของชุมชน เป็นวิถีชุมชนที่ต้องการนำกลับมามีบทบาทในชุมชน

ทุกโครงการมีจุดร่วมที่เหมือนกันในการเลือกสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภท คือเลือก เพราะสื่อ่นั้นมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชน เป็นสื่อดั้งเดิมที่แกนนำโครงการเป็นห่วงที่สื่อพื้นบ้านนั้นจะสูญหาย จึงต้องการอนุรักษ์ และรื้อฟื้นให้สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่ในชุมชนอีกครั้ง

- 2) สื่อที่ชุมชนเป็นผู้คัดเลือก

โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนบางโครงการเลือกใช้สื่อพื้นบ้าน เพราะเป็นความต้องการจากคนในชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกสื่อพื้นบ้านของชุมชน

- 3) สื่อที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย

การคัดเลือกสื่อพื้นบ้านด้วยเหตุผลที่เป็นสื่อที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย ส่งผลให้เยาวชนและชุมชนเกิดการรวมตัว และสามารถเชื่อมสัมพันธ์ได้ทุกกลุ่มทุกวัย โดยสื่อพื้นบ้านดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นสื่อการแสดง/การละเล่น เพราะเป็นสื่อที่มีสีสัน สนุกสนาน ขณะเดียวกันก็เป็นสื่อประเพณีดั้งเดิมของคนในชุมชน

- 4) สื่อที่เป็นความเชื่อ ความศรัทธา

การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่เป็นความเชื่อและความศรัทธาทำให้เยาวชนและชุมชนเกิดความมุ่งมั่น ตั้งใจเรียนรู้ สืบทอดอย่างแท้จริง เนื่องจากเป็นสื่อที่เป็นศูนย์รวมของ

ความเชื่อ ความศรัทธาว่าเมื่อได้มีการสืบทอดจะทำให้ชีวิตดีขึ้น มีความสุขขึ้น ดังเช่น สื่อพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

5) สื่อที่แก่นำมีภูมิหลัง มีความเชี่ยวชาญเป็นครูศิลป์ และมีครูศิลป์ในพื้นที่

การเลือกสื่อพื้นบ้านเพราะมีแก่นนำและครูศิลป์ที่มีความสามารถถ่ายทอดความรู้ได้ รวมทั้งการที่แก่นนำมีภูมิหลังเกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้าน เป็นศิลปินพื้นบ้าน หรือมีบรรพบุรุษเป็นศิลปินพื้นบ้าน เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่น่าสู่การเลือกสื่อพื้นบ้าน เพราะมีทรัพยากรมนุษย์ที่จะถ่ายทอดความรู้ต่อไปได้

2.3 ผลต่อสุขภาวะเยาวชน

การใช้สื่อพื้นบ้าน ได้ทำบทบาทและส่งผลต่อการสร้างสุขภาวะเยาวชน คือ

1) สื่อพื้นบ้านทุกประเภทสามารถสอดแทรกเนื้อหาสุขภาพผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ของเยาวชน เช่น โทษของสุรา ยาเสพติด ความประพฤติและความเป็นหญิง ชาย เป็นต้น

2) สื่อพื้นบ้านทุกประเภทมีบทบาทที่ส่งผลต่อสุขภาวะเยาวชนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ แต่อาจมีความแตกต่างกันในแต่ละประเภทตามธรรมชาติของสื่อ กล่าวคือ สื่อการแสดง/การละเล่น มีบทบาทที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ตามลำดับ ในขณะที่สื่อบอกเล่า/สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม มีบทบาทที่ส่งผลต่อสุขภาวะทางจิตใจ จิตวิญญาณ สังคม และกาย ตามลำดับ

สื่อการแสดง/การละเล่น เป็นสื่อที่ทำให้เยาวชนใช้ทักษะ ท่วงท่าของร่างกาย เช่น การรำรำ การตีกลอง ส่งผลต่อสุขภาวะทางกาย ในขณะที่การร้อง การเล่นทำให้สนุกสนาน เพลิดเพลินส่งผลต่อสุขภาวะจิตใจ และการทำงานร่วมกัน เป็นทีม เกิดการรวมกลุ่ม ส่งผลต่อสุขภาวะทางสังคม ในขณะที่ผลต่อสุขภาวะทางจิตวิญญาณ คือการได้เรียนรู้ถึงรากเหง้า วิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ก่อเกิดจิตสำนึกหวงแหนวัฒนธรรมของตนเอง ในส่วนสื่อบอกเล่า/สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม มุ่งเน้นให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้อย่างสงบ เกิดสมาธิในการทำงาน เกิดความเชื่อ ความ

ศรัทธาในความดีงาม การมีจริยธรรม และเรียนรู้ในอัตลักษณ์ เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ส่งผลต่อสุขภาวะด้านจิตวิญญาณ และจิตใจที่สงบ ในขณะเดียวกันผลทางสุขภาวะด้านสังคมคือการอยู่รวมกันอย่างมีความสุข ไม่ขัดแย้ง ส่วนผลต่อสุขภาวะทางกายคือ การได้ใช้เวลาว่างให้มีประโยชน์ ไม่เกิดการมั่วสุม หรือมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาวะ

การที่ทุกโครงการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่เป็นสื่อดั้งเดิมมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับของชุมชนในการใช้สื่อพื้นบ้านทำบทบาทสร้างเสริมสุขภาวะ และเกิดการผสมผสานสื่อพื้นบ้านแขนงต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ด้วยการใช้จุดแข็งของสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ลดทอนจุดด้อยของสื่อพื้นบ้านอีกประเภทหนึ่ง ดังที่ เชียรชัย อัครเดช (2548) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการใช้สื่อพื้นบ้านต่อสุขภาพ ที่ต้องดึงบางส่วนของคุณลักษณะที่หายไปให้กลับมาเข้มแข็ง และในทางกลับกัน อาจต้องมีการลดองค์ประกอบหรือส่งเสริมกัน โดยการหาพันธมิตรสื่อเพื่อทำงานร่วมกันในลักษณะการส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ สื่อพื้นบ้านทุกประเภทสามารถเสริมสร้างสุขภาวะได้ในทุกมิติ แต่อาจจะเป็นไปในระดับที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งการเรียนรู้ ทำความเข้าใจ จะช่วยในการออกแบบกระบวนการให้สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ในการแก้ไขปัญหาชุมชน

การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านประเภทสื่อพิธีกรรม เป็นสื่อที่ได้รับความสนใจน้อยที่สุด เนื่องจากขาดบรรณาการในรูปแบบของความบันเทิง สนุกสนาน แต่การเลือกใช้สื่อพิธีกรรม กลับเป็นกุศโลบายที่ดี ด้วยเป็นสื่อที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธาที่สามารถยึดโยงวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้ เนื่องจากทุกคนล้วนมีความหวังที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข และมีชีวิตที่ดี การสร้างความหวังด้วยความเชื่อ ความศรัทธา จึงเป็นแรงจูงใจให้ผู้คนมุ่งมั่นดำเนินกิจกรรมในชีวิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยสื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่ส่งเสริมสุขภาวะที่ดีทางจิตวิญญาณ จิตใจ สังคม และสุขภาวะทางกายในที่สุด ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2531) ได้กล่าวถึงการใช้สื่อพิธีกรรมว่า เป็นพลังอำนาจที่ชาวบ้านสร้างเสริมไว้เพื่อต่อสู้กับความขัดแย้งในสังคม เป็นการรวมแรงร่วมใจของผู้คนที่แสดงออกถึงคุณธรรม เมื่อมีพิธีกรรม มีการรวมตัว ผู้ร่วมงานจะรู้สึกสนุกสนาน อิ่มเอมใจ สอดรับกับ ประสิทธิ์ เลี้ยงศิริพงศ์ (2551) ที่กล่าวถึงสื่อพิธีกรรม เป็นสื่อประเพณีที่สร้างโอกาสให้คนได้พบปะและทำพิธีร่วมกัน เกิดไมตรี สามัคคี จากการร่วมแรงร่วมใจในการทำงาน และธำรงไว้ซึ่งประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านของแต่ละโครงการ ขึ้นอยู่กับการพิจารณาองค์ประกอบที่หลากหลาย และไม่ใช่เพียงองค์ประกอบใดองค์ประกอบเดียว ทุกโครงการให้ความสำคัญกับการเป็นสื่อดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชน และต้องการรื้อฟื้นวัฒนธรรมหรือรักษาคุณลักษณะบางประการของสื่อพื้นบ้านให้กลับมาทำหน้าที่ด้านสุขภาวะ ดังข้อค้นพบของ สนิท สมักรการ (2545) พบว่าการรื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่าบางลักษณะนำมาใช้เพื่อมุ่งระงับหรือลดความวุ่นวายทางอารมณ์และจิตใจ ลักษณะของวัฒนธรรมที่ได้รับการรื้อฟื้นมักมีความเกี่ยวข้องกับความสุข ความยิ่งใหญ่ รุ่งเรืองของสังคมในอดีต การได้ระลึก ได้รับความเจริญในอดีตช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางจิตใจในสภาพไม่สมหวังในปัจจุบัน ทั้งนี้ หากเป็นการรักษาลักษณะบางประการของวัฒนธรรมปัจจุบันไว้ด้วยการใช้เหตุผล มักพบว่าลักษณะของวัฒนธรรมที่เลือกสรรนั้น เป็นที่รวมหรือสัญลักษณ์ของความสามัคคีของคนในสังคม เพื่อช่วยเสริมพลังให้สังคมฟื้นสถานะตกต่ำได้ ทั้งนี้ การให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชุมชนในการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะนั้น ถือได้ว่าเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมทางความคิด เป็นเจ้าของกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จของการดำเนินงาน และบ่งบอกความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ที่ผู้ดำเนินโครงการต้องคำนึงถึงสิทธิทางวัฒนธรรม จากการศึกษาของอคุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ (2548) พบว่าการใช้หลักการ สิทธิทางวัฒนธรรม โดยให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจ เข้ามามีส่วนร่วมคิดวางแผน ตัดสินใจ ปฏิบัติการ ติดตามและรับผลประโยชน์ จะช่วยส่งเสริมความรู้สึกรับรู้ของการเป็นเจ้าของและการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อพัฒนาชุมชน

เหตุผลการคัดเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่สำคัญอีกประการคือ การเป็นสื่อที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย และส่วนใหญ่มักเป็นสื่อการแสดง/การเล่น ซึ่งเป็นสื่อที่สามารถสื่อสารผ่านความบันเทิง ความสนุกสนาน และสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายสำคัญคือกลุ่มเยาวชน อย่างไรก็ตาม การเลือกใช้สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นความบันเทิง สนุกสนาน ต้องคำนึงถึงเป้าหมายที่จะนำเยาวชนไปสู่การมีสุขภาวะที่ดีด้วยการสอดแทรกเนื้อหา สาระที่มีการออกแบบเนื้อหาให้รองรับเป้าประสงค์ และคำนึงถึงการคงอยู่ของคุณค่าดั้งเดิมของสื่อพื้นบ้าน ดังเช่น การศึกษาของ ขจร ฝ้ายเทศ (2548) กล่าวถึงสื่อพื้นบ้านที่เน้นความบันเทิง เช่น เพลง ละคร สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารกับสังคม ด้วยการสะท้อนความสัมพันธ์ วิถีชีวิต เหตุการณ์และการอบรมบ่มนิสัย ผ่านเนื้อหาที่สนุกสนาน สอดรับกับการศึกษาของ Silver (2001) ที่ใช้เพลงพื้นบ้านใน Pallisa ของยูกันดา สะท้อนปัญหาสุขภาพชุมชนจนเกิดความร่วมมือในการดูแลสุขภาพของตนเองและคนในชุมชน และยังพบว่าการใช้สื่อเพลงพื้นบ้าน มีความได้เปรียบในการเป็นสื่อกลางเพื่อสื่อสารสุขภาพ และสามารถแทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ง่ายต่อการจดจำและเข้าใจ นอกจากนี้

Heuri (2004) ได้ศึกษาการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือให้ความบันเทิง ความสนุกสนาน และสาระความรู้ ในประเทศเคนยา อภิปรายถึงประโยชน์ของสื่อพื้นบ้านในประเด็นความเหมาะสมสำหรับการให้ความรู้ พร้อมให้ความบันเทิงว่า สื่อพื้นบ้านช่วยกระจายข่าวสารที่เป็นสาระด้านบันเทิง และเนื้อหาเกี่ยวกับชุมชนเข้าไปด้วย และประสบความสำเร็จในการถ่ายทอดมากกว่าการใช้สื่อมวลชนอย่างเดียว ทั้งนี้ ประสิทธิภาพของสื่อพื้นบ้าน เกิดจากการใช้ภาษาท้องถิ่นเป็นสื่อกลางถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสาร (ชาวบ้าน) โดยเฉพาะเกี่ยวกับความต้องการและปัญหาท้องถิ่น และสอดคล้องความเป็นศิลปะ แหล่งทรัพยากรที่ใช้ในท้องถิ่นนั้น ๆ ที่อาจไม่สามารถทำได้ในสื่อสิ่งพิมพ์สมัยใหม่ ที่ละเลยความเป็นจริงที่เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้นของผู้คนในท้องถิ่น จากข้อค้นพบที่บางโครงการเลือกสื่อพื้นบ้านเพราะมีแกนนำและครูศิลปินในพื้นที่นั้น ส่วนหนึ่งมาจากความมุ่งมั่น และความตั้งใจในการสืบทอดองค์ความรู้ จึงนับได้ว่า เป็นการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากความพร้อมของแหล่งทรัพยากรผู้มีความรู้ที่จะถ่ายทอด อย่างไรก็ดี เพื่อให้เกิดการยอมรับ และเกิดความน่าสนใจ จึงต้องมีกระบวนการที่ผสมผสานกับการมีส่วนร่วม และปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาหนุนเสริมให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างแท้จริง และส่งผลสัมฤทธิ์ต่อสุขภาวะร่วมด้วย

3. ทรรศนะ การยอมรับ และการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน

ข้อมูลที่สะท้อนทรรศนะการยอมรับการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน แสดงได้จากจำนวนกลุ่มเป้าหมาย และลักษณะการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน รวมทั้งการสะท้อนการดำเนินงานจากแกนนำโครงการ โดยผลการศึกษาสรุปได้ดังต่อไปนี้

3.1 บทบาทการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชน

การมีเยาวชนเข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 1,313 คน เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในโครงการ โดยเป็นเยาวชนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโครงการที่คนในชุมชนเป็นชนเผ่า

ทั้งนี้ ลักษณะการเข้ามามีบทบาทส่วนร่วมในการดำเนินงาน จำแนกตามกลุ่มเยาวชนและกลุ่มชุมชน คือ

3.1.1 บทบาทการมีส่วนร่วมของเยาวชน

บทบาทการมีส่วนร่วมของเยาวชนมี 3 ลักษณะคือ

1) การร่วมคิด ร่วมบริหาร คือ เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการมีบทบาทในการดำเนินงานทุกขั้นตอนของโครงการ ตั้งแต่การวางแผนกิจกรรม การเตรียมกิจกรรม การจัดกิจกรรม และการติดตามประเมินผล

2) การร่วมในการเป็นผู้รับการถ่ายทอดความรู้ คือ เยาวชนได้เข้าร่วมกิจกรรมเพียงเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูศิลป์ หรือแกนนำโครงการเท่านั้น

3) การร่วมในบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และร่วมกิจกรรมโครงการ คือ เยาวชนได้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเป็นทั้งผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากครูศิลป์ หรือแกนนำโครงการ และเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสู่ชุมชนและเยาวชน

โครงการส่วนใหญ่ เยาวชนมีส่วนร่วมในบทบาททั้ง 3 ลักษณะ คือ ร่วมคิด ร่วมบริหาร โครงการ ร่วมในการเป็นผู้รับความรู้และถ่ายทอดความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้าน ทั้งนี้ บทบาทการมีส่วนร่วมของเยาวชนขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 3 ประการคือ

1) แกนนำโครงการ

แกนนำโครงการที่มีประสบการณ์การพัฒนาชุมชน และมีประสบการณ์ด้านสื่อพื้นบ้าน จะให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ ด้วยแนวคิดให้เยาวชนเป็นเจ้าของความคิด เจ้าของโครงการตลอดกระบวนการ ในขณะที่แกนนำโครงการมีภูมิหลังเป็นครูศิลป์ และต้องการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน แกนนำจะเป็นผู้คิดและบริหารโครงการ โดยเด็กเยาวชนเข้ามาเป็นกลุ่มเป้าหมายในฐานะผู้รับและเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากครูศิลป์เท่านั้น

2) เยาวชนที่ร่วมโครงการ

เยาวชนในระบบโรงเรียน รวมทั้งเยาวชนที่มีความชื่นชอบสื่อบ้าน ประเทสนั้น ๆ เป็นทุนเดิม เป็นเด็กที่มีความมั่นใจ กล้าแสดงออก มีความเป็นผู้นำ และเป็นแกนนำ โครงการ จึงมีบทบาทการมีส่วนร่วมดำเนินงานทั้ง 3 ลักษณะคือ ร่วมคิด ร่วมบริหาร ร่วมรับและ ถ่ายทอดความรู้จากครูศิลปินสู่ชุมชน

3) ภูมิหลังของโครงการ

การที่เยาวชนมีประสบการณ์ในโครงการที่ดำเนินงานสื่อบ้านมาก่อน ส่งผลให้เยาวชนผ่านกระบวนการพัฒนาให้มีความกล้าแสดงออก มีความมั่นใจ และสามารถ ร่วมคิด ร่วมบริหารงาน อีกทั้งการได้เห็นรูปแบบและแบบอย่างความสำเร็จเป็นแรงจูงใจส่งเสริมให้ เยาวชนร่วมดำเนินงานในบทบาททั้ง 3 ลักษณะ

ผลการดำเนินงาน สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับจากเยาวชนในการใช้ สื่อบ้านเป็นเครื่องมือเพื่อสภาวะจากจำนวนเยาวชนเข้าร่วมโครงการที่เป็นไปตามเป้าหมาย อย่างไรก็ดี กระบวนการที่นำสู่การสร้างร่วมมือและกำหนดบทบาทของเยาวชนมีปัจจัยหนุนเสริม ที่ในบางเงื่อนไขอาจมีมากกว่าหนึ่งปัจจัย โดยปัจจัยสำคัญประการแรกคือ การมีแกนนำที่มี ภาวะความเป็นผู้นำ เป็นนักพัฒนา ที่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากชุมชน และมีแนวคิดการ พัฒนาแบบมีส่วนร่วมด้วยการกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของชุมชน และเมื่อประกอบกับความเข้าใจ ในลักษณะของเยาวชนกลุ่มเป้าหมายที่อาจมีความแตกต่างกัน โดยเยาวชนที่มีประสบการณ์และมี แบบอย่างความสำเร็จมาก่อน จะมีความมั่นใจในการแสดงออก และมีศักยภาพในการตัดสินใจ ด้วยตนเอง ทั้งนี้ เพราะเยาวชนผ่านการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน และมีประสบการณ์จากโครงการที่ ต่อ ยอด จึงเกิดการเรียนรู้ และมีแบบอย่างของความสำเร็จ เป็นการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพ ไปสู่ภาวะความเป็นผู้นำ เป็นพลังขับเคลื่อนให้เยาวชนมีความสามารถ ความมั่นใจในการร่วมคิด ร่วมบริหาร โครงการมากกว่าเป็นเพียงเยาวชนผู้รับการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น สอดรับกับทฤษฎีการ เรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory) ของ Sears ที่เชื่อว่า การพัฒนาศักยภาพเกิดจากการมี ปฏิสัมพันธ์กับสังคม พฤติกรรมหนึ่ง อาจเป็นสาเหตุและเป็นผลของอีกพฤติกรรมหนึ่งในลักษณะ ลูกโซ่ (พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุญชัย, 2551) และเช่นเดียวกับแนวคิดของ Bandura (1971) เชื่อว่า มนุษย์มักใช้สภาพเงื่อนไขของสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อพฤติกรรมและประสบการณ์ ตัดสินใจใน

พฤติกรรมครั้งต่อไปของมนุษย์เอง ทั้งนี้ การเกิดพฤติกรรมของเยาวชนดังกล่าว อาจเกิดขึ้นจากการเรียนรู้จากผลการตอบสนอง (learning by response consequences) และการเรียนรู้จากตัวแบบ (learning through modeling) เป็นต้น เมื่อผนวกกับรูปแบบการเปิดโอกาสจากกระบวนการดำเนินโครงการ ที่มีแกนนำโครงการและมีครูศิลปินใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม จึงเป็นเสมือนแรงขับเคลื่อนให้เยาวชนได้แสดงบทบาทของตนเองอย่างเต็มที่ ในขณะเดียวกัน กลุ่มเยาวชนที่ยังด้อยประสบการณ์ก็เกิดกระบวนการเรียนรู้จากต้นแบบของความสำเร็จ เป็นวงจรของการพัฒนาและยกระดับการมีส่วนร่วมและบทบาทเยาวชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ คุณลักษณะสำคัญของแกนนำโครงการ เป็นปัจจัยสำคัญที่หนุนเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของเยาวชนในระดับต่าง ๆ โดยพบว่าแกนนำที่เป็นนักพัฒนาและมีแนวคิดสร้างการมีส่วนร่วม สามารถระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงานให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ และเกิดความยั่งยืนของการสืบทอดงาน สะท้อนให้เห็นถึงการเข้าถึง เข้าใจความเป็นเยาวชนที่อยู่ในวัยเด็กและวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่กำลังเข้าสู่วัยรุ่นสาว มีความเป็นตัวของตัวเองสูง และต้องการการยอมรับจากผู้ใหญ่ ดังที่สุพัตรา สุภาพ (2551) ได้กล่าวถึงวัยรุ่นว่า เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ เพื่อนจะมีอิทธิพลอย่างมาก มีความเห็นเป็นของตนเอง ผู้ใหญ่ต้องยอมรับความเห็น และพร้อมให้คำแนะนำ จะช่วยให้เยาวชนเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนได้

3.1.2 บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน

การดำเนินงานของแต่ละโครงการ มีลักษณะบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน 3 ลักษณะคือ

- 1) การร่วมคิด ร่วมบริหาร คือ การที่ชุมชนเข้าร่วมโครงการ และมีกิจกรรมที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่น การวางแผนกิจกรรม การเตรียมกิจกรรม ในทุกขั้นตอนของโครงการ
- 2) การเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ คือ การที่ชุมชนเข้าร่วมโครงการ เมื่อมีกิจกรรมการดำเนินงานเท่านั้น โดยไม่ได้มีบทบาทในการร่วมวางแผนการดำเนินงาน

3) การร่วมทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน คือ การที่ชุมชนเข้าร่วมโครงการ ร่วมกิจกรรม และร่วมสนับสนุนทรัพยากรในการดำเนินงาน อาทิ สถานที่ งบประมาณ เพื่อส่งเสริมให้การดำเนินงานโครงการลุล่วงตามวัตถุประสงค์

การดำเนินงานของโครงการส่วนใหญ่ ได้รับการยอมรับ และการเข้ามามีส่วนร่วมของคนและองค์กรในชุมชน ตามบทบาททั้ง 3 ลักษณะ คือ ร่วมคิด ร่วมบริหารโครงการ ร่วมทำกิจกรรม และร่วมสนับสนุนทรัพยากร มีเพียงบางโครงการเท่านั้นที่การบริหารโครงการเป็นไปโดยแกนนำโครงการเท่านั้น ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อบทบาทและความร่วมมือของชุมชนมี 4 ประการคือ

1) แกนนำโครงการ

แกนนำโครงการที่มีประสบการณ์ด้านการพัฒนาชุมชนและมีสัมพันธภาพที่ดี เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ นับถือ เชื่อและไว้วางใจจากคนในชุมชน จนสามารถสร้างความร่วมมือและหนุนเสริมให้ชุมชนมีบทบาทอย่างมากในการดำเนินงานมากกว่าโครงการที่มีแกนนำที่ไม่มีประสบการณ์ดำเนินงานมาก่อน

2) แกนนำชุมชนและบริบทชุมชน

การมีแกนนำชุมชนที่มีความพร้อม มีภาวะความเป็นผู้นำสูง และให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมและหนุนเสริมบทบาทของชุมชนในการดำเนินงาน นอกจากนี้ โครงการที่ดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนขนาดเล็ก และคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีโอกาสในการรวมตัวเพื่อจัดทำกิจกรรมชุมชนได้ง่ายกว่าชุมชนที่มีความหลากหลายในวิถีชีวิตดังเช่นชุมชนเมือง

3) คนในชุมชน

ลักษณะภายในชุมชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการที่ส่งผลต่อความร่วมมือของชุมชน โดยพบว่า ชุมชนที่มีคนในพื้นที่เป็นผู้มีจิตสำนึกรักบ้านเกิด มีจิตอาสาร่วม

แก้ไขปัญหามุมชน เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในระดับที่ร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรม และร่วมสนับสนุนทรัพยากร

4) กิจกรรมของโครงการ

ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอีกประการ เกิดจากการใช้แรงกระตุ้น ความสนใจผ่านการดำเนินกิจกรรมของเยาวชน ปลุกจิตสำนึกให้ชุมชนเกิดการตื่นตัวร่วม ดำเนินงาน โดยมีกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การแสดง การประกวดแข่งขัน การสำรวจพื้นที่ เป็นต้น

การเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานของชุมชนในบทบาทต่าง ๆ กันนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยมากกว่าหนึ่งปัจจัย และผสมผสานกันทั้ง 4 ปัจจัยข้างต้น ทั้งนี้ การมีแกนนำ โครงการ แกนนำชุมชนที่คนในชุมชนยอมรับ นับถือ และพร้อมปฏิบัติตาม รวมทั้งคนในชุมชนมีจิตอาสาในการร่วมแก้ไขปัญหามุมชน เป็นปัจจัยที่สะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคมของชุมชนสามารถรวมตัวได้จากสัมพันธภาพที่เหนียวแน่นของสมาชิกในสังคม ที่ให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ที่ดีต่อกัน เป็นไปตามทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ซึ่งสุภาวศ์ จันทวานิช (2551) ได้ประมวลแนวคิดของ Durkheim ไว้ว่า สังคมจะมีคุณภาพหรืออยู่รอดด้วยการยึดเหนี่ยวทางสังคม (social solidarity) คือการที่บุคคลในสังคมมีสิ่งยึดถือร่วมกันในสังคมขนาดเล็กหรือสังคมที่มีโครงสร้างง่าย ๆ ด้วยการยึดถือค่านิยม จารีตประเพณีแบบเดียวกัน มีความคิด ความเชื่อ ทัศนคติต่าง ๆ แบบเดียวกัน การที่สังคมอยู่รอดได้ก็เพราะทุกคนปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของสังคม และการเพิ่มของประชากรเป็นปัจจัยทำให้บุคคลมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมมากขึ้น นอกจากนี้ การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน จำเป็นต้องมีการดำเนินงานในหลายรูปแบบเพื่อต่อยอด ชำเสริมให้ชุมชนเห็นความสำคัญ และเกิดแรงจูงใจในการเข้าร่วมดำเนินงาน โดยกระตุ้นผ่านกิจกรรมของเยาวชน ผู้เป็นลูกหลาน และถือว่าเป็นสื่อบุคคลที่สำคัญยิ่งในการเป็นตัวกลางในการถ่ายทอด และเชื่อมโยงการดำเนินโครงการกับชุมชน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ จนสามารถสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในบทบาทต่างๆ แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจาก อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ (2549) ที่ค้นพบว่า สื่อบุคคลมีลักษณะที่แตกต่างจากสื่ออื่น คือ สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากัน สร้างความเชื่อถือ ไว้วางใจ สื่อบุคคลเพื่อสุขภาพ ต้องมุ่งการสื่อสารเพื่อเปลี่ยนกระบวนทัศน์ หรือวิถีคิดของคนในชุมชน ด้วยเป้าหมายของการให้ข้อมูล (to inform) การโน้มน้าว (to persuade) และการกระตุ้นให้เกิดการกระทำ (to activate)

การที่องค์กรต่าง ๆ และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมกิจกรรมและร่วมสนับสนุนทรัพยากร เป็นกระบวนการที่สะท้อนการ เคลื่อนไหวที่เป็นบทบาทของชุมชนในการร่วมสร้าง สุขภาวะบนฐานของการพัฒนาและใช้ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นก่อให้เกิดการเรียนรู้ และนำสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางสุขภาพของชุมชน และผลักดันให้เกิดสุขภาวะในท้ายสุด ดังที่ ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม (2550) ได้กล่าวถึงหลักการ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทชุมชนในการสร้างสังคมไทย ให้เป็นสังคมที่ดีงาม เป็นสุข ต้องอาศัยใจ สมอง สองมือ และการเรียนรู้อย่างครบวงจร โดยภาคที่สำคัญคือ ประชาชนในท้องถิ่น องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น หน่วยราชการส่วนภูมิภาค โดยบทบาทร่วมเพื่อสร้างสุขภาวะอยู่บนหลักการการ จัดการตนเองของประชาชน ต้องให้โอกาสเพื่อสร้างความเข้มแข็งของ “คน” ระดมพลังสร้างสรรค์ ในท้องถิ่น กระตุ้น ส่งเสริม ทำซ้ำ ให้เกิดพลังอย่างทวีคูณ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชนทั้งกาย ใจ สังคมและจิตวิญญาณ

ส่วนที่ 2 กลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชนโดยใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

กลวิธีการดำเนินงานและการเชื่อมร้อยเยาวชนโดยใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนมี ขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้นตอน สรุปได้ดังนี้

1. การเตรียมความพร้อมของชุมชน

ข้อมูลจากการศึกษาสะท้อนกลวิธีการเตรียมความพร้อมของชุมชนในทุกโครงการ เป็นไปเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในการดำเนินงานของโครงการที่มีการผสมผสาน มากกว่า 1 กลวิธี โดยมีกลวิธีทั้งสิ้น 5 ลักษณะ คือ

1) การประสานแกนนำชุมชน

แกนนำชุมชน อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่คนในชุมชน ให้ความเคารพเชื่อถือ และสามารถสร้างความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นแนวร่วม และดำเนิน กิจกรรมเพื่อนำไปสู่การร่วมคิด ร่วมทำระหว่างโครงการและชุมชน การประสานแกนนำชุมชนเพื่อ เป็นผู้เตรียมความพร้อมของชุมชน จึงนับเป็นกลวิธีที่นำไปสู่ความร่วมมือของชุมชนได้ในที่สุด

2) การสำรวจพื้นที่

การใช้กิจกรรมสำรวจพื้นที่เป็นกลวิธีในการเตรียมความพร้อมของชุมชน โดยให้เยาวชนสำรวจพื้นที่ ค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและสื่อพื้นบ้าน ผลการดำเนินงานมีเพียงส่งผลให้เยาวชนได้เรียนรู้และรับทราบข้อมูลชุมชนเท่านั้น ยังส่งผลให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ก่อเกิดความเข้าใจ และเห็นคุณค่าการสืบสานสื่อพื้นบ้าน จนเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนร่วมดำเนินกิจกรรม

3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

กลวิธีการเตรียมความพร้อมชุมชน ด้วยรูปแบบของการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นการดำเนินงานที่โครงการใช้เป็นกลวิธีและกิจกรรมแรกของโครงการ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายคือ แกนนำชุมชน คนในชุมชน ตั้งแต่เด็กเยาวชนจนถึงผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือ ครูศิลปิน กระบวนการเริ่มด้วยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา สาเหตุและแนวทางการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการเลือกใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาชุมชนและเยาวชน

4) การจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้

กิจกรรมการอบรมให้ความรู้กลุ่มเป้าหมาย เป็นกลวิธีในการเตรียมความพร้อมจนเกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเป้าหมายหลักของการดำเนินงานด้วยกลวิธีนี้ เป็นไปเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้โดยครูศิลปิน หรือปราชญ์ชาวบ้าน แต่ผลของการมีปฏิสัมพันธ์ภายใต้กระบวนการดังกล่าว ไม่เพียงทำให้ได้รับความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านเท่านั้น ยังส่งผลต่อความเข้าใจและสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วย

5) การใช้กิจกรรมของเยาวชน เป็นสื่อประสานชุมชน

การออกแบบกิจกรรมของเยาวชนที่มุ่งเน้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นกลวิธีสำคัญที่เยาวชนผู้เป็นบุตร หลาน ได้ใช้ความสัมพันธ์ในครอบครัว เป็นสิ่งเชื่อมโยงให้เกิดการตื่นตัว เข้าใจและพร้อมให้ความร่วมมือจากคนในชุมชน การใช้กิจกรรมของเยาวชนดังกล่าว

สามารถสอดคล้องกับกิจกรรมของชุมชนในโอกาสต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในกิจกรรมในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ดี โครงการส่วนใหญ่ ไม่ได้ใช้กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งเป็นกลวิธีเดียวในการดำเนินงาน แต่มีการบูรณาการกลวิธีเพื่อหนุนเสริมให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือของชุมชนในระดับต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับการออกแบบการดำเนินงานของแกนนำและแนวร่วม รวมทั้งบริบทของแต่ละพื้นที่

กลวิธีการเตรียมความพร้อมของชุมชนทั้ง 5 ลักษณะ เป็นการจัดการสื่อสารให้ชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยเน้นรูปแบบของการสื่อสารผ่านกลวิธีต่าง ๆ ที่ออกแบบเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ดังที่ประเวศ วะสี (2549) ได้กล่าวถึงการจัดการชุมชน จำเป็นต้องมีกลไกการสื่อสารของชุมชน เพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีการจัดการความรู้ที่เข้มแข็งด้วย นอกจากนี้ ด้วยกระบวนการสื่อสารผ่านกลวิธีต่าง ๆ เป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในทุกขั้นตอนของกระบวนการ สอดรับกับจุมพล รอดคำดี (2542) กล่าวถึงการสื่อสารชุมชนที่มีประสิทธิภาพ จะนำไปสู่การเข้าถึงข้อมูลของชุมชน และชุมชนมีส่วนร่วมในทุกระดับของกระบวนการ รวมทั้งสามารถจัดการด้วยตนเอง คือ คิด กำหนดนโยบาย วางแผน จัดการบริหารและดำเนินการ

2. การระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ

การดำเนินงานเพื่อระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน ประกอบด้วยการผสมผสานกลวิธีที่สำคัญ 5 ลักษณะคือ

1) การประสานผ่านระบบโรงเรียน

ด้วยโรงเรียนเป็นจุดรวมของเยาวชน เป็นเป็นหน่วยงานที่ได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชน กลวิธีการประสานความร่วมมือผ่านระบบของโรงเรียน จึงเป็นกลวิธีหลักที่โครงการเลือกใช้และมีการผสมผสานการระดมเยาวชนในชุมชนด้วยกลวิธีอื่นร่วมด้วย เพื่อให้การระดมเยาวชน สามารถดำเนินการได้ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะ การดำเนินงานในพื้นที่ที่คนในชุมชนเป็นชนเผ่า เยาวชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน รวมทั้งเป็นชุมชนขนาด

เล็ก การประสานผ่านรูปแบบอื่น จึงมีความเหมาะสมมากกว่า อย่างไรก็ตาม โครงการที่มีการประสานเยาวชนในระบบโรงเรียน ได้นำไปสู่การพัฒนาเพื่อความร่วมมือทั้งในด้านวิชาการ และสถานที่ในการจัดกิจกรรม โครงการและการผลักดันให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนได้ด้วย

2) การมีแกนนำเยาวชนเป็นผู้ประสานและระดมเครือข่าย

เยาวชนที่มีภาวะผู้นำ เป็นแบบอย่างของเยาวชน จนได้รับการยอมรับให้เป็นแกนนำถือเป็นบุคคลที่สำคัญ ดังนั้น การเลือกใช้กลวิธีการมีแกนนำเยาวชนเป็นผู้ประสานให้เกิดเครือข่ายเยาวชน จึงเป็นกลวิธีที่สำคัญกลวิธีหนึ่ง ซึ่งสามารถดำเนินการได้ทั้งในรูปแบบแกนนำเป็นรายบุคคล และแกนนำเป็นกลุ่มจัดตั้ง ทำหน้าที่ในการระดมเยาวชนร่วมดำเนินงาน

3) การสร้างกระแสและการทำงานเป็นทีม

กลวิธีการสร้างกระแสและการทำงานเป็นทีม เป็นกลวิธีที่ต่อเนื่องจากการมีแกนนำเยาวชนเป็นผู้ระดมให้เกิดเครือข่าย แต่มุ่งเน้นให้มีกระบวนการทำกิจกรรมในลักษณะของทีมงาน และสร้างอัตลักษณ์ของทีม นอกจากนี้ ภายใต้กระบวนการสร้างกระแสความนิยม ได้มีการประยุกต์การใช้สื่อพื้นบ้านให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างความน่าสนใจผ่านกระบวนการบูรณาการสื่อ และการเสริมคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน โดยบริหารจัดการแสดงในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้เยาวชนได้รับค่าตอบแทน เพื่อรองรับความจำเป็นด้านพื้นฐานทางเศรษฐกิจและลดข้อจำกัดในการรวมตัวของเยาวชน

4) การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก

การระดมเยาวชนด้วยการใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอกผ่านรูปแบบการชื่นชมยกย่อง และการให้รางวัล เป็นกลวิธีการสร้างแรงจูงใจ และการกระตุ้นให้เกิดความสนใจในสื่อพื้นบ้าน ทำให้เยาวชนในชุมชนเกิดความรู้สึภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และเกิดแรงบันดาลใจเข้าร่วมโครงการในที่สุด

5) การประกาศและการประสานแกนนำชุมชน

การระดมเยาวชน ด้วยการใช้กลวิธีการประกาศรับสมัครเยาวชน และการประสานแกนนำชุมชนแจ้งการจัดกิจกรรมและค้นหาเยาวชนผู้สนใจเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นกลวิธีที่

ดำเนินการได้โดยตรง และได้ผู้เข้าร่วมโครงการด้วยความสมัครใจ ผ่านรูปแบบการเชิญชวน อาทิ การประกวดเรียงความ ประกวดการวาดรูป โดยกิจกรรมดังกล่าวมีกระบวนการให้เยาวชนสืบค้น และเรียนรู้สื่อพื้นบ้านเพื่อประกอบในกิจกรรมนั้น ๆ ทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการเพิ่มจำนวน เยาวชนเข้าร่วมโครงการ เป็นต้น

ทั้งนี้ ถึงแม้การดำเนินงานส่วนใหญ่มีการผสมผสานกลวิธีทั้ง 5 ลักษณะเพื่อใช้ในการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการ แต่มีบางโครงการใช้กลวิธีการประสานผ่านระบบโรงเรียน เพียงกลวิธีเดียว ซึ่งเป็นไปได้ว่า เป็นโครงการที่ดำเนินงานในชุมชนขนาดใหญ่ และเป็นการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของแกนนำโครงการที่เป็นครูศิลปินและเป็นคนนอกพื้นที่ชุมชน จึงจำเป็นต้องระดมเยาวชนผ่านระบบโรงเรียนซึ่งเป็นแหล่งรวมของเยาวชน และง่ายต่อการระดมเข้าร่วมโครงการ ดังที่โครงการส่วนใหญ่ได้ใช้เป็นกลวิธีหนึ่งในการระดมเยาวชนเช่นกัน

การใช้กลวิธีการระดมเยาวชนเข้าร่วมโครงการในรูปแบบต่าง ๆ ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับกลวิธีการประสานผ่านระบบโรงเรียน เป็นกลวิธีที่เข้าถึงกลุ่มเยาวชนได้ง่ายและเป็นที่ยอมรับที่สุด เนื่องด้วยในยุคปัจจุบัน รัฐบาลได้เปิดโอกาสให้เยาวชนทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษา นอกจากนี้ การใช้โรงเรียนเป็นช่องทางในการระดมเยาวชน นับเป็นช่องทางที่สามารถสร้างความเชื่อ การยอมรับจากชุมชน ด้วยเป็นองค์กรที่สำคัญมีบทบาทในการรวมกลุ่มคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมได้ สอดรับกับการศึกษาของ สุดา เนตรสว่าง (2549) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของโรงเรียนในการสร้างไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า โรงเรียนสามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจร่วมกัน สามารถรวมคน และกระตุ้นให้เกิดแนวคิดที่ถูกต้อง และกระชับความสัมพันธ์ในชุมชน

การใช้กลวิธีที่มีแกนนำเยาวชนเป็นผู้ประสานจนสามารถระดมเครือข่ายเยาวชน รวมทั้งกลวิธีการสร้างกระแสและการทำงานเป็นทีม นั้น สะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมการรวมของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการมีต้นแบบที่ยอมรับ และการมีประสบการณ์ความสำเร็จของแกนนำที่ก่อให้เกิดทัศนคติเชิงบวกต่อเยาวชนในการดำเนินกิจกรรมการใช้สื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะการใช้แกนนำเยาวชนวัยเดียวกันเป็นแรงกระตุ้นและแรงจูงใจ ให้เกิดการเรียนรู้ทางสังคม และนำไปสู่พฤติกรรมสุขภาพของเยาวชนที่เรียนรู้จากตัวแบบ (learning through modelling) ของแกนนำและทีมงาน เป็นไปตามทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม โดย Bandura (1971) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมการเรียนรู้โดยตัวแบบของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบผ่านกระบวนการสังเกต การจดจำ ซึ่งมนุษย์จะเลียนแบบพฤติกรรมที่ให้ผลดีมากกว่าพฤติกรรมที่ให้โทษ

ทั้งนี้ การสร้างแรงจูงใจและการสร้างกระแสนิยมให้กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่หันกลับมาสนใจใช้สื่อบ้านเป็นช่องทางให้เกิดการรวมตัวทางสังคม ถือเป็นกระบวนการดำเนินงานที่นำไปสู่การตื่นตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนและส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนใส่ใจกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านกระบวนการทำงานสร้างกระแสสังคม เป็นการให้หลักการประชาสัมพันธ์หรือการโฆษณาของสื่อสมัยใหม่ ดังที่ สมสุข หินวิมาน (2549) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะการโฆษณาที่ส่งผลต่อความคิดและจิตสำนึกเด็กว่า เป็นการใช้กลวิธีสื่อสารแบบซ้ำ ๆ บ่อย ๆ สร้างภาพจำลองให้เด็กมีความสุข ใช้นักแสดงที่มีชื่อเสียงเป็นตัวแทน เพื่อความน่าสนใจ รวมทั้งใช้กลยุทธ์การให้ของแถมหรือการให้รางวัล เป็นการสร้างความนิยม อย่างไรก็ตาม การสร้างกระแสนิยม และการใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก ผ่านการชื่นชมและการให้รางวัล ในสภาพการณ์การปรับตัวเพื่อรองรับความจำเป็นด้านเศรษฐกิจ ดังการดำเนินงานของบางโครงการ ที่จัดการแสดงของเยาวชนเพื่อเสริมรายได้ จนเกิดเป็นกระแสนิยมของคนในชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่ง ที่การดำเนินงานต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความตระหนักในการรู้คุณค่า และรากเหง้าของสื่อบ้าน เพื่อปกป้องสื่อบ้านไม่ให้กลับกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม และเป็นสิ่งที่ตอกย้ำ ซ้ำเติมให้เกิดการกลายพันธุ์ของวัฒนธรรมดั้งเดิม เพราะต้องการให้ดึงดูดความสนใจด้วยการประยุกต์การแสดง จนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ หรือเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม” (culture dualism) ดังที่ ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ (2549) ได้สะท้อนภาพของทุนวัฒนธรรม และภูมิปัญญาว่าเป็นสิ่งที่มีพลวัตร มีแนวโน้มลดลงและสูญหายไปตามสภาพ ในขณะที่มีการเติบโตของวัฒนธรรมใหม่ เป็นการเปิดพื้นที่ให้ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมได้แสดงออกและดำรงอยู่ได้ทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก เป็นกลวิธีหนึ่งที่ดำเนินการในชุมชนที่ละเลยการสืบทอดสื่อบ้านและวัฒนธรรมของตนเอง แต่ด้วยกลวิธีดังกล่าว มีกระบวนการเปิดเวทีให้เยาวชนแสดงความสามารถสู่สังคมภายนอกจนเกิดการชื่นชม การยอมรับ และการให้รางวัล เป็นแรงกระตุ้นให้เยาวชนและคนในชุมชนตื่นตัวหันมาสนใจสื่อบ้านของตนเอง และแสดงความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม รวมตัวเพื่ออนุรักษ์สื่อดั้งเดิมของชุมชนปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้ตามแนวคิดขบวนการรื้อฟื้น (Nativistic Movement) ที่ Linton ได้กล่าวว่า การพยายามกระทำการสืบทอดวัฒนธรรมของสังคมเกิดขึ้นในกรณีที่สังคมนั้นตระหนักว่า มีวัฒนธรรมอื่นที่แตกต่างจากตน และเกิดความรู้สึกว่า การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมของตนกำลังถูกคุกคาม และทำให้เกิดปรากฏการณ์กลืนกลาย ซึ่งเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่ Cuber ให้คำนิยามว่าเป็นกระบวนการค่อยเป็นค่อยไป (gradual process) มีผลทำให้มีความแตกต่างและการแข่งขัน (rivalries) ระหว่างวัฒนธรรมที่มีความโน้มเอียงที่จะหายไป (สนิท สมภารการ, 2545: 24)

3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน

การออกแบบกลวิธีเพื่อถ่ายทอดความรู้ของแต่ละโครงการ ขึ้นอยู่กับระดับความคาดหวังหรือเป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ 4 ประการคือ

3.1 ต้องการให้เยาวชนเรียนรู้และทำให้เป็นคือ สามารถแสดงหรือทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านนั้นได้อย่างถูกต้อง

3.2 ต้องการให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในสื่อพื้นบ้านนั้น ๆ

3.3 ต้องการให้เยาวชนมีความตระหนัก สำนึกรัก ห่วงแหน ภาคภูมิใจในภูมิปัญญาที่เป็นพื้นบ้านของตนเอง

3.4 ต้องการให้เยาวชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้สื่อพื้นบ้านสู่ผู้คนในสังคม และเป็นผู้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

ทั้งนี้ กลวิธีการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน จำแนกได้ 4 ลักษณะคือ

1) การสั่งให้เยาวชนทำตาม โดยคู่มือหรือการบอกเล่าของวิทยากร หรือ ครูศิลปิน ผู้รู้ เป็นต้น

2) การให้เยาวชนเรียนรู้ด้วยการสืบค้นด้วยตนเอง มีการจัดกิจกรรมให้เยาวชนสืบค้นเรื่องราว ข้อมูลในอดีตของชุมชนและสื่อพื้นบ้าน ผ่านรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การสอบถามกับผู้สูงอายุ ผู้รู้ ครูศิลปินในชุมชน รวมทั้งการสืบค้นผ่านแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ

3) การบรรยายโดยผู้รู้ ได้แก่ ครูศิลปินพื้นบ้าน เพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านนั้น ๆ โดยการบอกเล่าเรื่องราว ที่มา ความสำคัญ บทบาทหน้าที่ในอดีต รูปแบบกิจกรรมของสื่อพื้นบ้าน รวมทั้งวิธีการปฏิบัติ/การจัดทำที่ถูกต้อง เป็นต้น

4) การสาธิตวิธีการ เป็นการถ่ายทอดและสอนโดยการปฏิบัติจริง ด้วยการแสดงวิธีการส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมสื่อพื้นบ้านประเภทการละเล่น/การแสดง เช่น การฟ้อนรำ การเล่นดนตรี การตีกลอง และสื่อวัตถุ เช่น การทำเรือ การทำตุ๊ก โคม บายศรี การทำอาหาร เป็นต้น

การดำเนินงานแต่ละโครงการมีเป้าหมายและวิธีการมากกว่า 1 เป้าหมายและมากกว่า 1 วิธีการ ทั้งนี้ การออกแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีความเชื่อมโยงกับการกำหนดเป้าหมายและวิธีการ คือ

1) โครงการที่มีเป้าหมายของการถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้เยาวชนมีความรู้ ความเข้าใจ จนนำไปสู่การคิดเป็น ทำเป็น และตระหนักในคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน รวมไปถึงสามารถถ่ายทอดความรู้ ทักษะที่ได้ไปสู่สังคม ชุมชนนั้น มีวิธีการและกิจกรรมการเรียนรู้นอกจากการบรรยายโดยผู้รู้และการสาธิต ยังให้ความสำคัญกับการให้เยาวชนได้เรียนรู้ด้วยการค้นคว้า มากกว่าการสั่งให้ทำ

2) โครงการที่ให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้าน ที่มีเป้าหมายเพียงเพื่อให้ทำเป็น หรือมีความรู้เท่านั้น มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบของการสั่งให้ทำตาม และการสาธิต มากกว่าการให้เยาวชนเรียนรู้ด้วยการค้นคว้าด้วยตนเอง

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยกลวิธีดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานที่เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ ความคาดหวังของผู้ดำเนินงานว่า ต้องการให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ในระดับใด โดยพบว่า หากต้องการให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ระดับ การคิดเป็น ทำเป็น และตระหนักในคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน รวมถึงสามารถถ่ายทอดความรู้ ทักษะที่ได้ไปสู่สังคม ชุมชน ต้องให้ความสำคัญกับการให้เยาวชนได้เรียนรู้ด้วยการค้นคว้า การบรรยาย การสาธิต มากกว่าการสั่งให้ทำ โดยผลจากการดำเนินงาน เยาวชนเกิดความภาคภูมิใจ การยอมรับ และได้รับรางวัลในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการสร้างสุขภาวะสู่เยาวชนทางด้านจิตวิญญาณ จิตใจและสังคม อธิบายได้ด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ ที่ Bandura (1971) ได้กล่าวถึงต้นเหตุของพฤติกรรมของมนุษย์ เกิดจากเงื่อนไขและสิ่งเร้าของพฤติกรรม โดยเด็กเรียนรู้ได้จากประสบการณ์ตรงจากการกระทำ และพฤติกรรมจึงเกิดขึ้นจากผลการกระทำที่ให้ผลบวก และตอบสนองผลการกระทำในรูปแบบของการให้ข้อมูล การจูงใจ และการเสริมแรงโดยตรง นอกจากนี้ ยังเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้จากการเลียนแบบจากครูศิลป์ เป็นการเรียนรู้โดยตัวแบบ (learning through modelling) ที่เกิดจากกระบวนการตั้งใจ สังเกต จดจำ และสร้างพฤติกรรมตามกระบวนการเรียนรู้ ความเข้าใจ และ

แรงจูงใจ สอดรับกับการศึกษาของประภากร แก้ววรรณ (2547) ที่ศึกษาการจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยยกกรณีปลาร้าข้ามปี พบว่าการถ่ายทอดความรู้โดยการสาธิต การบอกเล่า การสอน และการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้กลุ่มเป้าหมายสามารถถ่ายทอด เรียนรู้และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เกิดการเรียนรู้และแนวทางในการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง และมีความคิดใหม่ ๆ วิธีการใหม่ ๆ เข้ามาผสมกลมกลืนกัน เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งในด้านรูปแบบ สารและวิธีการ นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม ทำให้บุคคลปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

4. การติดตาม ประเมินผล

การดำเนินโครงการมีการวางแผนและการติดตามประเมินผลใน 2 ลักษณะคือ

- 1) การติดตาม ประเมินผลโดยการใช้แบบประเมินผลกับกลุ่มเป้าหมายของโครงการ หลังจากการทำกิจกรรม และมีการบันทึก การสังเกต การสัมภาษณ์พูดคุย เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการดำเนินงาน
- 2) การติดตามประเมินผลโดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ร่วมโครงการ และการถอดบทเรียนการดำเนินงานเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการ

ทั้งนี้ การให้ความสำคัญกับการติดตามประเมินผลในรูปแบบของกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันระหว่างกลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วยกลุ่มเยาวชน ชุมชน ครูศิลปิน และองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน รวมทั้งองค์กรด้านศาสนา เป็นการใช้โอกาสสรุปบทเรียนร่วมกัน เพื่อวางแผนการดำเนินงานต่อเนื่องและมีการติดตามประเมินผลในรูปแบบการใช้แบบประเมินการบันทึก การสังเกต การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่ร่วมกิจกรรม ทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงานควบคู่ไปด้วย จากปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินโครงการได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วม โดยกระตุ้นให้คน/องค์กรในชุมชนร่วมมีบทบาทและทำหน้าที่ของตนเอง ตั้งแต่กระบวนการดำเนินงานตลอดการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการติดตาม ประเมินผล เพื่อให้สังคมในชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างสงบสุข และมีคุณภาพ ดังแนวคิดของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural-Functionalism Theory) ซึ่ง สุกวงค์ จันทวานิช (2551) ได้ประมวลแนวคิดของ Durkheim กล่าวว่า สังคมจะมีคุณภาพหรือ

อยู่รอดด้วยการยึดเหนี่ยวทางสังคม (social solidarity) เพราะทุกคนมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมร่วมกัน ดังนั้น การส่งเสริมให้องค์ประกอบในชุมชนได้ทำบทบาทหน้าที่ร่วมกัน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ในรูปแบบการติดตามประเมินผลโครงการ จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพ

นอกจากนี้ กลวิธีการติดตามประเมินผล ดังปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับกระบวนการสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สอดรับกับแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาโดย Metta (1981) ได้เสนอแบบจำลองของการสื่อสารเพื่อพัฒนาเรียกว่า community model with active social participation มีองค์ประกอบคือ การจัดระบบทางสังคมสำหรับการสื่อสาร ตัวสื่อเนื้อหา ผู้รับสาร การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม และการมีกระบวนการติดตามประเมินผล ทั้งนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2548) ได้กล่าวถึงลักษณะประการหนึ่งของการสื่อสารเพื่อพัฒนาที่จำเป็นในการติดตามประเมินผล โดยเห็นว่า ต้องเปลี่ยนการสื่อสารจากศูนย์กลางเป็นการสื่อสารแบบเครือข่าย โดยชุมชนเป็นกลไกในการสื่อสาร ตรวจสอบ ตัดสินใจ

ส่วนที่ 3 กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

การประมวลความรู้ การจัดเวทีสะท้อนข้อมูลและสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน ร่วมกับแกนนำโครงการ แกนนำชุมชน แกนนำเยาวชนและผู้ทรงคุณวุฒิ สรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ และมีกลวิธีที่สำคัญ ดังนี้

1. องค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน

การดำเนินงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญคือ

1.1 แกนนำโครงการ

การมีแกนนำโครงการที่มีคุณลักษณะการเป็นผู้นำ เป็นนักพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม และมีฉันทะ ทักษะที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้าน เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการใช้สื่อพื้นบ้านไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เนื่องด้วย แกนนำเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ เชื่อถือจากคนในชุมชน และสามารถระดมความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายในทุกภาคส่วนได้เป็นอย่างดี การมีแกนนำโครงการ จึงเป็นสื่อบุคคล ที่เป็นทั้งเครื่องมือ และผู้ดำเนินการในการพัฒนาชุมชน ดังข้อค้นพบของกาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) กล่าวว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน คนในชุมชนได้รับข้อมูลจากสื่อบุคคลมากกว่าสื่ออื่น สอดรับกับการศึกษาของอมรรตน์ ทิพย์เลิศ (2549) เสนอว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีลักษณะเฉพาะ สามารถเป็นตัวกลางในการถ่ายทอด เชื่อมโยง สื่อสารระหว่างบุคคล มีโอกาสสื่อสารแบบมีส่วนร่วม นำไปสู่ความเชื่อถือว่าไว้วางใจ ทั้งนี้ การมีสื่อบุคคลที่มีศักยภาพสามารถเปลี่ยนกระบวนการทัศน์หรือวิถีคิดของคนในชุมชน ด้วยการให้ข้อมูล (to inform) การโน้มน้าว (to persuade) และการกระตุ้นให้เกิดการกระทำ (to activate)

1.2 แกนนำชุมชน

แกนนำชุมชนเป็นเสมือนต้นแบบของคนในชุมชน การที่แกนนำมีคุณลักษณะของผู้มีจิตอาสา ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาสื่อพื้นบ้าน เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนให้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนต่อไป แกนนำชุมชน เปรียบเสมือนสื่อบุคคลดังเช่นแกนนำโครงการที่ได้อธิบายไปเบื้องต้น แต่ทั้งนี้ ด้วยแกนนำชุมชนเป็นตัวแบบหรือสัญลักษณ์ของชุมชน เป็นที่ยอมรับ เชื่อถือ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวร่วมกันของคนในชุมชน การมีแกนนำชุมชนที่เป็นแบบอย่างที่ดี จะนำไปสู่การสร้างพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความเหนียวแน่น ดังแนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) ที่มองว่ามนุษย์มีการกระทำโต้ตอบกันและกัน จนเกิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม การจัดระเบียบทางสังคมขึ้นอยู่กับการณ์และใช้ความหมายร่วมกัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552: 64-65) นอกจากนี้ สันธยา พลศรี (2545: 94-95) ได้ประมวลแนวคิดของ Linton เกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การอธิบายบทบาทการเป็นแกนนำชุมชนกับการพัฒนาไว้ว่า สถานภาพเป็นสิทธิและหน้าที่ของบุคคล การที่บุคคลได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ นำไปสู่การใช้สิทธิและทำหน้าที่ตามบทบาทที่กำหนด สอดรับกับข้อค้นพบของ

Heuri (2004) ได้ศึกษาสื่อพื้นบ้านส่งเสริมการให้บริการครอบครัวในประเทศเคนยา พบว่าการดำเนินงานสำเร็จได้ ต้องได้รับความร่วมมือกับผู้นำท้องถิ่น การยอมรับจากชุมชน และกิจกรรมต้องมีส่วนร่วมจากชุมชนทั้งในรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และอมรรัตน์ ทิพย์เลิศ (2549) กล่าวว่า แกนนำชุมชนต้องเป็นผู้ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม มีสถานะการนำสูงและมีทัศนคติเชิงบวกต่อปัญหาด้วย

1.3 เยาวชนและบริบทของพื้นที่

การเข้าใจในธรรมชาติของเยาวชน เป็นปัจจัยสำคัญที่นำสู่การออกแบบกลวิธีสร้างการมีส่วนร่วม การรู้จัก รู้ใจ รู้ถึงความต้องการของเยาวชน เป็นสิ่งสำคัญในการออกแบบกลวิธีพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่ง สุพัตรา สุภาพ (2551) ได้กล่าวถึงเยาวชนในวัยเด็กและวัยรุ่นว่า เป็นวัยที่สำคัญในการพัฒนาบุคลิกภาพ เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ และเพื่อนมีอิทธิพลอย่างมาก เป็นวัยที่มีความเห็นเป็นของตนเอง ผู้ใหญ่ต้องพร้อมให้คำแนะนำ นอกจากการทำความเข้าใจในธรรมชาติของเยาวชนดังกล่าว ยังต้องคำนึงถึงความแตกต่างกันในบริบทพื้นที่ ทั้งความเป็นเมือง ที่เยาวชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากเยาวชนในพื้นที่ชนบท การออกแบบกลวิธีเพื่อสร้างแรงกระตุ้น แรงจูงใจต้องใช้กลวิธีที่มีความแตกต่างกันไปตามความเหมาะสม ทั้งนี้ รูปแบบกลวิธีที่เหมาะสม ควรอยู่บนพื้นฐานที่ให้เยาวชนเป็นผู้ร่วมในการออกแบบกิจกรรมการใช้สื่อพื้นบ้าน เป็นเจ้าของความคิดและเป็นเจ้าของกระบวนการ

1.4 บริบทของสื่อพื้นบ้าน

การทำความเข้าใจและเรียนรู้ถึงธรรมชาติของสื่อพื้นบ้าน เป็นปัจจัยที่จำเป็นประการหนึ่ง ด้วยสื่อพื้นบ้านมีความหลากหลาย และมีความเฉพาะตัว มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันออกไป การเรียนรู้ถึงจุดแข็งและข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้าน ช่วยให้การออกแบบการดำเนินงานเป็นไปด้วยกลวิธีที่แบบหละหลวมเหมาะสมกับกลุ่มเยาวชน ดังที่ เชียรชัย อัครเดช (2548) ได้กล่าวถึงการใช้อยู่สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาว่าต้อง รู้จัก รู้ใจ รู้ใช้ รู้รักษา รู้คุณค่า และรู้ตัว การรู้จักหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน สามารถนำสู่การออกแบบสื่อให้ทำหน้าที่ที่พึงประสงค์ นอกจากนี้ เพื่อให้เกิดการเป็นเจ้าของการพัฒนา การคัดเลือกสื่อพื้นบ้านควรเป็นไปด้วยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการตัดสินใจคัดเลือกที่จะเรียนรู้ สืบทอดสื่อพื้นบ้านในประเภทและชนิดที่ตรงกับความต้องการด้วย

1.5 การออกแบบกิจกรรม

บทเรียนจากการศึกษาสะท้อนกลวิธีการออกแบบกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย คือ

1) การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นของทุกกลุ่มเป้าหมายคือ ชาวชนคนในชุมชน ครูศิลปิน/ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของความคิดเจ้าของวัฒนธรรมและสื่อพื้นบ้านนั้นอย่างแท้จริง เป็นการออกแบบที่สำคัญ สอดรับกับการศึกษาของ อุดุลย์ ดวงดีวิรัตน์ (2548) พบว่า การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา ควรใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” โดยให้เจ้าของวัฒนธรรม เป็นผู้คิด ตัดสินใจ นอกจากนี้ ดวงพร คำณูวัฒน์, พรทิพย์ อุสุรัตน์ และ ปิยะนันท์ สำเภาเงิน (2550); ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และคณะ (2549) เห็นว่าการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบทุกขั้นตอน ทำให้การพัฒนาเกิดประโยชน์สูงสุด

2) การค้นหา “จุดร่วม” ที่เป็นทั้งปัญหา ความสนใจ และรากเหง้าดั้งเดิมของชุมชน เป็นแรงขับเคลื่อนงานอย่างมีพลังร่วม ผนวกกับกระบวนการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเคลื่อนไหวและตระหนักในปัญหาชุมชน เป็นการออกแบบอีกหนึ่งกลวิธีที่นำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสุขภาวะ ดังกระบวนการดำเนินงานทวงคืนสิทธิด้านสุขภาพ และการต่อสู้ของภาคประชาชนที่เรียกร้องความถูกต้อง ความชอบธรรมด้านสุขภาพ จนสามารถคลี่คลายปัญหา เป็นการเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนในรูปแบบของการมีจุดร่วมของปัญหาและความต้องการเดียวกัน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2546)

3) การสร้างแรงจูงใจ แรงบันดาลใจและแรงขับเคลื่อนในรูปแบบที่เหมาะสม อาทิ การให้รางวัล การชมเชย การมีรายได้เสริม การแข่งขัน การสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ผ่านกลยุทธ์การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก การเปิดพื้นที่เพื่อการแสดงออก การสร้างความเป็นทีม เช่น การสร้างแบรนด์ เป็นอีกหนึ่งรูปแบบที่สะท้อนความเข้าใจความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ด้วยการออกแบบกิจกรรม กลวิธีได้สอดรับและเป็นแรงจูงใจไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจของ Maslow (1970) ที่เสนอว่า มนุษย์มีความต้องการทางร่างกาย ความมั่นคง ปลอดภัย ความรัก ความภูมิใจและมีคุณค่าในตน ต้องการรู้และเข้าใจและต้องการทำใน

สิ่งที่ดึงดูด หากมนุษย์ได้รับการตอบสนอง จะทำให้เกิดพฤติกรรมจัดทำสิ่งดึงดูด เข้าใจ เรียนรู้และพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้

4) การประยุกต์สื่อพื้นบ้าน โดยบูรณาการสื่อและการสื่อสารรูปแบบอื่น อาทิ สื่อบอกเล่าและสื่อพิธีกรรมร่วมกับสื่อการแสดง/การละเล่นหรือสื่อสมัยใหม่ เป็นต้น การออกแบบกลวิธีภายใต้การผสมผสานสื่อพื้นบ้านร่วมกับสื่อประเภทต่าง ๆ เป็นการลดข้อจำกัดและเสริมจุดแข็งของสื่อแต่ละประเภทที่เลือกใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับความเหมาะสมของกลุ่มเป้าหมาย ดังเช่น เชียรชัย อัครเดช (2548) กล่าวว่า การหาพันธมิตรให้กับสื่อทำงานร่วมกันในลักษณะการส่งเสริมกันและกัน ช่วยในการแก้ไขปัญหาชุมชนและแก้ไขปัญหาของสื่อพื้นบ้าน ส่วนการประยุกต์สื่อในมิติของการรู้เท่าทันสื่อในเชิงบวก นำไปสู่การออกแบบสื่อที่เหมาะสมเช่นกัน ดังที่ Pottor (2001) กล่าวว่า คนที่รู้เท่าทันสื่อ จะควบคุมสื่อได้ดีกว่า นอกจากนี้ นิษฐา หรุ่นเกษม (2549) เสนอว่า การรู้จักสื่อ เท่าทันสื่อ สามารถประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างเหมาะสม

5) การสร้างแบบอย่าง และใช้รูปแบบความสัมพันธ์โครงสร้างเดิมทางวัฒนธรรมของชุมชน อาทิ “เด็กฟังผู้ใหญ่” หรือความเชื่อทางพิธีกรรมเป็นการสร้างโอกาสในการขยายแนวคิดและต่อยอดการพัฒนา ซึ่งเป็นการใช้แนวคิดหลักการของวัฒนธรรมชุมชน โดยกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2549) ได้เน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน เช่น ความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล รวมทั้งความเชื่อและศาสนา การเคารพผู้ใหญ่ นำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสุขภาวะได้

1.6 การติดตามประเมินผล

การออกแบบการติดตามประเมินผล ประกอบด้วยการใช้แบบประเมิน และการถอดบทเรียนร่วมกันของกลุ่มเป้าหมาย ถือเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน เกิดการปรองดอง ร่วมแก้ไขปัญหาชุมชน นำสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนในท้ายที่สุด

2. กลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านประกอบด้วยองค์ประกอบและกลวิธีสำคัญ 4 ด้านคือ

2.1 การเตรียมความพร้อมของชุมชน

การเตรียมความพร้อมของชุมชนให้เกิดความเข้าใจและร่วมมือดำเนินงาน สามารถดำเนินการได้ด้วย 5 กลวิธี คือ

- 1) ประสานแกนนำชุมชนเตรียมความพร้อมของชุมชน โดยแกนนำชุมชนต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน เป็นที่เชื่อถือ มีจิตอาสา เสียสละ และสามารถจัดการเวลาได้อย่างดี
- 2) จัดเวทีแสดงความเห็น โดยให้คนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัย รวมทั้งหน่วยงานในชุมชน ร่วมให้ความคิดเห็น เพื่อนำสู่การยอมรับ และพร้อมที่จะร่วมมือในการดำเนินงาน
- 3) การสร้างความสัมพันธ์โดยให้เยาวชนสำรวจพื้นที่ เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน ด้วยการร่วมค้นหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านและปราชญ์ชาวบ้าน กระบวนการดังกล่าว นำไปสู่การยอมรับ ความเข้าใจ และพร้อมร่วมดำเนินงานของชุมชน ภายใต้การเชื่อมโยงของเยาวชนผู้เป็นลูกหลาน
- 4) จัดกิจกรรมอบรม ให้ความรู้แก่คนในชุมชน โดยมีเวทีทางวิชาการถ่ายทอดความรู้ ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ส่งผลต่อความเข้าใจและพร้อมร่วมในการดำเนินงานต่อไป
- 5) ใช้กิจกรรมเยาวชนเป็นสื่อประสาน อาทิ การแสดงความสามารถของเยาวชน เป็นกลวิธีช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์ ส่งผลให้ชุมชนมีความพร้อมและร่วมพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชุมชนด้วยสื่อพื้นบ้าน

2.2 การระดมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงาน

การระดมเยาวชนเป็นกระบวนการที่สำคัญ เพราะเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการพัฒนา การทำความเข้าใจในบริบทของเยาวชน สภาพแวดล้อมของชุมชน ช่วยในการวางแผนการระดมเยาวชนได้อย่างเหมาะสม สรุปกลวิธีในการระดมเยาวชน คือ

1) การประสานผ่านระบบโรงเรียน

การระดมเยาวชนผ่านระบบโรงเรียนเป็นกลวิธีที่นิยม สะดวก และมีความเหมาะสม สามารถรวบรวมเยาวชนเข้าร่วมดำเนินงานครอบคลุมทุกกลุ่ม อีกทั้งสามารถบูรณาการความรู้สึ้อื่นบ้านกับหลักสูตรการเรียนการสอนต่อไปได้ด้วย

2) การใช้แกนนำเยาวชนประสาน

แกนนำเยาวชน เป็นผู้มีอิทธิพลต่อเยาวชนในการตัดสินใจเข้าร่วมดำเนินงานอย่างกว้างขวาง จนสามารถขยายเป็นเครือข่าย และต่อยอดของกิจกรรมต่อไปได้ โดยแกนนำเยาวชน ควรมีลักษณะภาวะผู้นำ เป็นแบบอย่างที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจต่อเยาวชนด้วยกันได้

3) การสร้างกระแสนิยม การทำงานเป็นทีม

การสร้างกระแสความนิยมสื่อบ้านในกลุ่มเยาวชน ภายใต้อะไรสักอย่างใหม่ เป็นการสร้างแรงจูงใจ ความสนใจ และการรวมตัวร่วมกิจกรรม ด้วยรูปแบบ อาทิ การสร้างแบรนด์ การทำงานลักษณะทีมงาน การสรรหาแบบอย่าง/บุคคลที่เยาวชนสนใจ รวมทั้งใช้กลยุทธ์ด้านการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

4) การใช้สัมพันธ์ภาพเยาวชน

ในบริบทพื้นที่ที่เยาวชนมีความใกล้ชิดในเครือญาติ หรือความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นของชุมชน การใช้ความสัมพันธ์เป็นเครื่องมือผลักดันให้เกิดการระดมเยาวชนร่วมดำเนินงาน เป็นอีกหนึ่งกลวิธีที่สามารถประยุกต์ใช้ในกรณีที่วัฒนธรรมชุมชนมีลักษณะความ

ใกล้ชิด หรือสังคมที่เยาวชนรวมตัวในลักษณะเครือข่ายหรือชมรม จะส่งเสริมให้เกิดการระดมเยาวชนได้ด้วยการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ที่มีอยู่ดั้งเดิม

5) การใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคม

การได้รับความนิยมนิยม ความชื่นชมจากสังคมภายนอกผ่านการยกย่อง การให้รางวัล เป็นปัจจัยผลักดันให้ชุมชน ตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับการพลิกฟื้นสื่อพื้นบ้านของชุมชนกลับมาทำบทบาทพัฒนาเยาวชนและชุมชน โดยกิจกรรมภายใต้กลวิธีนี้สามารถดำเนินการได้ในรูปแบบการจัดเวทีแสดงความสามารถของเยาวชน หรือสร้างกระแสโดยบูรณาการกับสื่อกระแสหลัก เป็นต้น

6) การประกาศรับสมัคร สร้างแรงจูงใจ

กลวิธีที่สามารถใช้กับชุมชนที่เยาวชนมีการกระจายตัว หรือในระบบการศึกษาของโรงเรียน การประกาศรับสมัคร เป็นการระดมเยาวชนด้วยความสมัครใจ ทั้งนี้ อาจผสมผสานกลวิธีการใช้แกนนำชุมชน หรือแกนนำเยาวชนเป็นผู้ประสาน หรือกลวิธีอื่นๆ สร้างแรงจูงใจควบคู่ด้วย

2.3 การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้

การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นกลวิธีที่สำคัญที่นำไปสู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ และสร้างจิตสำนึกของเยาวชนในการอนุรักษ์ ภาควิชาในอัตลักษณ์ของตนเอง การออกแบบกิจกรรมมีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายการดำเนินงาน ซึ่งมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ดังเช่นการพัฒนาเยาวชนที่ต้องการให้มีจิตสำนึก ตระหนักในสื่อพื้นบ้าน การออกแบบกิจกรรมต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสืบค้นข้อมูล และเป็นเจ้าของโครงการตลอดกระบวนการ ส่วนการออกแบบกิจกรรมที่เน้นการสอน และสั่งให้ทำตาม เยาวชนจะเกิดการเรียนรู้และทำเป็นเท่านั้น ทั้งนี้ กลวิธีในการออกแบบการเรียนรู้ จำแนกได้ 4 ลักษณะคือ 1) ให้เยาวชนค้นคว้าแลกเปลี่ยนความรู้ 2) บรรยายโดยครูศิลปิน 3) สาธิตการปฏิบัติ 4) สั่งให้ทำตาม ทั้งนี้ การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ควรมีการประยุกต์สื่อ บูรณาการสื่อให้มีความทันสมัย สอดรับกับกระแสนิยม

แต่คงคุณค่า และอัตลักษณ์ของสื่อพื้นบ้าน รวมทั้งสร้างแบบอย่างที่ดี เพื่อเป็นแรงบันดาลใจแก่เยาวชนที่ร่วมดำเนินงาน

2.4 การติดตามประเมินผล

การดำเนินงานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน เป็นกระบวนการที่ต้องต่อเนื่อง ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการติดตามประเมินผล จึงมีกลวิธีที่สำคัญคือ

1) กระบวนการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียน เป็นกลวิธีที่นำไปสู่การสร้างการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสะท้อนปัญหาและผลที่เกิดขึ้น นำไปสู่การกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสม ดังนั้น กลวิธี การถอดบทเรียน จึงมีเพียงเป็นการติดตามความก้าวหน้าและผลที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่เป็นกลวิธีที่นำไปสู่การเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย ส่งเสริมให้เกิดศักยภาพในด้านต่าง ๆ อาทิ การคิด การแสดงออก การทำงานเป็นทีม การสร้างจิตสำนึก เป็นต้น

2) แบบประเมิน

การใช้แบบประเมินผล เป็นอีกหนึ่งกลวิธีของการติดตามผลการดำเนินงาน ซึ่งเป็นที่นิยม และสามารถทราบถึงการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการของกลุ่มเป้าหมาย การใช้แบบประเมินสามารถดำเนินการได้ทั้งก่อน ระหว่างและหลังการดำเนินงาน โดยผลที่เกิดขึ้นจากการประเมินนอกจากทำให้ทราบพัฒนาการดังที่ได้กล่าวข้างต้น ยังส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักและให้ความสำคัญกับกระบวนการดำเนินงานให้มีผลการประเมินเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน

3. บทสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน

องค์ความรู้และข้อค้นพบที่สำคัญ นำไปสู่การสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน ประกอบด้วย “6 ต้อง” คือ 1) ต้องตอบพื้นที่ โดยการเรียนรู้ รู้จัก รู้ใจ (ทำความเข้าใจ) บริบทพื้นที่ชุมชน เพื่อการออกแบบเส้นทางการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการและปัญหาของชุมชนภายใต้การยอมรับและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

2) **ต้องมีแกนนำ** ที่มีคุณสมบัติของการเป็นนักพัฒนา ทั้งนี้ แกนนำสามารถเกิดขึ้นได้โดยธรรมชาติในชุมชน หรือใช้กระบวนการค้นหา/สรรหา การเสริมศักยภาพ และการสร้างแกนนำ 3) **ต้องทำเครือข่าย** เพื่อการต่อยอด ขยายผล ด้วยการรวมพลังภาคีในชุมชน ตามบทบาทโครงสร้างทางสังคม 4) **ต้องรู้ใช้สื่อ** ด้วยการรู้จัก รู้ใช้ รู้คุณค่า รู้รักษา สื่อพื้นบ้านนั้น ๆ เพื่อให้สามารถออกแบบการใช้สื่อพื้นบ้านได้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย 5) **ต้องร่วมมือ ร่วมสร้าง** ด้วยการให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การทำงานเป็นทีม การคำนึงถึงสิทธิของความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม 6) **ต้องเสริมทางยั่งยืน** ด้วยวงจรแห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชน จนเกิดการฝังรากลึกของจิตสำนึกในการรู้จัก รู้รักษา คงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างความยั่งยืน

การสังเคราะห์เส้นทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่สุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืนดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ความแตกต่างในบริบทพื้นที่/ชุมชน ทั้งในมิติการก่อเกิดโครงการ ปัญหา ลักษณะพื้นที่ธรรมชาติของคนในชุมชน นำสู่การค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาชุมชนที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน อีกทั้ง บริบท ลักษณะแกนนำโครงการ ที่มีความแตกต่างของภูมิหลังและประสบการณ์การพัฒนาและสื่อพื้นบ้าน นำไปสู่การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน และส่งผลต่อระดับการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย

การทำความเข้าใจ เรียนรู้ ค้นหารากเหง้าของปัญหา และความต้องการในการแก้ไขปัญหา ภายใต้งานการที่มีความแตกต่างของปัจจัยสำคัญคือ บริบทของพื้นที่ ดังเช่น พื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท ประชาชนในแต่ละพื้นที่ต่างมีวิถีชีวิตที่ได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมทางสังคม ทำให้คนในสังคมมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันทั้งความเชื่อ ค่านิยม และส่งผลต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแตกต่างเช่นกัน ดังที่สุพัตรา สุภาพ (2531) ได้กล่าวถึงค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมที่แตกต่างกันของคนในสองบริบทนี้ โดยคนในชนบทมีค่านิยมยึดหลักการทำดี ทำชั่ว เชื่อในธรรมชาติ โชคลาง รักญาติ มีความสุขกับการทำงาน พึ่งพากัน ในขณะที่คนในเมือง มีค่านิยมที่เชื่อในเหตุผล ชอบการแข่งขัน เห็นแก่ตัว นิยมวัตถุ ความแตกต่างในค่านิยมเหล่านี้ ส่งผลต่อพฤติกรรมที่นำไปสู่การมีสุขภาวะของคนในชุมชน ทั้งนี้ การเรียนรู้ถึงความแตกต่างดังกล่าว ทำให้เข้าถึงและเข้าใจในพฤติกรรม ปัญหา เจ็บใจและสิ่งเร้าของพฤติกรรม นำสู่การออกแบบการพัฒนาพฤติกรรมให้เป็นไปตามลำดับขั้นความต้องการ และการยกระดับคุณค่าของมนุษย์เองได้ ด้วยการสร้างแรงกระตุ้นและแรงจูงใจที่ตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจ ที่พรณทิพย์ ศิริวรรณบุญ (2551) ได้อธิบายถึงแนวคิดของ Abraham H. Maslow ที่กล่าวถึงลำดับความต้องการของมนุษย์ เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์แสดง

พฤติกรรมเพื่อไปสู่ความต้องการ ดังนั้น ถ้าเข้าใจความต้องการของมนุษย์ ก็สามารถสร้างแรงจูงใจตรงกับความต้องการ นำสู่การแก้ไขปัญหา และการพัฒนามนุษย์ได้ในที่สุด

จากข้อค้นพบถึงการมีแกนนำโครงการที่มีบริบทแตกต่างกัน นำไปสู่การออกแบบกระบวนการและผลการเรียนรู้ของการพัฒนามนุษย์ที่แตกต่างกันนั้น แกนนำที่มีคุณสมบัติเป็นผู้นำ เป็นนักพัฒนา เสียสละ มีจิตอาสา เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือของคนในชุมชน สามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมภายใต้แนวคิดของการให้สิทธิเจ้าของวัฒนธรรม จนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนแก้ไขปัญหา และเกิดการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในชุมชนได้ในที่สุด ทั้งนี้ แกนนำสามารถเกิดขึ้นได้โดยธรรมชาติ และถือเป็นสื่อบุคคลที่ชุมชนให้การยอมรับ เป็นเสมือนสัญลักษณ์ทางสังคมที่ทำให้เกิดความผูกพันและการมีปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนได้ สอดรับกับแนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ที่อธิบายถึงการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ขึ้นอยู่กับการมีและใช้ความหมายร่วมกัน และการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคม (สมศักดิ์ศรีสันติสุข, 2552: 64-65) และแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ที่ให้ความสำคัญกับสื่อบุคคล ต้องรู้จักใช้วิธีการสื่อสารเพื่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และสื่อบุคคลจำเป็นต้องมีการเสริมศักยภาพให้สามารถมีพลังในการดำเนินการดังกล่าว (อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2549) ดังนั้นเพื่อให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์บรรลุสู่เป้าหมาย การมีแกนนำที่มีคุณสมบัติที่เพียบพร้อม สามารถดำเนินได้ด้วยกระบวนการค้นหา/สรรหา การเสริมศักยภาพ และการสร้างแกนนำ ผ่านกระบวนการเสริมพลังชุมชน (community empowerment)

ด้วยสื่อพื้นบ้านมีความหลากหลายในบริบท ทั้งในมิติของประเภท บทบาทหน้าที่ และความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน การคำนึงถึงสิทธิของความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ได้นำไปสู่การยอมรับ และการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งการประยุกต์ใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะต้องเรียนรู้ในเนื้อหา และคุณค่าดั้งเดิมอย่างเท่าทัน เพื่อป้องกันการกลืนกลายทางวัฒนธรรม และการสูญเสียอัตลักษณ์ จากข้อค้นพบดังกล่าว เห็นได้ว่าการใช้สื่อพื้นบ้านต้องเป็นการจัดการร่วมของชุมชน เพื่อให้เกิดการใช้อย่างเฝ้าระวังของผู้ที่เป็นเจ้าของ ดังที่อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ (2548) กล่าวว่า การจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรม ควรใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” คือให้เจ้าของวัฒนธรรมเป็นผู้ตัดสินใจในการคิด วางแผน ปฏิบัติการ ในขณะที่เดียวกันด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไป การปรับใช้สื่อพื้นบ้านมีความจำเป็นต้องประยุกต์ให้น่าสนใจต่อกลุ่มเป้าหมายด้วยกระบวนการและรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการประยุกต์เพื่อรองรับความต้องการด้านเศรษฐกิจ ทำให้มีแนวโน้มของการปรับเปลี่ยนทั้งรูปแบบ และคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน สิ่งเหล่านี้เป็นไปตามที่อนุรักษ์ กันหารี (2550) พบว่า สื่อพื้นบ้านมีความหลากหลายในแต่ละท้องถิ่น ปัจจุบันสื่อพื้นบ้านได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์

ให้กับสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ในขณะที่ เชียรชัย อัครเดช (2545) และ กาญจนา แก้วเทพ (2548) เห็นว่า ด้วยยุคสมัยเปลี่ยนไป สื่อพื้นบ้านยังขาดการสืบทอด และถูกนำมาใช้ในบทบาทหน้าที่ที่ปรับเปลี่ยนไป ทำให้เกิดปัญหาเรื่องศักดิ์ศรีและการสูญหายของสื่อพื้นบ้าน ดังนั้น การใช้สื่อพื้นบ้าน ต้องทำความเข้าใจในบทบาท เพื่อนำไปสู่การใช้สื่อพื้นบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ และคำนึงถึงหลักการรู้จัก รู้ใช้ รู้คุณค่า รู้รักษา อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ การที่สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่ได้หลากหลายบทบาท รวมทั้งบทบาทในการเสริมสร้างสุขภาวะที่ครอบคลุมสุขภาพของมนุษย์ทั้ง 4 มิติ คือ กาย ใจ สังคม ปัญญาหรือจิตวิญญาณตามนิยามสุขภาวะที่กำหนดในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ (อำพล จินดาวัฒนะ, 2551) แต่ทั้งนี้ จากการทบทวนองค์ความรู้ สะท้อนให้เห็นถึงการจำแนกประเภทสื่อพื้นบ้านในลักษณะต่าง ๆ กล่าวคือ จำแนกตามช่องทางการสื่อสาร คือ แบบโสต แบบระบบทัศน แบบโสตทัศน แบบบรรทัดหรือกลืน และแบบทักษะ (สมควร กวียะ, 2547) จำแนกตามขอบเขตของสื่อพื้นบ้าน คือ แบบวัฒนธรรม การแสดง การกระทำ/พฤติกรรม แบบวัตถุ และแบบวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) จำแนกตามลักษณะสื่อ คือ สื่อบอกเล่า สื่อการแสดง/การเล่น สื่อวัตถุ สื่อพิธีกรรม (ดวงพร คำคุณวัฒน์ และคณะ, 2554) เป็นต้น การจำแนกสื่อพื้นบ้านดังกล่าว เป็นการจำแนกตามมุมมองของผู้ที่ใช้สื่อพื้นบ้าน หรือตามคุณลักษณะเฉพาะที่มีความโดดเด่นที่ผู้ใช้สื่อพื้นบ้านเลือกใช้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนา ดังที่กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2548) ได้เสนอไว้ว่า การนำสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมาใช้ต้องวิเคราะห์คุณลักษณะเฉพาะตัวด้วย อย่างไรก็ตามในส่วนข้อค้นพบจากการศึกษานี้ สะท้อนให้เห็นว่า สื่อพื้นบ้านได้ทำบทบาทการเสริมสร้างสุขภาวะอย่างชัดเจน จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์การจำแนกสื่อพื้นบ้านได้ตามลักษณะการเสริมสร้างสุขภาวะ เป็น 4 ประเภท คือ 1) สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นการใช้ทักษะ ท่วงท่าของร่างกาย ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว ทำให้ร่างกายแข็งแรง สมบูรณ์ เช่น การรำ รำ การตีกลอง การชกมวย เป็นต้น จัดเป็นสื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะกาย (physical well-being folk media) 2) สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ความสงบ การเกิดสมาธิในการทำงาน เกิดความอิ่มเอิบเบิกบานใจ สนุกสนาน เช่น การประดิษฐ์สิ่งของ การทอผ้า การปั้นปูน การร้องเพลง เป็นต้น จัดเป็นสื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะใจ (mental well-being folk media) 3) สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นให้เกิดความกล้าแสดงออก ความมั่นใจ การรวมกลุ่ม การทำงานเป็นทีม การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รวมทั้งการดูแลสุขภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่น การแสดงละครพื้นบ้าน การพายเรือ การปลูกป่า เป็นต้น จัดเป็นสื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะสังคม (social well-being folk media) 4) สื่อพื้นบ้านที่มุ่งเน้นการเรียนรู้รากเหง้า วิถีชีวิตดั้งเดิม การเกิดจิตสำนึกหวงแหน วัฒนธรรม การภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ การมีจริยธรรม การเป็นคนดี เช่น พิธีกรรมไหว้ครู การทำ

เครื่องสักการบูชา การไหว้บรรพบุรุษ การรดน้ำคำหัว การฟังเทศน์ เป็นต้น จัดเป็นสื่อพื้นบ้าน เสริมสร้างสุขภาวะปัญญาหรือจิตวิญญาณ (spiritual well-being folk media)

นอกจากนี้ เพื่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน จึงมีความจำเป็นต้องคำนึงถึงการขับเคลื่อนการใช้สื่อพื้นบ้านเสริมสร้างสุขภาวะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในลักษณะ บทบาทเครือข่าย อาทิ โรงเรียน วัด ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรชุมชน/ผู้นำท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลต่อการขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพสู่การเสริมสร้างสุขภาวะด้วยสื่อพื้นบ้านที่ยั่งยืน ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นไปตามหลักการที่ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2550) ได้ให้หลักการสร้างสังคมที่ดีงาม อยู่เย็นเป็นสุข ต้องมีส่วนร่วมจากภาคที่สำคัญคือ ประชาชนในท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและราชการส่วนภูมิภาค โดยต้องมีการจัดการตนเองของประชาชน ระดมพลังสร้างสรรค์ และจัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาต่อเนื่อง สอดรับกับแนวคิดการพัฒนาคนของสนิท สมักรการ (2545) ที่มุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการสร้างสุขภาวะตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมผลัดกันให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ Heuri (2004) ให้ข้อเสนอแนะว่า การสร้างความร่วมมือจากท้องถิ่น ชุมชน สามารถดำเนินการได้ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่ต้องมีส่วนร่วมของชุมชนเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบและบทเรียนที่ได้จากการศึกษาวิจัยการดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างสุขภาวะเยาวชนและชุมชน ภายใต้งบวิจัยหนุนเสริมและการออกแบบกลวิธี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้สื่อพื้นบ้านได้ทำหน้าที่ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานของประชาคมสื่อพื้นบ้าน กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรดำเนินงาน 3 ประการ คือ 1) การต่อ ยอด-ขยายผล 2) การเสริมสร้างองค์ความรู้ เพื่อการหนุนเสริม 3) การขับเคลื่อนนโยบายสู่ความร่วมมือ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประการที่ 1 การต่อ ยอด-ขยายผล

จากรูปแบบการดำเนินงานโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ครอบคลุมพื้นที่ 4 ภูมิภาคของประเทศ เกิดการขยายเครือข่ายของเยาวชนและชุมชนภาคีเครือข่ายสื่อพื้นบ้านอย่าง

กว้างขวาง ส่งผลต่อการพัฒนาเยาวชน ผู้เป็นทรัพยากรสำคัญของประเทศ ดังนั้น เพื่อเป็นการต่อยอด ขยายผลให้ต่อเนื่องและยั่งยืน ผู้วิจัยมีข้อเสนอคือ

1. ส่งเสริมการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องด้วยการสนับสนุนทรัพยากร วิชาการ และ จัดกระบวนการส่งเสริมศักยภาพผู้ดำเนินงาน ในการคิดวิเคราะห์ ค้นหารูปแบบ กลวิธีที่เหมาะสม กับพื้นที่ ประเภทสื่อพื้นบ้าน และธรรมชาติของเยาวชน เพื่อให้เกิดรูปแบบใหม่ที่สร้างสรรค์ นำสู่ การส่งเสริมการใช้สื่อพื้นบ้าน อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่ที่กลม่อมเกลาสังคม และส่งเสริม คุณค่าความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาไทย

2. ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแกนนำโครงการ แกนนำเยาวชน ในการเป็นผู้นำการสืบทอด และใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึก และการเป็นผู้มีจิต อาสาอย่างแท้จริง ทั้งนี้ อาจมีการขยายผลโดยบูรณาการความรู้สื่อพื้นบ้านกับหลักสูตรท้องถิ่น และ ส่งเสริมครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ทั้งในรูปแบบทางการ และรูปแบบ ธรรมชาติที่เป็นการถ่ายทอดในระบบเครือญาติ

3. ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตลอดกระบวนการทั้งการร่วม คิด ร่วมบริหาร ร่วมดำเนินงาน และร่วมทรัพยากร โดยมุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ส่งเสริม ความเป็นสื่อพื้นบ้านบนพื้นฐานความร่วมมือของผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง เพื่อการ ดำเนินงานที่ยั่งยืนต่อไป

ประกาศที่ 2 การเสริมสร้างองค์ความรู้เพื่อหนุนเสริม

ภายใต้สถานการณ์การดำเนินงานของโครงการที่เป็นกรณีศึกษา พบมีการปรับใช้สื่อ พื้นบ้านตามสภาพการณ์ของยุคสมัย และรองรับความต้องการพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ อาจส่งผล กระทบต่อการกลืนกลาย และเกิดทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม จนคุณค่าดั้งเดิมปรับเปลี่ยนเป็นสินค้า ทางวัฒนธรรม ดังนั้น เพื่อเป็นการเฝ้าระวัง และดำเนินการภายใต้องค์ความรู้อย่างเท่าทัน จนเกิด การต่อยอดการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้เข้มแข็ง นักวิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้หนุนเสริมการดำเนินงาน เพื่อการต่อ ยอดจากการศึกษาครั้งนี้ คือ

1. ศึกษาและประเมินผลปัจจัยความสำเร็จ ความล้มเหลว ต่อการดำเนิน โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน เพื่อค้นหารูปแบบของสื่อพื้นบ้านที่เหมาะสมในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในแต่ละบริบท เพื่อสร้างเป็นแบบจำลองสำหรับประยุกต์เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะต่อไป
2. ศึกษาและพัฒนาแนวทางการประยุกต์สื่อพื้นบ้าน เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน
3. ศึกษาแนวโน้มและการเฝ้าระวังการเปลี่ยนผ่านสื่อพื้นบ้าน และการปรับใช้บทบาทเพื่อเสริมคุณค่าความเป็นมรดกทางวัฒนธรรม กับบทบาทการมีมูลค่าเป็นสินค้าวัฒนธรรมอย่างมีคุณภาพ เพื่อหาแนวทางส่งเสริมให้ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมปรับใช้สื่อพื้นบ้านอย่างรู้เท่าทัน
4. ศึกษาและพัฒนาารูปแบบเพื่อการดำรงคงอยู่ของสื่อพื้นบ้านอย่างมีคุณค่า และเหมาะสมกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

ประกาศที่ 3 การขับเคลื่อนนโยบายสู่ความร่วมมือ

ผลการดำเนินงานสะท้อนความร่วมมือขององค์กรด้านนโยบายของท้องถิ่นและชุมชนที่ร่วมผลักดันการใช้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือสร้างสุขภาวะเยาวชน เพื่อให้การดำเนินงานเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน รวมทั้งการใช้กระแสสังคมสร้างความนิยม และการตื่นตัวของคนในสังคม ดังนั้น ความร่วมมือเชิงนโยบายที่มีความชัดเจนจากภาคีทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและยั่งยืน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะคือ

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น ต้องประสานความร่วมมือในการดำเนินงานด้วยการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติ และให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ ส่งเสริม สนับสนุนบทบาทสื่อพื้นบ้านในทุกรูปแบบ
2. องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน โดยประยุกต์สื่อพื้นบ้านและสนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยจัดให้เป็นวาระ

สำคัญขององค์การที่มีองค์กรภาคประชาชน เข้าร่วมกำหนดเป็นวาระพัฒนาชุมชน ด้วยภูมิปัญญา และสื่อพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น

3. รัฐบาลควรจัดให้มีพื้นที่เฉพาะสำหรับสื่อพื้นบ้านในช่องทางสื่อกระแสหลัก เพื่อเปิดโอกาสให้สื่อพื้นบ้านมีบทบาทในการกล่อมเกลาสังคม และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในวงกว้าง จนเกิดเป็นกระแสนิยมอนุรักษ์วัฒนธรรม และปรับเปลี่ยนเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นในสังคมไทยต่อไป

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. 2551. จำนวนคดีเด็กและเยาวชนที่ถูกดำเนินคดีโดยสถานพินิจเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ จำแนกตามฐานความผิด ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2542-2551. รายงานข้อมูลสถิติประจำปีกลุ่มงานข้อมูลและสารสนเทศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาระบบงานยุติธรรมเด็กและเยาวชน.

กลุ่มเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และโครงการติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (Child Watch) สถาบันรามจิตติ. 2549. การสำรวจการใช้วัฒนธรรมการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชนเรื่อง “ชีวิตไฮเบอร์” การใช้ชีวิตสมัยใหม่และความบันเทิงแบบไฮเทคของเยาวชน. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

กาญจนา แก้วเทพ, เขียรชัย อิศรเดช, อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์, ประยุทธ์ วรรณอุดม และ อริยา เสวตามร. 2548. สื่อบ้านเพื่อการพัฒนาภาพรวมจากงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีโน ดีไซน์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2548. ก้าวต่อไปของการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีโน ดีไซน์.

กาญจนา แก้วเทพ, กำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภญา และ วีรพงษ์ พลนิกรกิจ. 2543. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กาญจนา แก้วเทพ และ เขียรชัย อิศรเดช. 2549. สื่อบ้าน ขานรับงานสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2545. สื่อสารมวลชน: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสเพรสโปรดักส์.

_____. 2548. ไตร่ตรองและมองใหม่ เมื่อจะใช้สื่อบ้านเพื่อการพัฒนา. สื่อบ้านสื่อสารสุข. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ ชงศักดิ์ ตันติปัญญ. 2550. สุขภาพไทย วัฒนธรรมไทย.

กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2535. ระบบการแพทย์พื้นบ้านในชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์
ประสานงานการแพทย์และเภสัชกรรมแผนไทย. กองแผนงานสาธารณสุข สำนักงาน
ปลัดกระทรวงสาธารณสุข.

_____. 2546. อำนาจและคอร์ปชั่น: ถอดรหัสวัฒนธรรมราชการสาธารณสุข.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.

ขจร ฝ้ายเทศ. 2548. การสื่อสารทางการเมืองในเพลงลูกทุ่งไทย พ.ศ.2507-2547. ปรินญา
การศึกษาดุสิตบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ขนิษฐา นิลผึ้ง. 2549. ศิลปะปูนปั้นเมืองเพชรบุรี. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน (สพส.). 2548. สื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุข.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพเยาวชนปีที่ 1. 2551. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม
สุขภาพ. (อัดสำเนา)

จุมพล รอดคำดี. 2542. สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ฤทธิ์ ขตุติโย, กนก กาคำ และ กาญจนา แก้วเทพ. 2549. “สื่อพื้นบ้านเพื่อการสมานรอยร้าว
ชุมชน: กรณีศึกษาโครงการเทศน์มหาชาติเพื่อสร้างสุขภาพชุมชน”. รวมบทความขับ
กลั่น คัดกรอง ทรงดู: สื่อพื้นบ้านสารสุข. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 166-236.

ดวงพร คำณูวัฒน์, เนตร หงษ์ไกรเลิศ, สิรินทร พิบูลภาณุวัฒน์, สุนิดา ศิวปฐมชัย, กัญชิตา ประพฤติธรรม, กุลธิดา จันทร์เจริญ และ ดวงแข บัวประโคน. 2553. **สื่อพื้นบ้านสถานสุข.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดทังค์เมท.

ดวงพร คำณูวัฒน์, เนตร หงษ์ไกรเลิศ, กุลธิดา จันทร์เจริญ, สุนิดา ศิวปฐมชัย, สิรินทร พิบูลภาณุวัฒน์ และ ดวงแข บัวประโคน. 2554. **สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพเยาวชน.** นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ดวงพร คำณูวัฒน์, พรทิพย์ อุสุรัตน์ และ ปิยะนันท์ ลำเถาเงิน. 2550. **บทบาทของสื่อชุมชนต่อการสร้างความอยู่ดีมีสุข กรณีการบันทึกบัญชีครัวเรือน.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.

ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์. 2549. **การสำรวจสถานะองค์ความรู้และแนวทางพัฒนาทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันปริกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ธีรชัย อัครเดช. 2548. “สื่อพื้นบ้าน กับภาระงานด้านการส่งเสริมสุขภาพชุมชน”. **รวมบทความสื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุข.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. 2545. **โนรา: วัฒนธรรมสุขภาพชุมชน.** พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (อัดสำเนา).

นิษฐา หรุ่นเกษม. 2549. “แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการรู้เท่าทันสื่อเพื่อสุขภาพ”. **รวมบทความหนังสือชุดถอดบทเรียนการทำงานโครงการสื่อสร้างสรรค์สุขภาพ ลำดับที่ 1 “เปิดประตูสู่การรู้เท่าทันสื่อ: แนวคิด ทฤษฎีและประสบการณ์การรู้เท่าทันสื่อเพื่อสุขภาพ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทมิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

ประภากร แก้ววรรณ. 2547. “การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นปลาไร่ข้ามปี บ้านหนองบัวน้อย หนองสระปลา อ.หนองหาน จ.อุดรธานี. **วารสารบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.** 22 (3): 23-31.

ประเวศ วะสี. 2549. การพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน สุขภาวะชุมชนเป็นรากฐานของสุขภาวะ
ทั้งมวล. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2549. แนวคิดและความใฝ่ฝันของ 14 นักคิด
อาวุโสไทย. ใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2549.
วิถีใหม่แห่งการพัฒนา: วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย. โครงการตำราลำดับที่ 43 ศูนย์บริการ
เอกสารวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประสิทธิ์ เลี้ยงศิริพงศ์. 2551. “ประเพณีบูชาเสาอินทขิลหลักเมืองเชียงใหม่”. รวมบทความ
หนังสือชีวิตไทยชุดอีตฮอยเฮา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์, ดวงพร คำบุญวัฒน์, หฤทัย ชัยนาค, ศิวพร ศรีสมัย, ดวงแข บัวประโคน
และ จำเริญ ไชย. 2549. การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน: จากแนวคิดสู่
ปฏิบัติการวิจัยในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุญชัย. 2551. ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พจน์ เขยจรรยา, เมตตา วัฒนานุกูล และ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์. 2541. แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์.
(พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง จำกัด.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. 2550. แผนที่ความดี ฉบับ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ปฏิบัติการขับเคลื่อน
ยุทธศาสตร์สังคมไม่ทอดทิ้งกัน. ประชาชาติธุรกิจ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มติชน.

ลัดดา เหมาะสุวรรณ. 2547. สภาวะสุขภาพและสังคมของเด็กไทย. หนังสือชุดโครงการวิจัย
พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย.

วิพุธ พูลเจริญ. 2544. **สุขภาพ: อุดมการณ์และยุทธศาสตร์ทางสังคม**. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

วีระพงษ์ แสง-ชูโต. 2544. **การวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้านในทางวิทยาศาสตร์ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย**. ปรินญาการศึกษาคุณูปัณนิต สาขาวิทยาศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศรีปาน รัตติกาลชลกร. 2538. **บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง**. วิทยานิพนธ์นิเทศมหาบัณฑิต (การประชาสัมพันธ์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศุภสิทธิ์ พรรณนารุโณทัย. 2543. **การลงทุนในเด็ก: รัฐ ชุมชนและครอบครัว ควรลงทุนด้านใดให้มากขึ้น**. รายงานการวิจัยชุดโครงการเด็ก เยาวชนและครอบครัว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. 2549. **ระบบสุขภาพ: ความมุ่งหมายใหม่ของสังคมไทย**. เอกสารชุดการประชุมผลกระทบทางสุขภาพ เล่มที่ 1. เฉลรัตน์ สุขกำเนิด (บรรณาธิการ). นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. หน้า 7-10.

สนธยา พลศรี. 2545. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.

สนิท สมักรการ. 2545. **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

สมการ กวียะ. 2547. **สถานภาพปัจจุบันของสื่อพื้นบ้านกับการพัฒนาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม**. เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ มิติใหม่ของสื่อพื้นบ้าน: บทบาทของศิลปินพื้นบ้านในฐานะนักสื่อสารเพื่อการพัฒนาและถ่ายทอดวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โกสินทร์.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2534. **สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษา วิเคราะห์ และปฏิบัติงานชุมชน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- _____. 2552. การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม แนวความคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมสุข หินวิมาน. 2548. สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข: แนวคิดและความหมาย. ในสื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุข
ปรารภ จันทรพันธุ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า
54-55.

- _____. 2549. การสื่อสารกับการสร้างเสริมศักดิ์ศรีแห่งสื่อพื้นบ้าน. ในสื่อพื้นบ้านแข็งแกร่ง
สุภาวะชุมชนเข้มแข็ง. กาญจนา แก้วเทพ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 131-135.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2550. ทฤษฎีสังคมวิทยา เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. (พิมพ์
ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2552. ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันใน
สังคมไทย: ปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2550. รายงานการสำรวจการใช้เครื่องมือ/อุปกรณ์เทคโนโลยีสารสนเทศ
และการสื่อสาร (ครัวเรือน) ไตรมาส 3 พ.ศ. 2550. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติ
แห่งชาติ.

สำนักงานเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. 2549. สื่อโทรทัศน์กับการใช้ความรุนแรงในกลุ่ม
เยาวชน กรณีศึกษานักเรียน/นักศึกษาในกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
เอแบคโพลล์.

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข. 2550. แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติในช่วง
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 แผนยุทธศาสตร์
สุขภาพพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

_____. 2552. รายงานสถานการณ์และแนวโน้มของปัจจัย ต่าง ๆ ที่มีผลต่อสุขภาพเด็กไทย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

สุดา เนตรสว่าง. 2549. การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญา
ท้องถิ่น: กรณีศึกษาการติกลองปฐา โรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม จังหวัดลำปาง. ปรินญา
การศึกษาคุษภักดิ์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยบูรพา.

สุเทพ สุนทรเกตุ. 2540. ทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย พื้นฐานแนวความคิดทฤษฎีทางสังคมและ
วัฒนธรรม. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ไกลบอลวิชั่น.

สุพัตรา สุภาพ. 2531. สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี. พิมพ์ครั้งที่
6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

_____. 2551. การจัดกลาในสังคม. ใน คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 11.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรางค์ จันทวานิช. 2551. ทฤษฎีสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ วี. พรินท์.

สุรพล วิรุฬกรักษ์. 2530. สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา. วารสารสังคมพัฒนา. (4): 40.

อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์. 2547. แนวทางการเสริมและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา
ชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2548. “การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาแนวทางการเสริมสร้างและพัฒนา
สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน บทเรียนจากห้างฉัตร”. รวมบทความและเนื้อหาจากการ
ประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องยุทธศาสตร์การปฏิบัติงานวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทเอกพิมพ์ไท จำกัด, 213-240.

อนรรักษ์ กัณหาภิ. 2550. ผลของสื่อพื้นบ้านต่อการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในเขตอำเภอ
บ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี. สาขาสื่อสารมวลชน. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ. 2549. “การใช้และพัฒนา “สื่อบุคคล” เพื่อการสื่อสารสุขภาพ”. รวมบทความ
หนังสือชุดถอดบทเรียนการทำงานโครงการสื่อสารสร้างสรรค์สุขภาพ ลำดับที่ 1 “เปิดประตูสู่
การรู้เท่าทันสื่อ: แนวคิด ทฤษฎีและประสบการณ์การรู้เท่าทันสื่อเพื่อสุขภาพ.
กรุงเทพมหานคร: บริษัทสมิเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

อานันท์ กาญจนพันธ์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2531. พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิต
ใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม. ใน ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการ
บรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อำพล จินดาวัฒนะ. 2551. ถามมาตอบไป เข้าใจ สข. นนทบุรี: เจ.เอส. การพิมพ์.

อุณาโลม จันทร์รุ่งมนีกุล. 2549. เปิดประตูการรู้เท่าทันสื่อ แนวคิด ทฤษฎีและประสบการณ์การ
รู้เท่าทันสื่อเพื่อสุขภาพ. นนทบุรี: บริษัทสมิเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

Abbind, S. and E. M. Rogers. 1989. **India Information Revolution**. Newdelhi: Sage
Publications.อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, คำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภาษา และ วีรพงษ์
พลนิกรกิจ. 2543. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย: 33-34.

Annan, K. A. 2000. Keynote Speech. **Millenium World Peace Summit of Religious and
Spiritual Leader**. New York: USA. 27-31 August 2000.

Bandura, A. 1971. **Social Learning Theory**. New York: General Learning.

Berrigan, F.J. 1979. **Access and Participation**, Paris: UNESCO. อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ,
คำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภาษา และ วีรพงษ์ พลนิกรกิจ. 2543. สื่อเพื่อชุมชน การ
ประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: 38-41.

- Gerbner, G. 1998. **"Cultivation Analysis: An Overview."** Mass Communication & Society, Vol. 1, Mo 3/4,
- Goodenough, W. H. 1986. **Co-operation in change.** New York: Russed Sage Foundation.
- Heuri, N. 2004. **Folk Media as Means of Entertainment Education and Community Motivation.** Family Programmes Promotion Service, Kenya (Online).
<http://www.comminit.com/en/node/57764//36>, search 5/15/2009).
- Kaye, B. K. and T. J. Johnson. 2003. **From Here to Obscurity: Media Substitution Theory and raditional Media in an On-line Word.** Journal of the American Society for Information Science and Technology, 54 (3): 260-273.
- Kumar, H. 2006. Folk Media and Rural Development. **Indian Media Student Journal.** 1 (1): 93-98.
- Linton, R. 1943. **"Nativistic Movement"**. American Anthropologist, Vol.25, pp.230-240.
- Maslow, A. H. 1970. **Motivation and personality.** 2nd ed. New York: Harper & Raw.
- McQuai, D. 1983. **Mass Communication Theory.** : Sage Publications. อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, กำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภษา และ วีรพงษ์ พลนิกรกิจ. 2543. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: 34.
- Metta, R. F. 1981. **"A Model for Democratic Communication "**: Development Dialogue 2. อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, กำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภษา และ วีรพงษ์ พลนิกรกิจ. 2543. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: 36-38.

Pottor, W. J. 2001. **Media Literacy**. Thousand Oaks: Sages.

Schaefer, R. T. 2008. **Sociology Matters**. 3rd ed. New York: McGraw-Hill Company Inc.

Servaes, J. E. 1996. **Participatory Communication for Social Change**. Sage Publication.

Silver, D. 2001. **Song and Storytelling: Bringing Health Messages to Life in Uganda**.
Education for Health, 14 (1): 51-60.

Somavi, J. R. 1981. **“The Democratization of Communication”**: Development Dialogue 2.
อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, กำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภษา และ วีรพงษ์ พลนิกรกิจ.
2543. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย: 34-35.

Walt, G. 1998. **Crisis of Identity: Health cooperation in a global network. Meeting on
World Health**. Mexico City. อ้างใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2548. **ขับเคลื่อนวาระ
สุขภาพไทย ประชาสังคมกับการปฏิรูประบบสุขภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
บริษัทสร้างสื่อจำกัด. หน้า 82-83.

ภาคผนวก

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อโครงการสื่อพื้นที่ดำเนินการ.....
2. ชื่อให้ข้อมูล (นาย/นาง/นางสาว/ยศ) นามสกุล
3. อายุ.....ปี ประสบการณ์ในการทำงานด้านสื่อพื้นที่บ้าน.....ปี
4. จังหวัดที่เป็นภูมิลำเนา.....
5. ผู้ดำเนินโครงการเป็นคนในพื้นที่หรือไม่ () ใช่ () ไม่ใช่
6. ท่านมีความสัมพันธ์หรือมีบทบาทอย่างไรในพื้นที่ที่ดำเนินโครงการ
 - () เป็นผู้นำชุมชน ระบุ.....
 - () เป็นปราชญ์/ศิลปินชาวบ้าน ระบุ ความเชี่ยวชาญ.....
 - () เป็นสมาชิกในชุมชน ไม่มีบทบาทหน้าที่ใดเป็นพิเศษ
 - () เป็นบุคคลภายนอกชุมชน เข้ามาเพื่อทำโครงการเท่านั้น
 - () อื่น ๆ ระบุ.....
7. อาชีพ () ข้าราชการ / พนักงานของรัฐ () รับจ้าง () เกษตรกร
 - () ธุรกิจส่วนตัว () รัฐวิสาหกิจ () อื่น ๆ ระบุ.....
 - () ไม่มีอาชีพ
8. รายได้ต่อเดือน.....บาท/เดือน
9. ระดับการศึกษา () ชั้นประถมศึกษาปีที่..... () มัธยมศึกษาปีที่.....
 - () ปริญญาตรี ระบุ สาขา.....
 - () ปริญญาโท ระบุ สาขา.....
 - () อื่น ๆ ระบุ.....

10. พื้นที่ดำเนินโครงการ เลขที่ ตำบล อำเภอ
 จังหวัด เบอร์โทรศัพท์.....
 โทรศัพท์มือถือ.....e-mail address.....

11. ลักษณะพื้นที่ดำเนินโครงการ

() เป็นพื้นที่เมือง () เป็นพื้นที่ชนบท () เป็นหมู่บ้านบนพื้นที่สูง () อื่น ๆ ระบุ.....

12. ลักษณะอาชีพของประชากรในพื้นที่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ โดยเรียงจากมากไปน้อย)

() รับจ้าง ระบุ.....

() ค้าขาย

() เกษตรกร

() ทำไร่ ระบุ.....

() อื่น ๆ

13. เยาวชนของชุมชนที่ดำเนินโครงการ ส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างทำกิจกรรมอะไร (ตามการรับรู้ของท่าน)

() ทำกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ ระบุกิจกรรม

.....

() เรียนพิเศษ () เล่นเกม () ศึกษากับเพื่อนฝูง () มั่วสุม ระบุ.....

() อื่น ๆ ระบุ.....

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและการดำเนินโครงการ

14. พื้นที่ที่ท่านดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านนั้น ชุมชนมีวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านประเภทใดบ้างระบุ

.....

.....

15. ระบุประเภท เหตุผลที่ใช้ซื้อพื้นที่บ้านในโครงการ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ กรณีใช้มากกว่า 1 ล้อ)

() การบอกเล่า ระบุ.....

ระบุเหตุผลที่ท่านเลือกซื้อประเภทนี้.....

.....

() การแสดง การละเล่น ระบุ

ระบุเหตุผลที่ท่านเลือกซื้อประเภทนี้.....

.....

() ล้อวัตถุ ระบุ.....

ระบุเหตุผลที่ท่านเลือกซื้อประเภทนี้.....

.....

() พิธีกรรม ระบุ.....

ระบุเหตุผลที่ท่านเลือกซื้อประเภทนี้.....

.....

() อื่นๆ ระบุ.....

ระบุเหตุผลที่ท่านเลือกซื้อประเภทนี้.....

.....

16. ผู้ที่ริเริ่มโครงการซื้อพื้นที่บ้านนี้ คือใคร

() ตัวท่านเอง () ศิลปินพื้นบ้าน () ชาวชน () ชุมชน ระบุ.....

() ร่วมกันริเริ่ม ระบุกลุ่มผู้ริเริ่ม.....

() อื่น ๆ ระบุ.....

17. อะไรคือแรงบันดาลใจที่ทำให้ท่าน (หรือกลุ่มผู้ริเริ่มในข้อ 17) ทำโครงการซื้อพื้นที่บ้าน

.....

.....

.....

18. ระบุชื่อแกนนำโครงการ (ผู้ใหญ่และหรือเยาวชนที่เป็นแกนนำ)

- 1) อายุ ปี
- 2) อายุ ปี
- 3) อายุ ปี
- 4) อายุ ปี
- 5) อายุ ปี
- 6) อายุ ปี

19. ระบุชื่อครูศิลปิน (พ่อครู แม่ครู) ที่ร่วมถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนในโครงการ

- 1) อายุ ปี
- 2) อายุ ปี
- 3) อายุ ปี
- 4) อายุ ปี
- 5) อายุ ปี
- 6) อายุ ปี

20. ระบุหน่วยงาน/องค์กร ในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)
- 6)

21. ระบุจำนวนเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ ตั้งแต่เริ่ม และเสร็จสิ้นโครงการ รวมทั้งการเกิดแกนนำเยาวชน

()	จำนวนเยาวชน ขณะเริ่ม โครงการ ปีที่ 1	จำนวน คน
()	จำนวนเยาวชน เมื่อเสร็จสิ้น โครงการ ปีที่ 1	จำนวน คน
()	เกิดแกนนำเยาวชนในโครงการ ปีที่ 1	จำนวน คน

22. บทบาทของเยาวชนในโครงการที่มีต่อสื่อพื้นบ้าน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () เป็นผู้ร่วมกิจกรรม ที่ท่านเป็นผู้กำหนด ระบุ กิจกรรม.....

 () เป็นผู้ร่วมคิด วางแผนกิจกรรมในระหว่างโครงการ ระบุกิจกรรม.....

 () เป็นผู้ร่วมคิด วางแผนกิจกรรมตั้งแต่เริ่มโครงการ ระบุกิจกรรม.....

 () อื่น ๆ

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของท่านต่อการใช้สื่อพื้นบ้านพัฒนาสุขภาวะเยาวชน

23. สื่อพื้นบ้านในโครงการที่ท่านดำเนินการ ช่วยสร้างเสริมสุขภาวะเยาวชนด้านใดบ้าง

- () กาย อย่างไร
 () ใจ อย่างไร
 () จิตวิญญาณ อย่างไร
 () สังคม อย่างไร

24. ท่านคิดว่าใครได้รับประโยชน์จากโครงการที่ท่านดำเนินการนี้บ้าง และได้รับอย่างไร

- () เด็ก/เยาวชน ระบุการได้รับประโยชน์.....

 () ผู้ใหญ่ ระบุการได้รับประโยชน์.....

 () ผู้สูงอายุ ระบุการได้รับประโยชน์.....

25. ท่านคิดว่าความรู้สึกของเยาวชนที่มีต่อสื่อพื้นบ้านในโครงการฯ เป็นอย่างไร

.....

26. ท่านคิดว่าอะไรเป็นแรงจูงใจ หรือสร้างความสนใจต่อเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการนี้ ระบุเหตุผล

() ตัวท่านเอง ระบุเหตุผล.....

.....

() ความน่าสนใจของสื่อพื้นบ้าน ระบุเหตุผล.....

.....

() มีต้นแบบหรือศิลปินตัวอย่าง ระบุเหตุผล.....

.....

() เพื่อน ระบุเหตุผล.....

() ผู้ปกครอง ระบุเหตุผล.....

() อื่นๆ ระบุเหตุผล.....

.....

.....

27. ท่านมีวิธีการอย่างไร ในการสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนที่เข้าร่วมโครงการนี้ อธิบายพอสังเขป

.....

.....

.....

.....

.....

.....

28. เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการนี้ มีการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาวะ เป็นอย่างไร อธิบายพอสังเขป

.....

.....

.....

.....

.....

.....

29. หากจะให้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสุขภาวะ เยาวชน

29.1 ท่านจะมีวิธีการหรือแนวทางพัฒนาโครงการให้ยั่งยืนได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

29.2 ใครบ้างควรมีส่วนร่วม และบทบาทอย่างไรในการดำเนินงาน

() เยาวชนในชุมชน โดย

() ผู้ใหญ่ในชุมชน โดย

() ผู้สูงอายุในชุมชน โดย

() องค์กรท้องถิ่นในชุมชน โดย

() องค์กรภาครัฐในเมือง โดย

() องค์กรเอกชน โดย

() อื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

.....

**ประเด็นสัมภาษณ์เชิงลึก “การดำเนินงานสื่อพื้นบ้านในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
เพื่อสร้างสุขภาวะเยาวชน”**

สำหรับกลุ่มแกนนำ โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ปีที่ 1

1. แกนนำโครงการประกอบด้วยใครบ้าง ที่มา หลักการของการคัดเลือกแกนนำโครงการเป็นอย่างไร
2. มีแกนนำชุมชน เข้าร่วมโครงการนี้หรือไม่ อย่างไร
3. การก่อเกิด ที่มาของการดำเนินโครงการนี้ เป็นอย่างไร
4. ทำไมตัดสินใจร่วมโครงการ อะไรคือแรงบันดาลใจ หรือแรงจูงใจ
5. วิถีชีวิตของชุมชนมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร
6. มุมมองต่อความสัมพันธ์ของเยาวชนกับครอบครัว คนในชุมชน และวิธีการใช้สื่อพื้นบ้าน รวมทั้งการดำรงคงอยู่
7. ชุมชนมีวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านประเภทใดบ้าง และเป็นอย่างไร
8. เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อสมัยใหม่ คิดว่าสื่อพื้นบ้านเหมาะกับการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนหรือไม่ เพราะอะไร
9. เยาวชนในชุมชนนี้ ส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างทำกิจกรรมอะไร
10. ทำไมจึงเลือกสื่อพื้นบ้านประเภทนี้ เป็นเครื่องมือในการสร้างสุขภาวะเยาวชนในชุมชน
11. รากเหง้าของสื่อพื้นบ้านประเภทนี้ เป็นอย่างไร อะไรที่คิดว่าเป็นจุดสำคัญทั้งที่เป็นเชิงบวก และวิกฤติ ที่ทำให้ต้องคำนึงถึงสื่อพื้นบ้านนี้
12. สื่อพื้นบ้านในโครงการ มีความสัมพันธ์อย่างไรกับวิถีชุมชน และมีสถานภาพเป็นอย่างไร ต้องการการสืบทอด สานต่อหรือไม่ มีแรงขับเคลื่อนอย่างไร
13. สื่อพื้นบ้านที่ใช้ในโครงการนี้ มีความเหมาะสมต่อการสร้างสุขภาวะของคนในชุมชน และกลุ่มเยาวชนหรือไม่ และมีจุดเด่นในการสร้างความน่าสนใจต่อเยาวชนอย่างไร
14. ใช้กลวิธีอย่างไรในการสร้างจิตสำนึกรักสื่อพื้นบ้าน และสร้างการมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ
15. จะมีการพัฒนาวิธีการอย่างไร ให้เยาวชนสนใจสื่อพื้นบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
16. เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ มีความเปลี่ยนแปลงในด้านไหนบ้าง (สุขภาวะ) และเป็นอย่างไร
17. มีวิธีการประเมินสุขภาวะเยาวชนอย่างไร และมีวิธีการเฝ้าระวังปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสุขภาวะของเยาวชนและคนในชุมชนอย่างไร (ในความคิดเห็นของแกนนำ และการดำเนินงานที่เป็นอยู่ของชุมชน)
18. เยาวชนจะสามารถเป็นแกนนำในการสานต่อสื่อพื้นบ้านของชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร

19. จะมีแนวทางอย่างไรในการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเยาวชน ดำเนินงานสื่อพื้นบ้าน
20. องค์กรชุมชนใดบ้างที่ให้การสนับสนุนหรือมีส่วนร่วมในโครงการ หรือไม่ อย่างไร
21. ชุมชนมีพ่อครูแม่ครูหรือไม่ อย่างไร และชุมชนมีวิธีการอย่างไรในการส่งเสริมให้พ่อครู แม่ครู ถ่ายทอดความรู้สื่อพื้นบ้านสู่ชุมชนและเยาวชน
22. คิดว่าใครควรเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องสื่อพื้นบ้าน
23. จะมีวิธีการอย่างไรให้สื่อพื้นบ้าน เป็นประเด็นที่ชุมชนต้องให้ความสำคัญ และระดมทรัพยากร ในชุมชนเพื่อให้สื่อเป็นของพื้นบ้านอย่างแท้จริง
24. หากมีกลุ่มผู้ใหญ่ หรือภาครัฐไม่เห็นด้วยกับโครงการสื่อพื้นบ้าน จะมีวิธีอย่างไรสร้างการมีส่วนร่วมหรือการยอมรับและสนับสนุนการดำเนินงาน
25. หากจะให้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะ เยาวชนให้มีสุขภาพะ มีวิธีการหรือแนวทางที่ยั่งยืนได้อย่างไร และใครควรมีบทบาท

ประเด็นสนทนากลุ่ม

“การดำเนินงานสื่อพื้นบ้านในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสร้างสุขภาวะเยาวชน”

สำหรับกลุ่มแกนนำชุมชน โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ปีที่ 1

1. แกนนำชุมชน ประกอบด้วยใครบ้าง และมีแกนนำชุมชน เข้าร่วมโครงการนี้หรือไม่ อย่างไร
2. ชุมชนมีวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านประเภทใดบ้าง และเป็นอย่างไร
3. รู้จักโครงการนี้ได้อย่างไร เริ่มต้นเข้าร่วมโครงการนี้ในบทบาทอะไร และอย่างไร
4. สื่อพื้นบ้านในโครงการ มีความสัมพันธ์อย่างไรกับวิถีชุมชน และมีสถานภาพเป็นอย่างไร ต้องการการสืบทอด สานต่อหรือไม่
5. สื่อพื้นบ้านที่ใช้ในโครงการนี้ มีความเหมาะสมต่อการสร้างสุขภาวะของคนในชุมชน และกลุ่มเยาวชนหรือไม่ และมีจุดเด่นในการสร้างความน่าสนใจต่อเยาวชนอย่างไร
6. แกนนำชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการอย่างไร
7. ทำไมตัดสินใจร่วมโครงการ อะไรคือแรงบันดาลใจ หรือแรงจูงใจ
8. มุมมองต่อความสัมพันธ์ของเยาวชนกับครอบครัว คนในชุมชน และวิธีการใช้สื่อพื้นบ้าน รวมทั้งการดำรงคงอยู่
9. เยาวชนในชุมชนนี้ ส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างทำกิจกรรมอะไร
10. เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อสมัยใหม่ คิดว่าสื่อพื้นบ้านเหมาะกับการเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชนหรือไม่ เพราะอะไร
11. จะมีวิธีการอย่างไร ให้เยาวชนสนใจสื่อพื้นบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
12. เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ มีความเปลี่ยนแปลงในด้านไหนบ้าง (สุขภาวะ) และเป็นอย่างไร
13. คิดว่าเยาวชนจะสามารถเป็นแกนนำในการสานต่อสื่อพื้นบ้านของชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร
14. จะมีแนวทางอย่างไรในการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเยาวชน ดำเนินงานสื่อพื้นบ้าน
15. องค์กรชุมชนใดบ้างที่ให้การสนับสนุนหรือมีส่วนร่วมในโครงการ หรือไม่ อย่างไร
16. ชุมชนมีพ่อครูแม่ครูหรือไม่ อย่างไร และชุมชนมีวิธีการอย่างไรในการส่งเสริมให้พ่อครู แม่ครู ถ่ายทอดความรู้สื่อพื้นบ้านสู่ชุมชนและเยาวชน
17. คิดว่าใครควรเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องสื่อพื้นบ้าน
18. หากมีกลุ่มผู้ใหญ่ หรือภาครัฐไม่เห็นด้วยกับโครงการสื่อพื้นบ้าน จะมีวิธีอย่างไรสร้างการมีส่วนร่วมหรือการยอมรับและสนับสนุนการดำเนินงาน
19. หากจะให้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะ เยาวชนให้มีสุขภาวะ มีวิธีการหรือแนวทางที่ยั่งยืนได้อย่างไร และใครควรมีบทบาท

ประเด็นสนทนากลุ่ม“การดำเนินงานสื่อพื้นบ้านในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อสร้างสุขภาวะ
เยาวชน” สำหรับกลุ่มแกนนำเยาวชน โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ปีที่ 1

1. พื้นที่ที่ท่านดำเนินโครงการสื่อพื้นบ้านนั้น ชุมชนมีวิถีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านประเภทใดบ้าง
2. เยาวชนของชุมชนที่ดำเนินโครงการ ส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างทำกิจกรรมอะไร
3. รู้จักโครงการนี้ได้อย่างไร เริ่มต้นเข้าร่วมโครงการนี้ในฐานะอะไร และอย่างไร
4. รู้สึกอย่างไรเมื่อได้ยื่นคำว่าสื่อพื้นบ้านในครั้งแรก
5. ทำไมตัดสินใจร่วมโครงการ อะไรคือแรงบันดาลใจ หรือแรงจูงใจ
6. สื่อพื้นบ้านในโครงการ คืออะไร มีความสัมพันธ์อย่างไรกับวิถีชุมชน มีความน่าสนใจ/มีประโยชน์อย่างไร (ต่อสุขภาวะ)
7. กิจกรรมที่ทำในโครงการ มีอะไรบ้าง
8. ตอนนี้เป็นแกนนำเยาวชน มีหน้าที่อะไรบ้างในชุมชน และในโครงการ
9. รู้สึกอย่างไรกับการเป็นแกนนำเยาวชน จะทำอย่างไรในฐานะการเป็นแกนนำ
10. เพื่อนที่ไม่สนใจสื่อพื้นบ้านมีปฏิกิริยาอย่างไรบ้าง มีวิธีการโต้ตอบหรือไม่ อย่างไร เคยชวนมาร่วมงานหรือไม่ อย่างไร
11. เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อสมัยใหม่ คิดว่าสื่อพื้นบ้านเหมาะกับเยาวชนหรือไม่ เพราะอะไร
12. จะมีวิธีการอย่างไร ให้เยาวชนสนใจสื่อพื้นบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
13. เยาวชนที่เข้าร่วมโครงการ มีความเปลี่ยนแปลงในด้านไหนบ้าง (สุขภาวะ)
14. คิดว่าเยาวชนจะสามารถเป็นแกนนำในการสานต่อสื่อพื้นบ้านของชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร
15. ก่อนเริ่มโครงการนี้ เคยพูดคุยกับคนแต่ละคนภายในชุมชนบ่อยแค่ไหน อย่างไร และรู้สึกอย่างไร
16. หลังจากที่ทำโครงการนี้ รู้สึกอย่างไรกับคนแต่ละคนภายในชุมชน
17. พ่อ แม่ให้การสนับสนุนในการร่วมกิจกรรมโครงการหรือไม่ อย่างไร
18. องค์กรชุมชนใดบ้างที่ให้การสนับสนุนหรือมีส่วนร่วมในโครงการ และมีส่วนร่วมอย่างไร
19. คิดว่าใครควรเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องสื่อพื้นบ้าน
20. หากมีกลุ่มผู้ใหญ่ หรือภาครัฐไม่เห็นด้วยกับโครงการสื่อพื้นบ้าน จะมีวิธีอย่างไรสร้างการมีส่วนร่วมหรือการยอมรับและสนับสนุนการดำเนินงาน
21. จะมีแนวทางอย่างไรในการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายเยาวชน
22. หากจะให้สื่อพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะ เยาวชนให้มีสุขภาวะ มีวิธีการหรือแนวทางที่ยั่งยืนได้อย่างไร และใครควรมีบทบาท

ภาคผนวก ข
รายชื่อกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาจำแนกตามกลุ่มเป้าหมาย
และโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน

ตารางผนวกที่ 1 รายชื่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำแนกตามลักษณะการเก็บข้อมูลและโครงการสื่อพื้นบ้าน
เพื่อสุขภาวะเยาวชน

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จากการสำรวจ สัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม

การสำรวจแกนนำโครงการด้วยแบบสัมภาษณ์

1. นางกรวรรณ พนาวงค์ โครงการเพื่อนไต่ประชุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน
อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
2. นางอุสา ศรีสุวรรณ โครงการเบิกฟ้าล้านนา สืบฮีต สานฮอย ผ่อกอย
ประเพณีท้องถิ่น อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
3. พระครูสมุห์หิวัเชียร คุณธรรมโม โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและ
เยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
4. นายบุญนาค จอมธรรม โครงการคำวและจ้อย : มรดกล้านนาสานคุณค่า
สู่เยาวชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
5. นางสาวศิริพุด ไสสม โครงการเคปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน
อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
6. นางมัย บุราคร โครงการต่อยอดภูมิปัญญา “ไทยทรงดำประเพณี
เสนเรื่อน” และประเพณี “ถวคแทน” อำเภอ
วชิรบรรมี จังหวัดพิจิตร
7. นางทิพย์สุมน แก้วมูล โครงการสุขภาวะสื่อพื้นบ้านสืบสานลึเกดบเต่า
วัฒนธรรมชุมชนคนปากท่า อำเภอปากท่า
จังหวัดอุดรดิคตต์
8. นายบุญโกย ยืนเครือ โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน
เพื่อสุขภาวะเยาวชนอำเภอสังขละบุรี จังหวัด
กาญจนบุรี
9. นายประทีป อ่อนสูง โครงการละครเพลงพื้นบ้านสานสุขเพื่อเยาวชน
อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
10. นายสุรัชย์ รุณบุญรอด โครงการ“เรือ” สื่อสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง
เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร
11. นายจำลอง บัวสุวรรณ โครงการลูกหว้าสืบสานงานสกุลช่างเมืองเพชร
อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จากการสำรวจ สัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม	
การสำรวจแกนนำโครงการด้วยแบบสัมภาษณ์	
12. นายอภิเชษฐ์ เทพศิริ	โครงการสืบสานภูมิปัญญาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและเยาวชน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จากการสำรวจ สัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม	
13. นายพรม เชนวิชา	โครงการสืบสานและอนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านอาไฮศิลป์ อำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี
14. นางสาวภาณี วิจิตรโองการ	โครงการเยาวชนฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะที่ดีของชุมชน อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
15. นายวิสันต์ ฉายแก้ว	ก้นดรัมว๊ายไต้ใจสุขภาพชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
16. นายบุญสม สังข์สุข	โครงการเยาวชนสร้างสรรค์สื่อพื้นบ้านเพลงโคราช อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
17. นางสาวสรัญญา ภักดีสุวรรณ	โครงการค่ายศิลปะดุ่มพี ดุ่มน้อง นำฮอย ฮูปแต้มแนมเบ็งมูลมัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม
18. นางสาวเมษา อุทัยรัตน์	โครงการฮูปแต้ม: ลึกในความหมาย ง่ายต่อรูปทรง ตรงต่อการแสดงออก อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
19. น.ส.สุตาภัทร หมั่นดี	โครงการลิเกฮูลูเพื่อสันติภาพ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี
20. นายมงคล ษรรัตน์	โครงการสื่อหนังสือลูกศึกษาพัฒนาคุณธรรมสัมพันธ์ชุมชน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จากการสำรวจ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

การเก็บข้อมูลภาคสนามกรณีศึกษา 4 โครงการ

กรณีศึกษาที่ 1: โครงการฟ่อนไผ่ประยุกต์ ปลุกจิตสำนึกเยาวชน อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่
การสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการ

1. นางกรวรรณ พนาวงค์

การสนทนากลุ่มแกนนำชุมชน/ครูศิลป์

1. นายพิจิตร บัวผัน
2. นายเอกชัย คำเชื้อ
3. นางสาวพันชรนันท์ ทิพโรจน์
4. นายประเสริฐ ปัญญาวงศ์
5. นางก้องคำ บุญเทียร
6. นายชอ ลุงต๊ะ
7. นายจิกต๊ะ ลุงชอ
8. นายสิงห์คำ คำมา
9. นางนุ ลุงป้าง
10. นายวิยะ ลุงจอง
11. นายลุงมหา ลุงธิ
12. นางกรวรรณ พนาวงค์

การสนทนากลุ่มแกนนำเยาวชน

1. ดช.หลาวคำ จอหนั้นตา
2. ดญ.ราตรี ลุงคำ
3. ดญ.สิริตา ลุงคำ
4. ดญ.มาริษา ลุงคำ
5. ดช.ส่า ลุงหย่า
6. ดช.เจ้า ลุงจอง
7. ดช.หม่อง ลุงจาย
8. ดญ.แสงจำ ลุงชอ
9. ดญ.ส่วย ลุงหลู่

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จากการสำรวจ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม

กรณีศึกษาที่ 2: โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน

อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

การสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการ

1. พระครูสมุห์หิวเชียร คุณธรรมโม

การสนทนากลุ่มแกนนำชุมชน/ครูศิลปิน

2. นางสาวสดี ยะอังกึม
3. นางนฤมล คำจม
4. นายสว่าง จอมศักดิ์
5. นางเทียมตา ทองมี
6. นายองอาจ อินทร์ธร
7. นางเครือวัลย์ กาวิน

การสนทนากลุ่มแกนนำเยาวชน

1. นายอภิรักษ์ ปัญญาณะ
2. นางสาวอัจฉรา จอมนงค์
3. นายภิเชษฐ์ ชันตรละ
4. นายสิทธิชัย ธรรมขันต์
5. นายประสิทธิ์ ชันแก้ว

กรณีศึกษาที่ 3: โครงการค่าวและจ้อย : มรดกล้านนาฐานคุณค่าสู่เยาวชน

อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

การสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการ

1. นายบุญนาท จอมธรรม

การสนทนากลุ่มแกนนำชุมชน/ครูศิลปิน

1. นายภูริณัฐ ปัญแก้ว
2. นายบุญนาท จอมธรรม
3. นางสุนันทา แด้มทอง
4. นายณัฐชวินทร์ พรหมกร

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จากการสำรวจ สัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม

5. นายประเสริฐ เทพวัน

6. นายบุญธรรม วุณดี

การสนทนากลุ่มแกนนำเยาวชน

1. ดช.กิตตพงษ์ ศรีชาติ

2. ดญ.น้ำผึ้ง คำเขียว

3. ดญ.มนฤดี อุอี

4. ดญ.พัชรา แลเชอกู๋

5. ดช.ทวีศักดิ์ กุลภักพงษ์

6. ดญ.อรจิรา จอมธรรม

7. ดญ.อภิญา แก้วประภา

8. ดญ.ศรัญพร ขาวูฒิ

กรณีศึกษาที่ 4: โครงการเดปอทุ๋ ถิ่นป่า สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

การสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำโครงการ

1. นางสาวศิริพุด ไสสม

การสนทนากลุ่มแกนนำชุมชน/ครูศิลป์

1. นายคำตัน จะพอ

2. นายพะกู เหล็กโพ

3. นายเนาะไฟ นุแฮ

4. นายหล้า คา

5. นายคะเนาะ มิกา

6. นายหน้าสุ มิกา

7. นายตะเปืออะ จะลี

การสนทนากลุ่มแกนนำเยาวชน

1. นายอาทิตย์ นุแฮ

2. นายสุวิทย์ เหล็กโพ

3. นายสุชาติ ชัยนา

ตารางผนวกที่ 1 (ต่อ)

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล จากการสำรวจ สัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม	
4.	นายเฉลิมชัย จะลี
5.	นางสาวชนะพร คา
6.	คุณ.สมศรี จะลี

ตารางผนวกที่ 2 รายชื่อผู้เข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

รายชื่อเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วันที่ 3 กันยายน 2554 ณ ห้องประชุมศูนย์เครือข่ายสื่อพื้นบ้านภาคเหนือตอนบน (โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา) จังหวัดเชียงใหม่	
1.	พระสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน
2.	นายองอาจ อินทร์ธรร
3.	นางสาวศรีนวล ศิริวัฒน์
4.	นางกรวรรณ พนาวงศ์
5.	เด็กหญิงเจตนา เมืองรัตน์
6.	เด็กหญิงแสงจำ ลุงซอ
7.	พระไฉน จันทร์ดวงสร
8.	นายเด่นพันธ์ อจาโร
9.	นายสมควร ทะนะ
10.	นายบุญนาถ จอมธรรม
11.	เด็กหญิงอรจิรา จอมธรรม
12.	เด็กหญิงอภิญา แก้วประภา
13.	ผศ.(พิเศษ) ดร.เนตร หงษ์ไกรเลิศ
14.	นางกุลธิดา จันทร์เจริญ

ภาคผนวก ค

บันทึกการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีสะท้อนข้อมูลและสังเคราะห์กลวิธี
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

บันทึกการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเวทีสะท้อนข้อมูลและ

สังเคราะห์กลวิธีพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน

วันที่ 3 กันยายน 2554 ณ ห้องประชุมศูนย์เครือข่ายสื่อพื้นบ้านภาคเหนือตอนบน จังหวัดเชียงใหม่

นางกุลธิดา จันทรเจริญ (นักวิจัย)

ก่อนอื่น ต้องขอขอบพระคุณทุกท่าน ที่สละเวลามาร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อบทเรียนที่ได้ทำงานร่วมกันมาในโครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน ที่พวกเราได้ดำเนินงานมาแล้ว เราได้ร่วมเรียนรู้มาด้วยกันตั้งแต่ปีที่หนึ่ง และในช่วงที่ผ่านมา นักวิจัยได้เข้าไปร่วมเรียนรู้และมีการพูดคุยกับหลาย ๆ ท่าน ถึงบทเรียนการดำเนินงาน โดยเฉพาะ 4 พื้นที่ ที่ทุกท่านทำอยู่เป็นกรณีศึกษา นอกจากไปศึกษาและร่วมสังเกตการณ์การทำงานของทั้ง 20 โครงการ เพื่อนเราที่ทำไปในวันนี้ จึงอยากมาชวนกันคุยว่า บทเรียนนั้นเป็นอย่างไรบ้าง นักวิจัยได้ลองสรุปมา แต่ก็อยากให้ทุกท่านได้ร่วมแลกเปลี่ยน ว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ อย่างไร จะปรับ จะเติม และจะร่วมกันทำให้เป็นบทเรียนว่า ต่อไปหากจะพัฒนางานสื่อพื้นบ้าน หากจะพัฒนาคนในชุมชน คนที่เกี่ยวข้องน่าจะต้องมีกลวิธี กุศโลบายอย่างไร จึงจะระดมคน ระดมเด็ก คนรุ่นใหม่ ให้มาร่วมงาน และมีพฤติกรรมที่ไม่ต้องไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเสี่ยง ๆ

ขั้นตอนที่อยากพูดคุยกันวันนี้ นักวิจัยขอเสนอก่อนว่า ที่ไปเรียนรู้มาสรุปว่าอย่างไร แล้วช่วยกันนะคะว่าจะแก้ไขเพิ่มอย่างไรดี ช่วงที่พูดไป อาจเสริมขึ้นมาได้เลย เดี่ยวจะลืมไปเสียก่อนทั้งหมดที่จะเสนอนี้ ได้สรุป มาจาก 20 โครงการ กลวิธีที่ทำสื่อพื้นบ้าน โดยการดึงเด็กเข้ามาช่วยมีอะไรบ้าง เนื่องจากว่าต้องการดึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการทำงานของเรามาเรียนรู้ และจะพูดถึง 4 พื้นที่ของเราด้วยค่ะว่าไปได้เรียนรู้อะไรมา มีเอกสารมาแจกด้วยค่ะ (นักวิจัยแจกเอกสาร) แล้วเราก่อยมาร่วมสร้างกลวิธีพัฒนาคนด้วยสื่อพื้นบ้านในภาพรวม หากจะมีคนเอาบทเรียนพวกเราไปใช้นะคะ คูไป ฟังไป พูดไป นะคะ

เอกสารมี 2 แผ่นที่แจกไป อันแรกเป็นสรุปกลวิธีการดำเนินงานของพวกเรา แผ่นที่สองเป็นองค์ประกอบในการกำหนดกลวิธีพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน คุยกันในเรื่องแผ่นแรกนี้ก่อนนะคะ บทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา สรุปพวกเราทำงานด้วยหลักใหญ่ และมีกลวิธีย่อย ๆ ภายใต้วิธีการ 4 ลักษณะ คือ

1. **วิธีการเตรียมความพร้อมชุมชน** มีกลวิธีในการทำงานหลายอย่าง บางคนทำอย่างเดียว บางคนทำหลายกลวิธีแล้วแต่ว่าจะมีเงื่อนไขอะไรที่ต่างไปจากคนอื่น โดยพบว่ามีกลวิธีทำงานตั้งแต่

1) การประสานแกนนำ ให้เป็นคนเตรียมชุมชนให้พวกเรา ไปบอก ไปกล่าวกับชาวบ้านให้เข้าใจ และร่วมแรงร่วมใจกัน

2) จัดเวทีแลกเปลี่ยนความเห็น พร้อมพูดคุยให้เข้าใจว่าจะทำอะไร ปฏิบัติอะไร เพื่ออะไร จนชาวบ้านเข้าใจและเข้ามาช่วย เด็กก็มาร่วมงาน

3) มีการใช้กิจกรรมการสำรวจพื้นที่ของเด็ก ๆ ไปถาม ไปคุยกับชาวบ้าน ให้เล่าเรื่องเก่า ๆ ประเพณี คนแก่พอได้คุยได้เล่า เข้าใจโครงการ ต่อมาก็เข้าร่วมกิจกรรม

4) บางโครงการใช้วิธีการจัดอบรม ใช้เวทีเรียนรู้นั้นแหละ เป็นการทำความเข้าใจกันไปเลย

5) บางโครงการใช้วิธีการเตรียมชุมชน โดยให้เด็กทำกิจกรรมไปเลย ซึ่งถือว่าเป็นการเตรียมความพร้อมของชุมชนไปในตัวไม่ได้แยกออกมาโดยเฉพาะ

2. งานที่สอง เป็นการระดมเยาวชน กลุ่มเป้าหมายของโครงการเข้าร่วมงาน ซึ่งเราคิดว่ายาก เพราะงานสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อเก่า เด็กสมัยใหม่ ไม่ค่อยสนใจ มีแต่คนแก่ มาร่วมงาน เท่าที่ร่วมเรียนรู้กับทุกท่าน ดูเหมือนว่ามีกลวิธีชักจูงโน้มน้าวให้เด็ก ๆ มาสนใจหลายกลวิธี สรุปกลวิธีหลัก ๆ หลังจากเตรียมความที่ทั้ง 20 โครงการใช้คือ

1) ประสานผ่านระบบโรงเรียน มีหลายโครงการใช้วิธีนี้เป็นกลวิธีหลักเลย เพราะโรงเรียนเป็นศูนย์รวมอยู่แล้ว ผู้ปกครองก็ยอมรับ เช่น โรงเรียนครูแดง ของคำจ้อย

2) จัดให้มีแกนนำเยาวชน เป็นผู้ประสานการทำงานในพื้นที่ เช่น โครงการของสันทราย ท่านพระครูมีแกนนำเยาวชนทุกหมู่บ้านเลยเกิดเครือข่ายมากมาย

3) สร้างกระแสนิยมให้เด็กเป็นเจ้าของ ตามที่พวกเราารู้อยู่แล้วว่าเด็ก ๆ เวลาทำอะไร มักจะตามกระแสนิยม มีหลายโครงการ ใช้กลวิธีสร้างความนิยมให้เกิดขึ้น เช่น หาแบบอย่างที่มี

ชื่อเสียงมาเป็นตัวอย่าง เอารุ่นพี่ที่เด็ก ๆ ชื่นชอบมาเป็นผู้นำ มีข่าว มีประชาสัมพันธ์ มีกระบวนการให้เด็กคิด เป็นเจ้าของกิจกรรม ทำอย่างเด็กอยากทำ โดยใช้สื่อพื้นบ้านนี้แหละ เป็นเครื่องมือ

4) ใช้แรงขับเคลื่อนจากภายนอกให้เห็นคุณค่าและมูลค่า เห็นโครงการฟอนไตของครูแดง ตอนแรกชุมชน เด็ก ๆ ยังไม่ได้สนใจเท่าไร แต่พอเปิดพื้นที่นอกบ้าน มีคนนอกมาชม เหมือนเป็นกระแส เป็นการขับเคลื่อนจากแรงจากสังคมภายนอกชุมชนมาบีบคั้นชุมชนให้เห็นคุณค่าของสื่อพื้นบ้าน เดียวนี้ คนในชุมชนลุกขึ้นมาทำเอง เด็ก ๆ ก็ตามกันเข้ามา กล้าแสดงออกกันอย่างเห็นได้ชัด

5) ใช้วิธีการประกาศรับสมัครโดยตรง กลวิธีนี้ มีบางโครงการใช้การประกาศ ให้มาประกวด เช่น ประกวดเรียงความ ประกาศในโรงเรียน ประกาศในชุมชนเลย กลวิธีนี้ เด็ก พ่อ แม่ที่สนใจก็มาร่วมกันมาก รู้ทั่วถึง

3. กิจกรรมหลักที่สาม เป็นการออกแบบกิจกรรม จากบทเรียนที่ได้ร่วมเรียนรู้ และได้พูดคุยกับหลายท่านบอกว่า การออกแบบกิจกรรม โดยเฉพาะเรื่องการเรียนรู้ถ่ายทอดสื่อพื้นบ้าน การออกแบบจะคำนึงถึงวิธีการและเป้าหมายสื่อพื้นบ้าน บางที่เริ่มต้นจากการให้เยาวชนค้นคว้า สาริต บรรยาย บางที่สั่งให้ทำตามเลย แล้วค่อยบรรยาย สาริต บางโครงการก็ไม่ได้ให้เด็กทำการค้นคว้า ภายหลังมีคนสะท้อนว่า ถ้าให้ความสำคัญกับการให้เด็กเริ่มจากการค้นคว้า จะพบว่าเยาวชนมีการคิดเป็น ทำเป็น ตระหนัก มากกว่าการสั่งให้ทำตาม แต่ถ้าโครงการที่สั่งให้ทำตามจะพบว่า เด็กก็จะทำตามแต่ไม่ค่อยเป็นผู้นำมากนัก ไม่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ตระหนักหรือไม่ คนทำโครงการบอกว่าไม่แน่ใจ เพราะเด็กไม่ได้หาความรู้เอง ไม่ได้ชวนชวนเท่าไร

4. สรุปท้ายที่ทุกโครงการทำคือ กิจกรรมการติดตาม ประเมินผล โดยพบว่า มีการใช้ทั้งแบบประเมินและกระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการถอดบทเรียนร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งแทบทุกโครงการทำทั้งสองกลวิธีคือทำทั้งแบบประเมินและถอดบทเรียน

ภายใต้กิจกรรมใหญ่ 4 ประเด็นก็ยังมียะไร เล็ก ๆ น้อย ๆ แตกต่างกันไป ตามเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่ แต่ละโครงการ เท่าที่สรุปได้ ดูเหมือนว่า ขึ้นอยู่กับแกนนำโครงการด้วย ขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชน ลักษณะของสื่อพื้นบ้านที่เลือกใช้ และต้องคำนึงถึงลักษณะโครงการ ดูว่าลักษณะของเยาวชนเป็นอย่างไร เช่น เด็กที่กล้าก็จะใช้วิธีการหนึ่ง เด็กขี้อายก็จะใช้อีกวิธีการหนึ่ง ซึ่งจะเห็นวาทธรรมาธิของเด็กเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เจ้าของโครงการต้องคำนึงถึง แต่ถ้าพิจารณาหรือรู้ว่าเงื่อนไขเป็นอย่างไรในแต่ละด้านนี้ ก็จะออกแบบกิจกรรม กลวิธีได้สอดคล้องกับชุมชนและเด็ก ๆ อย่างเช่น

โครงการฟอนไทประยุกต์ มีข้อจำกัด มีเงื่อนไข ตรงที่ว่าเยาวชนเป็นชนเผ่า ครูแดง (นางกรวรรณ พนาวงศ์) เคยบอกว่ามีความต่างจากกลุ่มอื่น เด็กไม่ค่อยรู้ภาษาไทย อ่านยาก จึงมีกลวิธีการสร้างความสนใจของเด็ก ๆ โดยใช้การวาดรูป เป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดแรงงูใจ และยังมีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ เยาวชนต้องหาเลี้ยงชีพ ช่วยพ่อ แม่ ต้องทำงาน ปัญหา คือ การดึงเด็กมาร่วมงานยากมาก จึงมีการเปลี่ยนคุณค่า เสริมคุณค่าของสื่อพื้นบ้านให้เป็นมูลค่า โดยใช้แรงกระตุ้นจากสังคมภายนอกอัดเข้ามาในชุมชน ครูแดงใช้การพาออกไปนอกชุมชน ชาวบ้านเห็นว่า เมื่อพาออกไปแล้วคนภายนอกชื่นชม อย่างที่ครูแดงบอกไว้ว่า ชุมชนขัดแย้งไม่ให้ความร่วมมือ แล้วกลับกลายเป็นว่าชุมชนเริ่มรับรู้ว่ามีของดี กลายเป็นกลวิธีกดดันคนข้างในชุมชน ทำให้ความร่วมมือของชุมชนดีขึ้น โดยชุมชนอาจไม่รู้ตัวเลย

โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมที่สันทายของท่านพระครู (พระครูสมุห์หิเวียร คุณธรรม โน) มีความต่างตรงพื้นที่กับครูแดงคือเป็นพื้นที่เมือง การรวมตัวของเยาวชนและชุมชนยากมาก ท่านใช้วิธีการให้มีแกนนำในหมู่บ้านเป็นผู้เชื่อมประสาน มีทุกหมู่บ้านเป็นตัวเชื่อมประสาน และให้เด็กเยาวชนสร้างแรงงูใจโดยการเชิดชูแบบอย่างที่ดี ยกให้เป็นผู้ใหญ่อยุ่ดีแม่แฝกพันธุ์ใหม่เป็นแรงงูใจ ซึ่งการเป็นพื้นที่เมือง ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะดึงเด็กเข้ามา และได้ใช้วิธีการให้เด็กคิดเอง ให้ความเป็นเจ้าของความคิดของเด็กและเยาวชน ตลอดจนกิจกรรม ทำให้ไม่มีแรงด้านจากเด็ก เป็นกลวิธีหนึ่งที่เด็กได้คิดและใช้รูปแบบการสร้างกระแสนิยมในกลุ่ม มีการสร้างแบรนด์ เด็กพันธุ์แท้แม่แฝกใหม่ ทำให้เด็กรวมกันเป็นกลุ่มก้อน

โครงการคำว้อยของอ้ายหนาน (นายบุญนาถ จอมธรรม) เป็นชุมชนเมืองเช่นกัน เกิดการรวมตัวยาก คล้าย ๆ กับสันทาย อ้ายหนานบอกว่าใช้วิธีการประสานผ่านระบบโรงเรียนบูรณาการผ่านหลักสูตรท้องถิ่น มีการสร้างความสัมพันธ์เพื่อนต่อเพื่อน ใช้แกนนำของเยาวชน ใช้ความเป็นเครือญาติเข้าไปดึง ใช้วิธีการไหว้ครูเป็นแรงงูใจ เป็นพิธีกรรมโดยคิดว่าเมื่อเด็กรับปากกับครูแล้ว เด็กก็มีความอดทนที่จะต้องเดินหน้าต่อ แต่ด้วยข้อจำกัด คือ ภาษาเมือง ทำให้คำว้อยเป็นสิ่งที่ไม่น่าสนใจ และยากสำหรับเด็ก เยาวชน แต่ก็ได้ใช้วิธีการแปลงรูป เปลี่ยนเป็นกลอนแทน และมีการประยุกต์ให้สนุกสนาน โดยใช้การแสดงของเด็ก มีการเต้นบ๊อบบอย ประยุกต์กับวิธีการแต่งกลอน มีการประชาสัมพันธ์เปิดพื้นที่ให้เด็กผ่านรูปแบบของสื่อวิทยุชุมชน ให้เด็กเข้าใจจนกระทั่งดึงเด็กเข้ามาได้

โครงการเดปอทุ เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีเยาวชนหลากหลายวัย เป็นทั้งข้อดี เป็นจุดแข็ง เป็นชุมชนที่อยู่ข้างในไม่มีสิ่งภายนอกเข้ามาเจือปน ความบริสุทธิ์ของชุมชนกลายเป็นจุดแข็ง ทำให้ชุมชนมีความเหนียวแน่น และได้ใช้สื่อบุคคลมาสร้างความสัมพันธ์ เนื่องจากเด็กให้ความเชื่อความศรัทธาผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่พูดอะไรก็เชื่อ เช่น พี่พุดน้องเชื่อ ที่แอะ (นางสาวชนะพร คา แคนนำเยาวชน) บอกไว้ว่า พี่บอกน้องทำตาม ผู้ใหญ่บอกเด็กทำตาม จึงใช้ความสัมพันธ์ของเด็ก ความเชื่อความศรัทธาของชนเผ่า ถึงแม้เด็กไม่ค่อยมีความมั่นใจในการเจอกันครั้งแรก แต่สุดท้ายเด็กก็มีความภาคภูมิใจและยังมีวิธีการอีก ที่เด็กคิดขึ้นมา คือ ให้เด็กเป็นเจ้าของกระบวนการและทำการละคร มีการแสดงละคร จนผู้ใหญ่หัวเราะจนน้ำตาไหลที่รู้ว่าเด็กทำได้ นี่เป็นกลวิธีที่ทำให้เด็กและผู้ใหญ่เข้ามาร่วมกัน จนกระทั่งเกิดแนวร่วมในการสร้างแนวกันไฟ จนกระทั่งเกิดความสำเร็จ แต่ข้อจำกัดของการใช้สื่อและพิธีกรรม ทำให้ขาดความน่าสนใจ โครงการก็ใช้วิธีการแปลงให้เป็นละคร เป็นกลยุทธ์ที่ใช้ได้อย่างดี

โดยสรุป บทเรียนสะท้อนว่าถ้าจะทำเรื่องสื่อพื้นบ้านพัฒนาสุขภาวะเยาวชนและชุมชน สิ่งที่ต้องคำนึงถึง พวกเราได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบ 6 ด้านนี้ (นักวิจัยให้ดูเอกสารองค์ประกอบกลวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน) คือ

- 1) แคนนำโครงการ ต้องเป็นผู้นำ ต้องเป็นนักพัฒนา ต้องมีการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ต้องมีทักษะ และฉันทะ คือความชอบในสื่อพื้นบ้าน สิ่งนี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำสื่อพื้นบ้าน
- 2) แคนนำชุมชน สิ่งที่ประสบความสำเร็จก็คือ แคนนำที่มีจิตอาสา มีจิตอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน มีภาวะความเป็นผู้นำ ใช้การมีส่วนร่วม
- 3) ธรรมชาติของเด็ก เป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึง ต้องรู้จัก รู้ใจ รู้ความต้องการ และสร้างแรงกระตุ้น สร้างแรงบันดาลใจ สร้างการเป็นเจ้าของ
- 4) บริบทของสื่อพื้นบ้าน ถ้าหากเราไม่เข้าใจว่าเป็นสื่อที่น่าเบื่อ ก็ไม่สามารถแปลงให้มีความสนใจได้ ไม่สามารถสร้างให้เกิดความน่าสนใจได้ ดังนั้น ต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจก่อน จะทำให้สามารถประยุกต์ และบูรณาการได้ และต้องรู้เท่าทันกับกลุ่มเป้าหมายด้วย

5) การออกแบบของกิจกรรม ก็เป็นสิ่งที่ต้องคำนึง ต้องมีการสร้างการมีส่วนร่วม หากดู
ร่วมของปัญหาให้ได้ สร้างแรงขับเคลื่อน แรงผลักดัน สร้างแบบอย่าง การใช้ความสัมพันธ์ในชุมชน
ครอบครัว

6) การประเมินผล เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง โดยเฉพาะการสร้างกระบวนการ
เรียนรู้ การถอดบทเรียนด้วยกันและอาจมีแบบประเมินร่วมด้วย เพื่อการประเมินที่เป็นรูปธรรม

ทั้งหมดนี้ เป็นสิ่งที่นักวิจัยได้ถอดบทเรียนและสรุปไว้ว่า ถ้าเมื่อไรจะกำหนดรูปแบบ กลวิธี
ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน จะต้องคำนึงถึง รูปแบบทั้ง 6 และในรูปแบบต่าง ๆ ก็
มีกลวิธีย่อย ๆ ซ่อนอยู่ ภายใต้เงื่อนไขของบริบทต่าง ๆ ที่กล่าวไปแล้ว ในตอนนี้ อยากให้ทุกท่านได้
ช่วยกันดู แลกเปลี่ยนว่า ใช้อย่างที่ทำงานกันอยู่หรือไม่ ขาดหรือต้องเติม ต้องตัดส่วนไหน มีอะไรที่
เข้าใจไม่ตรงกัน จะได้ปรับแก้ไข จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ และบทเรียนให้คนอื่น ๆ ต่อไป
เชิญเลยค่ะ

นักวิจัยนำเข้าสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนนำ เท่าที่ดูการใช้คำพูดที่เขียนมาทั้งหมด โดยรวม กินความได้
โครงการฟ่อนไต้ประยุคต์ ปลุก ไกล ครอบคลุม เช่นคำว่า การเป็นนักพัฒนา ก็รวมถึงการ
จิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง เสียสละ ความทุ่มเท การจดจ่ออยู่กับการทำงาน ส่วนใหญ่ก็
จังหวัดเชียงใหม่ ครอบคลุมหมดแล้ว การทำงานสำคัญที่ใจ หากไม่เสียสละ
จริง ๆ ยากมาก เพราะทำงานกับชุมชน กว่าจะยอมรับว่า
ชุมชนมีปัญหา ต้องพัฒนาคน รื้อฟื้นประเพณีของเก่า ต้องใช้
เวลา ความอดทน ทำให้เห็นผลงาน และคนจะยอมรับ แกน
นำสำคัญมาก ไม่ใช่ใครก็ได้ ต้องได้ใจ จริง ๆ เรื่องเวลาเป็น
เรื่องสำคัญ แกนนนำโครงการต้องใช้เวลา

นางกุลธิดา จันทร์เจริญ (นักวิจัย) เราต้องเพิ่มคุณสมบัติแกนนำโครงการเข้าไป
ว่าต้องมีเวลานะค่ะ

นางกรวรรณ พนาวงศ์ แกนนนำ ใช่
โครงการฟ่อนไต้ประยุคต์ ปลุก
จิตสำนึกเยาวชน อำเภอฟาง
จังหวัดเชียงใหม่

- ท่านพระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรม ส่วนใหญ่คนที่จะมาทำงานอย่างนี้ ก็เป็นผู้นำ ทำหลายเรื่อง
โน แก่นนำโครงการสื่อสาร ในชุมชน ภาวะผู้นำ ก็จำเป็น รู้จัก รู้ใจชุมชน ชอบเรื่องสื่อ
ศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กเยาวชน พื้นบ้าน แต่ที่สำคัญคือ มีเวลา สามารถจัดการเวลาได้ด้วย
อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เพราะหากทำแล้วไม่มีเวลา เครือข่ายก็หายหมด ทำไม่สำเร็จ
แก่นนำโครงการ คนทำงานไม่ค่อยมีเวลาหรอก แต่ต้องมีความสามารถบริหารเรื่องเวลาได้ด้วย
- นักวิจัย ทั้ง 6 องค์ประกอบ ครบถ้วนแล้วหรือยังคะ ทั้ง แก่นนำ
โครงการ แก่นนำชุมชน ธรรมชาติของเด็ก บริบทของสื่อ
พื้นบ้าน การออกแบบกิจกรรม การประเมินผล เมื่อใดที่ต้อง
ทำเรื่องนี้ ก็ต้องทำวงจรนี้ให้ครบใช้ใหม่
- นางกรวรรณ พนาวงศ์ ใช่ ที่จริงเราทำอย่างนั้น แต่ไม่ได้เขียนสรุปสักที ถ้าเราเข้าใจ
ลักษณะของวงจรนี้ การทำงานก็เท่ากับว่าสำเร็จไปครึ่งหนึ่ง
แล้ว
- นักวิจัย แก่นนำชุมชนต้องมีคุณสมบัติอย่างไร
นายเด่นพันธ์ อจาโร แก่นนำ แก่นนำชุมชนต้องมีจิตอาสา คิดว่าต้องให้ความสำคัญกับ
เยาวชน โครงการเดปอทุ่ กีนป่า ภาวะผู้นำ เพราะต้องสร้างความน่าเชื่อถือ
สร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่า
เป้า จังหวัดเชียงราย
- นางกรวรรณ พนาวงศ์ มีอีกข้อหนึ่งที่เรามักจะประสบปัญหาก็คือว่า เวลาของแก่น
นำชุมชน บางคนมีทั้งจิตอาสา มีทั้งภาวะผู้นำ แต่อาจจะไม่
นิ่ง บางครั้งเราปั้นมาอย่างดีแล้ว ก็ไปเรียนต่อที่อื่น ไปทำงาน
ที่อื่น โดยที่เขาไม่ได้อยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นข้อจำกัด เราจะทำ
อย่างไร ก่อนข้างยาก
- นักวิจัย ควรใส่เป็นองค์ประกอบหนึ่งหรือไม่ ว่าถ้าจะทำเรื่องนี้ แก่น
นำชุมชนต้องมีเวลาที่จะเอื้ออำนวยให้อย่างต่อเนื่อง
- นางกรวรรณ พนาวงศ์ ใช่ หากเราเลือกแก่นนำชุมชนที่ไม่ได้อยู่กับที่ เช่นครั้งแรกที่
เราทำโครงการดูเหมือนกับว่า ถ้ามีเขาโครงการของเรา ก็ไป
ได้ด้วยดี แต่พอเขามีครอบครัวย้ายไป หรือไปทำงานนอก
พื้นที่ หรือย้ายไป เราต้องมาเสียเวลากับการค้นหาอีก
เหมือนกับว่างานไปได้อย่างไม่ราบรื่น ไม่ต่อเนื่อง ซึ่งแก่นนำ

- นักรวิชัย
นางกรวรรณ พนาวังศ์
- นักรวิชัย (เขียนเพิ่มเติมเนื้อหาบน power point presentation)
- พระโขนง จันทร์ดวงศรี แกนนนำโครงการเคปอทุ่ กึ่นป้าสร้างสุขสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- นักรวิชัย
- นางกรวรรณ พนาวังศ์
- นายองอาจ อินทร์ธร แกนนนำชุมชน โครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรมแก่เด็กเยาวชนอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
- นางกรวรรณ พนาวังศ์
- นักรวิชัย
- ชุมชน อยากให้ยกระดึบไปเป็นแกนนำโครงการต่อจากเรา เพราะคนทำโครงการนี้ไม่ได้ทำไปจนชั่วฟ้าดินสลาย สักวันหนึ่งก็ต้งหยุด เช่น ครูแดงก็ต้งถอยออกมา เพราะฉะนั้นงานนี้ควรเป็นของชุมชน
- แกนนำชุมชนควรจะยกระดึบไปเป็นแกนนำโครงการ ที่สามารถทำโครงการ โดยที่คนนอกอย่างครูแดง ท่านพระครูต้งหยุดสักวันหนึ่ง แกนนนำชุมชนควรจะดำเนินการต่อได้
- เดิมว่า แกนนนำชุมชนต้งมีจิตอาสา และมีเวลาที่จะทำงานได้อย่างต่อเนื่องนะคะ
- นอกจากจะเป็นคุณสมบัติของแกนนำชุมชนแล้ว ผู้นำควรใช้คำว่า มีความเสียสละ ถ้าจะถามว่ามีเวลาหรือไม่ แต่ละคนก็ตอบว่าไม่มี นอกจากว่าจะสละได้ ถ้าใช้คำว่าเสียสละได้ ก็สามารถแบ่งเวลาให้ได้อยู่
- ต้งเดิมเข้าไปในแกนนำโครงการด้วยในเรื่องของความเสียสละนะคะ
- เดิมไปอีกนึนหนึ่งว่า ผู้ที่เสียสละต้งรู้จัดการบริหารจัดการในเรื่องของเวลาได้ ถ้าถามว่าเวลาก็ไม่มี แต่จะบริหารจัดการเวลานั้น้อย่างไร ที่จะทำให้งานที่เรามีอยู่ไม่เสีย งานที่เราไปอาสาที่ต้งไปได้อั
- เห็นด้วยกับความคิดเห็นที่ว่ามา จะทำโครงการ สำคัญที่สุดต้งดูว่าใครเป็นคนนำ หากแกนนำนำไม่ได้ ก็ยากที่จะพัฒนาคนในชุมชน งานอย่างนี้ ต้งใช้เวลา ถ้าไม่รู้จักชุมชนดีพอ ก็ทำไม่ได้ คนนำก็ต้งฟังชุมชนด้วย ว่าอย่างทำอะไร
- ผู้นำ คุณสมบัติมีหลายอย่าง อย่างในปฐัศัทรรม มีกาลันยุดา คือ รู้จักกาลเทศะ รู้เหตุรู้ผล รู้ประมาณ มีปฐัศัทยา คือ รู้จักคน รู้จักชุมชน ต้งเป็น อธิราชภูร์ คือทำอะไรหลาย ๆ อย่างได้ในเวลาเดียวกัน คือทำได้ทุกอย่างไม่ให้เสีย
- เพิ่มเข้าไปทั้งสองอย่าง คือ การเสียสละ การรู้วิธีการบริหารจัดการ

พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน ไม่ต้องไปย่ำย่นขนาดนั้น ขอให้มีความรู้ ผู้นำ การเสียดสละ ทุกอย่างก็อยู่ในนั้นหมดแล้ว ขอให้มีความเสียดสละ เพราะจะเป็นตัวที่บ่งบอกว่าจะทำได้ ต้องมีจิตอาสา จิตสาธารณะ คือ คนที่มีใจอยากรู้ อยากรู้ เข้าใจถึงสิ่งที่จะได้ สิ่งที่จะมี สิ่งที่จะทำ ต้องรู้ ต้องเข้าใจถึงสิ่งที่จะได้ สิ่งที่จะมี เข้าใจถึง อนึ่ง สกศของการกระทำว่าจะได้อะไร เคยเห็นหลายคนที่มีจิตอาสา แต่ไม่เข้าใจ ไม่รู้เรื่อง การทำงานที่มีจิตอาสา ต้องยกระดับมาเป็นมีจิตสาธารณะ

นายบุญนาค จอมธรรม แกนนนำ ทุกอย่าง ทุกโครงการ เวลาทำงานชุมชน ทำคนเดียวไม่ได้ โครงการค่าและจ๊อบ มรดก ชุมชนจะตามผู้นำชุมชน แกนนนำชุมชน ต้องเห็นด้วย ต้องล้านนา สานคุณค่าสู่เยาวชน เข้าใจ ตระหนักที่จะรักษาวัฒนธรรม ประเพณีของตนเอง เมื่ออำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัด เห็นด้วย ผู้ใหญ่ ผู้ปกครองตาม ก็จะดึงเด็กมาร่วมงานกัน เชียงราย โครงการที่ทำอยู่ เดินหน้า เพราะแกนนำชุมชนเอาด้วย พอผู้นำเดินหน้า เอาจริงเอาจัง ชาวบ้านก็ช่วยกัน

นายสมควร จันนะ แกนนนำ พื้นที่ ที่ดำเนินงานเป็นชนเผ่าปกากะญอ จะเชื่อผู้นำชุมชน โครงการเคปอทุ่ ถิ่นป่า สร้างสุข มาก เป็นทุกที่เลย หากแกนนำเห็นด้วย ให้ความสำคัญ ทำงานสู่ชุมชน อำเภอเวียงป่าเป้า ง่ายๆ พัฒนาคนได้เร็ว สำคัญมาก แกนนนำต้องเข้าใจชุมชน รู้ จังหวัดเชียงราย ปัญหาอย่างจริงจัง

นักวิจัย ในส่วนประเด็นอื่น ๆ ละคะ ธรรมชาติของเด็ก บริบทของสื่อ พื้นที่บ้าน การออกแบบกิจกรรม การประเมินผล

นางกรวรรณ พนางค์ ก็นึกความหมดแล้วเท่าที่ดู แล้วในส่วนบริบทชุมชน เช่นครูแดง (นางกรวรรณ พนางค์) ไม่ใช่คนในพื้นที่ คิดว่ามีผลอะไรหรือไม่

นางกรวรรณ พนางค์ มีได้ทั้งผลบวกและผลลบ ผลบวก ครูแดงมักจะได้นิยมนำ ชุมชน กรรมการหมู่บ้าน ตัวแทนเยาวชนว่า ครูแดง ซึ่งไม่ใช่คนใด มาเรียนรู้เรื่องราวคนใด แล้วยังมานำสื่อของเราออกไป ให้เกิดการพัฒนา ให้เป็นที่รู้จัก ยังพัฒนาหมู่บ้านช่วยเรา เราไม่ละอายใจบ้างหรือที่เราเป็นคนใด แต่ไม่ได้ทำอะไร ซึ่งเป็นแนวบวก คือ ให้เขาลุกขึ้นมาทำ ถ้าเป็นแนวลบ ก็คือว่า เกิดความไม่ยั่งยืนแล้วพวกเขาเราก็ออกจากหมู่บ้านไป เราก็ไม่อยู่

- คุณผลิต หรือว่าต่อเนื่องตรงนั้น
- พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน ถ้าพูดถึงพื้นที่ ที่สันทราย ชุมชนที่นี้อยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่
เด็ก ๆ เป็นคนพื้นเมือง พ่อ แม่ทำงานข้างนอก ลูกก็อยู่กับ
เกมคอมพิวเตอร์ เด็กรู้มาก การจะดึงเข้ามา ต้องเข้าใจ อาตมา
ให้เด็กเป็นคนเริ่มคิด เริ่มทำ บังคับไม่ได้ ถ้าได้คิดเอง ทำเอง
ภูมิใจ เป็นเจ้าของ ก็ไปดึงเพื่อน ที่ พ่อแม่ตามมา ให้เด็กทำเอง
อย่างปาล์ม กู้ไก่ ตอนนี้ไปเป็นสภายาวชนแล้ว น้อง ๆ ก็ทำ
ตาม
- พระโณ จันทรวงศ์ มันมีทั้งต่าง และเหมือนกัน ในพื้นที่ เด็กของเดปอทุ เป็นชน
เผ่า ชุมชนเล็ก ๆ ไม่มีไฟฟ้า แต่เด็กส่วนหนึ่งก็ออกไปอยู่นอก
หมู่บ้าน ก็ไม่อยากจะกลับมาแล้ว อีกส่วนยังอยู่บนดอย ไม่ค่อย
กล้า อายุ และไม่ยอมให้ใครรู้ว่าเป็นปกากะญอ พอลงดอย
ก็ไม่ใส่แล้วเสื้อขาวเขา ขึ้นไปก็เป็นคนเมือง ทันสมัย ต้องดึง
กันไว้ แต่ที่นั่นยังดี หากมีพื้นที่เป็นตัวอย่างได้ พอที่พูด น้องก็
จะตาม ที่นั่นต้องหาแบบอย่างจงใจ เพื่อให้รวมตัวของเด็กและผู้ใหญ่
- นักวิจัย ในเนื้อหาเราแบ่งแกนนำชุมชนออกเป็น 2 ประเภท คือ คนใน
ชุมชนและคนนอกชุมชน แต่พอสรุปไม่ว่าคนในหรือนอก จะ
มีคุณสมบัติอย่างนี้ ไม่ได้เป็นปัจจัยที่จะส่งผล ไข่มุม
- นางกรวรรณ พนาวังค์ ยกตัวอย่างเช่น ครูอ้อยไม่ใช่คนในพื้นที่แต่ก็ทำงานในเรื่องสื่อ
พื้นบ้านได้เยี่ยม ก็ขอให้มีคุณสมบัติตามนี้
- นายสมควร ทะนะ เพิ่ม เป็นความต้องการของชุมชน สร้างความเป็นเจ้าของ มี
ความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และสอดคล้องกับปัญหาความ
ต้องการ สนองความต้องการ เพื่อแก้ปัญหาในชุมชน
- นักวิจัย ในด้านไหนคะ
- นายสมควร ทะนะ ในเด็กก็ได้ ออกแบบกิจกรรมก็ได้ ต้องให้สอดคล้องชุมชน
- นางกรวรรณ พนาวังค์ ครูแดงยกตัวอย่าง ฟ็อนไต เป็นของชาวไทใหญ่ ซึ่งอพยพมา
จากหลายที่ พอไม่ได้มาจากที่เดียวกัน ก็ทำให้มีความผิดเพี้ยน
กันไปบ้าง ต้องเข้าใจรากของฟ็อนไตจริง ๆ ไม่เช่นนั้น จะเกิด
แรงต้าน อีกอย่างเด็กรุ่นใหม่ เอาฟ็อนไตมาประยุกต์ ใส่เสื้อผ้า

- ที่รูปปั้น จะทำอะไร ให้เด็ก ๆ ไม่คัดค้าน ต้องให้เด็กช่วยคิด ว่าอะไรเหมาะ อะไรควร ฟันใดจริงๆ เป็นอย่างไร จะประยุกต์อย่างไร คุณค่ายังคงอยู่
- นายบุญนาค จอมธรรม ที่สำคัญอีกอย่างเราต้องเข้าใจสื่อพื้นบ้านที่จะใช้เป็นอย่างไร สื่อบางอย่างไม่น่าสนใจ คุณค่า จ้อย เป็นภาษาเมือง เด็กบอกว่าเซย ฟังไม่เข้าใจ จะทำอะไรให้น่าสนใจ โดยไม่เสียคุณค่า ประยุกต์ไปกับการฟังเพลงของวิทยุชุมชน เด็ก ๆ ชอบฟังก็ดี บวกกับเอามาพูดให้สนุก เอาเรื่องใหม่ ๆ ก็จะทำให้ไม่น่าเบื่อ เด็ก ๆ ช่วยกันคิดทางออกว่าจะชวนเพื่อนให้สนใจอย่างไร เลยแสดงกับทำเต้น เด็กชอบมาก เด็กประยุกต์ตามที่ชอบแต่ผู้ใหญ่ก็คอยดูไปออกนอกหลักการ
- พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน ไซ้ ประยุกต์ ต้องเพิ่มเติมในเรื่องการพัฒนาสื่อท้องถิ่นดั้งเดิมให้ทันสมัยอยู่เสมอ เป็นระบบสากล ยกตัวอย่างเช่น เครื่องดนตรีโปงลาง วงดนตรีโปงลางสะออน เครื่องดนตรีพื้นบ้านครบถ้วน แต่นำมาประยุกต์กับของใหม่ ให้มีความทันสมัย
- นักวิจัย อยู่ในคำว่า ให้ทันสมัยอยู่ในกระแสสังคม หรือว่าจะให้ทันสมัยอยู่ในกระแสสากล
- พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน พัฒนาให้เป็นทันสมัย สามารถที่จะเข้าสู่ระบบสากลได้ ในทุกระดับ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ เช่น การเล่นดนตรีพื้นเมืองต้องนั่งเล่น เอาคำว่าประยุกต์ให้ทันสมัยดีกว่า สั้น ๆ
- นักวิจัย เพิ่มเนื้อ เพิ่มความสนุกสนาน ต้องการเพิ่มให้สู่สากล หมายความว่าต้องการให้ออกไปสู่ข้างนอกหรือไม่
- พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน ออกไปได้ทุกระดับ เช่นที่ผ่านมาต้องนั่งพับเพียบขอ จะไม่นั่ง ยืนได้หรือไม่ เป็นต้น หรือว่า แทนที่จะมีสละขอ ซึ่งมีการเพิ่มกลองชุดเข้าไปได้หรือไม่
- พระโณน จันทรวงศรี สื่อพื้นบ้านได้ตอบสนองเฉพาะคนในชุมชน แต่ยังรวมไปถึงคนนอกพื้นที่ เด็กมักทำตามแบบอย่างที่ชอบ ควรใช้โอกาสมาเป็นการออกแบบเพื่อให้เด็กสนใจ เรามีเด็กปกาเกอะญอที่ทำชื่อเสียงเป็นนักร้อง เป็นแบบอย่างให้ทำตาม ต้องนำมาเสนอ ยกเป็นตัวอย่าง อีกอย่างที่นี่ ใช้ความสัมพันธ์ในหมู่บ้าน

- เป็นแนวช่วยให้กิจกรรมทำได้ ใครทำ เห็นเป็นของดี มีชื่อ ก็
จะตามกัน ต้องหาแบบอย่างที่ดีมาจูงใจ
- นายบุญนาค จอมธรรม สื่อที่ทำอยู่เนี่ยะ เป็นคำว จ้อย เป็นกึ่ง ๆ สื่อบอกเล่า สื่อ
พิธีกรรม คนไม่ค่อยสนใจ การออกแบบต้องสร้างความขลัง
คนเมืองบ้านเรายังเชื่อ ศรัทธา กลัวจะผิดคำพูด คำสาบานที่ว่า
ไว้ ให้ไว้ครุ ขึ้นครุแล้วคนจะทำตาม เด็ก ๆ ตั้งใจ กลัวผิด
คำพูด เป็นความเชื่อ วัฒนธรรมล้านนา เอามาใช้ได้ เอาอันนี้
แหละมามัดใจคนทำ
- นางกรวรรณ พนาวงศ์ มีประสบการณ์ ในเรื่องการจัดประชุมให้ อบต. มีดนตรีไต่
มีระล่อมซอซึง มีฟ้อนไต มีฟ้อนเมือง แต่เรามีการบูรณาการ
เอาสตริง มาเพิ่ม การต่อยอดและเสียงตอบรับจากแหล่งทุน
มีมากขึ้น
- นักวิจัย สรุปคือ ต้องประยุกต์ แต่ทำอย่างไรให้อยู่ในกระแสนิยม
ให้ได้
- นายบุญนาค จอมธรรม ประยุกต์ แต่ไม่ทิ้งของเก่า ให้มีการคงคุณค่า มีเอกลักษณ์ความ
เป็นท้องถิ่นอยู่
- นักวิจัย คงคุณค่า และมีอัตลักษณ์ ประยุกต์ บูรณาการสื่อให้อยู่ใน
กระแสนิยม กระแสสังคม แต่ยังคงคุณค่าและอัตลักษณ์
- นางกรวรรณ พนาวงศ์ การออกแบบกิจกรรม ให้มีการเพิ่มในเนื้อหาให้เข้าใจในเรื่อง
บทบาท คุณค่าของสื่อ ก่อนที่จะไปสู่การขับเคลื่อน อย่างที่
เคยคุยกันว่า เด็กหกรากลิกแล้ว จะปรับไปเป็นอย่างไรก็ยัง
เห็นคุณค่าของสื่อเก่าอยู่ ต่อให้ดอก ใบ ผล เป็นสากลบ้าง
บูรณาการกันบ้าง แต่ลึก ๆ แล้วยังรู้คุณค่าของสื่อของตัวเอง
- นักวิจัย เพิ่มเข้าไปในข้อที่ 3 หลังจากค้นหาจุดร่วมของปัญหาและ
ความสนใจ ให้เพิ่ม ให้เข้าใจในเนื้อหา คุณค่า บทบาท หน้าที่
- พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน ในบริบทสื่อพื้นบ้าน หรือการออกแบบก็ได้ อยากจะให้เพิ่ม
ในเรื่องเนื้อหาสาระ แก่นสารของสื่อว่าจะนำไปสู่อะไร
สามารถอธิบายตรงนี้ได้ เนื้อหาสาระที่มีอะไรหลาย ๆ อย่าง
เช่น คนเฒ่าคนแก่ บอกว่าไม่สามารถอธิบายได้ เช่น
เครื่องครัวสืบชะตา จะอ้างโบราณ เช่น อีตฮอย จะไม่มีคำ

อธิบาย แต่กับเด็กยุคปัจจุบันก็ไม่มีคำอธิบายให้ แม้แต่การขึ้น
ท้าวทั้งสี่ประเพณีปีใหม่เมือง เป็นอย่างไรวันสังขารล่อง ต้อง
อธิบายให้เด็กสามารถเข้าถึงสาระแก่นสาร เหล่านี้ได้ ถ้าถาม
เด็กว่าปีใหม่เมือง เราทำอะไรถามเด็กร้อยละ ๑๐๐ ก็ตอบว่าต้องรด
น้ำ เพราะไม่เข้าใจแก่นแท้ สาระ

นางกรวรรณ พนาวงศ์

เช่น การให้เด็กนั่งเครื่องแต่งตัวแบบไต ต้องให้รู้ว่าการใส่
กรอมเท้า ใส่ปลอกแขน เราต้องบอกว่าที่นั่งแบบนี้ เพื่อสร้าง
ความปลอดภัย เพราะว่าถ้าพวกเขใส่กรอมเท้า กรอมคอ
กรอมแขนแล้ว โอกาสที่เธอจะไปยั่ว ให้คนอื่นเห็นเป็น
ปัญหากับตัวเองก็จะมีแล้ว แต่ถ้านั่งสั้น เหวลอย สายเดี่ยว ก็
จะไม่ปลอดภัย นี่คือการสร้างความปลอดภัย เมื่อเด็กรู้คุณค่า
ของชุดเหล่านี้ ก็จะอยากใส่ แต่เด็กก็จะพูดว่า ทุกครั้งที่ใส่ เพื่อ
การอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่การที่อนุรักษ์วัฒนธรรมก็เข้าใจ
ยาก ไม่รู้ว่าเป็นอะไร

พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน

ซึ่งบางที่เราต้องให้รู้ว่ามันเป็นอัตลักษณ์ เช่น บางครั้ง
คนต่างบ้านต่างเมืองมาเที่ยว คนที่แต่งตัวทันสมัยจะไม่มีคน
ขอถ่ายรูปด้วย ต้องเป็นใส่ชุดแม่หัว ชุดยาง (ปกากะญอ)
แต่งชุดเมือง ชุดไต จึงจะมีคนขอถ่ายรูป บางคนขอถ่ายรูป
ก็ต้องเสียเงินด้วย ความจริงแล้ว คนเขาชอบ เขานิยม
แต่คนของเรากลับไม่นิยม

นายสมควร ทะนะ

กลายเป็นว่าคนอื่นเขานิยม แต่ของตนเองไม่ภาคภูมิใจ

ผศ.(พิเศษ) ดร.เนตร หงษ์ไกร

ในส่วนของการใช้แรงขับเคลื่อนจากสังคมภายนอก คิดไปมา
เหมือนดาบสองคม คมหนึ่งคือ ช่วยให้คนในชุมชนคิดได้ ของ
เรามีดี ต้องฟื้นฟู ต้องอนุรักษ์ อีกคมคือ ทำให้สื่อของเรา
กลายเป็นสินค้า เด็ก ๆ จะเข้าใจผิด หรือไม่เรียนรู้รากเหง้าหรือ
เปล่า เป็นสิ่งที่ต้องพึงระวัง

เลิศ ผู้ทรงคุณวุฒิ

นางกรวรรณ พนาวงศ์

มันก็ใช่ค่ะ ต้องระวัง ประสพการณ์บอกไว้มาแล้ว ที่ผ่านมาได้
ทำ เด็กนักเรียนให้แต่งชุดไตไม่ยอมแต่ง แต่พอให้มาฟ้อนมา
รำที่ดอยสุเทพ มีคนมาถ่ายรูปด้วย ได้เงิน 20 บาท 40 บาท ก็
ชอบใจ จากนั้นก็ไม่ยอมถอด เพราะอยากได้เงิน ทำมานาน

แล้วได้ใช้หลายรูปแบบ เด็กต้องสร้างแรงจูงใจ แม้แต่ผู้ใหญ่ด้วย ครูแดงให้เด็กไปแสดงนอกพื้นที่ ตอนแรกมีคนในหมู่บ้านบอกไม่ชอบ แต่พอมีคนนิยม มาชมว่าสวย มีรางวัลมีข้าว ตอนนี่คนทั้งหมู่บ้านเข้ามาแสดงความเป็นเจ้าของแล้ว มาช่วยคิด ช่วยทำ เด็ก ๆ ก็ได้สั่งสอนไปในตัว ถือเป็นการถ่ายทอดความรู้ รื้อฟื้นสื่อเก่า ๆ ที่จะลืมไปแล้ว และเราต้องเน้นเรื่องคุณค่าไปพร้อม ๆ ไปด้วย

พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน อีกประเด็น เด็กเป็นตัวของตัวเอง ต้องให้คิดเอง ทำเอง รวมทั้งคนในชุมชนด้วย ให้ช่วยดูว่ามีอะไรที่พวกเราต้องสืบสาน ไครอยากเรียนกับใคร ช่วยกันคิด ออกแบบ เมื่อได้คิด ก็เป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมทุกกระบวนการ ที่อันตราย เด็ก ๆ ทำเองกันหมด ผู้ใหญ่สนับสนุน ในเรื่องขอสาระแก่นสารของสื่อพื้นบ้านแต่ละอย่าง ก็ขอให้มีการสร้างการเรียนรู้ด้วย เช่น ฆ้อง กลอง แส่ ตะโหนดปด แต่ละคำมีความหมายในตัวเอง การถ่ายทอดความรู้ อยากลืมประเด็นอย่างนี้ด้วย

นางกรวรรณ พนาวงศ์ เรามีการรับกัน ต้องฟัง เช่นตัวนั้นขึ้นก่อน แล้วตามด้วยตัวนั้น ตัวนี้ กลองตัวนั้นขึ้นก่อนแล้วตามด้วยตัวนี้ จึงสอนการเป็นผู้ฟัง

พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน เป็นการใช้กับงานบุญ งานกุศล การเอามาถือไปคล้องมาถือ คือ การเอามากองตะโหนดปด คือ การปลดงานปลดการ แส่ คือ ถือการไปหามา

นักวิจัย เคยมีการบันทึกหรือไม่

พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน ยังไม่มีการบันทึก เช่น คำว่า เมือง แปลว่าไม่ขึ้นบาน ทำหน้าเมือง คือ ทำหน้าไม่ขึ้นบาน พอได้กินเมือง ก็ทำให้มีหน้าขึ้นตาบาน

นักวิจัย ในประเด็นที่ต้องค้นหาจุดร่วม แปลว่าอย่างไรคะ

นายสมควร จันนะ ยกตัวอย่างที่เดาพอๆ ปัญหาของชุมชนคือป่าหมด โคนเผา โคนทำลาย ทั้งจากคนทำ ไฟป่า ชาวปกาเกอะญอมักถูกว่าเป็นคนตัดไม้ ซึ่งเขาไม่ยอมรับนะ เขาบอกว่าเขาตัดเพื่อทำข้าวไ่มาก แต่คนอื่นมาตัดไปขาย มากกว่า เมื่อไม่มีป่า ก็ไม่มีปกา

เกาะญอแล้ว เปรอ (ประเพณีเคโปทุ) ก็หายไป เลยเป็นจุดร่วมของคนในชุมชนที่จะรื้อฟื้น แบบนี้ถือว่า มัปัญหาเดียวกัน ต้องหาให้เจอ

นักวิจัย

ขอสรุปว่า ทุกอย่างมีอยู่ในนี้ทั้งหมด แต่ต้องเพิ่มเติมในบางประเด็น แล้วเรื่องติดตาม ประเมินผลจะ

นายองอาจ อินทร์

ใช่แล้ว

นางกรวรรณ พนาวังค์

ในส่วนของการติดตาม ประเมินผล เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่ต้องทำ ทำทุกครั้งทั้งใช้แบบประเมิน พูดคุยกัน เป็นเหมือนการถอดบทเรียน ดีไม่ดี ช่วยกันแก้ไข ได้เรียนรู้ แล้วยังได้ใจ เป็นเจ้าของร่วมด้วย ใช้ทุกรูปแบบที่ใช้อยู่ เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ทุกโครงการต้องทำ ไม่เช่นนั้น ชุมชนไม่ได้เรียน

นักวิจัย

สรุปว่าองค์ประกอบในการพิจารณา หากจะกำหนดกลวิธีในการดำเนินงานสื่อพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเยาวชน มีประเด็นที่ต้องเพิ่มเติม ใน 6 องค์ประกอบนี้ พวกเราคือว่า สิ่งที่ต้องเติมคือ เรื่องของแกนนำโครงการ ต้องมีความเสียสละ รู้จักชุมชน มีเวลาหรือว่าสามารถจัดการเรื่องเวลาได้จะกะเติมในองค์ประกอบแกนชุมชนเหมือนกันในเรื่องความเสียสละ มีเวลา เติมในองค์ประกอบบริบทสื่อพื้นบ้าน ในประเด็นเรื่องต้องรู้ ต้องเข้าใจที่จะต้องสนองความต้องการของชุมชน ส่วนองค์ประกอบด้านการออกแบบกิจกรรม เพิ่ม เรื่องการสอดคล้องกับชุมชน การออกแบบโครงสร้างการเรียนรู้ ส่วนองค์ประกอบด้านเด็ก และการติดตามประเมินผล ไม่มีใครเพิ่มเติมข้อมูลจะ

ผศ.(พิเศษ) ดร.เนตร หงษ์ไกร

ตอนนี้ อาจต้องพิจารณาในส่วนที่ต้องทำกลวิธีแล้ว หากใครคิดจะทำสื่อพื้นบ้านเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์บ้างทำไป จะใช้องค์ประกอบที่ว่ามาดูดีไหม

เลิศ ผู้ทรงคุณวุฒิ

นางกรวรรณ พนาวังค์

ก็ไม่ยากแล้ว ที่ผ่านมาน้องดิม (นักวิจัย) สรุปบทเรียนว่า เราทำ 4 แบบ มีเหตุผลอยู่แล้ว ในแต่ละแบบ จะใช้กลวิธีอะไรที่นำไปหมดแล้ว

นักวิจัย

งั้นขอสรุปอีกทีนะคะ จากบทเรียน เรามีขั้นตอน หรือจะ

เรียกว่ากลวิธีได้ไหมว่า เรามีการเตรียมความพร้อมชุมชน ซึ่งมีกลวิธีย่อย ๆ ในนั้น เช่น การประสานแกนนำชุมชนเป็น คนทำให้ จัดเวทีการแลกเปลี่ยน สำรวจพื้นที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันในชุมชน ใช้กิจกรรมของเด็ก ส่วนการระดมเยาวชน มีกลวิธีประสานเด็ก ๆ ผ่านระบบโรงเรียน ซึ่งก็พบว่า มีคนประสานนอกระบบด้วย มีกลวิธีใช้แกนนำเยาวชน สร้าง กระแส ใช้ความสัมพันธ์ของเด็ก ใช้แรงภายนอก ประกาศรับ สมัคร นอกจากนี้ เราต้องมีการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งมีกลวิธี ให้เด็กค้นคว้าข้อมูล สาธิต บรรยาย ตั้งให้ทำ ส่วนการติดตามประเมินผล ก็ใช้กลวิธีถอดบทเรียนด้วยกัน และใช้แบบฟอร์มประเมิน เป็นการเก็บข้อมูลทั้งหมดนี้ เป็นกลวิธีในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้านได้ ไหม หรือขาดอะไรอีกคะ

พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน
นักวิจัย

ขาดที่ว่าไปเรื่องการประยุกต์สื่อ การสร้างกระแสนิยม
เพิ่มตรงไหนดีคะ

พระครูสมุห์วิเชียร คุณธรรมโน
นายสมควร ทะนะ

ในการออกแบบกิจกรรมก็ได้
ต้องสร้างแบบอย่างด้วย เด็กชอบดูตัวอย่าง เดิมในการ
ออกแบบครับ

นักวิจัย

ครบหรือยังคะ ใช้ได้แล้วหรือยัง คนอื่น หน่วยอื่น จะได้ใช้
จากบทเรียนของพวกเขา ไปใช้ในการทำงาน (ที่ประชุม
เงียบ ไม่มีใครเสนอความเห็นอีก)

เมื่อไม่มีใครเพิ่มเติมแล้ว สิ่งที่คุณท่านช่วยกันสะท้อน
ความเห็น เพิ่มเติมนี้ จะขอสรุปดังที่เขียนไว้บนกระดานนี้นะ
คะ เราคงจะมีงานที่ต้องทำร่วมกันต่อไปเกี่ยวกับ
สื่อพื้นบ้าน ต้องขอขอบคุณทุกท่านที่สละเวลามาช่วยกันเดิม
เต็มความรู้นี้ แล้วเราจะพบกันอีกนะคะ เพราะเราต้องทำงาน
ด้วยกันอีกคะ ขอบพระคุณมาก ๆ ค่ะ

ภาคผนวก ง

ภาพตัวอย่างการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล

ภาพผนวกที่ 1 ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนามงาน
มหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนภาคเหนือ วันที่ 17-19
กันยายน 2553 ณ โรงเรียนฟากท่า อำเภอฟากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาพผนวกที่ 2 ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนาม
งานมหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนระดับภาคกลาง
วันที่ 25-26 กันยายน 2553 ณ ตลาดน้ำลัดมะยม เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

ภาพผนวกที่ 3 ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนามงาน
มหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านภาคอีสาน “อีสานคุ้มโสม มาระมาโรม สื่อพื้นบ้าน
सानสุข” วันที่ 20-21 มิถุนายน 2552 ณ ศาลากลางบ้านค้อใต้ อำเภอฟินมั่งสังหาร
จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพผนวกที่ 4 ภาพตัวอย่างการร่วมกิจกรรม การสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลภาคสนามงาน
มหกรรมเครือข่ายสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชนระดับภาคใต้ วันที่ 11 กรกฎาคม
2553 ณ โรงแรมวังโนราห์ จังหวัดพัทลุง

ภาพผนวกที่ 5 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการฟอนไตประยุกต์ ปลุกจิต
สำนึกเยาวชน อำเภอฟาง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพผนวกที่ 6 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการสื่อสารศิลปวัฒนธรรม
แก่เด็กและเยาวชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

ภาพผนวกที่ 7 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการคั่วและจ๊อย: มรดกล้านนาสวน
คุณค่าสู่เยาวชนอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ภาพผนวกที่ 8 ภาพตัวอย่างการเก็บข้อมูลภาคสนามโครงการเดปอทุ่ คีนป่า สร้างสุขสู่ชุมชน
อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ภาพผนวกที่ 9 ภาพตัวอย่างการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสังเคราะห์กลวิธีการพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์ด้วยสื่อพื้นบ้าน วันที่ 3 กันยายน 2554 ณ ห้องประชุมศูนย์เครือข่าย
สื่อพื้นบ้านภาคเหนือตอนบน (โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา) จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติการศึกษาและการทำงาน

ชื่อ-นามสกุล	นางกุลธิดา จันทรเจริญ
วัน เดือน ปีที่เกิด	วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2505
สถานที่เกิด	จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	วิทยาศาสตรบัณฑิต (การพยาบาลและผดุงครรภ์) มหาวิทยาลัยพายัพ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (อายุรศาสตร์เขตร้อน) มหาวิทยาลัยมหิดล
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	บัณฑิตวิทยาลัย สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม